

II ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»

09 грудня 2022 року

*до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

М. ВІННИЦЯ

**Вінницький державний педагогічний університет імені
 Михайла Коцюбинського**
**Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
 Національної академії правових наук України»**
**Головне управління Національної соціальної сервісної служби у Вінницькій
 області**
Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
Сьомий апеляційний адміністративний суд
Вінницький окружний адміністративний суд
Вінницький міський суд Вінницької області
Господарський суд Вінницької області
Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
Регіональний центр з надання безоплатної вторинної
правової допомоги у Вінницькій області
Вінницький місцевий центр з надання безоплатної вторинної
правової допомоги
Відділ протидії кіберзлочинам у Вінницькій області
Департаменту кіберполіції Національної поліції України

II ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І
МІЖНАРОДНИЙ ВИМІРИ»

09 грудня 2022 року

до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

Вінниця 2023

УДК 342.7(477+100)(06)
3-12

Рекомендовано Вченою радою Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол №6 від 18.01.2023) та Вченою радою Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» (протокол №12 від 27.12.2022).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Лазаренко Н. І. – ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України;

Пилипчук В. Г. – директор Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», академік НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України;

Коломієць А. М. – проректор з наукової роботи Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор;

Яременко О. І. – декан факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат наук з державного управління, доцент, Заслужений юрист України;

Мельничук О. Ф. – завідувач кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор юридичних наук, професор;

Кронівець Т. М. – завідувач кафедри фундаментальних та приватно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат;

Кононенко В. В. – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор історичних наук, професор;

Лапишин С. А. – заступник декана з наукової роботи факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат історичних наук, доцент.

Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. 365 с.

Збірник друкується за матеріалами II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри». В ньому висвітлено історичні та теоретико-правові аспекти прав людини, національні і міжнародно-правові механізми їх забезпечення.

Видання розраховане на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, суддів, адвокатів, усіх, хто цікавиться проблемою забезпечення прав людини.

Редакційна колегія не несе відповідальності за зміст наукових публікацій. Наукові ідеї, висловлені у збірнику, відображають особисту думку авторів.

©ВДПУ, 2023
©Колектив авторів, 2023

ЗМІСТ

Вітальне слово ректора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктора педагогічних наук, професора, Заслуженого працівника освіти України Лазаренко Наталії Іванівни	10
Вітальне слово доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заступника керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України» Коржа Ігоря Федоровича	12
Вітальне слово начальника Головного управління Національної соціальної сервісної служби у Вінницькій області Квят Наталі Валентинівни	13
Вітальне слово голови Вінницького міського суду Вінницької області, доктора філософії в галузі права Гайду Ганни Володимирівни	15
Вітальне слово директорки Регіонального центру з надання безоплатної вторинної допомоги у Вінницькій області Лукіянової Марини Дмитрівни	16
Вітальне слово декана факультету права, публічного управління та адміністрування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидата наук з державного управління, доцента, Заслуженого юриста України Яременка Олександра Івановича	17
СЕКЦІЯ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ	
Богущий П. П. Право на безпеку як основоположне право людини	18
Васильєв С. В. Процеси глобалізації та сучасна парадигма права	22
Гавінська О. А., Малярчук А. Р. Обмеження конституційних прав і свобод людини	26
Губіна С. І. Академічна доброчесність як передумова дотримання законодавства про авторське право й суміжні права	29
Дзевелюк М. В. Вплив сервісної моделі сучасної держави на функціонування правоохоронної діяльності	34

Долинна А. С., Матушок Г. С. Право викладачів і студентів педагогічних вишів УРСР на житло (середина 50-х – перша половина 60-х рр. XX ст.): на матеріалах Поділля	39
Корж Т. І. Доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану	43
Ляшенко Р. Д. Значення неофіційного тлумачення у юридичній практиці	48
Магась-Демидас Ю. І. Правове регулювання дитячої праці у Російській імперії	52
Мельничук О. А., Сердюк В. А. Організаційно-правові основи пенсійного страхування в УСРР у 1920-х рр.	57
Мельничук О. С. Застосування класичних та некласичних принципів у втіленні доктрини прав людини.....	65
Олійник Н. А. Якість освіти – крок до європейської інтеграції.....	70
Попенко Я. В. Права і свободи людини в конституції Румунії 1866 року	73
Самборська О. Ю., Кривенков М. О. Правова культура персоналу	79
Тарасевич Т. Ю. Форми реалізації соматичних прав людини: від життя до смерті	82
Удод М. В., Рігоц О. І. Обмеження прав людини на свободу пересування і вільного вибору місця проживання під час воєнного та надзвичайного станів ...	86
Фурашев В. М. Перспективи розвитку правового забезпечення інформаційної безпеки.....	90
Худояр Л. В. Реалізація права на самовизначення в процесі суверенізації українського народу.....	95
Чернищук Н. В. Місце та призначення юриста в суспільстві та державі	100
Яремчук К. О., Шмигора О. В. Поняття судоустрою України і його співвідношення з суміжними поняттями.....	102
Якубенко Д. Л. Питання реалізації репродуктивних прав в умовах воєнного стану.....	105
Саліхов О. О. Принцип добровільності медіації у публічному управлінні.....	108
Черезова Т. О. Обмеження соціальних прав засуджених до позбавлення волі	112

Важненко К. О. Реалізація прав і свобод людини і громадянина як чинник демократизації.....	116
Четверик Д. В., Максимчук В. М., Кокарча Ю. А. Інформаційне суспільство України: правовий аспект дослідження.....	120
Яремко М. О. Права і свободи іноземців та осіб без громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу	123
СЕКЦІЯ 2. НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ	
Баєва Л. В. Діяльність МВС України у сфері дотримання прав людини	128
Багрій І.П. Роль держави у забезпеченні прав та свобод людини	133
Бисага Ю.М., Берч В.В., Продан В.І. Конституційні гарантії права на освіту: сучасний стан та перспективи розвитку	137
Войтович Н.Ф. Відповідальність за порушення комендантської години.....	140
Гальцова О. В. Про дотримання прав засуджених осіб під час збройної агресії	143
Гончар О.В., Шпак К.О. Права і свободи людини та громадянина України під час воєнного стану	148
Горбонос В. В. Забезпечення прав студентів в умовах війни	153
Казанчук І. Д. Деякі міркування щодо проблеми забезпечення прав людини і громадянина в діяльності органів національної поліції під час дії воєнного стану	156
Квят Н. В., Ткачук О. В. Колективний договір у системі менеджменту підприємства	161
Клепка Д. І. І знову до питання «заочного» обрання до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 6 ст. 193 КПК України).....	165
Ковальчук Ю. І., Білоус О. А. Захист права на життя під час війни.....	169
Кононенко В. В. Міжнародні та національні стандарти обмеження прав і свобод людини та громадянина	173
Корж І. Ф. Проблеми судової сфери щодо захисту прав громадян.....	176

Кудерська Н. І. Правова охорона та захист культурної спадщини в Україні під час війни 2014 р.-т.ч. як реалізація дихотомічного зв'язку культурних прав людини і обов'язків держави щодо створення гарантій цих прав	182
Лапшин С. А., Безпалько В. І. Захист прав суб'єктів господарювання	187
Мельник Я. Я. Захист соціальних прав у цивільном у процесі: проблеми методології	192
Мельничук М. О., Мартинюк А. В. Дисциплінарна відповідальність працівників як засіб забезпечення трудової дисципліни	197
Мельничук О. Ф., Зубенко Д. В. Удосконалення забезпечення прав дітей в Україні в умовах збройного конфлікту.....	200
Мілієнко О. А. Вдосконалення механізмів захисту адміністративними судами прав людини від зловживань суб'єктів публічної адміністрації	203
Назаренко П. Г. Повноваження слідчого судді щодо захисту прав людини у кримінальному судочинстві	207
Оверковська Т. К. Правові аспекти збереження лісів як складова забезпечення прав людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля	212
Оверковський К. В. Щодо правової форми введення прав промислової власності в господарський оборот	216
Опольська Н. М. Зміни у законодавстві щодо протидії мобінгу: невідповідність правових норм	220
Остапенко О. Є., Ковальчук О. О. Реформування органів виконавчої влади в Україні задля забезпечення прав людини	224
Пивовар І. В. Перспективи і розвиток сучасної судової влади в умовах воєнного стану в Україні	227
Пільков К. М. Значення принципу <i>res judicata</i> у забезпеченні прав людини ...	230
Рудницька О. П., Дем'янюк В. М. Діалог та медіація як неюрисдикційна форма захисту	234
Савіна С. С., Савін В. В. Оплата праці як інструмент мотиваційного механізму на підприємстві	238
Смішна Н. В., Кушнір І. С. Медіація у трудових спорах	241

Гняздовський К. В. Електронні петиції як складова творення демократичної держави.....	244
Яценко В. П., Марчук М. В. Адміністративне законодавство як засіб запобігання корупції в умовах воєнного стану	247
Бойко М. М. Забезпечення незалежності адвокатів – як завдання адвокатського самоврядування.....	250
Червінський В. В. Забезпечення адвокатом прав потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.....	254
Чернецька О. А. Захист прав людини під час розгляду судами справ про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена ст. 44 ³ КУпАП.....	258
Юськов Д. С. Участь інститутів громадянського суспільства в реалізації права на освіту.....	263
Дальянська В. Ю., Рудницька О. П. Роль профспілок у захисті прав працівників	267
Каленюк В. О. Окремі питання соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	272
Кравченко А. С., Кобернюк В. М. Умови укладення шлюбних відносин за законодавством України	277
Литвинюк Я. М. Питання регулювання трудових відносин під час дії воєнного стану: колективний договір	281
Риданова Є. С., Мельничук О. Ф. Законодавче регулювання повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.....	284
Скрипник Ю. В., Кокарча Ю. А. Гарантії дотримання адвокатської таємниці	289
Туровська С. О., Кобернюк В. М. Форми і причини домашнього насильства в Україні. Методи вирішення проблеми.....	293

СЕКЦІЯ 3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гайду Г. В., Шобей Л. М. Правовий статус біженців: міжнародні принципи та стандарти	298
Кронівець Т. М., Одобецька І. С. Забезпечення прав дітей: європейський досвід	306
Кудерська І. О. Правове забезпечення права на самоідентифікацію та культурна самобутність: досвід європейських країн	312
Кузніченко О. В., Менсо І. В. Аналіз міжнародного законодавства щодо захисту прав жінок.....	317
Лукіянова М. Д., Дорош В. С. Проблеми захисту прав дитини в умовах війни	321
Мельник М. Б. Проблеми ефективної реалізації доктрини міжнародного приватного права у трудових правовідносинах із іноземним елементом.....	326
Мельничук О. Ф., Лебедєва Н. А., Матієнко В. Л. Роль європейського досвіду забезпечення якості вищої освіти для України	330
Морозовська О. А. Вплив євроінтеграційних процесів на захист прав споживачів в Україні	333
Пилипенко Т. І. Стамбульська конвенція : проблеми та виклики після ратифікації Україною.....	338
Рєпіна Ю. С. Вплив алгоритмічних систем на права людини та керівні принципи щодо його усунення	343
Яременко О. І., Цюпра Т. В. Право на доступ до інформації: законодавчий досвід Республіки Хорватія.....	348
Навроцька А. В. Міжнародно-правовий захист прав дітей	352
Савера В. М. Актуальний досвід європейських країн стосовно політики соціального захисту молоді	357
Ячиченко М. С. Міжнародні стандарти в сфері забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб	360

Вітальне слово

ректора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктора педагогічних наук, професора, Заслуженого працівника освіти України

Лазаренко Наталії Іванівни

Достойне товариство!

З приємністю вітаю вас з початком роботи II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції, приуроченої одночасно до двох важливих подій – Міжнародного дня прав людини та 110-й річниці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Таке поєднання є символічним, адже проголошуючи Загальну декларацію прав людини, Генеральна асамблея ООН визначила завдання перед усіма народами і державами, кожною людиною і кожним органом суспільства – сприяти повазі, забезпеченню прав і свобод людини шляхом освіти, шляхом проведення національних і міжнародних прогресивних заходів. Тому вважаю, що мета конференції повною мірою відповідає поставленому завданню і особливо є актуальною в умовах війни.

Прийняття Загальної декларації прав людини гостро постало після Другої світової війни, коли увесь світ об'єднався заради однієї спільної мети – створення єдиної міжнародної системи захисту прав людини. Однак сьогодні, в умовах вторгнення російських військ в Україну, ми є очевидцями масштабного порушення всіх основних прав людини, які міжнародними стандартами визначені як непорушні і невід'ємні. Україна і весь світ побачили особливу жорстокість та неповагу до прав людини з боку держави-агресора. Все це свідчать про вразливість прав людини, про те, що вони потребують захисту. Усвідомлюємо, що міжнародна система захисту прав людини має бути удосконалена.

Українське суспільство згуртоване і кожен робить свій посильний внесок в наближення перемоги. Неймовірний патріотизм і стійкість проявляють наші воїни-захисники. Ми вдячні їм за мужність, за те, що завдяки їм ми можемо виконувати свою місію у суспільстві.

Наш університет завжди був і залишається осередком світла, добра і позитиву, середовищем наукового пошуку та інновацій. Стійким він є і в умовах війни. Чимало викладачів і студентів із зброєю в руках захищають свою країну безпосередньо на фронті, колектив допомагає волонтерському руху, надає психологічну підтримку.

За понад 110 років своєї діяльності університет пройшов шлях від невеликого учительського інституту до одного з найбільших сучасних закладів вищої освіти. Наразі тут здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти не тільки за педагогічними, але й за регульованими спеціальностями – право, публічне управління та адміністрування, журналістика.

Серед випускників університету – діячі освіти і науки, державні посадовці, керівники місцевого самоврядування, юристи, адвокати, політики. Чимало випускників захистили дисертації, стали заслуженими працівниками та відмінниками освіти.

Конференція вкотре засвідчує високий професіоналізм її учасників, їх самовіддану працю в ім'я України. Сьогодні ми зібралися для досягнення спільної мети – продукування ідей, які спрямовані на захист прав людини та захист України.

Бажаю вам творчих дискусій, прийняття конструктивних рішень, задоволення від наукової комунікації! Слава Україні!

Вітальне слово

доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заступника керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»

Коржа Ігоря Федоровича

Шановні колеги! Шановні учасники форуму!

Зізнаюся, з приємністю вкотре переглядаю програму конференції та висловлюю захоплення розлогою її обхвату – і тематичного, і хронологічного. Ще раз переконуюсь: Вінницькі підходи до проблеми забезпечення прав людини впевнено утвердили себе в дослідницькій свідомості як самодостатня наукова проблема. З ваших пропозицій бачу, що спадщина Університету стала невичерпним джерелом рефлексій над цілою низкою проблем. Висловлюю приємність, що нас, кого приваблює «вінницька вченість», зібралося багато і не лише з Вінниці.

Наші нинішні життєві й наукові дороги, в умовах збройної агресії проти України, так склалися, що ми хоч-не-хоч мусимо зредувати свої апетити в основному до «хатнього вжитку» – до роботи вдома при комп'ютері, без бібліотек та архівів. Але і в таких «бойових» умовах ми, вчені, маємо не прогинатися під таку ситуацію, а сміливо, як і наші воїни, йти вперед, до нових наукових звершень. Я бажаю нам успішно здолати виклики сьогодення і надалі продовжувати успішний науковий розвиток вашого навчального закладу. Вірю, спільними зусиллями ми цього досягнемо.

Бажаю презентувати останні дослідження та відкриття, а також вдалих доповідей та гарячих дискусій!

Вітальне слово

начальника Головного управління Національної соціальної сервісної служби у

Вінницькій області

Квят Наталі Валентинівни

Вельмишановне товариство!

Вітаю численну когорту учасників і учасниць, які сьогодні долучилися до Всеукраїнської конференції, яка присвячена глобальній проблемі сьогодення - реалізації та захисту прав людини та мають можливість презентувати власні напрацювання у цій темі.

Знаково, що наша зустріч відбувається напередодні Міжнародного дня прав людини, який було засновано 4 грудня 1950 року на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, знаменуючи річницю ухвалення Асамблеєю Загальної декларації прав людини в 1948 році, та який у світі відзначають 10 грудня, а також приурочений 110 річниці Університету.

Права людини як броня – вони захищають нас; вони як правила – говорять нам як себе поводити; і вони як арбітри – ми можемо до них звертатися. Вони абстрактні – як емоції, і як емоції, вони належать усім й існують, що б навколо не відбувалося. Вони схожі з природою, тому що їх можна зневажити; та з духом, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас (незважаючи на стать, соціальний статус, приналежність тощо). Вони пропонують нам повагу і вимагають від нас ставитися з повагою до інших. Вони подібні до доброти, правди і справедливості: ми можемо мати розбіжності в думках стосовно їхнього визначення, але ми впізнаємо їх, коли бачимо, що їх порушують.

В основі прав людини лежать дві основні цінності. Перша – це людська гідність, а друга – це рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає базові норми, необхідні для того, щоб жити з почуттям гідності, і їх універсальність впливає з того, що, принаймні, у цьому всі люди рівні. Ми не маємо і не можемо тут когось виокремлювати. По суті, щоб прийняти концепцію

прав людини, достатньо лише визнання цих двох цінностей, і навряд чи хто-небудь стане із цим сперечатися. Ось чому ідея прав людини отримує підтримку з боку всіх світових культур, усіх цивілізованих урядів.

Майже повсюдно визнано, що влада держави не може бути безмежною або довільною, вона повинна бути обмежена необхідністю забезпечити хоча б мінімальні умови всім, хто перебуває під її юрисдикцією, щоб вони могли жити з почуттям людської гідності.

В часі війни забезпечення прав людини і реальний їх захист належить до найгостріших проблем української дійсності. Права є найважливішими завданнями не тільки функціонування, а й існування української державності.

Результати наукових досліджень учасників/ць Всеукраїнської конференції свідчать про те, що сьогодні Україна, як і весь світ, зіштовхнулася із особливою жорстокістю та неповагою до прав людини. Агресія, окупація російською федерацією територій України, порушення прав людини цією державою, численні терористичні акти та військові конфлікти по всьому світу свідчать про неспроможність як окремих держав, так і світової спільноти забезпечити на належному рівні захист прав людини і основоположних свобод.

Проблема забезпечення прав людини є глобальною і однією з найактуальніших проблем людства, що має складні як внутрішньодержавні так і міжнародні аспекти прояву, та вирішення якої залежить від кожної держави, від якості конституційної регламентації та конституційного регулювання суспільних відносин.

Сьогодні перед усіма сучасними державами постає проблема формування нового світового порядку, який би забезпечив безпеку всіх народів і підтримувався усією міжнародною спільнотою. Саме тому сьогодні приємно зустрітися для обговорення такої важливої теми, почути напрацювання у цій темі колег та науковців.

Всім нам продуктивного часу разом! Все буде Україна!

Вітальне слово

голови Вінницького міського суду Вінницької області, доктора філософії в
галузі права

Гайду Ганни Володимирівни

Панове добродії!

Прийміть щирі привітання та найкращі побажання від колективу Вінницького міського суду Вінницької області з нагоди II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри», присвяченої Міжнародному дню прав людини та 110-й річниці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського!

В умовах війни питання захисту прав людини набуває гостроти та посідає чільне місце в діяльності судових, правоохоронних органів, захисних організацій та науковців. Виклики воєнного часу негативно впливають на реалізацію і захист фундаментальних прав та свобод людини – на життя, здоров'я, належне харчування, житло, освіту, свободу тощо. Тому важливо, що сьогодні українська інтелектуальна еліта зібралася на науковий форум, щоб обговорити актуальні теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини і знайти шляхи їх вирішення.

Переконана, що напрацьовані пропозиції будуть корисними для науковців, законодавців, юристів-практиків і усіх, хто цікавиться надважливою темою - забезпеченням прав людини у національному і міжнародному вимірах.

Бажаю усім учасникам конференції творчого пошуку, успіхів у науковій та практичній діяльності!

Вітальне слово

директорки Регіонального центру з надання безоплатної вторинної допомоги
у Вінницькій області

Лукіянової Марини Дмитрівни

Вельмишановне товариство!

Маю високу честь звернутися до вас з вітальним словом. Дякую організаційному комітетові II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри» та особисто ректору Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського - Наталії Іванівні Лазаренко, за запрошення і за актуальну тему до обговорення.

Під час війни для нас, Українців, все, що стосується наших прав має велике значення. Коли ворог зазіхає і порушує право на життя, право бути із сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток і захист, свободу - нас це не ламає, а навпаки - спонукає переосмислити та ще більше цінувати наші надбання. Ми об'єднуємося і міцно тримаємо надійний тил для наших хоробрих воїнів. Кожен з нас на своєму місці забезпечує право наших громадян на освіту, медичну допомогу, судовий та соціальний захист, право на безоплатну правову допомогу.

Тому сьогодні важливо обговорювати означену проблематику, вдосконалювати правові національні механізми захисту прав людей, які будуть ефективними в нинішніх умовах, і активно протистояти всією юридичною спільнотою зовнішнім загрозам.

Бажаю, щоб натхненна, самовіддана праця науковців, практиків, здобувачів вищої освіти увінчалася успіхом, новими надбаннями і позитивними результатами задля утвердження могутності України та якнайшвидшої нашої перемоги!

Вітальне слово

декана факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського, кандидата наук з державного управління, доцента, Заслуженого
юриста України
Яременка Олександра Івановича

Шановні учасники конференції!

Прийміть щирі привітання з нагоди II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри». Тематика конференції є надзвичайно актуальною, надто тепер, в умовах війни, коли права людини зазнають масштабних порушень.

Визначною особливістю конференції є те, що вона присвячена Міжнародному дню прав людини та 110-й річниці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Потужний розвиток університету, його матеріально-технічна база, кваліфікований викладацький склад – все це стало підґрунтям для відкриття, за ініціативи ректора Наталії Іванівни Лазаренко, десятого факультету – права, публічного управління та адміністрування. Його викладачі активно здійснюють наукову роботу, результатом якої є і сьогоднішня конференція. Ми тісно співпрацюємо з нашими стейкхолдерами, які є співорганізаторами конференції. Упевнений, що високий фаховий і представницький рівень її учасників сприятиме вирішенню проблем щодо захисту прав людини та розробки пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства у цій сфері.

Бажаю учасникам конференції плідної роботи та жвавих дискусій!

СЕКЦІЯ 1

ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВ ЛЮДИНИ

Богущий П. П.,
*доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової
лабораторії регіональної безпеки та військового права Державної
наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ПРАВО НА БЕЗПЕКУ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Проблема права на безпеку стосується правового статусу людини та вирішується через розкриття світоглядних ознак людини як людини правової.

Традиційне бачення правового статусу людини, як сукупності прав та обов'язків, що містить позитивне право, є недостатнім для застосування до основоположних прав людини. Визнання державою основоположних прав людини у конституційних, законодавчих положеннях формує образ держави як держави правової. Водночас сутнісна характеристика основоположних прав людини дає можливість визначити їх невід'ємність від людини, непорушність будь-ким та, насамперед, державою.

Право людини на безпеку розглядається як необхідна умова визнання державою правового статусу людини [1] та у демократичних державах є визначальним чинником здійснення державної влади.

У розвитку ідей про право фундаментальне значення має прийняття наприкінці 18 століття засновниками Сполучених Штатів Америки Декларації незалежності, преамбула якої містить важливий правовий принцип відносин держави і людини у контексті права людини на безпеку:

«Ми вважаємо за самоочевидні істини, що всіх людей створено рівними; що Творець обдарував їх певними невідчужуваними правами, до яких належать Життя, Свобода і прагнення Щастя; що Уряди встановлюються між Людьми на те, щоб забезпечувати ці права, а справедлива влада урядів походить зі згоди тих, ким вони урядують; що в кожному випадку, коли якась Форма урядування стає згубною для такої мети, Народ має право змінити або скасувати її і встановити

новий Уряд, спираючись на такі принципи та організовуючи його владу в такий спосіб, які народові видаються найдоцільнішими для досягнення його Безпеки і Щастя» [2].

Етичне розуміння щастя людини неможливо відділити від юридичного змісту її безпеки та у цьому сенсі Декларація незалежності як один із засновничих правових документів Сполучених Штатів підтверджує основоположність права людини на безпеку.

Право людини на безпеку є стрижнем діяльності держави та формує юридичну основу національної безпеки. Можливо стверджувати про абсолютний характер права людини на безпеку [1], конкретизуючи лише зміст цього основоположного права у правових відносинах людини з державою та суспільством, а також у міжнародно-правових відносинах, де людина має визнаватися і визнається головним суб'єктом щодо реалізації своїх основоположних прав. Такий висновок засновується, зокрема, на положеннях Загальної декларації прав людини, у Преамбулі якої, окрім іншого, проголошено, «що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей». Водночас ст. ст. 2, 5, 6, 29, 30 Загальної декларації прав людини стосуються різних аспектів права людини на безпеку, на чому варто акцентувати увагу [3].

У системному розумінні національної безпеки право людини на безпеку розуміється як заснована на правовій природі людини можливість безпечної реалізації її найважливіших життєвих інтересів у соціальних комунікаціях. Найважливіші життєві інтереси людини не зводяться до персоніфікованих потреб (хоча й не виключають такі потреби), а полягають насамперед у забезпеченні стану безпеки життєдіяльності, у подоланні потенційних і реальних загроз для життя, для фізичного та духовного втілення у дійсність людиною своєї природи, для досягнення того стану, який у Декларації незалежності Сполучених Штатів визначено як прагнення та реалізація

невід’ємних від людської сутності свободи, людського щастя.

Історичний дискурс стосовно найважливіших життєвих інтересів людини як першооснови права на безпеку можливий, однак такий дискурс насамкінець дозволить підтвердити важливу думку – безпека життя є початковим відліком у розумінні права людини на безпеку. У цьому сенсі право на безпеку та право на життя мають однакові ознаки за виключенням важливої та відмінної якості – право людини на безпеку передбачає забезпечення безпечних умов життєдіяльності, коли будь-які загрози для життя людини перестають існувати внаслідок ефективності системи протидії загрозам на початковому етапі їхнього виникнення, існування.

Такий підхід дає можливість зрозуміти призначення права і призначення держави, залежність держави у своєму інституційно-функціональному існуванні від права і залежність успішної реалізації правових приписів від інститутів держави, від організації державної влади. За умови, коли людина позбавляється у реалізації державою правових приписів щодо визначеного правом сенсу – безпеки життєдіяльності людини, втрачається зв’язок між правом і державою, державна влада втрачає легітимність, що призводить до соціальних конфліктів і стає неодмінною ознакою неможливості забезпечення національної безпеки.

Право людини на безпеку варто відносити до центральних інститутів права національної безпеки. Системний комплекс правових засобів забезпечення національної безпеки без реалізації комплексу заходів щодо забезпечення безпеки людини не має здатності досягти мети, якою власне і є стан захищеності національних інтересів від потенційних та реальних загроз, де безпека людини становить основу національних інтересів державної організації суспільства.

Найбільш відчутним у контексті цієї проблеми є захист безпечних умов життєдіяльності людини від реальних загроз воєнного характеру. Війна є складним соціальним явищем, де міжнародні або ж внутрішні конфлікти вирішуються не на основі права, а на основі сили. Війна заперечує право, однак право внаслідок сутнісних властивостей протидіє застосуванню сили у збройних конфліктах настільки, наскільки це є можливим відповідно до цивілізаційного

розвитку людства, окремих суспільств, держав, які є учасниками збройних конфліктів.

Дія права під час війни ускладнена обставинами збройного конфлікту, однак право людини на безпеку і в таких неймовірно складних умовах реалізації правових приписів продовжує виконувати своє призначення.

Неефективність захисту права людини на безпеку в умовах війни свідчить не про недосконалість цього інституту права національної безпеки, а про відсутність необхідних і достатніх правових механізмів ефективної протидії збройній силі під час війни. Удосконалення зазначених правових механізмів захисту права людини на безпеку, попередження застосування неконтрольованої у збройних конфліктах сили, яка порушує право і діє проти права, забезпечення реалізації права навіть в умовах суттєвого обмеження прав людини під час війни є завданням нинішнього та майбутнього поколінь.

Список використаних джерел:

1. Bohutsky P. Human Subjectivity in National Security Law. *European political and law discourse*. 2020. V. 7. Is. 2. P. 89–97. 2.
- United States Declaration of Independence URL: https://en.wikisource.org/wiki/United_States_Declaration_of_Independence. 3.
- Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Texthttps://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Васильєв С. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки
Донецького державного університету
внутрішніх справ*

ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПРАВА

У науковій літературі правова парадигма трактується як висхідна концептуальна правова модель, як контур науково-правових концепцій, спосіб утілення певних перетворень і прогнозування можливих результатів, або як сукупність ідеалізованих елементів правової дійсності, а саме – принципи пізнавальної діяльності, теоретико-методологічні правові конструкції, ціннісні філософсько-правові настанови і правові концепції, що становлять фундамент діяльності з набуття правових знань, що створює певне бачення правової дійсності й праворозуміння, детермінує еволюцій [1, с.5].

Невід’ємною частиною історичного процесу з обумовленими докорінними перетвореннями в суспільно-політичному розвитку в межах конкретного історичного періоду є розвиток (трансформація) загальнотеоретичних засад правових парадигм. Тобто кожна суспільно-історична епоха напрацьовує власну, характерну тільки їй правову парадигму, а зміна парадигм спричинює модифікацію правових цінностей, норм, у тому числі і у сфері прав людини.

Як ніколи стає актуальним концепція Томаса Куна [2] щодо проблематики наукових парадигм. Дійсно, коли накопичується достатньо даних про значні аномалії, що суперечать поточній парадигмі, згідно з теорією наукових революцій, наукова дисципліна переживає кризу; протягом цієї кризи випробовуються нові ідеї, які, можливо, раніше не бралися до уваги або навіть були відзначені; зрештою формується нова парадигма, яка набуває власних прихильників.

Тому певний інтерес до вивчення представляє правова парадигма, актуальність дослідження якої вбачиться в тому, що ця юридична конструкція

дозволяє вирішити питання не тільки теоретичного але і прикладного значення. Невипадково, сьогодні прослідковується тенденція розгляду парадигми не тільки як категорії теорії, філософії права, але і у площині змін, що відбуваються в спеціально-юридичних науках. В той же час, практика застосування права акумулює інформацію, спрямовуючи та вдосконалюючи правову парадигму.

Отже, перетворення що відбуваються під впливом процесів правової глобалізації спричиняють зміни і методології наукового пізнання, пануючих юридичних ідеалів і цінностей, появи у правовій парадигмі нових теорій розуміння права, які, своєю чергою, визначають вектор розвитку юридичної науки.

Дослідження нових правових явищ, які, крім усього іншого, мають глобальний характер і не зводяться до предмету будь-якої галузевої науки, можливо, на наш погляд, найефективніше через призму парадигмального підходу. Саме методологічний плюралізм та міждисциплінарність виступають важливими характеристиками парадигмального підходу, що дозволяє досліджувати та оцінювати правові феномени, які ще не вбудовуються у систему права. У зв'язку з цим у юридичній літературі стали говорити про «дослідницькі парадигми глобалізації», «нову глобальну парадигму права» або про «інноваційну парадигму права».

Висловлюється позиція, що глобалізаційні процеси послабляють регулятивну монополію у визначених відносинах, а тому потрібне переосмислення нормативної надбудови та формування нової юридичної мови, здатної осмислити та пояснити наслідки правової глобалізації. Тобто рамки традиційного правового інструментарію виявляють прогалини у регулюванні сучасних транскордонних відносин, наприклад у сфері комунікацій/інформаційних технологій, що пояснює підвищений інтерес у галузі нормативного регулювання до норм недержавного регулювання, що мають властивості короткостроковості, гнучкості та оновлюваності; норми недержавного права фактично стають стандартизованим *ad hoc* правом та

служують антиподом жорсткому, статичному, локальному національному праву або у крайньому випадку міжнародному праву [3].

Крім того, сучасна архітектура права тяжіє не стільки до вертикально організованих, централізованих, стійких ієрархічних структур, а до логічної горизонтальної, децентралізованої самокомунікації. У багатьох сферах: від прав людини до Інтернету та міжнародних фінансових операцій — широкого поширення набули міжнародні стандарти, які, не будучи юридично обов'язковими, проте в різних формах мають безпрецедентний вплив на регулювання відповідних відносин.

У сучасній науковій юридичній літературі звертається увага на розростання неправової матерії, що використовується для регулювання транскордонних приватно-правових відносин, що призводить до можливого виникнення колізії права та неправа. Це може бути не тільки *lex mercatoria* (від лат. «загальне торгове право»), а й інші системи соціальних норм: релігійні норми, культурні норми, звичаї тощо. Тому питання про те, чи можуть недержавні норми бути правом, що застосовуються, «переміщується з периферії до центру, як тільки ми розглядаємо право через призму глобалізації» [4]. Вказане обумовлює тенденцію «роздержавлення» права, зрушеннями в галузі праворозуміння, викликаними широкою інтерпретацією поняття «норми права» та ін.

Зазначимо, що у міру масштабування норм недержавного регулювання у літературі зміцнюється «концепція периферійного права». Тобто, право держави є безумовним елементом нормативної системи, але дедалі більше зрушується периферію, тоді як ядро формується з норм недержавного регулювання; не забезпечені силою державного примусу, норми недержавного регулювання не позбавлені обов'язковості і кваліфікуються в іноземній літературі як неюридично обов'язкові [5].

Таким чином, на загальнотеоретичному рівні засади правових парадигм є віддзеркаленням теоретико-методологічних основ правової науки, тому що законодавство і правозастосування є безпосереднім відтворенням правової дійсності. Саме привнесення у регулятивний правовий механізм компонентів

правових парадигм свідчить про правотворчий характер правової діяльності, що й сприятиме створенню нових і зміні старих правових парадигм.

Безспірним залишається факт впливу процесів правової глобалізації на формування (зародження, відокремлення) нових та співвідношення існуючих парадигм у теорії права, створення інтегральної/інтегративної правової доктрини та збереження співіснування різних парадигм, питання поліпарадигмальності права.

Звісно ж, що вищезазначені питання є лише частиною ширшої проблеми щодо розвитку теорії права у процесі світової правової глобалізації, тому більшість з них залишаються відкритими для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Гдичинський В. Б. Загальнотеоретичні засади правових парадигм: автореф. дис. к.ю.н.12.00.01. К. 2019. С.5.
2. Кун Томас. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
3. Mazhorina M.V. (2018) Private International Law in Context of Globalization: from Privatization to Fragmentation. *Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki*. 1. pp. 193– 217.
4. Michaels R. The Re-State-Ment of Non-State Law: The State, Choice of Law, and the Challenge from Global Legal Pluralism. *Wayne Law Review*. 2005. Vol. 51. P. 1210.
5. Teubner G. Global private regimes: Neo-spontaneous law and dual constitution of autonomous sectors in world society? URL: https://www.jura.uni-frankfurt.de/42852650/global_private_regimes.pdf (дата звернення: 04.12.2022).

Гавінська О. А.,

*кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус*

Малярчук А. Р.,

*студентка кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Права людини – це її суб'єктивні можливості самостійно, вільно й незалежно від інших осіб визначати міру та спосіб власної поведінки або вид установленної поведінки, що не заборонена законодавством і не порушує права та свободи інших людей.

Обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на вищевикладене, основним джерелом інституту обмеження прав людини є Конституція України як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії, який установлює вихідне й фундаментальне положення: права і свободи людини є непорушними й невідчужуваними (стаття 21 Конституції України); під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод (стаття 22 Конституції України) [1].

Як можна побачити, Конституція України розуміє інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина як звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод.

Законодавство України закріплює на конституційному рівні сукупність прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізація яких забезпечує

функціонування держави з демократичних, соціальних та правових причин. Хоча конституційні права і свободи мають найвищу юридичну силу, більшість з них не є абсолютними, оскільки їх здійснення може бути обмежене законом [1].

Прийнято виділяти такі види обмеження прав людини:

за обсягом – 1) загальні, які можуть стосуватися всіх прав і свобод (як вимога про непорушення прав інших людей); 2) спеціальні, які використовуються щодо деяких прав і свобод (обмеження, що встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки, і деякі інші); 3) окремі, стосовно певних прав.

за підставою обмеження на такі види, як правомірне та неправомірне обмеження прав.

за місцем – обмеження, що передбачені національним законодавством, та обмеження, що передбачені міжнародним законодавством.

за змістом можна виділити обмеження, що безпосередньо спрямовані на звуження обсягу й змісту, та обмеження, що встановлюють додаткові умови [3].

Інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина закріплюється в міжнародній нормі права, а саме в статті 29 Загальної декларації прав людини, відповідно до якої під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку й загального добробуту в демократичному суспільстві [2]. Схожі положення знаходимо в багатьох міжнародних актах, а також у Конституції України, що свідчить про такий підхід до прав людини, за якого вони можуть бути обмежені лише для загального блага в разі необхідності й доцільності. Така доктрина та практика світових держав є прийнятною та зрозумілою, ефективною, хоча в деяких випадках на практиці й призводить до суперечностей між інтересами людини, суспільства та держави.

Механізм і порядок обмеження прав виходить із положень Загальної декларації прав людини, конкретизується практикою Європейського суду з прав людини. Такий механізм має назву трикутника правомірності обмеження прав

людини. На основі нього ґрунтується діяльність самого Європейського суду, національних судів і здійснюється правомірне обмеження прав людини [2].

Такі обмеження допускаються з метою охорони здоров'я та моралі населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав та свобод громадян, а також охорони громадського порядку, запобігання злочинам, з'ясування істини під час кримінальних розслідувань, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Метою обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина з цих причин є встановлення відповідного балансу між інтересами людей, суспільства та держави [5].

Відповідно до частини 2 статті 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, здійснення свобод людини та громадянина, оскільки воно пов'язане з обов'язками й відповідальністю, може підлягати таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й безсторонності суду [4].

Обмеження прав і свобод людини є необхідним складником правової системи будь-якої держави та сучасного суспільства, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання і створення окремого інституту права міжгалузевого характеру. Такі обмеження повинні мати правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, коли право іншої людини в правомірному балансі переважає. Правова процедура накладення обмежень повинна полягати в застосуванні трикутника правомірності обмеження прав людини, який є досягненням сучасної правової науки та судової

практики. Навіть з активним розвитком суспільства та появою прав четвертого покоління такий механізм не втрачає своєї ефективності й продовжує діяти, що свідчить про його ефективність і гарантує непорушність принципу верховенства права під час вирішення конкретних справ щодо обмеження прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 № 995_015. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Слінко Т.М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини та громадянина. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/15153/1/Slinko.pdf>
4. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 02.10.2013 №995_004/ Верховна рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Самотуга А.В. Правомірне обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина: сучасний стан досліджень проблеми. *Право і суспільство: науковий журнал*. 2010. № 6. С. 72–76

Губіна С. І.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО АВТОРСЬКЕ ПРАВО Й СУМІЖНІ ПРАВА

Наука створює інструменти для технологічного, економічного та соціального розвитку. Однак в умовах глобальної проблеми масових “псевдонаукових” досліджень та “псевдонавчання” цей наслідковий зв’язок не

реалізовується, що призводить до спотворення системи освіти. Одна з вагомих причин такого стану – недотримання норм академічної доброчесності, а інколи і просто їх нерозуміння.

Важливим є соціальний вимір проблеми академічної доброчесності. Розуміння власної відповідальності (чи безвідповідальності) за порушення норм наукової етики з позиції викладачів та здобувачів вищої освіти безпосередньо визначає сприйняття системи вищої освіти в Україні та формування системи цінностей у молоді під час навчання в закладах освіти.

Академічна доброчесність також є однією з дієвих передумов забезпечення якості освіти. Пошук шляхів, методів та інструментів підвищення рівня академічної доброчесності в освітньо-науковій спільноті є предметом наукових досліджень та дискусій. Зокрема, ґрунтовним є колективне наукове дослідження “Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених”, здійснене за науковою редакцією Н. Сорокіної, А. Артюхова, І. Дегтярьової [1]. Значну увагу автори приділили академічній доброчесності в середовищі молоді науки, у дослідницькій кар’єрі, а також організаційно-технічним та правовим аспектам. В умовах реалізації грантового договору з Посольством США в Україні було проведено ґрунтовне дослідження академічної чесності як основи сталого розвитку університету [2]. Змістовно проаналізувала правове поле протидії академічній недоброчесності Я. Тицька [3]. Категорійний зміст академічної доброчесності досліджено у праці О. Чумак [4]. Заслужують на увагу і роботи Ю. Малогулко та М. Затхей [5], І. Тодорової [6], О. Семенов [7], Т. Іщенко, Г. Шишкіної, І. Ніколієвої [8].

Згідно зі статтею 42 Закону України “Про освіту” академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання і провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [9]. Напрямами досягнення академічної доброчесності відповідно до цього закону є: адекватність та добросовісність оформлення посилань у наукових текстах, дотримання

законодавства про авторське право й суміжні права, надання достовірної інформації та об'єктивність оцінювання результатів навчання.

У сфері участі України в світовій системі академічної доброчесності також відбуваються значні зрушення. Зокрема ще у 2016 році американські ради з міжнародної освіти в партнерстві з Міністерством освіти і науки України й за підтримки посольства США ратифікували Проект сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP), учасниками якого стали 10 університетів. Даний проект передбачав реалізацію трьох компонент: створення суспільної підтримки академічної доброчесності (брендинг); розвиток навичок зі створення університетської бази з академічної доброчесності зі застосуванням міжнародних практик (освіта); норми та виконання. норми на рівні університету й нормативні реформи на рівні міністерства.

Для більш наочного розуміння відмінностей у трактуванні академічної доброчесності в Україні й за кордоном А. Колесніков подав їх у вигляді таблиці [10].

Таблиця 1

Порівняння складових академічної доброчесності

Закон України “Про освіту”	Проект SAIUP
– посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; – дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; – надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну	– кодекс честі навчального закладу; – етичні норми академічного середовища; – антикорупційні заходи; – дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; – високий рівень внутрішньої культури та свідомості;

(науково-педагогічну, творчу) діяльність; – контроль за тим, як здобувачі освіти дотримуються академічної доброчесності здобувачами освіти; – об’єктивне оцінювання результатів навчання.	– повага до наукового дослідження; – боротьба з плагіатом.
---	---

Із порівняння бачимо, що академічні цінності, запропоновані проєктом SAIUP, виходять за межі формального сприйняття освітньо-наукової діяльності, та формують ширший суспільний і соціальний простір.

Розуміння необхідності підвищення рівня академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти передбачає працю в двох напрямках: підвищення рівня академічної доброчесності професорсько-викладацького складу; формування системи важелів впливу на здобувачів вищої освіти.

Окремі аспекти підвищення рівня академічної доброчесності вже реалізуються, зокрема щодо протидії плагіату. Крім того, важливим є формування у всіх учасників освітньо-наукового процесу розуміння сутності академічної доброчесності й застосування окремих її важелів ще з першого курсу навчання. Крок у цьому напрямку – здобувачі першого курсу підписують декларації про академічну доброчесність, де буде зазначено розуміння сутності явищ списування, прогулів, недоброчесної поведінки, плагіату всіх видів та чітко прописано відповідальність за виявлені факти цих явищ. Зрозуміло, що це не дасть змоги повністю розв’язати проблему, однак створить додаткові можливості донесення до здобувачів важливої інформації і часткового корегування їх поведінки. Майже в усіх закордонних закладах реалізують документально затверджені програми щодо дотримання академічної доброчесності та відповідальності за її порушення. Їх назви різні (Кодекс академічної доброчесності, Політика академічної доброчесності, Кодекс академічної чи

наукової етики або честі тощо [4]), однак їхня сутність визначає систему академічної поведінки учасників освітнього процесу та відповідальність за її порушення під час освітньо-наукової діяльності.

Використання цього та ряду інших інструментів стимулювання підвищення академічної доброчесності сприятиме збільшенню довіри до української академічної науки загалом та підвищенню якості вищої освіти зокрема.

Список використаних джерел:

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених / за заг. ред. Н. Г. Сорокіної, А. Є. Артюхова, І. О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. фонд “Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики”; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова. К. : Таксон, 2016. 234 с.
3. Тицька Я. “Академічна доброчесність” та “Академічна відповідальність” у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192–195.
4. Чумак О. В. Концепт категорії академічної доброчесності у вищій освіті. *Теорія та методика управління освітою*. 2017. № 2 (20). URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v2_17/%D0%A7%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BA.pdf.
5. Малогулко Ю. В., Затхей М. В. Проблеми академічної доброчесності в вищих навчальних закладах. *Знання. Освіта. Освіченість* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з різноманітних проблем сучасної освіти, 28–29 вер. 2018 р. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hcvt/all-hcvt/2018/paper/viewFile/3857/3456>.
6. Тодорова І. Психологічні чинники толерантності студентів до академічної недоброчесності. *Психологія і особистість*. 2019. № 2. С. 116–131. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2019.2.177352>.

7. Семеног О. Європейський та національний контексти академічної культури дослідника: досвід реалізації проекту ЕРАЗМУС+ЖАН МОНЕ МОДУЛЬ. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій: Україна Європейський союз: від партнерства до асоціації*. Луцьк, Терен, 2019. С. 320–330.
8. Іщенко Т. Д., Шишкіна Г. В., Ніколаєва І. В. Академічна доброчесність як складова забезпечення якості освіти. *АгроТерра*. 2018. № 2 (5). С. 19–23.
9. Про освіту: Закон України від 5 вер. 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 12.06.2022).
10. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2019. Вип. 24. С.122-129.

Дзевелюк М. В.,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ВПЛИВ СЕРВІСНОЇ МОДЕЛІ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна держава існує в умовах докорінної трансформації її функціональної структури. Потреба участі в глобальному управлінні, домінування горизонтальних комунікацій над вертикальними, розмиття кордонів, функціональне делегування та багато інших феноменів, слугують яскравим свідченням на користь того, що традиційні уявлення про те, якою є ця функціональна структура, втрачають свою евристичну цінність. Саме втрата державою функціональної монополії веде до появи нового типу держави, який якнайкраще відповідає потребам сучасного суспільного розвитку, — сервісної держави.

Трансформаційні процеси, що вже кілька десятиліть тривають в Україні, сприяють становленню Української держави як повноправної європейської країни. Вимоги, що висуває до нас європейська спільнота, спрямовані на реформування усіх органів держави, трансформацію України в напрямку впровадження концепції сервісної держави, призначенням якої є не примус та контроль, а забезпечення соціального компромісу, пом'якшення та подолання соціальних конфліктів, де органи влади є не тільки інструментом держави, але й захищають права, свободи та законні інтереси саме громадян.

Сама собою ідея сервісної держави не є новою, оскільки ще з XVI ст. починає утверджуватися європейська політико-правова доктрина, в якій сутність держави пов'язується зі служінням суспільству (це доктрина, що виникла як культурний результат Реформації). Однак лише у наш час держави починають ставати по-справжньому сервісними в сучасному розумінні цього слова. Сервіс, тобто послуга, має місце лише тоді, коли вона надається на основі раціональної ринкової логіки, тобто коли в отримувача цієї послуги існує вибір: отримувати її чи ні, і, що більш важливо, — від кого. Аж до кінця XX ст. держави здебільшого були монополістами у реалізації більшості публічних функцій, якщо не брати до уваги функції місцевого самоврядування. Ця функціональна модель не може розглядатися як сервісна, оскільки монопольна реалізація функцій, нехай навіть з певними властивостями послуг, не є послугою [1, 164].

Однак сьогодні, коли відбувається демонополізація держави майже в усіх напрямках її функціонування — від збирання податків і мит, виконання судових рішень до здійснення покарань за злочини — виникає своєрідна публічна конкуренція між державою та іншими соціальними структурами, які можуть здійснювати ті ж самі функції, однак подеколи більш ефективно й раціонально з економічної й організаційної точки зору. Саме тому становлення сервісної моделі функціонування держави відбувається лише зараз.

Ключовим поняттям у рамках теоретичної функціональної моделі сервісної держави є поняття послуги. У демократичних суспільствах послуги — це функції, що добровільно передані владі громадянським суспільством, які останнє фінансує

(через податки) і контролює їх виконання шляхом використання різних механізмів здійснення прямої і опосередкованої демократії, на різних рівнях суспільного життя — від загальнодержавного до місцевого. Крім того, у необхідних випадках спільноти громадян через органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, безприбуткові організації також надають послуги населенню. Водночас ситуація залежить від традицій, загальної культури населення, досвіду державотворення у тій чи іншій країні.

Наприклад у Великій Британії, виділено 40 основних сфер державних послуг, надання яких контролюється Кабінетом міністрів. Для їх регламентування розроблено відповідну кількість так званих хартій, кожна з яких встановлює стандарти послуг, які може одержати споживач від конкретних державних установ у таких сферах, як освіта, соціальне забезпечення, працевлаштування, відпочинок, оподаткування та ін. [2, с. 85].

Загалом інститут державних послуг є доволі поширеним і розвиненим. Однак більш цікавою є проблема співвідношення державних послуг із державними функціями. Так, наприклад, чи можна сказати, що будь-яка функція держави, навіть та, що належить до мінімальних, може реалізовуватися у формі послуг?

Як уявляється, відповідь на це питання слід шукати у площині зміни парадигми у сприйнятті ролі сучасної держави. Наприклад, іще півстоліття тому складно було собі уявити ситуацію, коли б реалізація оборонної функції розкривалася через ідею послуг. Однак у сучасному світі усе більшого поширення набуває практика застосування приватних військових організацій, які беруть участь у численних збройних конфліктах на стороні тих чи інших держав.

Досліджуючи теоретично – правові засади прав людини в сучасних умовах, не можливо оминути трансформацію правоохоронної функції держави.

Правоохоронна функція може слугувати найбільш яскравим прикладом того, як суспільство виробляє інструменти самозахисту більше ефективні, ніж офіційна правоохоронна система, яка в Україні перебуває у перманентній кризі. Сьогодні в Україні існує більше 10 тис. приватних охоронних компаній, які не

лише здійснюють охорону виробничих приміщень, офісів компаній і помешкань окремих фізичних осіб, а й навіть патрулюють вулиці і забезпечують правопорядок, взаємодіючи при цьому з офіційними органами у разі правопорушення. Цікаво, що використання приватних охоронних компаній поки що не привело до переосмислення правоохоронної функції як послуги, що надається державою. У вітчизняній державницькій парадигмі продовжує домінувати ідея, що правоохоронна діяльність є винятковою монополією держави, хоча це вже давно не так. Українська держава насправді давно програла це конкурентне поле приватним компаніям і зростає ризик, що її послуги скоро будуть непотрібні взагалі [1, 171].

Отже, з огляду на це, варто зробити певні висновки:

по перше, відбувається зміна орієнтирів у державі: виникає розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки, тож держава повинна «служити», тобто надавати певні обов'язкові послуги, перетворюючись на «сервісну державу» – постачальника публічних послуг [3, 10].

по друге, сервісна держава функціонує на конкурентній основі. Демонізація функцій веде до появи альтернативних суб'єктів надання тих послуг, які раніше мали винятковий статус функцій держави. Зараз розвинені громадянські суспільства поступово інституційно витісняють державу;

по третє, сервісна держава повинна передовсім надавати ті послуги, які суспільство загалом або окремі соціальні групи не можуть отримати самотужки від інших інститутів. Ідеться про те, що держава має надавати послуги незахищеним верствам населення, щоб компенсувати нерівність можливостей у доступі до послуг;

по четверте, функціонування сервісної держави відбувається в ситуативному режимі, що дає змогу швидше адаптувати алгоритм ухвалення рішень до конкретного випадку. Звідси й відхід від глобальних всеохоплюючих стратегій і планів дій, що сьогодні стає усе більш помітним у державному управлінні.

Це зумовлює формування нової парадигми державності, яка б більш точно відображала мету держави за сучасної доби, а також ті методи, якими ці цілі можуть бути досягнуті.

Перехід до функціональної моделі сервісної держави є, як уявляється, питанням часу. Сучасна держава за окремими показниками не може конкурувати з самоорганізацією суспільства, яке за допомогою технологічного прориву останніх десятиліть набуло можливості швидко та ефективно долати різноманітні проблемні ситуації. Для України це є особливо актуальним, оскільки Українська держава усе ще орієнтується на застарілі функціональні моделі, отримані у спадок від Радянського Союзу. Жорстка централізація управління, низька ефективність й інертність державного апарату, неймовірна моральна застарілість методів державного управління й придушення ініціативності на місцях породжують ситуацію, коли держава продовжує тримати у своїх руках якомога більше функцій, навіть не маючи реальної змоги їх належно реалізувати. Але ми однозначно можемо спостерігати початок змін, які на превеликий жаль спровокували саме світова пандемія та воєнна агресія в Україні, що зумовило розвиток та адаптацію до сучасних технологічних платформ.

Список використаних джерел:

1. Дзевелюк М.В. Традиції та новації в розвитку функція сучасної держави: дис.канд. юрид наук. 12.00.01. Дзевелюк Марина Володимирівна. Одеса, 2017. – 209 с.
2. Плющ В. О. Міжнародний досвід формування та функціонування інституту державних послуг. Економіка та держава. 2008. № 10. С. 84–86.
3. Бондаренко А.І. Сутність публічно-сервісної держави в механізмі захисту прав і свобод людини й громадянина. Jurnalul juridic national: teorie și practică 30 (2-2), 9-12, 2018.

Долинна А. С.,
*кандидат історичних наук, старший викладач кафедри
 всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного
 університету імені Михайла Коцюбинського*

Матушок Г. С.,
*аспірантка кафедри всесвітньої історії
 Вінницького державного педагогічного університету
 імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВО ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШІВ УРСР НА ЖИТЛО (середина 50-х – перша половина 60-х рр. XX ст.): НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ

Кожний громадянин і члени його сім'ї на законному рівні мають право займати і використовувати певне житло. Держава бере на себе обов'язок сприяти громадянам у вирішенні їхніх житлових проблем та забезпечення їм можливості безперешкодного проживання у житлі, яке вони займають. Це право визнано у «Загальній декларації прав людини», а також у «Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права». Щодо першого документу, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, то у ст. 25 зазначається, що «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини» [1]. Ст. 11 (1) Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права також гарантує право на житло як частину права на належний рівень життя [2].

У нашій статті ми покажемо як вищезазначене реалізовувалося на практиці у середовищі педагогічних закладів вищої освіти Поділля (Вінницький і Кам'янець-Подільський педагогічний інститути) у роки хрущовської «відлиги».

У 50-х рр. незадовільними були побутові (особливо квартирні) умови частини викладачів Кам'янець-Подільського педінституту. У 1953 р. 20 викладачів педінституту проживали у кімнатах гуртожитку [3, арк. 120]. 13

вересня 1954 р. на закритому партійному зібранні первинної партійної організації педінституту йшлося про те, що у 24 кімнатах у гуртожитку студентів (по вул. Ленінградській, 31) займали викладачі, а частина студентів, які гостро потребували гуртожитку, жили на приватних квартирах [4, арк. 44]. Покращити їхні квартирні умови, а також розширити житлову площу для студентів дирекція інституту не мала ніякої змоги у зв'язку з відсутністю житлового фонду в місті.

Керівництво вишу намагалося забезпечити житловою площею викладачів. Партбюро неодноразово зверталось до секретаря обкому КПУ Бегми з проханням посприяти в отриманні житлової площі для викладачів, що було передбачено одним із рішень бюро обкому КПУ. Директор інституту часто ставив це питання перед міськими партійними і радянськими організаціями. Лише у 1953-1954 н.р. вперше упродовж майже двох років виш отримав чотири квартири, які надали викладачам Д. Цимбалюку, О. Бойку, П. Родіну, М. Брицину [4, арк. 76]. 25 квітня 1962 р. на спільному засіданні партбюро і місцкому педінституту обговорили і затвердили кандидатури на отримання квартир у будинку сільськогосподарського інституту. Проголосували за надання квартир С. Білецькому, Ф. Петляку, О. Степенку, М. Любі, Р. Ростикусу, А. Савенку, А. Казимірову, Т. Лобановій-Сопітько. Водночас, ухвалили просити міську комісію по розподілу квартир і міськвиконком затвердити названі кандидатури на одержання квартир [5, арк. 24-27].

Щодо Вінницького педінституту, то, на жаль, даних, які свідчили про забезпечення житлом викладачів, принаймні, поки що нам виявити не вдалося. Можемо спрогнозувати, що у цьому закладі становище було не кращим, зважаючи на те, що Вінниця була обласним центром і вільного житлового фонду тут було не багато. Про це, зокрема, свідчать проблема із забезпеченням житловою площею студентів. Станом на вересень 1954 р. місць у гуртожитку було лише 220, а перелік бажаючих проживати тут становив понад 900 осіб [6, арк. 165]. Значна кількість студентів вимушена винаймати «кутки» у приватних квартирах. З ними проводили відповідну роботу, яка зводилася до того, що агітатори груп, комсорги, профорги відвідували студентів на квартирах і знайомилися з їх побутовими

умовами. Директор інституту О. Ткаченко: «Необхідно визнати, що ця дільниця робота студентів найбільш відстала і потребувала докорінного покращення у новому навчальному році» [7, арк. 81]. Станом на 1955-1956 н.р. питання про забезпечення студентів гуртожитком залишалося бути не розв'язаним. Житлом в першу чергу забезпечувала тих студентів, які відчували особливо потребу. Більшість місць було відведено для студентів фізико-математичного факультету. Гуртожиток міг вмістити лише 200-225 осіб [7, арк. 81]. Нарешті, лише у 1961-1962 н.р. частково проблему із студентським житлом було вирішено, коли ввели в дію новий гуртожиток [8, арк. 6]. Однак у 1962-1963 н.р. керівництво закладу вирішено здійснити обмін старого гуртожитку на частину приміщення будинку, у якому розміщений інститут (у цій частині будинку раніше був залізничний технікум), у результаті чого ЗВО розширив площі під навчальні заняття і дещо зменшив площу під гуртожиток. Таким чином, як зазначалося у звіті закладу за цей рік, «існуюча площа під гуртожитки не задовольняє потреби інституту у забезпеченні студентів житлом» [9, арк. 4].

Далеко не кращим було становище у Кам'янці-Подільському. У 1953 р. у гуртожитках педінституту мешкали 357 студентів. 718 студентів проживали на приватних квартирах, з яких понад 500 «знімали кутки». З числа тих, хто винаймав житло (390 осіб) отримували грошову допомогу у розмірі 30 крб. для оплати за проживання [3, арк. 120]. У 1958 р. у закладі функціонували три гуртожитки: один – по вул. Ленінградській, 64; другий – по Табірній, 45 і третій – по Ленінградській 31. В гуртожитки провели електроосвітлення та створили нормальні температурні умови. Тут були обладнані кімнати відпочинку, «побутовки», де мешканці мали можливість щоденно готувати гарячу їжу, для чого за розпорядженням ректора їм виділяли щоденно дрова, ізолятори для хворих, камери для зберігання особистих речей і продуктів студентів, а також приміщення для пральні. До їх послуг були радіомовлення і медичний пункт. Вихованців інституту на рівні з міським населенням обслуговували поліклініка, майстерня з ремонту взуття та одягу. Вони тричі на місяць організовано проводили повну санітарну обробку постільної білизни, щотижня відвідували міську лазню [10, с. 161].

У 1962 р. загальна площа гуртожитків становила 3224 м², у яких проживали 428 студентів; у 1963 р. – відповідно 4411 і 567, у 1964 р. – 4411 (житлова площа – 2836 м²) і 592 [11, с. 42].

Цих площ було недостатньо. У кімнатах гуртожитків спостерігалось велике перенаселення. Тому керівництво педінституту змушене було брати на озброєння практику укладення договорів оренди частини шкільних приміщень, наприклад, школи №9 [10, с. 161].

У вересні 1963 р. на звітних партійних зборах йшлося про те, що «велику шкоду виховній роботі приносила гостра нестача гуртожитку для студентів, у зв'язку з чим більша частина студентів проживала на «кутках», у яких не завжди бажана ідейна атмосфера» [12, арк. 120].

У 1964-1965 н.р. розпочали будівництво студентського гуртожитку на 569 місць, яке мало бути завершене у жовтні 1965 р. [13, арк. 5]. Однак будівельники Кам'янець-Подільського «Промжитлобуду» із завданням не впоралася і допустили відставання, не дивлячись на систематичну увагу з боку ректорату інституту та постійну допомогу студентської молоді інституту. Приміщення було здано в експлуатацію у січні – на початку лютого 1966 р. Воно знаходилося по вул. Загородній (нині – проспект Грушевського) і мало 568 місць. У кожній кімнаті можна було розмістити по 3-4 студенти. Нині – це гуртожиток №1 на проспекті Грушевського [10, с. 161; 14].

Таким чином, упродовж 50-х – на початку 60-х рр. минулого століття житлові умови частини викладачів і студентів педінститутів були незадовільними, що пояснювалося відсутністю житлового фонду у Вінниці і Кам'янці-Подільському. Становище почало поліпшуватися лише ближче до середини 60-х рр., коли невелика частина викладачів отримали квартири (т.зв. «хрущовки»), а студенти – нові гуртожитки.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 7. Спр. 154.
4. Держархів Хмельницької обл. Ф.П. 4. Оп. 1. Спр. 55.
5. Держархів Хмельницької обл. Ф.П. 4. Оп. 1. Спр. 64.
6. Держархів Вінницької обл. Ф.П. 292. Оп. 2. Спр. 19.
7. Держархів Вінницької обл. Ф. Р. 5050. Оп. 1. Спр. 245.
8. Держархів Вінницької обл. Ф. Р. 5050. Оп. 1. Спр. 311.
9. Держархів Вінницької обл. Ф. Р. 5050. Оп. 1. Спр. 572.
10. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: іст. нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 332 с.
11. Завальнюк О. М., Комарніцький О. Б. До історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: довідк.-статистич. матер. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2011. 112 с.
12. Держархів Хмельницької обл. Ф.П. 4. Оп. 1. Спр. 65.
13. Держархів Хмельницької обл. Ф.Р. 302. Оп. 8. Спр. 311.
14. Студентське новосілля. Радянський студент. Кам'янець-Подільський, 1966. 10 лютого. №4 (475). С. 2.

Корж Т. І.,
аспірант Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальною проблемою сучасності та беззаперечним є той факт, що без належного забезпечення права суспільства на доступ до достовірної, точної та повної інформації неможливе існування демократичних свобод та прав людини.

Право на доступ до публічної інформації громадян гарантовано статтями 32, 34, 50 Конституції України [1], Конвенцією Ради Європи про доступ до офіційних документів [2].

Так, відповідно до частини другої статті 34 Конституції України кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Водночас згідно з положеннями частини третьої статті 34 Конституції України здійснення прав на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

У 2011 році було прийнято Закон України «Про доступ до публічної інформації» [3], який визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес.

Початок повномасштабного вторгнення обумовило зміни не лише нашому повсякденному житті, але й у правовому полі нашої держави.

Відповідно до положень частини третьої статті 34, частини другої статті 64 Конституції України, статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» в умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі конституційні права і свободи громадян, зокрема право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації в будь-який спосіб. Зазначені обмеження здійснюються, перш за все, для захисту інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави.

У зв'язку з цим, при вирішенні питання щодо обмеження чи надання доступу до тієї чи іншої інформації в умовах воєнного стану важливо дотримуватись відповідного балансу між захищуваним та суспільним інтересами.

Як наголосив у своєму Рішенні Конституційний Суд України [4] таке конституційне обмеження прав особи збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію узгоджується з положеннями пункту 2 статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року [5], в яких зазначено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

В умовах тотальної інформаційної війни з боку спецслужб агресора, а також агресивних та нелюдських дій військових формувань російської федерації на території України, життєво важливим є дотримання балансу між можливістю вільно виражати свої погляди та отримувати достовірну інформацію про хід війни з одного боку та захистом життя та здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого.

Внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України розпорядникам інформації довелося обмежити доступ до певної інформації. Це зроблено з метою захисту національних інтересів та територіальної цілісності нашої держави. Наприклад, є пряма заборона щодо поширення інформації про направлення, переміщеної зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, оскільки за такі дії Законом [6] встановлено кримінальну відповідальність.

При цьому, право громадян на звернення до суб'єктів владних повноважень та отримання відповіді не може бути обмеженим навіть в умовах воєнного стану.

Законом України «Про доступ до публічної інформації» [3] визначено такі основні шляхи реалізації права на доступ до публічної інформації:

- ознайомлення з інформацією, оприлюдненою її розпорядниками в офіційних джерелах;
- відвідування засідань колегіального органу;

- ознайомлення з документами у спеціально відведеному місці розпорядником інформації;
- направлення запиту та відповідно отримання відповіді на нього;
- ознайомлення з інформацією в інформаційних сервісах, що працюють на основі відкритих даних.

Водночас, в умовах воєнного стану реалізація громадянами зазначених можливостей може бути ускладненою через:

- впровадження контролю за змістом і поширенням інформації;
- тимчасове призупинення роботи державних реєстрів та баз даних;
- запровадження особливого режиму роботи та посилення охорони об'єктів державного значення;
- запровадження комендантської години;
- відстрочення в задоволенні запитів на інформацію тощо.

Даний перелік обмежень не є вичерпним та може бути доповнений окремими законами України.

Отже, вказані та інші обмеження можуть істотно ускладнити та впливати на можливість громадян в реалізації свого права на доступ до публічної інформації.

Виходячи із існуючих обмежень в умовах воєнного стану реалізація права на доступ до публічної інформації фактично здійснюється шляхом ознайомлення громадянами з інформацією у відкритих джерелах мережі Інтернет.

З огляду на вказане доцільно розпорядникам інформації максимально зосередити увагу над наповненням та оновленням інформації на офіційних веб-сайтах та на офіційних сторінках у соціальних мережах.

Отже, особа може реалізувати своє право на доступ до публічної інформації, користуючись офіційними ресурсами державних органів та органів місцевого самоврядування, оскільки право особи на своєчасне та оперативне отримання публічної інформації в умовах воєнного стану є вкрай важливим, адже може сприяти реалізації своїх прав чи інтересів.

Зважаючи на вказане, за виняткових обставин, передбачено тимчасове обмеження розпорядником доступу до тих категорій інформації, які в мирний час не підлягають обмеженню за будь-яких умов.

Таке обмеження має бути мотивованим та відображати реальний причинно-наслідковий зв'язок, між розголошенням інформації та істотною шкодою, яка може бути завданою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів, ратифікована із заявами Законом України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів» від 20 травня 2020 року № 631-IX / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#top

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

4. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частини першої, другої статті 32, частини другої, третьої статті 34 Конституції України.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 24 березня

2022 року № 2160-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2160-20#Text>

6. Право на інформацію. Роз'яснення щодо додержання права на доступ до інформації в умовах воєнного стану. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E/rozyasnennya-shchodo-doderzhannya-prava-na-dostup-do-informatsii-v-umovakh-voennogo-stanu13042022-3.pdf> (дата звернення: 23.11.2022).

Ляшенко Р. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
Поліського національного університету

ЗНАЧЕННЯ НЕОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ У ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Україна є демократичною державою, а це означає, що для забезпечення реалізації принципу верховенства права, законності, правопорядку, юридичної визначеності важливо, щоб усі суб'єкти правозастосування безпомилково встановлювали зміст правових норм та ухвалювали справедливі рішення з дотриманням принципу правовладдя (верховенства права).

Законодавство України постійно оновлюється, у ньому з'являються нові норми, принципи, юридичні терміни та конструкції. Збільшення кількості нормативно-правових актів суб'єктів публічної влади часто має наслідком низьку їх якість з огляду на дотримання правил юридичної техніки та зумовлює появу юридичних колізій, прогалин і двозначних формулювань. За таких умов важливе значення для юридичної практики має неофіційне тлумачення норм права. Враховуючи те, що суб'єкти офіційного тлумачення не завжди спроможні оперативно реагувати на виклики, зумовлені неточністю або ж загальністю

викладення норм права, відтак, для юридичної практики важливого значення набуває саме неофіційне тлумачення норм права.

Проблематика неофіційного тлумачення була предметом вивчення науковців: Ю. Власова, В. Гончарова, Є. Єврафовой, А. Зайця, А. Зубенко, О. Капліної, Н. Лепіш І. Настасяк, Н. Пархоменко та ін. Проте, недостатньо уваги приділено ролі та значенню неофіційного тлумачення у юридичній практиці.

І. Ю. Настасяк неофіційне тлумачення визначає, як діяльність державних органів, різних організацій і окремих громадян, спрямовану на з'ясування і роз'яснення змісту обов'язкової волі суспільства, вираженої в нормах права. Як окремий вид юридичної практики, тлумачення припускає наявність суб'єкта (діяча), результат діяльності і сукупність раціональних прийомів діяльності, покликаних забезпечити належний результат [1, с. 52].

До ознак неофіційного тлумачення Г. Саміло відносить: відсутність обов'язковості та юридичної сили; його суб'єктами, як правило, є недержавні органи та організації, наукові та навчальні заклади, фахівці у галузі права; форма вираження – усні чи письмові рекомендації, роз'яснення, поради; не завжди спричиняє юридичні наслідки; значення актів неофіційного тлумачення базується на професійному авторитеті громадян, установ, організацій, що роз'яснюють зміст правових норм [2, с. 93].

Функціональне призначення неофіційного тлумачення виражається в тому, що воно розширює межі розсуду суб'єктів тлумачення і суттєво знижує ступінь потенційної невизначеності та недосконалості змісту правових норм, хоча й акти неофіційного тлумачення не є обов'язковими.

Разом з тим, слід визнати, що достатньо доктринальних правових позицій з часом все ж знаходять своє вираження в нормотворчому процесі, зокрема, більшість рекомендацій та висновків, що є результатом науково-дослідної роботи фахівців у галузі права, знаходять втілення у чинному законодавстві, як у галузях матеріального, так і процесуального права шляхом внесення змін, доповнень та прийняття нових нормативно-правових актів.

Проте, найбільше значення результати неофіційного тлумачення мають для юридичної практики, зокрема, у правозастосовному процесі, об'єктивуючись у судових рішеннях, набуваючи статусу правових позицій суду. Так, залучення до судового процесу експерта у галузі права, що має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права з можливістю надання висновку є своєрідною консультативно-технічною допомогою суддям, яку слід віднести до актів доктринального тлумачення, спрямовану на подолання колізій, заповнення прогалин, що пов'язано із застосуванням аналогії права та аналогії закону. Проте, посилаючись на результати неофіційного тлумачення як нормативну підставу для офіційного вирішення справи не слід, адже відповідальність за правильність інтерпретації покладається лише на офіційного суб'єкта правозастосування, а акти неофіційного тлумачення мають вагомий вплив лише у тому випадку, якщо базуються на професіональному авторитеті фахівців або установ, що їх видали.

Н. М. Пархоменко, аналізуючи статистичні дані проведення науково-правової експертизи фахівцями Інституту держави і права ім. В. М. Корецького, наголошує на поступовому збільшенні кількості випадків, коли суд бере до уваги висновки науково-правової експертизи. З огляду на стан чинного законодавства, тривалість та незавершеність судової реформи, проблему реалізації права пересічних громадян на справедливий суд попит на системне, ґрунтовне неофіційне тлумачення чинного законодавства, на її думку, буде зростати. Використання висновків науково-правової експертизи є одним із додаткових дієвих засобів забезпечення прав і свобод громадян, адже без судового захисту будь-яке право приречене бути декларацією. Сьогодні суди перевантажені, розгляд справ триває понад розумні строки, судді часто є залежними від суб'єктів влади, приблизно 2/3 судових рішень не виконуються. В такій ситуації фаховий аналіз вченим положень чинного законодавства України, з огляду на конкретну життєву ситуацію, може стати дієвим інструментом захисту прав людини часто тоді, коли всі інші засоби, в тому числі і судовий, були неефективними [3, с. 79].

Компетентне неофіційне тлумачення здійснюється суддями, прокурорами, адвокатами, редакціями офіційних юридичних журналів чи газет,

кваліфікованими працівниками юридичних служб тощо. Зазначений вид тлумачення здійснюється під час з'ясування та роз'яснення змісту та мети правових норм, що має безпосередній вплив як на нормотворчу, так і правозастосовну діяльність, адже його висновки містять теорії, концепції та ідеї фахівців [4, с. 122], що роз'яснюють та конкретизують зміст норм права при вирішенні юридичних казусів.

Таким чином, неофіційне тлумачення є ядром юридичної діяльності та має важливе значення для юридичної практики. За умов, коли нормативне регулювання правових відносин є фрагментарним, а інколи узагальненим та не дає чіткої відповіді: як діяти в умовах юридичної невизначеності, таку відповідь мають дати фахівці-практики або ж науковці. Особливо вказане стосується надання роз'яснень з питань застосування законодавства компетентними державними органами (міністерствами, відомствами), що потребує вирішення на загальнодержавному рівні шляхом законодавчого прийняття єдиних правил і підходів здійснення нормативного тлумачення.

Список використаних джерел:

1. Настасяк І. Ю. Тлумачення правових норм: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 336 с.
2. Саміло Г. Проблеми тлумачення правових норм: навч.-метод. посібник. Запоріжжя. ЗНТУ. 2017. 143 с.
3. Пархоменко Н. М. Науково-правова експертиза: доктринальні та законодавчі виміри. *Альманах права*. Правова моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики. Випуск 10. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2019. С. 77-82.
4. Осіпчук М. В., Бабков А. В. Професійно-правове тлумачення як один з різновидів неофіційного тлумачення. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали II Всеукраїнського науково-практичного семінару (м.

Житомир, 8 жовтня 2021 року). Житомир: Житомирська політехніка, 2021. С. 120–123.

Магась-Демидас Ю. І.,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Закріплення й гарантування прав людини пройшло тривалий період розвитку, який триває й надалі. Тому вивчення історичного досвіду має вагоме значення, оскільки дозволяє врахувати здобутки й прорахунки минулого.

Активний розвиток людських прав, зокрема трудових, розпочався у ХІХ ст. Часто це ставало результатом революційної боротьби, повстань, страйків. Українські землі тоді були розділені між двома імперіями. Зокрема, Наддніпрянщина входила до складу Романівської імперії, у якій у ІІ пол. ХІХ ст., під впливом селянської реформи 1861 р, почався швидкий розвиток ринкової економіки. Наслідками стали, з одного боку, посилення потреби в найманій праці, а з іншого – зростання безробіття. Часто виникала ситуація, коли пропозиція на ринку праці перевищувала попит, що дозволяло роботодавцям встановлювати драконівські умови праці для робітників. Активно застосовувалася дитяча праця, умови якої нічим не відрізнялися від дорослої, а оплата була нижчою.

Усвідомлюючи необхідність регулювання правового становища робітників, уряд намагався вживати заходи для покращення ситуації – як законодавчого, так і організаційного характеру. Першою спробою законодавчого регулювання праці неповнолітніх було прийняття 7 серпня 1845 р. закону «Про заборону фабрикантам призначати на нічні роботи малолітніх молодше 12-річного віку». Він забороняв залучати працівників 12-річного віку й молодше до праці з 12-ї години ночі до 6 ранку [1]. Однак, цей закон залишився на папері й на практиці не застосовувався.

Наступним актом став прийнятий 1 червня 1882 р. закон «Про малолітніх, що працюють на заводах, фабриках і мануфактурах». Це документ мав практичну реалізацію, хоча вона часто наштовхувалася на опір фабрикантів та бюрократію.

Відповідно до закону, на роботу дозволялося приймати дітей не молодше 12 років. Для малолітніх віком від 12 до 15 років встановлювався 8-годинний робочий день, не включаючи час, необхідний для прийому їжі, відвідування школи та відпочинку. При цьому робота повинна була тривати не більше 4 годин поспіль. Заборонялося залучати малолітніх до роботи в нічний час (з 21:00 до 5:00) та у вихідні дні. Не допускалося також використання їхньої праці на підприємствах зі шкідливими чи виснажливими умовами виробництва. Перелік останніх мав затверджуватися спільно міністром внутрішніх справ та міністром фінансів. Крім того, закон зобов'язував роботодавців тим дітям, які не мали свідоцтва про закінчення хоча б одного класу народного чи іншого училища, надавати можливість відвідувати навчальні заклади не менше 3 год. щоденно або 18 год. на тиждень.

Для нагляду за дотриманням норм вказаного закону створювалася особлива інспекція, яка підпорядковувалася міністерству фінансів. Територія країни поділялася на спеціальні округи, в кожному з яких передбачалося функціонування одного чи кількох інспекторів. Загальний нагляд за всіма округами мав здійснюватися головним інспектором. На інспекторів покладалися: 1) нагляд за виконанням законодавства щодо дитячої праці; 2) складання, за участю чинів місцевої поліції, протоколів щодо порушень та передача їх до судових органів; 3) звинувачення в суді (виконання останнього пункту вони могли покладати на місцевих чинів поліції). Міністром фінансів, за згодою міністрів внутрішніх справ та народної освіти, затверджувалася інструкція щодо обов'язків та порядку дій інспекторів [2]. Першим головним інспектором став Є. М. Андреев. Згодом цей інститут було перетворено на фабричну інспекцію, що здійснювала нагляд за дотриманням законодавства у сфері праці загалом [3].

Варто вказати, що закон укладався у складних умовах, оскільки крупні підприємці чинили тиск на уряд, не бажаючи його прийняття. Дехто з

фабрикантів, зокрема, пропонував встановити для малолітніх 14-годинний робочий день, нагляд покласти не на інспекторів, а на промислову раду й громадське управління тощо. У деяких питаннях владі довелося піти на поступки. Зокрема, Р. IV означеного закону міністру фінансів, за згодою міністра внутрішніх справ дозволялося, в разі потреби, допускати до роботи на підприємствах осіб, молодших 10 років; осіб у віці 12-15 років допускати до нічних робіт не більше 4 годин на добу – на підприємствах, де це необхідно й відсутній шкідливий вплив на здоров'я малолітнього; поширювати норми вказаного акту на сферу ремісничого виробництва. Норми Р. IV повинні були діяти протягом двох років, після чого, на основі досвіду їхнього застосування планувалося зробити висновок щодо доцільності їх подальшої чинності [2].

Дія закону поширювалася як на приватні, так і на державні підприємства. Він мав вступити в дію 1 травня 1883 р. [2], проте, на прохання підприємців, набрання чинності було відстрочене на рік.

Питання навчання працюючих дітей регулювалося законом від 12 червня 1884 р. «Про шкільне навчання малолітніх, що працюють на фабриках, заводах і мануфактурах» [5]. У ньому містилися рекомендації щодо відкриття шкіл при підприємствах для неповнолітніх працівників, які працюють на них.

5 липня того ж року було прийнято закон «Про стягнення за порушення постанов про роботу малолітніх на заводах, фабриках, мануфактурах і в ремісничих закладах», який визначав відповідальність за недотримання відповідного законодавства власника чи управляючого підприємством, а саме: штраф до 100 руб. за ненадання малолітньому працівникові можливості навчатися, а також штраф до 100 руб. чи арешт до 1 місяця за порушення інших норм [6].

Наступним етапом правового регулювання дитячої праці став закон від 3 червня 1885 р. (набирав чинності 1 жовтня того ж року) «Про заборону нічної праці підліткам і жінкам на прядильних і ткацьких фабриках». Цим актом заборонялося залучення осіб, що не досягли 17 років, до нічних робіт на вказаних

видах підприємств. Міністру фінансів, за згодою міністра внутрішніх справ, дозволялося застосовувати норми закону й у інших галузях промисловості [7].

Закони 1882 та 1885 рр. мали характер тимчасових правил. Тому 24 квітня 1890 р. було прийнято акт «Про зміни постанови про роботу малолітніх, підлітків і осіб жіночої статі на фабриках, заводах і мануфактурах і про поширення правил про роботу і навчання малолітніх на ремісничі заклади». Цим законом було надано постійного характеру прийнятим раніше документам, однак закон 24 квітня став кроком назад у забезпеченні прав працівників. Зокрема, за необхідності, дозволялося встановлювати для малолітніх 9-годинний робочий день, а у скляній промисловості навіть протягом 6 годин у нічну зміну [7].

1913 р. в імперії було прийнято «Статут про промислову працю». У ньому було систематизовано й оновлено попередні нормативно-правові акти, тому документ можна назвати своєрідним прототипом трудового кодексу. Два його розділи (Розділ II та Розділ III) було присвячено праці неповнолітніх та жінок. Ст. 73 дозволялося приймати на роботу осіб, не молодших 12 років. Для малолітніх встановлювався 8-годинний робочий день (ст. 74). Залучення до робіт у нічну зміну (21:00-5:00), у вихідні та святкові дні, на шкідливих виробництвах заборонялося (ст. 75-76). Дітям, які не мали свідоцтва про закінчення хоча б одного класу народного чи іншого училища, роботодавець повинен був надавати можливість відвідувати навчальні заклади не менше 3 год. щоденно або 18 год. на тиждень, для чого мали відкриватися спеціальні школи (ст. 80, 84).

Ст. 64 забороняла залучення до робіт у нічну зміну осіб від 15 до 17 років у текстильній промисловості (ст. 64). На підприємствах, які працюють у дві зміни (із 18-годинною безперервною роботою), дозволялося залучати підлітків у нічну зміну, але тільки з 22:00 до 4:00 (ст. 69). Крім цього, ст. 69 допускалося залучення осіб від 15 до 17 років у нічну зміну у разі тривалого простою після стихійного лиха чи великої кількості замовлень перед ярмарком, але за умови збільшення тривалості часу відпочинку після роботи [8].

Отже, інтенсивний розвиток ринкових відносин у другій пол. XIX ст. викликав потребу законодавчого регулювання трудових відносин, зокрема праці

дітей та підлітків, яка посилено використовувалась на підприємствах. Законодавство Романівської імперії суттєво відставало від західних держав за ступенем закріплення й реалізації прав найманих працівників. Однак, робітничі рухи й розуміння владою необхідності надання хоча б мінімальних прав спонукали до прийняття ряду актів, які б регулювали трудову сферу, зокрема дитячу працю.

Список використаних джерел:

1. О воспрещении фабрикантам назначать в ночные работы малолетних менее 12 летнего возраста. ПСЗРИ. Собр. 2. Т. XX. Ч.1. № 19262.
2. О малолетних, работающих на фабриках, заводах, мануфактурах. ПСЗРИ. Собр. 3. Т. II. № 931.
3. Янжул И. И. Из воспоминаний и переписки фабричного инспектора первого призыва: Материалы для истории русского рабочего вопроса и фабричного законодательства. СПб.: Тип. Акционер. о-ва Брокгауз-Ефрон, 1907. 229 с.
4. Баранов Ю.В. Разработка закона "О малолетних, работающих на заводах, фабриках и мануфактурах" от 1 июня 1882 г. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Юриспруденция. 2012. С. 5-10.
5. О взысканиях за нарушение постановлений о работе малолетних на заводах, фабриках, мануфактурах и в ремесленных заведениях. ПСЗРИ. Собр. 3. Т. IV. Ч.1. №2286.
6. О воспрещении ночной работы подросткам и женщинам на прядильных и ткацких фабриках. ПСЗРИ Собр. 3. Т. V. № 3013.
7. Об изменении постановления о работе малолетних, подростков и лиц женского пола на фабриках, заводах и мануфактурах и о распространении правил о работе и обучении малолетних на ремесленные заведения. ПСЗРИ. Собр. 3. Т. X. Отд. 1. № 6742.

8. Устав о промышленном труде. Свод законов. Т. XI. Ч. 2. Петроград : издание юридического книжного склада «Право», 1915.

Мельничук О. А.,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,
Сердюк В. А.,
аспірант кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УСРР У 1920-Х РР.

Загострення соціальних проблем в умовах становлення ринкової економіки в Україні засвідчує необхідність створення адекватної моделі соціального захисту непрацездатних як одного із основних показників рівня розвитку країни та суспільного добробуту населення. Як підтверджує міжнародний досвід, найкращим зразком соціально-орієнтованої моделі виступає солідарна самозабезпечувальна система державного обов'язкового соціального страхування, яка спроможна забезпечити ефективний соціальний захист.

В історичній ретроспективі загальнообов'язкове державне пенсійне страхування як організаційно-правова форма соціального захисту непрацездатних в Україні на законодавчому рівні вперше було запроваджено в період нової економічної політики. В резолюції VI конференції КП(б)У (9-13 грудня 1921 р.) на доповідь В. Чубаря «Промисловість в умовах нової економічної політики» з цього приводу зазначалося: «...зміна умов праці, пов'язаних з її інтенсивністю, збільшення кількості нещасних випадків та захворюваності нагально диктують необхідність запровадження страхування робітників від нещасних випадків, хвороб і т.п.» [1, арк.25].

Важливим кроком у вирішенні означеного питання був декрет РНК УСРР від 10 грудня 1921 р. «Про соціальне страхування робітників і службовців», запроваджений у вигляді особливого «Положення про соціальне забезпечення трудящих та їх сімей на випадок тимчасової і постійної втрати працездатності, який започаткував основні принципи радянського пенсійного страхування. Пункти 16-21 вказаного положення стосувалися забезпечення інвалідів праці, яким передбачалася виплата пенсії, незалежно від причин виникнення інвалідності. Розміри такої пенсії визначалися ступенем інвалідності (відсотком втрати працездатності) і планувалися в обсягах від 1/4 до повного середнього заробітку [2, ст.59].

Законом передбачалася також виплата пенсій з втрати годувальника у разі смерті чоловіка, непрацездатності дружини чи наявності у неї дитини до 12 років. Право на пенсію визнавалося за непрацездатними чи малолітніми членами сім'ї та родичами по прямій лінії [2, ст.59]. Слід наголосити, що пенсійне забезпечення в порядку соціального страхування, за декретом, передбачалося лише для інвалідів із числа робітників та службовців, інші категорії населення обслуговувалися за системою соціального забезпечення. Звісно на виплату пенсій не могли розраховувати селяни.

Страхування інвалідності, як і безробіття, пропонувалося запроваджувати в першу чергу, тому внески на ці види страхування нараховувалися для підприємств вже з 1 січня 1922 р. Щоправда, за рахунок коштів соцстраху на початковому етапі пропонувалося забезпечувати лише осіб, що стали інвалідами чи втратили годувальника у 1922 р. [3, арк.27,32]. За роз'ясненнями НКСЗ УСРР із цієї категорії виключали осіб, що служили раніше в жандармських чи поліцейських управліннях і розглядалися як «нетрудовий елемент» [3, арк.36]. Зважаючи на важке матеріальне становище дитячих будинків Наркомату освіти і охорони материнства, Головсоцстрах УСРР своїм обіжником від 5 червня 1923 р. надав право страховим касам, за наявності вільних коштів по фонду «Б» (інвалідність), фінансувати ці установи. Кошти, в основному, використовувалися

для покращення харчування дітей та додаткового постачання їх одягом, білизною, взуттям [4, арк.159].

При запровадженні в життя основ пенсійного страхування найважливішим було визначення фінансових джерел на виплату пенсій в нових економічних умовах. Не менша проблема виникла з питанням експертизи та контролю при втраті працездатності. Народний комісаріат соціального забезпечення (НКСЗ) УСРР вимагав повернення йому функцій визначення ступеня втрати працездатності, які на початку 1921 року були передані Народному комісаріату охорони здоров'я (НКОЗ). Свої вимоги соцзабез обґрунтовував неможливістю здійснення контролю за обсягом пенсійного забезпечення, залежно від фінансових можливостей соцстраху. Крім того, в нових економічних умовах НКСЗ розглядав кожного пенсіонера не тільки з точки зору призначення йому того чи іншого державного забезпечення, але й можливостей щодо використання його неповної праці.

За радянським законодавством, під інвалідністю розуміли тривалу, стійку, більш-менш постійну втрату працездатності. Питання про настання інвалідності, її характер, ступінь втрати працездатності вирішувалося лікарською експертизою. Зважаючи на це, положення законодавства не регламентувало норму про час настання інвалідності, надаючи право страховій практиці в кожному окремому випадку встановлювати момент припинення тимчасової непрацездатності та настання інвалідності. Більшість західноєвропейських країн того часу по-іншому підходили до вирішення цього питання, вказуючи в законі конкретний термін (як правило через 26 тижнів хвороби), з настанням якого припинялася виплата допомог із тимчасової непрацездатності і розпочинався період забезпечення пенсіями з інвалідності.

Відповідно до КЗпП УСРР 1922 р., правом на отримання пенсій з інвалідності користувалися робітники та службовці, що працювали за наймом та втратили працездатність під час роботи або протягом одного року з дня її припинення чи в період отримання допомоги із безробіття. При цьому для отримання пенсії з інвалідності через старість застраховані мали відпрацювати за

наймом на різних підприємствах та установах не менше 8 років. Фактично вимога необхідного стажу роботи у наймах була викликана прагненням виключити з кола застрахованих осіб, інвалідність яких була не пов'язана із професійною роботою та представників соціальних верств, визнаних ворожими до нового режиму. Практичні незручності змушували страхових працівників висловлюватися за відміну такого стажу, оскільки його не існувало і для інших інвалідів праці [5, с.22].

Інший вид пенсій – з втрати годувальника – призначався для членів сімей, що не мали достатніх засобів для існування та були на утриманні застрахованих. В якості утриманців виступали неповнолітні діти, брати і сестри до досягнення ними 16 років; непрацездатні батьки та інший із подружжя; працездатні члени сім'ї, які мали дітей до 8-річного віку [6, ст.189]. При поміщенні інвалідів праці, що мали право на пенсію до інвалідних установ, члени їх сімей, що знаходилися на утриманні, теж забезпечувалися як сім'ї, що втратили годувальника [5, с.39]. За обіжником НКСЗ УСРР від 30 листопада 1922 р., пенсій позбавлялися члени сімей: осіб самостійної праці; осіб, що взяли на себе виконання зобов'язань комерційного та виробничого характеру; осіб, що відбували покарання у виправних установах, концентраційних таборах та інших місцях ув'язнення; служителів культів. Виплата пенсій припинялася, якщо було відомо, що сім'я має будь-який промисел, прибуткове господарство із застосуванням найманої праці [5, с.40].

Страховання на випадок інвалідності та втрати годувальника того часу знало дві основні форми забезпечення: грошове (пенсії) та натуральне (утримання в спеціальних інвалідних установах). У практиці страхових організацій України поєднувалися обидві форми. Однак, якщо в період здійснення страхування органами НКСЗ УСРР (до лютого 1923 р.) на першому місці було натуральне забезпечення, то після переходу у відання НКП більшість інвалідів забезпечувалися грошовими пенсіями.

Розмір пенсійного забезпечення інвалідів напряму залежав від ступеня втрати працездатності. В період соціального забезпечення обсяг втрати

працездатності виражався у відсотках. Така система давала більш точні розрахунки при яскраво виражених зовнішніх ознаках інвалідності, однак зовсім не підходила при складних захворюваннях внутрішніх органів чи комплексних хворобах. Тому при переході до соціального страхування радянське законодавство, на відміну від прийнятої у капіталістичних державах відсоткової системи визначення розміру непрацездатності, встановлювало групи інвалідності описовим шляхом, через віднесення їх до певних груп, залежно від збереження ними загальної професійної та спеціальної працездатності. Така класифікація називалася «раціональною», до неї пристосовувалася і виплата пенсій. В основу нової системи оцінки ступеня втрати працездатності покладался висновок експертної комісії.

Відповідно до інструкції НКСЗ УСРР від 1 листопада 1922 р., всі інваліди, залежно від ступеня втрати працездатності, їх попередньої професії та характеру посиленої для них роботи, поділялися на 6 груп. При цьому представники перших трьох груп були непридатними до регулярної професійної праці, інші, через інвалідність, змушені були перейти на іншу менш кваліфіковану роботу або виконувати її з меншою продуктивністю праці [5, с.105].

Як бачимо, вказаний розподіл був занадто умовним, через що було важко інколи простежити різницю між групами інвалідності. А тому належність інваліда до тієї чи іншої групи залежала від рішення експертної комісії, тобто від практичної діяльності органів соціального страхування.

На відміну від інших форм соціального страхування, КЗпП УСРР (ст. 188) не встановлював норм страхового забезпечення з інвалідності. Їх розміри визначалися практикою органів соціального страхування. Так, обіжником ГУСС УСРР від 30 березня 1923 р. передбачалися наступні норми пенсій з інвалідності через загальне захворювання: для інвалідів I групи – у розмірі $\frac{2}{3}$ середнього заробітку для даної місцевості; для інвалідів II групи – $\frac{4}{9}$ середнього заробітку; для інвалідів III групи – $\frac{1}{3}$ середнього заробітку. Дещо вищими були розміри пенсій з інвалідності через трудове каліцтво та професійне захворювання. Інваліди I групи отримували пенсію у розмірі середнього заробітку для даної

місцевості; інваліди II групи – 2/3 середнього заробітку; інваліди III групи – у розмірі половини середнього заробітку [5, с.25].

Визначаючи обсяг пенсійного забезпечення, влада в першу чергу дбала про встановлення переваг при визначенні розміру пенсій для промислових робітників. Для цього постановою НКП СРСР від 16 жовтня 1926 р. усю територію СРСР за розмірами пенсійного забезпечення було поділено на 5 тарифних смуг. Більшість території України, окрім східних промислових округів, потрапили до 5-ї найнижчої тарифної смуги із мінімально встановленим розміром пенсії – 7 крб. [10, арк.174]. Із січня 1928 р. НК РСІ СРСР надав право союзним республікам самостійно розподілити округи за тарифними смугами для призначення пенсій по соцстраху [8].

Страховим законодавством визначалася тривалість пенсійного забезпечення. Так, пенсії з інвалідності та у разі втрати годувальника призначалися з дня подачі заяви до моменту смерті, відновлення працездатності чи досягнення утриманцем 16-річного віку. Для осіб, зайнятих у догляді за дітьми, виплата пенсій припинялася при досягненні останніми 8-річного віку. Для отримання пенсії застраховані були зобов'язані протягом двохрічного терміну після припинення роботи за наймом, настання смерті чи оголошення рішення суду про визнання особи безвісти відсутньою, подати письмову заяву в губернське управління соціального страхування або ж у комітет страхової каси за місцем постійного проживання. При подачі заяви застрахований надавав документи, що підтверджували наявність страхового стажу, ознак стійкої втрати працездатності та відсутність додаткових прибутків. Особи, що втратили працездатність через трудове каліцтво, надавали акт про нещасний випадок. У разі втрати годувальника заявник надавав посвідчення про склад сім'ї та підтвердження перебування на утриманні [5, с.43].

Виплата пенсій застрахованим здійснювалася із страхового фонду «Б». Фонд формувався за рахунок страхових внесків, сплачуваних роботодавцями у відсотках до фонду заробітної плати. Ставки страхових тарифів залежали від розрядів шкідливості та небезпечності підприємств. Вперше порозрядні ставки

були визначені постановою РНК УСРР від 27 січня 1922 р.: для підприємств, установ і господарств віднесених до I-го розряду – 7%; до II-го – 8%; III-го – 9%; IV-го – 10%. Народному комісаріату соціального забезпечення надавалося право зменшувати чи збільшувати розміри внесків для окремих підприємств, але не більше ніж на 25% [9, с.1].

Запровадження нового виду пенсійного страхування – за віком – вперше передбачалося постановою СРСС при НКП СРСР від 5 січня 1928 р. "Про надання пенсійного забезпечення пристарілим робітникам підприємств текстильної промисловості" для однієї з груп промислових робітників-текстильників. Це був перший нормативний акт в СРСР, у якому забезпечення за віком розглядалося не як різновид пенсії у зв'язку з інвалідністю, а як самостійний вид пенсійного страхування. Право на пенсію вже не залежало від втрати працездатності, що обов'язково засвідчувалося медичним висновком, а зумовлювалося двома моментами: досягненням певного віку та наявністю відповідного стажу. Пенсійний вік встановлювався: для чоловіків 60 років, а для жінок — 55 років. Для чоловіків і жінок визначався єдиний загальний трудовий стаж — 25 років і спеціальний — не менше одного року безпосередньо перед зверненням щодо пенсії. Розмір пенсії встановлювався на рівні пенсійного забезпечення інвалідів II групи, що втратили працездатність внаслідок загального захворювання, а саме для 1928 р. це склало $\frac{2}{3}$ від повної пенсії, яка, в свою чергу, становила $\frac{2}{3}$ від середнього заробітку. Необхідною умовою для виплати пенсії було припинення роботи на підприємстві текстильної промисловості [10, с.28].

Постановою ЦВК та РНК СРСР від 27 липня 1927 р. були затверджені «Правила про пенсіонування героїв праці». Документ передбачав виплату страхових пенсій у розмірі $\frac{3}{4}$ повного заробітку, незалежно від стану працездатності та майнового становища для осіб, що мали спеціальні заслуги в галузі виробництва, наукової діяльності, державної або громадської служби і відпрацювали за наймом не менше 35 років. При меншому стажі обов'язковою умовою для призначення пенсії була наявність I-III груп інвалідності. У випадку продовження роботи за наймом працівник отримував половину зазначеної пенсії.

Пенсія вказаних розмірів виплачувалася і членам сім'ї у разі смерті чи безвісної відсутності годувальника. Герої праці звільнялися від оподаткування державним прибутковим податком, якщо дохід не перевищував 600 крб. в рік. При оподаткуванні вказаних осіб надавалася знижка у розмірі 20% [11, ст.456].

Отже, радянське пенсійне страхування як окремий інститут забезпечення робітників та службовців у разі постійної втрати працездатності остаточно набуває функціональних ознак в період НЕПу. Основну масу забезпечуваних, відповідно до чинного законодавства, становили інваліди праці та сім'ї, що втратили годувальника. Причинами непрацездатності, здебільш, були загальні захворювання, однак із відродженням промисловості та розширенням залучення робітників до роботи на промислових підприємствах суттєво зростає частка пенсіонерів через виробничий травматизм та професійні захворювання. Лише з другої половини 1920-х рр. запроваджується пенсійне страхування старості та за вислугу років, проте воно стосувалося обмеженого контингенту застрахованих. Протягом вказаного періоду на систему соціального страхування радянським законодавством покладалося також виконання невластивих функцій із виплати основної частини персональних пенсій, пенсій за вислугу років та забезпечення пенсіями героїв праці.

Список використаних джерел:

1. ЦДАГО України, ф. 1, оп.1, спр.61, 73 арк.
2. СУ УССР. 1922. №4.
3. ЦДАВО України, ф.2851, оп.1, спр.1, 205 арк.
5. ЦДАВО України, ф.2851, оп.1, спр.35, 189 арк.
6. Сборник постановлений и распоряжений по социальному страхованию. Харьков: Уполнаркомтруд РСФСР при СНК УССР, 1923. 332 с.
7. Кодекс законов о труде 1922 г. Харьков: б.в., 1923. 46 с.
8. ЦДАВО України, ф.2851, оп.1, спр.757, 134 арк.
9. ЦДАВО України, ф.2851, оп.1, спр.922, 206 арк.

10. Вісті. 1922. 11 лютого.
11. Вопросы страхования. 1928. №3.
12. СЗ СССР. 1927. №45.

Мельничук О. С.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЗАСТОСУВАННЯ КЛАСИЧНИХ ТА НЕКЛАСИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ВТІЛЕННІ ДОКТРИНИ ПРАВ ЛЮДИНИ

У юриспруденції виділяють такі методологічні парадигми як класична та некласична. До некласичної відносять модерн та посмодерн. Або, іншими словами, можна розглядати три парадигми: класичну, некласичну та постнекласичну. Слід окреслити їх відмінність у використанні певних принципів пізнання.

Особливостями класичної парадигми у юриспруденції є те, що право сприймається як об'єктивна реальність, як частина світу, що оточує людину в повсякденному житті. У змісті права завжди домінує раціональний елемент та право є втіленням розуму та логіки. Воно слугує останньою інстанцією у вирішенні соціальних протиріч та у ньому можлива об'єктивна істина. Для класичної парадигми специфічним та визначальним є використання таких принципів як: об'єктивність, раціональність, історизм, монізм, детермінізм тощо.

Некласична парадигма методології юриспруденції виникла за рахунок неспроможності класичних принципів охопити цілий спектр правових явищ. Її особливостями є те, що право сприймається як складова людської свідомості та критерій самооцінки й самообмеження. Право іманентно властиве людині, а тому його реальність, передусім, суб'єктивна, а не об'єктивна; воно є відносною, а не абсолютною категорією. Розвиток права є плюралістичним цивілізаційним процесом та права людини є вершиною юриспруденції. Серед принципів

некласики: суб'єктивність, поєднання раціонального та нерационального, абстрагування від історії, плюралізм, індетермінізм тощо.

Становлення постнекласичної методології пов'язано з філософією постмодерну, з одного боку, та з тим, що некласична парадигма не змогла реалізувати потенціал аксіології, антропології та герменевтики, з іншого боку. Особливостями постнекласичної парадигми у юриспруденції є те, що право розуміється як інтерсуб'єктна конструкція, зміст якої визначається дискурсивними засобами. Мислення про право змінює право, тобто юриспруденція втрачає монополію на осягнення права та воно є плюралістичним. Принципами постнекласики є: інтерсуб'єктність, міждисциплінарність, принцип додатковості, плюралізму тощо.

Такі парадигмальні характеристики методологічних принципів у юриспруденції спроможні надати якісний інструментарій щодо як гносеологічних, так і онтологічних основ сучасного права та держави, не обмежуючи процеси їх пізнання моністичністю або раціоналізмом, та передбачаючи плюралістичність, індетермінізм та можливості міждисциплінарних пошуків.

Яскравим прикладом застосування вищезазначених парадигм та відповідних принципів є втілення доктрини прав людини як універсальної, навіть з огляду на ідею культурної різноманітності та такої, що є основою для використання як класичної, так і некласичної парадигми. Для того, щоб якомога якісніше застосовувати ту або іншу доктрину завжди потрібно розуміти, яка методологія буде найвдалішою при такому застосуванні. Дуже часто звертається увага на те, що доктрина прав людини є класичною, певним взірцем та орієнтиром у рамках національного та міжнародного права [1, с. 21]. Тут слід повністю погодитись, але потім ми стикаємося з тим, що ця доктрина іноді тільки таким взірцем і залишається, тобто її реалізація пов'язана з певним набором проблем. Існує думка, якщо щось неможна реалізувати в повній мірі, то потрібно змінити своє відношення до цієї проблеми. Так виникла ідея подивитися на проблему

втілення доктрини прав людини з точки зору абсолютно іншої методології, тобто некласичної.

Почнемо з того, що зосередимо увагу на ст. 1 Загальної декларації прав людини, яка проголошує: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [2, ст. 1].

Тобто усі особи – носії прав людини розглядаються як наділені гідністю, розумом і совістю. Ці властивості можна розглядати як антропологічне обґрунтування прав людини, що вже нас адресує до некласичної парадигми, яка орієнтується на суб'єкта (людину), тому що сприйняття людини як об'єкта веде до невинуватих наслідків.

Ми можемо визначати права людини як надбання, домагання, вимоги, можливості, як осіб, так і усього людства, а також стандарти, фундаментальні принципи, вимоги до держави тощо [3]. Однак спільним для усіх варіацій є розуміння того, що права людини – вкрай важливі, і що навіть особи, які ніколи не стикалися з визначеннями прав, на якомусь дуже глибинному рівні відчують їх значущість. І тут, визнаючи це глибинне відчуття ми знову звертаємося до некласичного принципу поєднання раціонального та нераціонального. Ми намагаємося пропустити крізь розум наше відчуття універсальності доктрини прав людини, яке, можливо, і не має бути доведеним. Тому нам на почуттєвому (нераціональному) рівні складно представити, чим керувалася російська федерація, коли 16 вересня 2022 року припинила бути стороною Європейської конвенції з прав людини [4]. А якщо спробувати раціоналізувати, то виходить, що ця країна навіть і не намагається визнавати доктрину прав людини.

Права людини – це основні можливості, необхідні для гідного та вільного існування й розвитку особи. Відповідні можливості є найбільш значущими, фундаментальними, такими, що становлять стандарти життєдіяльності особи. Орієнтиром виступають такі базові інтереси особи, як право на життя або заборона катувань, однак перелік можливостей поступово розширюється разом зі зміною уявлень про те, що саме є нормою, гідним та вільним існування та

розвитку. Наводячи у приклад четверте покоління прав людини, слід відмітити застосування навіть постнекласичного принципу додатковості, коли спочатку ми повинні визначитися з питаннями певних умов і тільки потім робити висновки щодо проблемності таких прав людини як право на: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, доступ до Інтернету, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім'ю, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними нормами тощо.

Якщо звернути увагу на ознаки прав людини, то учені зазначають: природність, невід'ємність, невідчужуваність, рівність, історичний розвиток, універсальність, адресованість державі тощо [5, с. 29-33]. Аналізуючи ці ознаки, можна зазначити, що з методологічної точки зору історичний та рівний характер прав людини можуть відповідати класичним принципам, а інші стверджують приналежність до некласичної парадигми. До модерних (некласичних) основ доктрини прав людини слід віднести їх природний (належність до людського роду) та невід'ємний (ніхто не може відібрати права) характер. Принципам постмодерну відповідає невідчужуваний характер прав людини, тому що від них не можна відмовитися. Наприклад, не можна вбити та з'їсти людину з її згоди. Тут вже може йти мова про такий принцип як інтерсуб'єкність. Тобто пізнання права (прав людини) має виходити з того, що воно не існує як самостійний від суб'єктів права елемент реальності. Право (права людини) існує в актуалізованому та перспективному стані. Певне право стає актуальним лише в правовій ситуації, тобто коли виникає правова комунікація.

Наголошуючи на універсальному характері прав людини також не вийде обмежитися тільки класичним твердженням про те, що відповідно до Преамбули Загальної декларації прав людини, держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з ООН загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод. Бачимо, що беззаперечне визнання прав людини, проголошене на рівні ООН і підтримане у багатьох наднаціональних структурах, не означає їх беззаперечної поваги й дотримання. Дискусії точаться навколо тлумачення змісту прав, особливо у складних і чутливих питаннях. Аргументи, які в них наводяться,

торкаються не лише національних інтересів і специфіки, але й збереження культурної різноманітності, а також послаблення деяких вимог, закладених у правах людини, заради досягнення всезагальної згоди.

Основні аргументи, що наводяться на користь культурної особливості прав людини, такі. «Західне» походження та неможливість внаслідок цього розповсюджуватися на суспільства інших типів культур. Претензія, що західна культура здійснює тиск на інші цивілізаційні культури. Претензії щодо обґрунтування прав людини через гідність та автономію особи, а колективний тип поведінки не враховується.

У відповідь можна зазначити, базуючись на некласичній методології та погоджуючись з думками дослідників, що альтернативи доктрині прав людини поки що немає (суб'єктивізм). Найбільш успішними з точки зору цивілізаційного розвитку залишаються ті суспільства, які спираються на права людини, демократію та верховенство права, підтримують принципи справедливості й рівності. Доктрина прав людини надає спільну точку відліку у будь-якій міжкультурній комунікації (інтерсуб'єктивізм), як індивідуальній, так і на рівні суспільства, держави, передусім через природний та рівний характер прав [5, с. 41].

Отже, проаналізувавши основні положення доктрини прав людини з позицій класичних на некласичних принципів, можна зробити висновок, що її універсальність не посягає на культурну різноманітність та не гальмує її розвиток, а навпаки є підставою для міжкультурного діалогу, засобом визначення загальних ознак та реалізації на тлі розширення використання сучасних можливостей методології юриспруденції.

Список використаних джерел:

1. Дзьобань О.П., Жданенко С.Б. Права людини і національна безпека: філософсько-правові аспекти взаємозв'язку. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 9-21.

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.12.2022).

3. Кучинська О.П., Іванов М.С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 142-148.

4. Resolution CM/Res(2022)2 on the cessation of the membership of the Russian Federation to the Council of Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 16 March 2022 at the 1428ter meeting of the Ministers' Deputies). URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=0900001680a5da51 (дата звернення: 11.12.2022).

5. Разметаєва Ю. С. Доктрина та практика захисту прав людини : навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 2018. 364 с.

Олійник Н. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри початкової освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ЯКІСТЬ ОСВІТИ – КРОК ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Забезпечення якості освіти є однією з головних умов, мобільності, сумісності та привабливості системи вищої освіти будь-якої країни та головною складовою престижу закладу вищої освіти (ЗВО). Сприяння європейському співробітництву у забезпеченні якості освіти – це вимога Болонського процесу, а принцип інституційної автономії передбачає, що основна відповідальність за забезпечення якості лежить на закладах вищої освіти. У світовій практиці застосовуються різні підходи щодо оцінки якості роботи ЗВО: репутаційний (на основі експертних оцінок), результативний (за об'єктивними показниками) та загальний.

Завдання забезпечення якості вищої освіти є багатоплановим та включає наявність необхідних ресурсів (кадрових, фінансових, матеріальних,

інформаційних, наукових, навчально-методичних тощо), організацію освітнього процесу, що найбільш адекватно відповідає сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки та освіти, контроль освітньої діяльності ЗВО та якості підготовки фахівців на всіх етапах навчання та на всіх рівнях (міжнародному (європейському), державному, університетському).

Система управління якістю освіти в університеті має забезпечувати моніторинг основних показників якості та на їх основі підготовку рекомендацій для покращення всіх складових підготовки майбутніх фахівців.

До основних показників якості освіти, доречно віднести:

- якість освітніх програм;
- рівень підготовки майбутніх абітурієнтів;
- якість залишкових знань студентів старших курсів з основних дисциплін спеціальності;
- якість підсумкової атестації випускників;
- інформаційно-методичне забезпечення освітнього процесу;
- кваліфікація професорсько-викладацького складу;
- якість освітнього процесу;
- рівень наукових досліджень університету;
- рівень забезпеченості навчального процесу;
- задоволеність викладачів і співробітників роботою у ЗВО;
- рівень підготовки випускників (включаючи практичну підготовку та готовність їх виконувати професійні функції) та їх попиту на ринку праці [3].

Для забезпечення якості підготовки фахівців ЗВО існують визначені вимоги до абітурієнтів, студентів, викладачів та критерії оцінки їх відповідності до цих вимог. Щодо рівня підготовки абітурієнтів, то висуваються відповідні вимоги до шкіл, ліцеїв, коледжів, інститутів. Щодо навчального процесу студентів, вимоги висуваються до всіх кафедр, які забезпечують цей процес, включаючи дисципліни гуманітарної, соціально-економічної, природничої та професійної підготовки. При цьому за якість підготовки фахівців з окремих спеціальностей відповідають випускні кафедри.

Управління якістю освітнього процесу в ЗВО має реалізовуватися з урахуванням таких закономірностей: загальних (єдність внутрішньої системи управління; поєднання централізації й децентралізації в управлінні; вплив функцій управління на результат) і специфічних (залежність ефективності управлінського впливу від інтенсивності зворотних зв'язків між суб'єктами освітнього процесу; залежність ефективності освітнього процесу в ЗВО як від якості викладання, так і від якості навчальної діяльності студентів; залежність якості освітнього процесу від потреб зацікавлених сторін і умов, створених у ЗВО для управління якістю освітнього процесу), а також принципів: цілісності (підпорядкованість управлінських впливів спільній меті управління якістю освітнього процесу в ЗВО); циклічності (повторюваність етапів управління якістю освітнього процесу в ЗВО в кожному новому циклі) і безперервності (функціональна старанність і структурна організованість управління якістю освітнього процесу в ЗВО) [1, с. 58].

Центральною ланкою системи управління та забезпечення якості є освітній процес. Контроль у системі забезпечення якості підготовки фахівців має на меті виявлення найслабші сторони освітнього процесу шляхом самооцінки діяльності ЗВО, яка має проводитись систематично за критеріями, визначеними стандартами вищої освіти та відповідно до вимог центральних органів управління освітою. Іншими складовими системи є проведення регулярних опитувань (анкетування) студентів, випускників та їх потенційних роботодавців та ін.

Таким чином, все вищезазначене може слугувати для робочого визначення якості освіти. Якість освіти – сукупність характеристик різних аспектів освітньої діяльності освітньої організації, що відповідають цілям та результатам державного стандарту, соціальним вимогам, пізнавальним та іншим можливостям усіх учасників освітнього процесу. Постійний моніторинг найважливішим засобом управління якістю освітнього процесу. Він надає актуальну інформацію про стан освіти, дозволяє своєчасно впливати на її результати (з метою своєчасного прийняття адекватних управлінських рішень щодо корекції

освітнього процесу і створених для нього умов) на основі аналізу зібраної інформації та педагогічного прогнозу.

Реалізувати завдання інтеграції вищої освіти в європейський освітній простір неможливо без розуміння сучасної європейської практики забезпечення якості вищої освіти, знання моделей забезпечення якості освіти та відповідних міжнародних норм. Успішне втілення державної політики забезпечення якості вищої освіти можливе за наявності відповідних механізмів та інструментів її забезпечення, а також вимірювання досягнутих результатів.

Список використаних джерел:

1. Василюк А., Дей М. Якість вищої освіти: теорія і практика: навчально-методичний посібник. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко, 2019. 176 с.
2. Мельничук О. Ф. Правові аспекти управління у сфері вищої освіти в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: Юридичні науки, 2017. № 2. С. 34-39.
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. URL: https://ihed.org.ua/images/pdf/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf (дата звернення 15.10.2018).
4. Швець Н. А. Вища освіта України і Болонський процес. Методичні вказівки для студентів спеціальності «Правознавство», 2014. 130 с.

Попенко Я. В.,

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри права Мелітопольського державного
педагогічного університету імені Богдана Хмельницького*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В КОНСТИТУЦІЇ РУМУНІЇ 1866 РОКУ

Питання гарантій та захисту прав і свобод людини є однією з давніх тем правової науки, дослідження якої хоча й відбувається впродовж століть, але досі ця тема не лише не втратила своєї наукової та практичної актуальності, а навпаки,

постійно актуалізується в умовах нашого сьогодення. Напевно тому, що саме права і свободи є певним «мірилом» цивілізаційного розвитку сучасного суспільства в його прагненні до утвердження демократичних цінностей. 10 грудня 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла перший міжнародно-правовий документ, що проголосив основні права і свободи людини – Загальну декларацію прав людини. Документ фактично закріпив основу світового правопорядку в галузі прав і свобод людини.

Таким чином, це фундаментальне питання було схвалено та підтримано цивілізованим світом. Водночас, наголосимо, що кожна без винятку держава пройшла свій історичний шлях формування, розвитку та гарантування таких базових цінностей як права і свободи людини. Не винятком у цьому поступі стала і Румунія. Еволюція конституціоналізму в Румунії пройшла тривалий час свого розвитку від першого Основного Закону 1866 р. до діючої Конституції. За цей час Конституції неодноразово змінювалися, доповнювалися, зважаючи на історичні умови існування держави. На певних етапах, зокрема, за часів комуністичного режиму, поняття, принципи та гарантування основних прав і свобод людини відходили на «другий» план в системі державного управління. Але відновлення демократичної форми правління та прийняття чинної Конституції засвідчили не лише наявність румунської конституційної ідентичності, а й верховенство права та закону в напрямку дотримання та гарантування основних прав і свобод людини.

Важливе значення для формування конституційних основ румунської держави мала реформа виборчої системи 1864 р. за підсумками якої був зменшений віковий та майновий ценз для громадян, які могли брати участь в голосуванні [5]. Відзначимо, що підготовка та прийняття першої румунської Конституції відбувалася на тлі складної міжнародно-політичної ситуації в Європі. За виразом очевидців «питання Дунайських князівств, було схожим на Дамоклів меч, відносно миру та спокійного розвитку європейського суспільства» [1, с. 449].

Перша Конституція була прийнята Установчими зборами 30 червня 1866 р. Вона була написана за зразком бельгійської Конституції, але адаптована до румунських реалій [7, р. 123]. Оприлюднений Основний Закон був 1 липня того ж

року Каролем I [8, р. 133]. Прийняття Конституції стало доленосним юридичним актом для всієї румунської нації, оскільки це означало кардинальну зміну співвідношення зовнішніх та внутрішніх факторів у державотворчому процесі князівства. Румуни таким чином засвідчили власне прагнення до створення суверенної держави з окресленими кордонами, населенням, наявністю органів державної влади та управління, суверенітетом, здатністю видавати закони та проводити міжнародну політику [7, р. 123]. Перша Конституція складався з восьми розділів [4, р. 111].

Розділ I «Про румунську територію» містив фундаментальні конституційно-державницькі приписи створення та розвитку країни. Юридично відбулося закріплення офіційної назви. Так, ст. 1 проголошувала: «Об'єднанні румунські князівства складають неділиму державу під назвою Румунія» [6, р. 119]. Ст. 2-4 визначали, що територія Румунії є невідчужуваною та недоторканою, з власним адміністративно-територіальним поділом та устроєм. На всій її території мала функціонувати виключно національна нормативно-правова база [3].

На окрему увагу заслуговує Розділ II «Про права румун», оскільки саме в ньому були закріплені конституційні права й свободи людини і громадянина. При цьому відзначалося, що Конституція та інші закони держави в частині гарантування політичних прав громадянам є необхідною умовою існування та реалізацією відповідних прав (ст. 6). Права та свободи, що були передбачені тогочасним Основним Законом можна умовно поділити на три групи.

Перша з них – особисті права і свободи людини (громадянські, природні) безпосередньо пов'язані з самою сутністю людини, як фізичної особи: право на свободу совісті (ст. 5); право на набуття та зречення румунського громадянства (ст. 7, 9); зазначалося, що на території країни відсутня класова та соціальна різниця, всі румуни рівні перед законом, але зобов'язані працювати на користь держави (ст. 10); всім іноземцям, які проживали на території Румунії гарантувався захист як особистих, так і майнових прав з боку держави (ст. 11); скасовувалися всі колишні привілеї, пільги та класові монополії (ст. 12); гарантувалася індивідуальна свобода (ніхто не міг бути притягнений до кримінальної

відповідальності, крім випадків передбачених законом; ніхто не міг бути затриманий або заарештований, за винятком випадків мотивованої судової постанови про яку слід було повідомити під час арешту або не пізніше ніж 24 години після здійснення арешту (ст. 13-14); проголошувалася недоторканість житла (вторгнення в приміщення, обшук мали бути відповідним чином оформленні за визначеною законом процедурою) (ст. 15); скасовувалася смертна кара (ст. 18), за виключенням окремих випадків, передбачених діючим тогочасним Кримінальним кодексом [2]. Також Конституція гарантувала кожному громадянину свободу думки і слова; скасовувалося поняття цензури; для публікації матеріалів у пресі не потрібен був дозвіл з боку владних структур; жодне видання не могло бути заборонене. При цьому оговорювалося, що кожен автор/видання мали нести відповідальність за свій матеріал» (ст. 24). Проголошувалося право на таємницю листування та телеграфних повідомлень (ст. 25) [3].

Друга група – політичні права і свободи румунських громадян: проголошувалося право на свободу друку та зібрань (ст. 5); лише румунські громадяни могли обіймати державні, цивільні та військові посади (при цьому допускалося, що і іноземці можуть займати відповідні посади, але у виключних випадках, передбачених діючим законодавством) (ст. 10). Гарантувалася свобода совісті та віросповідання (ст. 21). Держава зобов'язувалася не втручатися у внутрішні справи Румунської Православної Церкви. В цьому контексті відзначимо, що мова йшла про «душпастирську складову» її діяльності, оскільки в той час відбувалася активна секуляризація церковно-монастирських земель з метою вирішення «селянського» питання.

Окремо проголошувалося право на мирні зібрання (без зброї). В окремих випадках такі дії мали бути погоджені з органами державної влади та відповідними правоохоронними структурами (ст. 26). Румунським громадянам гарантувалося право на об'єднання (ст. 27). Конкретний механізм щодо утворення політичних партій або політичних організацій регулювалися відповідним законодавством. Громадянам надавалося право індивідуального або колективного

звернення до органів державної влади шляхом подання петицій (ст. 28). Всі державні службовці підлягали адміністративній або кримінальній відповідальності за вчинені правопорушення (ст. 29). Конституція забороняла видачу політичних біженців, які перебували на території князівства (ст. 30) [3].

Третя група тісним чином пов'язана з економічними, соціально-культурними та сімейними правами громадян Румунії: заборонялася незаконна конфіскація майна (ст. 17); приватна власність оголошувалася недоторканою (ст. 19). Конституція визначала, що будь-яка власність є «священна та недоторкана». Ніхто не міг бути підданий експропріації, крім випадків громадської корисної необхідності на законних підставах та після справедливої попередньої компенсації [3]. «Причинами» експропріації для громадських потреб визнавалися прокладання та утримання комунікацій та каналізації, спорудження оборонних комплексів. В цій же статті визначалося, що лише «спеціальні закони мали регулювати саму процедуру та порядок експропріації». Варто звернути увагу, що в контексті проголошеної в країні нової аграрної реформи, ця стаття в першу чергу захищала інтереси великих землевласників. Гарантувалося матеріальне відшкодування за втрачену землю або іншу власність (ст. 20). Документи, які засвідчували цивільний стан подружжя мали оформлювати органи державної влади (ст. 22).

Крім цього, держава гарантувала своїм громадянам безкоштовне навчання (ст. 23) [8, р. 133]. Слід наголосити, що паралельно проголошувалася державна програма відкриття початкових шкіл по всій території князівства (навчання в державних школах передбачалося безкоштовним, початкова освіта була обов'язковою, всі «освітні» питання мав регулювати спеціальний закон) (ст. 23).

В підсумку можна відзначити, що прийнята в 1866 р. Конституція в частині гарантування прав і свобод людини мала ліберальний характер та стала прогресивним державно-правовим актом для державотворчого процесу Румунії. Саме необхідність дотримуватися норм Конституції поступово зробили

конституціоналізм формою мислення, що сприяла подальшому розширенню демократичних прав і свобод та розвитку демократичних поглядів в країні.

Список використаних джерел:

1. Восточный вопросъ въ его настоящемъ фазисѣ. *Отечественныя записки, журналъ учено-литературный и политическій*. 1864. CLY. С. 449–464.
2. Тоадер Т., Нежурбіда С., Скулиш Є. Карний кодекс Александру Іоана Кузи = Codul penal al lui Alexandru Ioan Cuza. Чернівці: Букрек, 2017. 207 с.
3. Constitutiunea Romaniei din 1866. URL <https://www.constitutia.ro/const1866.htm>.
4. Curpăn V-S. Istoria dreptului românesc. Iași: StudIS, 2014. 263 p.
5. Ivănescu D. Alexandru Ioan Cuza în conștiința posterității. Iași: Junimea, 2001. 315 p.
6. Negru I. Istoria Dreptului Românesc. Nagard Lugoj, 2014. 172 p.
7. Safta M. Drept constituțional și instituții politice : 2 vol. București: Editura Hamangiu, 2018. Vol. 1: Teoria generrală a dreptului constituțional: drepturi și libertăți, 332 p.
8. Ungureanu A. Istoria Constituțională a României. Analele Universității «Constantin Brâncuși» din Târgu Jiu. *Seria Științe Juridice*. № 2. 2009. P. 129–142.

Самборська О. Ю.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

Кривенков М. О.,

*здобувач вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ПЕРСОНАЛУ

Правова культура є особливою складовою духовної культури людства, що фіксує досягнення суспільства в розвитку правових феноменів у цілому, розкриває роль правових ідеалів і цінностей у житті суспільства, реальних здобутків держави у сфері правоохоронної діяльності. Вона має свої, притаманні лише їй специфічні властивості та функції, що відрізняють її від інших форм культури завдяки її безпосередньому зв'язку з державою, законодавством, правом.

Правова культура професійної групи, або професійна правова культура, - одна із форм правової культури суспільства, притаманна тій спільності людей, що професійно займаються юридичною діяльністю, яка потребує фахової освіти і практичної підготовки. Як правило, це культура робочої групи, члени якої є службовими особами і носіями службової правової культури.

Професійній правовій культурі робочої групи (колективу) та її членам властивий вищий ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності.

Правова культура юриста вбачається в критичному творчому осмисленні правових норм, законів, правових явищ з погляду їх гуманістичного, демократичного і морального змісту.

Професійна культура юриста припускає:

знання законодавства і можливостей юридичної науки;

переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів;

уміння користуватися правовим інструментарієм - законами та іншими правовими актами в повсякденній діяльності, вдаватися до використання всіх досягнень юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень.

Професіоналізм і справедливість переважають у юридичній практиці лише тоді, коли юрист як служитель закону чесно виконує свій морально-правовий обов'язок, постійно підвищує свою майстерність, опановує досягнення теоретичної та практичної юриспруденції.

Разом з тим кожна юридична професія має свою специфіку, що обумовлює її особливості правової культури різних її представників (суддів, прокурорських працівників, співробітників органів внутрішніх справ, юрисконсультів, адвокатів).

Правова культура повинна характеризуватися більшою зрілістю і професіоналізмом.

Виділяючи три види правової культури, слід пам'ятати, що в реальному житті вони тісно взаємозалежні: правова культура як соціальне явище єдина; правова культура суспільства не існує поза правовою культурою його членів (особи, групи); вона з умовою, формою і результатом культурно-правової діяльності громадян та їх професійних груп.

Ознаки правової культури:

- виступає засобом правового регулювання суспільних відносин, заснованих на законах, формах взаємодії їх учасників;
- органічно пов'язана та взаємодіє із законодавством;
- використовується як інструмент покращення стану правового життя суспільства в цілому;
- сприяє спілкуванню суб'єктів політичного й правового життя суспільства, що виражається в різних формах правомірної поведінки та мислення, побудованого на вільному виборі гарантованих законами правових засобів

досягнення поставлених цілей. Для більшого розуміння сутності правової культури варто означити показники через які вона реалізується, а саме:

- відповідність права вимогам справедливості та свободи;
- якість системи законодавства;
- форми і методи правового регулювання
- участь громадян в управлінні державою;
- рівень якості роботи правоохоронних і правозастосовних органів та посадових осіб;
- рівень правотворчої та правореалізаційної культури;
- рівень правосвідомості громадян і посадових осіб, їх переконаність у необхідності діяти відповідно до вимог норм права;
- знання про державний устрій, призначення держави, політичну систему суспільства;
- правові знання, що охоплюють знання конкретних норм права;
- стан законності та правопорядку;
- престиж юридичної професії;
- авторитет і належний ступінь розвитку юридичної науки.

Саме правова культура здатна упорядковувати відносини між людьми та надає їм правову допомогу. Також вона формує в працівника таку якість як розсудливість, яка дозволяє запобігати конфліктам, які виникають шляхом застосування права. Отже, правова культура відіграє важливу роль не лише в житті та професіоналізмі, але й в суспільстві. Правова культура полягає в знанні та використанні законів, правових норм та формуванні моральних якостей та розсудливості у будь якого персоналу та працівника.

Список використаних джерел:

1. Нечитайленко А.А. Основи теорії права. Харків. 1998.
3. Копейчикова В.В. Загальна теорія держави і права Київ. Юрінком. 1997.
4. Кельман М.С. Теорія держави і права. Тернопіль. 1997.

Тарасевич Т. Ю.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ВІД ЖИТТЯ ДО СМЕРТІ

Основними формами реалізації права на смерть називають суїцид та евтаназію. В Україні заборонена евтаназія відповідно до ст. 52 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я»: «Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [1]. Медики зобов'язані надавати медичну допомогу в повному обсязі пацієнту, який знаходиться в критичному для життя стані. Цивільний кодекс України в ч. 4 ст. 281 також встановлює чітку заборону задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [2].

У багатьох країнах існує досить розвинене законодавство у сфері трансплантології. Предметом дискусій є питання про право людини на своє тіло після смерті і як частина цієї проблеми – питання щодо права на вилучення органів. В Україні законодавчо закріплено презумпцію згоди померлої людини на вилучення органів та (або) тканин для трансплантації. Згідно зі ст. 47 Закону «Основи законодавства України про охорону здоров'я» застосування методу пересадки від донора до реципієнта органів та інших анатомічних матеріалів здійснюється у визначеному законодавством порядку при наявності їх згоди або згоди їх законних представників за умови, якщо використання інших засобів і методів для підтримання життя, відновлення або поліпшення здоров'я не дає бажаних результатів, а завдана при цьому шкода донору є меншою, ніж та, що загрожувала реципієнту [1].

Щодо репродуктивних прав людини, то Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я» закріплює право кожної жінки самостійно

вирішувати питання про материнство (ч. 3 ст. 57) [1]. Так, згідно з Конституцією України, безпосередній стосунок до репродуктивних прав має право кожної людини на життя, право на охорону здоров'я, фізичну недоторканність, недоторканність приватного життя, особисту, сімейну таємницю, а також право на охорону особистої гідності та принцип рівноправності чоловіка і жінки [3].

Щодо питання про клонування, варто нагадати, що в Україні діє Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14.12.2004 № 2231-IV [4].

Отож, природа соматичних прав вкрай своєрідна: за її реалізації людина не тільки претендує на радикальну зміну первородної тілесної цілісності, але також висуває певні претензії суспільству щодо їх забезпечення та гарантування. Деякі із цих прав викликають великий суспільний резонанс (наприклад, самогубство, евтаназія, сурогатне материнство, право на аборт, проституція, легалізація одностатевих шлюбів, клонування), що спричинює низку не тільки правових, а й етичних проблем, пов'язаних з можливістю чи навпаки неможливістю їх практичної реалізації. Тому зі всією необхідністю можна справедливо визнати, що соматичні права людини є одним з головних викликів сучасному суспільству та державі, особливо її нормотворчій функції.

У юридичній науці була спроба виділити основні ознаки аналізованих прав: специфічний характер об'єкта цих прав – тіло людини; можливість їх реалізації за допомогою досягнень природничих та технічних наук (біології, генетики, медицини, фізики, техніки тощо); невизнання цих прав релігією, мораллю, етикою; нерозривний зв'язок з основними, насамперед особистими, правами людини; реалізація таких прав є юридичним фактом для інших правових відносин; ступінь їх визнання та реалізації відображає рівень особистісно-правових цінностей держави та суспільства загалом.

Отже, перелічені ознаки дають підстави стверджувати про соматичні права як про самостійну правову категорію, яка відповідає сучасним інтересам людини та її потребам.

Соматичні права людини з усією необхідністю варто вважати особистими (суб'єктивними) правами людини (не держави, не суспільства, не релігії), оскільки

вони пов'язані з приватним, інтимним життям людини, мають природне походження, виникають у людини від народження та невідчужувані (з позиції концепції сучасної правової держави).

Принагідно зазначимо, що права людини як різновид природного права – це можливості людини, надані їй Богом як ідеальним джерелом, пізнання, усвідомлення, розкриття яких залежить від самої людини та рівня розвитку суспільства [7, с. 19]. Тут варто навести слова відомого вітчизняного правознавця Я. Мельника, який у своїй монографії обґрунтовує чинники «взаємодоповнення» та «взаємоузгодженості» соціальної цінності людини, а саме: «людина, суспільство, держава, як об'єкти онтологічного буття права, демонструють тісну взаємозв'язаність із соціальним фактором у своєму розвитку, чим характеризують себе як суб'єкти соціальні, взаємодоповнюючі одне одного» [8, с. 39]. З огляду на це, вважаємо, що істина стоїть десь посередині, оскільки переконані, що публічне визнання особистих прав людини жодним чином не виключає самотійності їхньої реалізації.

Крім соціально-правової природи аналізованих прав існує наукова дискусія щодо їхнього місця в системі прав людини загалом. Одні автори зараховують їх до особистих прав людини, інші проти цього, мовляв, вони не мають ознаки самотійності і пов'язані з реалізацією різних прав людини. На нашу думку, зараховувати соматичні права людини до самотійної групи прав доцільно й обґрунтовано, оскільки вони, попри свою комплексність та інтегративність, мають специфічні ознаки, об'єднані одним загальним джерелом існування та розвитку – людиною.

Загалом можна сказати, що поява соматичних прав людини та їхня нормативна регламентація в законодавстві деяких країн – закономірний об'єктивний етап розвитку держави й суспільства. Саме тому потрібно проводити подальші поглиблені наукові дослідження цих прав та виробляти умови їх впровадження в сучасну юридичну теорію і практику.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. База даних «Законодавство України» . ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 11.11.2021)
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
4. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. База даних «Законодавство України» . ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-IV#Text> (дата звернення: 11.11.2021).
5. Сучасні механізми захисту прав людини: кол. моногр. М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол та ін. Львів: Галицька видавн. спілка, 2020. 220 с.
6. Мельник Я. Я. Антропологія соціального права: монографія. Вид. 2 (переробл. та допов.). Вид-во Людмила, 2021. 216 с.

Удод М. В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і приватно-правових
дисциплін Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*
Рігоц О. І.,
*здобувачка вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ І ВІЛЬНОГО ВИБОРУ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ТА НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНІВ

З прийняттям Конституції України наша держава обрала напрям на утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Доказом цього є закріплення у ст. 3 Конституції України, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Вагоме місце у переліку основоположних прав людини є права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. Проте дані права перебувають у постійному динамічному русі у зв'язку з стрімким розвитком суспільного життя.

Зважаючи на такі суспільно-політичні події, що відбуваються в Україні протягом останніх років, як анексія Автономної Республіки Крим, тимчасова окупація Донецької та Луганської областей та повномасштабне російське вторгнення в Україну, можна зіткнутися з недосконалістю нормативно-правового регулювання, порушення та обмеження прав на свободу пересування та вільний вибір місця проживання. А отже, як наслідок, і з неефективністю механізму реалізації, дотримання і захисту вказаних прав.

Права на свободу пересування та вільний вибір місця проживання закріплені у ст. 33 Конституції України: кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [1]. Аналізуючи дану норму Основного

закону, можемо зробити такі висновки: по-перше, реалізація права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання здійснюється такими правомочностями: право на в'їзд та виїзд з території країни, на якій особа перебуває, право вільного пересування у межах цієї території, право на вільний вибір місця проживання; по-друге, вказані свободи належать усім, хто на законних підставах перебуває на території України (громадянам, іноземцям, апатридам); по-третє, зазначені права можуть бути обмежені законом, а отже – не є абсолютними.

Актуальною наразі є така підстава обмеження права на свободу пересування і вільного вибору місця проживання, як введення воєнного чи надзвичайного стану. В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самотійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати заходи з тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів. Одним із таких заходів може бути встановлення блокпосту, тобто посиленого контрольно-пропускного пункту, який за рішенням військового командування тимчасово встановлюється на вході/виході (в'їзді/виїзді) на територію/з території, де введено воєнний стан і встановлено особливий режим (за винятком державного кордону), на якому облаштовуються місця для перевірки осіб, транспортних засобів, багажу та вантажів, позиції вогневих засобів та бойової техніки, місця для відпочинку та забезпечення життєдіяльності особового складу, який виконує завдання на такому пункті, до складу якого можуть входити службові особи військових формувань та правоохоронних органів, які відповідно до закону залучені до здійснення заходів правового режиму воєнного стану [2]. На території, де встановлено особливий режим (воєнний стан), патрулям у встановленому законодавством порядку надано право: перевіряти в осіб документи, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України чи

спеціальний статус особи, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти до органів або підрозділів Національної поліції для встановлення особи; у разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які перевозяться зазначеними особами, а також тимчасово обмежувати або забороняти на вулицях та дорогах, окремих ділянках місцевості та в інших громадських місцях перебування або пересування осіб, рух транспортних засобів, зокрема транспортних засобів іноземних, консульських установ чи представництв міжнародних організацій; виводити осіб з окремих ділянок місцевості та об'єктів, евакуювати транспортні засоби.

Аналіз вітчизняної судової практики свідчить про недосконалість нормативного регулювання обмежень права на свободу пересування під час воєнного чи надзвичайного стану. Ні Кримінальний кодекс України, ні Кодекс України про адміністративні правопорушення не мають прямої кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення комендантської години. У результаті поліцейські складають на порушників комендантської години протоколи за ст. 185 КУпАП (злісна непокоря законному, розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону, військовослужбовця), а суди закривають провадження, звільняючи правопорушника від адміністративної відповідальності та обмежуються усним зауваженням [3].

Ст. 64 Конституції України наголошує на обов'язковості зазначення строку введення надзвичайного чи воєнного стану. Ст. 7 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» визначає, що надзвичайний стан в Україні може бути введено на строк не більш як 30 діб і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях. У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більш як на 30 діб [4]. На відміну від українського законодавства, практика ЄСПЛ не містить обов'язкової вимоги строковості дії режиму воєнного стану (справи *Brannigan and McBride v. The United Kingdom*, *Marshall v. The United Kingdom*). ЄСПЛ також зробив спеціальне застереження, яке вказує на право держави вжити заходів, які захищатимуть суспільну безпеку від подій, що

настануть у майбутньому. Проте в такому разі ці надзвичайні заходи мають ґрунтуватись на достовірній інформації, якою володіє уряд держави (A. And Others v. The United Kingdom) [5].

У сучасних реаліях важливою проблемою є дотримання прав на свободу пересування та на вільний вибір місця проживання на території анексованої Автономної Республіки Крим і тимчасово окупованих територіях, а також біженців і вимушених переселенців. Такі правозахисні організації, як Регіональний центр прав людини, Українська Гельсінська спілка з прав людини та SHROT у тематичному огляді ситуації з правами людини в умовах окупації в рамках проєкту «Крим без правил», перший випуск якого присвячений свободі пересування і свободі вибору місця проживання, констатували масові порушення цих прав на території Автономної Республіки Крим з наведенням конкретних прикладів та визнали, що всі вони є приводом для звернення до судових органів. Проте чи звернулися особи за захистом своїх прав наразі невідомо [6].

Отже, з огляду на вищесказане, можемо зробити висновок: передбачені законодавством обмеження свободи пересування здійснюються з метою забезпечення безпеки України, охорони громадського порядку, здоров'я, захисту прав і законних інтересів її громадян та інших осіб, які на законних підставах проживають в Україні. Проте в умовах правового режиму воєнного стану наявні ситуації обмеження права людини на свободу пересування, не передбачені положеннями чинного законодавства. Також пропонуємо внести доповнення до Кримінального кодексу та Кодексу України про адміністративні правопорушення статтями, що регулюють порушення комендантської години під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Братель С. Г., Пишна А. Г. Особливості обмеження прав людини на свободу пересування в умовах правового режиму воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. Вип. 1-2'22. С. 239.

3. Постанова Березівського районного суду Одеської області по справі № 473/1109/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104922029>.

4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.

5. Кохановська О.В. Проблеми реалізації права на свободу пересування в Україні і практика Європейського суду. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 157–163. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8370/Chasopys%20157-163.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Миколаєнко Ю. І. Теоретико-правові засади реалізації прав людини на свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ. 2019. 250 с.

Фурашев В. М.,

*кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,
доцент, перший заступник директора
з наукової роботи Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Правові норми складають базу забезпечення інформаційної безпеки і визначають ефективність діяльності держави, суспільства та окремих громадян із захисту національних інтересів України в інформаційній сфері. У склад цієї бази включаються і норми міжнародних договорів України, закони України, акти Президента України, постанови уряду, нормативні акти органів державної влади, які регулюють відносини у даній сфері.

Як відомо, одними з **основних складових** системи правового забезпечення інформаційної безпеки України, як і будь-якій системи правового забезпечення, є правотворча, правозастосовна та правоохоронна діяльність, а також підготовка кадрів.

Саме ці чотири складові правового забезпечення визначають повноту, своєчасність та ефективність правового забезпечення інформаційної безпеки та інших процесів, особливо в сучасних умовах.

Помилковими є уявлення, що встановлення правовідносин в інформаційній сфері, тобто досягнення визначених результатів правотворчої та правозастосовної діяльності, достатньо для забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави. А що далі? Далі, цілком логічно, потрібно забезпечення їх дотримання у реальному житті, тобто здійснення правоохоронної діяльності, яка полягає, в першу чергу, у забезпеченні законності і правопорядку, захисту прав та інтересів громадян, соціальних груп, суспільства і держави, попередження, припинення правопорушень, застосуванні державного примусу або заходів громадського впливу до осіб, які порушили закон та правопорядок.

Також, цілком зрозуміло, що перелічені види діяльності правового забезпечення інформаційної безпеки, повинні здійснювати висококваліфіковані спеціалісти у даній сфері, а не спеціалісти «широкого» профілю, що викликає необхідність створення спеціалізованої системи підготовки кадрів.

На жаль, необхідно констатувати не дуже задовільний стан правового забезпечення інформаційної безпеки в силу того, що кожна складова правового забезпечення фактично «існує» та розвивається «сама по собі», без взаємодії та взаємовпливу. Кому як не правоохоронній діяльності, як виду практичної діяльності, не бути першим «контролером» якості та повноти результатів правотворчої та правозастосовної діяльності.

Законодавство України в інформаційній сфері забороняє або обмежує збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, зокрема, наступної спрямованості:

– конфіденційну інформацію про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини;

- ліквідації незалежності України;
- зміни конституційного ладу насильницьким шляхом;
- порушення суверенітету і територіальної цілісності держави;
- підризу безпеки держави;
- незаконного захоплення державної влади;
- пропаганди війни;
- насильства;
- жорстокості;
- вчинення терористичних актів;
- розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
- розповсюдження порнографії;
- підризу суспільної моралі;
- підбурювання до правопорушень;
- втручання в особисте життя громадян;
- посягання (приниження) на честь і гідність громадян;
- вказівки на особу, яка ніби скоїла злочин до рішення суду;
- розкриття тактики і методики розслідування;
- пропаганди винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження та ін.

Начебто законодавчі обмеження та заборони, з точки зору забезпечення інформаційної безпеки, досить повно охоплюють спектр інформаційної діяльності. Справа полягає лише у дотриманні цих законодавчих норм.

Але неоголошена війна Російської Федерації проти України, з перших днів показала реальний рівень правоохоронної діяльності в інформаційній сфері.

Довелося у прискореному режимі ліквідовувати «прогалини» в системі правового забезпечення інформаційної безпеки прийняттям низки законів України, зокрема:

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року, № 2108-IX;

- «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», від 14 квітня 2022 року, № 2198-IX;

- «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони виготовлення та поширення інформаційної продукції, спрямованої на пропагування дій держави-агресора», від 3 березня 2022 року № 2109-IX;

- «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 року № 2110-IX.

Виникає питання щодо необхідності та спрямованості прийняття вказаних законів України у разі повнофункціонального виконання правоохоронної діяльності у питаннях забезпечення обмеження або заборони збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію вищенаведеної спрямованості.

Поки правотворча, правозастосовна, правоохоронна діяльність та підготовка висококваліфікованих кадрів будуть «незалежними» один від одного та лише часом перетинатися, говорити про якість та ефективність правового забезпечення, навіть, задовільного рівня передчасно.

На цей час світове суспільство, у тому числі, й українське, знаходиться на первісній стадії перехідного етапу до постіндустріального суспільства, головними ознаками якого передбачаються [1]:

1. перехід від виробництва товарів до виробництва послуг;

2. переважання серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків;
3. провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства;
4. орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології;
5. прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології».

Це одна сторона сучасності.

Інша полягає у тому, що вже зараз спостерігається масове “проникнення” засобів інформатизації практично в усі сфери життєдіяльності суспільства, в тому числі і правову. Тобто, необхідно зважати на той факт, що ще однією з характерних рис постіндустріального суспільства буде максимальне розширення кіберпростору та ефективності його використання, у сукупності з природним простором. Це, в свою чергу, буде вимагати формалізації, незважаючи на успіхи в області створення та впровадження «штучного інтелекту», процесів, які пов’язані із забезпеченням функціонування та розвитку систем життєдіяльності суспільства. Це безперечно стосується і сфери правового забезпечення. Необхідно чітко розуміти, що процеси формалізації, як відомо, вимагають чіткості та однозначності, структурованості, - не повторюваності та ін.

Виходячи з наведеного можна зробити наступні висновки:

1. На даний час систему правового забезпечення в інформаційній сфері, у тому числі й у питаннях інформаційної безпеки, не можна визначити як задовільну та відповідну сучасним викликам.

Всі складові правового забезпечення повинні бути взаємопов’язаними та взаємовпливовими, працювати як одне ціле.

2. Необхідно вже зараз починати наведення «ладу» в інформаційній сфері, а саме перегляду нормативно-правової бази, починаючи із законодавчої, з урахуванням вимог подальшої формалізації та майбутнім впровадженням «електронного попередження потенційного правопорушення», «електронного судочинства» та інших правових процедур.

3. З огляду на властивості інформації та постійно зростаючу її роль у системі життєдіяльності суспільства, необхідно направити зусилля системи державного управління на суттєве зниження корупційної та партійної складових в інформаційної сфері.

Список використаних джерел:

1. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society. The Public Interest. 1967. №7. С. 102-118.

Худояр Л. В.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. В. Корецького НАН України

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА САМОВИЗНАЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ СУВЕРЕНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Юридичне закріплення права народів (націй) на самовизначення в міжнародно-правових актах відбулося з прийняттям Статуту ООН у п. 2. Ст. 1 якого зазначалося: «Розвивати дружні відносини між націями на основі дотримання принципу рівноправності та самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів для зміцнення загального миру» [1, с. 7].

Відповідно до ст.1 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року й ратифікованого *Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19 жовтня 1973 року* «Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» [2]. Пізніше у Декларації про принципи міжнародного права Генеральної Асамблеї ООН від 24 жовтня 1970 р. зазначено: «Через принцип рівноправ'я та самовизначення народів, закріпленого в Статуті ООН, усі народи мають право вільно визначати

без втручання ззовні свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток, і кожна держава зобов'язана поважати це право відповідно до положень Статуту» [3].

Право народів на самовизначення в конституційному та міжнародному праві розуміється як право народів (націй) визначати форму свого державного існування в складі іншої держави або у вигляді окремої держави. У загальному сенсі, це право тієї чи іншої групи людей (не обов'язково об'єднаних за етнічним принципом) на колективний вибір своєї спільної долі.

Право народів на самовизначення реалізується в процесі суверенізації народу. Для українського народу цей процес виявився складним шляхом у кілька століть.

Процес суверенізації народу як соціального суб'єкта розуміється як поетапне набуття самовизначення (процес і результат вибору власної програми культурного, соціально-економічного та політичного самоздійснювання, яке передбачає вільне волевиявлення з приводу даного вибору, невід'ємне право на вільне облаштування свого громадського, політичного життя й своєї держави, визначення форми правління), самоутвердження і духовне зростання, самовираження (побут, культура, мова, світогляд та спосіб мислення), самовладність (суверенна воля народу, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні). Процес суверенізації народу тісно пов'язаний з процесом державотворення.

Початок процесу суверенізації українського народу та формування суверенної української національної держави був багато у чому зумовлений виникненням та формуванням козацтва. Козацтво відіграло визначну роль у справі збереження українського етносу та державності. У період козацько-гетьманської доби завершився перший етап процесу суверенізації українського народу. Зокрема відбулося самовизначення, самоутвердження і духовне зростання, самовираження українського народу, що ознаменувалося початком розвитку української літературної мови (Пересопницьке євангеліє та ін. літературні пам'ятки, наукові трактати); створенням братських шкіл, Острозької

академії, Києво-Могилянського колегіуму (пізніше академії); розвитком української науки, зокрема філософії й зачатків юриспруденції; розвитком капіталістичного укладу та створенням власної економічної й податкової системи; створенням власної армії, системи адміністративно-територіального поділу та центральних і місцевих органів державної влади, обранням республіканської форми правління тощо.

Разом з тим, несформованість політичної еліти, яка не спромоглася об'єднатися й виробити власної програми політичного й соціально-економічного розвитку українського народу, її розірваність в межах різних українських державних утворень та земель, заселених автохтонним населенням України призвела до втрати політичної і економічної автономії. Зокрема, в процесі реформи, розпочатої 1764 р. Катериною II, автономію Гетьманщини було скасовано й через рік Гетьманщину реформовано в Малоросійську губернію. Наслідками чого стали денаціоналізація та русифікація українського народу.

Наступний етап, на якому розпочалося відновлення процесу суверенізації українського народу, як соціального суб'єкта українського державотворення, розпочався з «Весни народів» 1848 року, коли в українській політико-правовій думці й серед українського населення Західної і Східної України набула розвитку та поширення ідея відтворення суверенної соборної української держави шляхом об'єднання етнічних українських земель, що перебували в складі Австро-Угорської монархії та Російської імперії. Поштовхом стали революційні події 1848–1861 рр. в Австрійській імперії, в ході яких відбулося становлення австрійського революційного конституціоналізму. Це надало можливість завершити процес культурного, соціально-економічного та політичного самоздійснювання, самоутвердження й духовного зростання, самовираження українського населення на теренах Австро-Угорщини. Результатом стала реалізація власної волі самостійно та незалежно за допомогою таких засобів як територія, народ, власний правопорядок, влада, податки, боєздатна армія, здатність брати на себе відповідальність у межах міжнародного права. Тобто

відбулося утворення власної суверенної держави – Західноукраїнської Народної Республіки.

На Наддніпрянській Україні цей етап розпочався наприкінці XIX ст. з початком створення українських політичних партій й завершився у період Українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. здобуттям національної державності. Комплексне поєднання історичних, етнологічних, антропологічних, соціокультурних чинників дозволили завершити процес суверенізації українського народу проголошенням Соборної Української Держави 22 січня 1919 р., закріпленням 3 січня 1919 р. Українською національною радою ЗУНР у «передвступному» договорі між ЗУНР і УНР і в ухвалі про злуку українських держав, а також в Універсалі Директорії УНР про Злуку УНР та ЗУНР від 22 січня 1919 року.

Принцип самовизначення народів (націй), проголошений американським президентом В. Вільсоном у 1918 р., був підтриманий і розвинутий в працях українських правознавців. Зокрема, О. Ейхельман назвав його не теоретично-гуманітарною догмою, а основою дійсної політичної практики. Він, на переконання О. Ейхельмана, є обов'язковим для впровадження тими народами, які «...мають достатні і відповідні територіальні, етнографічні та громадськополітичні й культурні умови, щоб творити свою власну, національну самостійну державу» [4, с. 152]. Українська нація, за твердженням О. Ейхельмана, цілковито відповідає задекларованим критеріям. С. С. Дністрянський у праці «Самовизначення народів» зазначав: «Український народ має право на самовизначення, так як усі другі європейські народи. ...Український народ заявив виразно через своїх народніх заступників, що бажає собі злуки всіх українських земель і що бажає творити одну самостійну українську республіку» [5].

Утім, як і на попередньому етапі українська нація не спромоглася висунути зі свого середовища ефективних лідерів, які б утвердили державну незалежність. Надалі в умовах більшовицького режиму відбулося тотальне винищення українських, національно свідомих провідників: військових, адміністраторів, творчої інтелігенції, лікарів, учительства. Отже, упродовж століть чужі еліти

нав'язували Україні, її регіонам різні принципи і засади організації життя, культуру й традиції. Тому у фазу новітньої незалежності український народ увійшов з різними цілями й поглядами, національним і соціальним складом, рівнем національної свідомості, національно-історичної ідентичності, які сформувалися на підставі регіональних, культурних, ідеологічних, релігійних та мовних ліній поділу [6, с. 76-77].

На початку 90-х рр. XX ст. розпочався новий етап об'єктивного й незворотнього процесу суверенізації українського народу – формування української політичної нації, який триває й до сьогодні. Під час демонтажу Союзу РСР український народ використав право на самовизначення, коли вирішив проголосити державний суверенітет й відтворити незалежну, самостійну державу Україна. Тобто українським народом в процесі суверенізації була реалізована самовладність – суверенна воля народу, який є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні.

Збереження та подальша реалізація права на самовизначення сьогодні потребує кваліфікованої політичної еліти, здатної забезпечувати розв'язання стратегічних завдань національного розвитку та сформувати єдиний національний мовно-інформаційний, культурний, релігійний простір шляхом освіти та просвіти, щоб українці могли усвідомити себе не лише соборною державоцентричною суверенною нацією, а й відповідати на ризики і виклики під час збройної агресії Росії, яка ставить під загрозу суверенітет України.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. Видано Департаментом громадської інформації ООН Київ. Україна. 2008. 68 с.
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. К.: Право, 1995. 40 с.; https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами у відповідності до статуту ООН. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_569

4. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. К.: Філософська і соціальна думка, 1992. 272 с.

5. Дністрянський С. С. Самовизначення народів. Воля. 29. 11. 1919. <https://zbruc.eu/node/93744>

6. Козловець М. А. Політична еліта як суб'єкт державотворення в умовах трансформації українського суспільства. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2017. 2 (33). С. 74–86.

Чернищук Н. В.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

МІСЦЕ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ЮРИСТА В СУСПІЛЬСТВІ ТА ДЕРЖАВІ

Юрист - це професіонал, який має спеціальні знання у сфері права і вміє грамотно їх використовувати на практиці. Юрист переконаний у винятковому призначенні права і законності для суспільства, працює в ім'я захисту прав і законних інтересів громадян.

Сьогодні в Україні більш ніж коли-небудь відбувається спеціалізація професії юриста. Суддя, прокурор і слідчі прокуратури, адвокат і працівники адвокатських юридичних контор, нотаріус, юрист - працівник силових відомств (МВС, СБУ та ін), юрисконсульт, працівник юридичних фірм, юрист в системі управління, юрист - науковець і експерт та ін - це далеко не повний перелік груп професій юриста за належністю до організаційних структур.

Професійна юридична робота забезпечує сформовану соціальну структуру: пенсійне забезпечення, засоби масової інформації, сільське господарство, сферу боротьби зі злочинністю, територіальне обслуговування населення та ін. Ринок

праці (промисловість, банки, управління, торгівля, партії та інші громадські об'єднання) вже усвідомлюють реальну потребу в юристах. Громадяни вимагають допомоги юристів для реєстрації та перереєстрації угод з нерухомістю, отримання різного роду дозволів, захисту прав особистості від свавілля некомпетентних і корумпованих посадових осіб та ін.

Робота юриста пов'язана з правовими аспектами різних життєвих ситуацій, із захистом прав і законних інтересів особистості, суспільства і держави. Юристу за родом роботи доводиться підлаштовувати конкретний життєвий випадок під конкретну норму, тобто під загальне правило, що пропонує вид і міру можливого або належного поведіння. Для чого від юриста потрібно не тільки висока професійна компетентність, а й громадянська життєва позиція.

Діяльність юриста носить державний характер. Вона пов'язана з питаннями дотримання державної дисципліни, забезпечення законності, зміцнення правопорядку та ін. Багато юристів займають посади в державному апараті, перебувають на державній службі і наділені владними повноваженнями. Робота юриста характеризується високими вимогами до точної відповідності прийнятих ним рішень чинному законодавству. Він зобов'язаний активно проводити в життя політику держави, відповідально ставитись до дорученої справи, бути готовим до захисту прав, свобод і законних інтересів особистості, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

При розгляді сутності юридичної професії, необхідно розглянути сучасні її інтерпретації. Професія або як інколи ще називають фах – це відокремлений комплекс дій та відповідних знань, що вимагає спеціальної освіти. Вища юридична освіта – це певний освітній рівень, здобутий у результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння системи правових знань, поглядів, переконань, умінь та навичок, формування особистості як громадянина, що здатний до професійно-правової діяльності. Під здобуттям юридичної освіти необхідно розуміти досягнення освітнього рівня, засвідченого документом. Система установ вищої юридичної освіти складається з широкопрофільних та спеціалізованих закладів різних типів: університети, академії, інститути, коледжі.

Отже, юрист це людина, яка має уміти грамотно користуватися законами, уміщувати в собі навички і знання зі сфери права, психології, мати критичне мислення, уміти грамотно і вчасно реагувати на небезпеку та вирішувати конфлікти інтересів сторін (позивача та відповідача), а також мати гарну фізичну підготовку. Бути юристом нелегко, але бути корисним для суспільства цікаво та почесно, тому юристи з гордістю несуть свою дещо нелегку «ношу» та приносять користь суспільству своєю допомогою та знаннями.

Список використаних джерел:

1. Богатирьов І. Г. Юридична деонтологія. І. Г. Богатирьов, П. В. Макушев, В. М. Торяник. Харків. 2009. 212 с.
2. Осауленко О. І. Юридична деонтологія: навч. посіб. Київ: Істина, 2008. 224 с.
3. Хрестоматия по юридической деонтологии. Сборник нормативных актов; сост. и общ. ред. О. Ф. Скаун. Х.: ЭСПАДА, 2002. 448 с.

Яремчук К. О.,

кандидат юридичних наук, суддя

Вінницького окружного адміністративного суду

Шмигора О. В.,

здобувачка вищої освіти СВО магістра

факультету права, публічного управління та адміністрування

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

ПОНЯТТЯ СУДОУСТРОЮ УКРАЇНИ І ЙОГО СПІВІДНОШЕННЯ З СУМІЖНИМИ ПОНЯТТЯМИ

Поняття «судоустрій» в Конституції України вживається у трьох нормативних положеннях: 1) у статті 125 Конституції України зазначається, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації й визначається законом; 2) у пункті 14 статті 92 Конституції України вказується, що судоустрій визначається виключно законами України; 3) у частині 2 статті 130

Основного закону визначається, що розмір винагороди судді встановлюється законом про судоустрій [4].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» мав би містити чітке визначення судоустрою, проте він, хоча й включає розділ II під назвою «Судоустрій», не визначає цього поняття й передбачає лише декілька аналогічних з Конституцією України норм. Стаття 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» чітко не зазначає, що собою являє судоустрій, проте дає можливість дійти висновку, що «судоустрій – це єдина система судів України»[2].

Через відсутність чіткого закріплення поняття «судоустрій» на законодавчому рівні в науковому колі немає спільної думки щодо його визначення. На доктринальному рівні поняття судоустрою визначається принципово по-різному. З огляду на статтю 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в правовій доктрині розповсюдженим є підхід, згідно з яким судова влада ототожнюється з системою органів, що її опосередковують, тобто з судовою системою [2]. Так, вчені ототожнюють поняття судоустрою з судовою системою, під якою пропонують розуміти сукупність судів, органів та установ, що їх обслуговують [6].

Поняття «судова система» найчастіше використовується науковцями з метою відобразити сутність поняття «система судів». У своїй науковій праці Н.Д. Квасневська дійшла висновку, що судова система є частиною системи судової влади і в нормативно-правових актах українського законодавства може бути визначена як зовнішньо чи внутрішньо впорядкована, організаційно єдина сукупність всіх судових установ, утворених відповідно до Основного та інших законів держави, на які покладаються виключні повноваження щодо здійснення правосуддя [3, с.112].

Окремі дослідники та науковці розуміють під поняттям «судоустрій» сукупність норм, що визначають основоположні засади організації та діяльності, завдання, внутрішню будову та компетенцію судів і прирівняних до них органів (третейські суди, арбітражі), а також безпосередньо систему судів держави та систему органів, створених для обслуговування цієї системи [7].

Деякі науковці при визначенні судової влади не зводять її значення до гілки державної влади. На думку В.Д. Бринцева, судова влада – це одна з головних, самостійних функцій державної влади, яка реалізується через діяльність створеної на основі Конституції системи судів та органів організаційного (кадрового й допоміжного) забезпечення, які покликані шляхом виконання функцій, покладених на них, забезпечити дотримання (захист) прав і законних інтересів людини й громадянина, юридичних осіб, суспільства та держави в цілому [1, с.50].

Усі функціональні напрями судової діяльності, тобто форми реалізації судової влади, можна узагальнити такою юридичною категорією, як «судочинство». Зокрема, це поняття вживається тричі в тексті Конституції України. У пункті 14 статті 91 Основного закону зазначено, що судочинство визначається виключно законами України. Частина друга статті 129 містить перелік основних засад судочинства, а в частині четвертій зазначено, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних [4].

Найбільш повним визначенням поняття судочинства можна назвати таке: це – процесуальний порядок подання позовів і розгляд справ щодо спорів, які виникають з різноманітних правовідносин, порядок прийняття рішень учасниками процесуальних дій, оскарження та перегляду рішень, подання заяв про правопорушення та злочини, їх виявлення, розслідування, передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду [5].

Отже, в українському законодавстві та доктрині поряд з поняттям «судоустрій» все частіше вживаються такі поняття як «судова влада», «судова система», «судочинство». Інколи вони ототожнюються з поняттям судоустрою, проте, на нашу думку, потрібно розмежовувати ці поняття під час їх тлумачення та використання.

Список використаних джерел:

1. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. 464 с.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Квасневська Н.Д. Поняття судової системи України: сучасний погляд. Форум права. 2015. № 5. С. 110-113. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_5_20.pdf.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Поняття судочинства. URL: http://studopedia.com.ua/1_92165_ponyattya-sudochinstva.html.
6. Притика Д. Д. Створення науково обґрунтованої системи правосуддя в Україні – головна мета судової реформи. Право України. 2009. № 12. С. 71-84.
7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 2004. Т. 6 : Т.-Я. 768 с.

Якубенко Д. Л.,
PhD researcher, асистент кафедри
конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕПРОДУКТИВНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Після Другої світової війни медичні дослідження призвели до значного прогресу, зокрема, у сфері генетики та дітонародження. Так, Нюрнберзький кодекс та Гельсінська декларація заклали фундамент для розбудови принципів, які мають застосовуватись до медичних досліджень. У багатьох країнах, а згодом й на міжнародному рівні, розгорнулися гострі дискусії щодо кола етичних принципів, які мають застосовуватися до медичної діяльності, як у царині щоденної медичної практики, так і щодо досліджень та застосування нових

технологій, серед яких одне з ключових місць посідають допоміжні репродуктивні технології.

На сучасному рівні розвитку медицини застосування допоміжних репродуктивних технологій є прямою реалізацією репродуктивних прав людини. Та, на жаль, виклики сьогодення, серед яких повномасштабна війна РФ проти України та, як наслідок, запровадження воєнного стану в Україні актуалізують питання реалізації репродуктивних прав в умовах воєнного стану.

Зокрема, неврегульованим залишається правовий механізм збереження та подальшого посмертного використання репродуктивного матеріалу для чоловіків, які вирушають до зони військових дій. Чинне законодавство, а саме наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 №787 (із змінами), який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 02.10.2013 за №1697/24229, висвітлює питання можливості здачі, кріоконсервації та зберігання репродуктивного матеріалу чоловіків [1].

Але питання розпорядження та подальшого посмертного використання кріоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіків, на жаль, залишається неохопленим правовим регулюванням [2].

Також не можна оминати увагою той факт, що війна, окрім всього іншого, зумовлює гостру актуальність проблем гендерно зумовленого насильства, яке негативно впливає на здоров'я та репродуктивну функцію жінок протягом усього їхнього життя, спричиняючи небажану вагітність, що може мати своїм наслідком небезпечні, а часом ще й несанкціоновані аборти, безпліддя та інфекції, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 визнає зґвалтування та інші види сексуального насильства воєнними злочинами та злочинами проти людяності. Надзвичайно важливою у цьому контексті постає справа No ICTR-96-4-T від 2 вересня 1998 року. Текст саме цієї справи наголошує на тому, що зґвалтування під час збройного конфлікту слід розглядати як елемент геноциду. Так, геноцид тлумачиться як вчинення із наміру знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку будь-якого із наступних актів: вбивство

членів групи; заподіяння серйозних тілесних або психічних ушкоджень членам групи; навмисне створення для групи життєвих умов, розрахованих на її повне або часткове фізичне знищення; застосування заходів, спрямованих на запобігання народжуваності в групі; примусове переведення дітей з однієї групи в іншу групу.

До питання вимушеної вагітності, яка є наслідком зґвалтування, то вона має бути розглянута як окремий злочин проти людяності, позаяк історії війн свідчать про випадку, коли зґвалтування здійснювалися загарбниками якраз з метою примусового запліднення жінок - таким чином реалізовувалась програма викорінення однієї нації та розповсюдження іншої [3].

Таким чином, варто говорити про те, що особливості реалізації репродуктивних прав в умовах воєнного стану повинні бути відображені у змінах до чинного законодавства, зокрема Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. Так, має бути розроблено правовий механізм розпорядження та подальшого посмертного використання кріоконсервованого за життя репродуктивного матеріалу чоловіків. Також, має бути врегульовано питання застосування ДРТ окремим категоріям осіб, наприклад, таким як ВІЛ-інфіковані особи, що й досі залишається поза увагою законодавців.

Список використаних джерел:

1. Наказ МОЗ України «Про затвердження «Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 №787.
2. Антонов С. Чи існує в Україні правовий механізм збереження та подальшого посмертного використання репродуктивного матеріалу для чоловіків, які вирушають до зони військових дій. *«Воєнне» медичне право в запитаннях і відповідях*. Київ: НААУ. 2022. С.41
3. The International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict (UK Foreign & Commonwealth Office, 2nd Ed. 2017).

Саліхов О. О.,

*аспірант кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРИНЦИП ДОБРОВІЛЬНОСТІ МЕДІАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

Медіація здійснюється на основі певних принципів, які вибудовуються на основі правової культури, менталітету суспільства, правових традицій, що складаються у державі. З ухваленням Закону України «Про медіацію» (далі – Закон) принципи медіації було легалізовано і в Україні. П'ять статей Закону (ст. 4-8) присвячуються принципам медіації. Законодавець не лише перераховує, але й розкриває їх зміст. У ст. 5 Закону принцип добровільності викладається наступний чином: «1. Участь у медіації є добровільним волевиявленням учасників медіації. Ніхто не може бути примушений до врегулювання конфлікту (спору) шляхом проведення медіації. 2. Сторони медіації та медіатор можуть у будь-який момент відмовитися від участі в медіації. 3. Участь сторони в медіації не може вважатися визнанням такою стороною вини, позовних вимог або відмовою від позовних вимог» [1, ст. 5].

Закріплення на законодавчому рівні принципів медіації і визначення їх змісту важливе з огляду на призначення цих керівних ідей. По-перше, вони є універсальними засадами, що розкривають сутність медіації і визначають загальну спрямованість (вектор) правового регулювання відносин у цій сфері. По-друге, медіаційна процедура, яка чітко нерегламентована Законом, все ж, повинна здійснюватися відповідно до правових засад, якими є принципи медіації. Саме вони забезпечують особливість порядку і методики проведення медіації, визначають змістовність прав і обов'язків її учасників, впливають на норми професійної етики медіаторів.

Одним із основоположних принципів медіації є добровільність, який першочергово із-поміж інших виділяє законодавець. Про визначальне значення

цього принципу свідчить те, що навіть у легальному визначенні медіації законодавець застосовує словосполучення «добровільна процедура».

Принцип добровільності розкривається через вільне виявлення волі сторонами на усіх етапах медіаційної процедури. На думку С. Сулейманової, «умова повної добровільності є абсолютною, і цим процедура медіації відрізняється від судового і арбітражного розгляду» [2, с. 579]. Відтак добровільна природа медіації, а саме принцип добровільності, надає переваг медіації перед судовим розглядом публічно-правового спору та сприяє сторонам спору досягти консенсусу.

Н. Мазаракі виділяє такі складові добровільності у медіації:

«1) добровільна згода на проведення, добровільне визначення умов медіації та відповідно добровільна участь у процесі медіації;

2) добровільне визначення умов та добровільне укладення угоди за результатами медіації;

3) можливість сторони спору чи медіатора на будь-якому етапі припинити процедуру медіації» [3, с. 221-222].

Сторони публічно-правового спору не лише проявляють своє волевиявлення, але й беруть безпосередню участь у прийнятті усіх рішень щодо нього. Варто погодитися з думкою Ю. Притики, що зміст цього принципу «полягає у наявності у сторін права особистого волевиявлення на проведення процедури медіації та свободи її припинення на будь-якому етапі... У зміст цього принципу закладено і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо розв'язання конфлікту тільки за взаємною згодою» [4, с. 91].

Не дивлячись на те, що в Рекомендації Res (2001) 9 державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 5 вересня 2001 р. (далі – Рекомендація Res (2001) 9) вказується, що «примирення й медіація можуть <...> бути обов'язковими за законом» [5] це не применшує принцип добровільності медіації. Адже навіть, коли медіація обов'язкова за законом сторони самостійно приймають усі рішення під час цієї процедури, мають право обирати медіатора і можуть за своїм

бажанням припинити її. Відтак ми бачимо, що передусім добровільність полягає у внутрішньому бажанні сторін публічно-правового спору розв'язати його, погоджуючись взяти участь у медіації. Вони несуть самотійно відповідальність за результат. Власне за їхнім бажанням відбувається організація медіації, процедура її проведення, тобто сторони впливають на організацію, проведення і результат медіації.

Вважаємо, що принцип добровільності поширюється і на медіатора, оскільки він має право добровільно погоджуватися на участь у цій процедурі або відмовитися від неї.

Добровільна участь у медіації не означає визнання стороною або сторонами вини, а також не може вважатися визнанням позовних вимог або відмовою від позовних вимог. Добровільність застосування медіації у публічному управлінні є радше є спробою сторін мобільно і оперативно, без додаткових фінансових затрат розв'язати публічно-правовий спір.

Однак принцип добровільності в публічному правлінні має особливість, яка визначається суб'єктним складом публічно-правового спору. Для нього характерна наявність хоча б однієї сторони, яка є суб'єктом владних повноважень, тобто це може орган державної влади або орган місцевого самоврядування, чи їх посадова особа. Саме суб'єкти владних повноважень повинні діяти лише на підставі та в межах повноважень, визначених Конституцією законами України. Їх ніхто не має права примусити робити те, що не передбачено законодавством. Тому принцип добровільності медіації у публічному управлінні має корелювати з чинним законодавством, яке визначає дискреційні повноваження суб'єктів владних повноважень.

Отже, принцип добровільності медіації є фундаментальним і полягає у вільному вираженні волі сторонами публічно-правового спору щодо участі у цій процедурі, обранні медіатора, визначення умов проведення, позитивного результату або припинення медіації на будь-якому етапі та передання справи до суду. Принцип добровільності медіації дає можливість сторонам публічно-правового спору досягти консенсусу та на взаємовигідних умовах вирішити спір.

Цей принцип забезпечує перевагу медіації на відміну від судового розгляду спору та свідчить про її перспективність у публічному управлінні. Однак у публічному правлінні принцип добровільності має особливість, яка визначається суб'єктним складом публічно-правового спору, тому він має відповідати чинному законодавству, яке визначає дискреційні повноваження органів державної влади або органів місцевого самоврядування, чи їх посадових осіб.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст.51.
2. Сулейманова С. Р. Основні принципи медіації. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/15120/%D0%A1%D1%83%D0%B%D0%B5%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%A1.%D0%A0..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
3. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. С.221-222.
4. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 86-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_10_13
5. Рекомендація Rec (2001) 9 державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами від 5 вересня 2001 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf

Черезова Т. О.,
аспірантка Київського університету права
Національної академії наук України, адвокатка

ОБМЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Постановка питання про права такої категорії осіб, котрі засуджені до позбавлення волі, очевидно зумовлює проблему про їх обмеження у різних формах, способах та, головне, наслідках. Питання про обмеження саме соціальних прав повинно характеризуватись дещо іншою специфікою, яка може, чи то повинна бути, спрямованою на реалізацію соціальної політики держави, на реалізацію превентивних заходів попередження злочинності, як і бути спрямованою на соціалізацію осіб із таким статусом, і призводити до їх виправлення та перевиховання. Такі загальні уявлення складаються насамперед.

Проте аби мати можливість розглядати предметно ті чи інші особливості обмеження соціальних прав осіб, засуджених до позбавлення волі, насамперед, доцільно проаналізувати саме інститут обмеження соціальних прав. Адже саме цей інститут складає чи не один із основних елементів в процесі «відновлення» (її соціалізацію) особи, що засуджена до позбавлення волі. Ба більше, засудження особи до позбавлення волі відбувається за конкретним рішенням суду, за яким встановлюються основні та додаткові покарання за вчинення кримінального правопорушення. Тут, слід задатись питанням про те, чи співпадають застосовані до засудженого обмеження соціальних прав за рішенням суду і, законом, – скажімо – Конституцією України?

Отож, ряд наведених тих чи інших питань, окреслюються проблемою інституту обмежень соціальних прав осіб, засуджених до позбавлення волі, а, відповідно, у фокусі структури та змісту цього інституту слід проаналізувати насамперед джерела (форми) права, які забезпечують правове регулювання таких специфічних правовідносин.

Так, в юридичній енциклопедії під «соціальними правами» розуміють права людини, необхідні для повноцінної участі її в житті суспільства. Вони стосуються того, як люди спільно живуть і працюють, а також основних життєвих потреб [1]. Очевидно, що за такого підходу, враховуючи «соціальне життя» засуджених до позбавлення волі (коли засудженні працюють в місцях позбавлення волі, проживають тощо), ми можемо уявити реалізацію соціальних прав як в межах виправної колонії, так і поза межами (при спілкуванні із рідними у певні дні та спосіб тощо).

В.О. Човган, досліджуючи проблеми обмеження прав в'язнів розглядає широку палітру прав в'язнів, щоправда, доволі систематично та ґрунтовно обмежень саме соціальних прав в'язнів ні [1]. Він зазначає, що для кращого розуміння специфічного права як форми обмеження права варто виділяти два типи специфічних прав: залишкові та додаткові. На його думку, розуміння залишкових прав описане вище, стосовно ж додаткових прав необхідно мати на увазі таке. Також, він доводить, що засуджені мають низку суб'єктивних прав, якими не володіють вільні громадяни. Натомість, їхній зміст у корені відрізняється від прав вільних громадян. До додаткових специфічних прав В. О. Човган пропонує відносити: користування послугами, які надаються в місцях позбавлення волі, отримання одягу, їжі, участь у роботі самодіяльних організацій та гуртків соціально корисної спрямованості та ін. [1, с. 99]. По суті, такі права є соціальними, проте дослідник їх не визначає, тим більше прав які можуть бути чи не можуть бути «обмежені».

Енциклопедично, «обмеження соціальних прав» – превентивний захід забезпечення пропорційності та законності під час правового регулювання правовідносин уповноваженим суб'єктом у належній формі та спосіб, переслідуючи легітимну мету при забезпеченні охорони прав і свобод, інтересів учасників правовідносин, стану захищеності системи права [1, с. 450].

Натомість Я.Я. Мельник, розглядає класифікацію обмеження соціальних прав за формами та способами. Зокрема, на його думку доцільно класифікувати обмеження соціальних прав за формою вираження та за способами вираження, а

саме: (а) за формою вираження: обмеження змісту суб'єктивного соціального права за об'єктами правового регулювання: соціальні блага, соціальна діяльність, соціальні зобов'язання; інститут, правовідносини, суб'єктивні права, свободи та інтереси і їх зміст; джерела (форми) права; обмеження правомочностей – призупинення, зміни, зупинення активних чи пасивних дій, виражених у правомочностях (діяти у певний спосіб, спонукання до дій у певний спосіб, спонукання до застосування санкцій); обмеження стосовно форми реалізації права: усної та письмової форми; обмеження стосовно форми вираження поведінки суб'єкта соціального права: активна та пасивна форма поведінки; форм (джерел) виразу обмежень у праві: матеріальних та процесуальних нормах права; у законах та підзаконних актах; у національних та міжнародних актах; у договорах та звичаях; у судових рішеннях; обмеження змісту в процесі реалізації суб'єктивного соціального права: утримання певної дії з реалізації, припинення певної дії з реалізації, зупинення певної дії з реалізації; обмеження в інститутах системи права: застосуванні принципів права; правовідносинах, джерелах права, у предметі та методі правового регулювання тощо; (б) за способами застосування: обмеження з корегуванням строків та термінів дії суб'єктивного соціального права; обмеження шляхом призупинення дії суб'єктивного соціального права; обмеження шляхом звуження соціальних прав на певний період та у певний спосіб і формі; обмеження шляхом впровадження заборони реалізації додаткової групи дії соціальних прав; обмеження шляхом корегування форми та процесу дії НПА; обмеження шляхом застосування каучукових (оціночних) понять; обмеження шляхом застосування одного із способів тлумачення норм права. З огляду на концепцію «правового регулювання» обмеження соціальних прав можливе завдяки: (1) засобам обмеження – є різного роду юридичні інструменти (норми права, нормативно-правовий акт, акт застосування права, акт реалізації прав і обов'язків); (2) способам обмеження – впливають у широкому розумінні із регулятивного процесу посеред заборон, дозволянь, зобов'язань [3, с.105-106]. Проте недоліком даного дослідження як на нашу думку, залишається відсутність призми обмеження соціальних прав саме щодо засуджених. Адже щонайменше

йдеться про відкриті питання особливого соціально-правового статусу та дії особливого правового режиму. Відтак, дане дослідження також є неповним.

Відповідно до ст. 64 Основного Закону України визначено, що *конституційні права і свободи людини і громадянина* не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [4].

Натомість, у цій же статті (ст.64), зазначено про окремі випадки, у яких можуть бути допущені обмеження. Зокрема, йдеться про те, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. *Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України* [4].

Із аналізу змісту ст. 64 Основного Закону означає, що йдеться про соціальні права та свободи як стосовно громадян України, так і осіб без громадянства, іноземців, біженців, що можуть бути позбавлені волі в Україні.

Тут же, варто виокремити ті соціальні права визначені Конституцією України, які не можуть бути обмежені. Зокрема: ст. ст. 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63.

У праві соціального забезпечення (яке можна вважати частиною соціального права, як галузі права, що є ширшим), визначають інститут санкцій. Під ними розуміють – правові засоби забезпечення належної поведінки суб'єктів соціально-забезпечувальних відносин, які спрямовані на захист порушеного права чи оспорюваного законом інтересу, які передбачають застосування негативних наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру [1, с. 684].

Висновки. Підсумовуючи, варто вказати на те, що з огляду на викладене, інститут обмежень соціальних прав осіб засуджених до позбавлення волі є багатогранною юридичною конструкцією, оскільки стосується широкої палітри праворегулятивного процесу. А тому, дослідження повинно віднайти додатковий, більш глибокий та системний аналіз саме соціальних прав, які можуть бути обмежені.

Список використаних джерел:

1. Енциклопедія права соціального забезпечення України. Київ: «Видавництво Людмила», 2020: Право соціального забезпечення/ редкол.: М.І. Іншин (голова), О.М. Ярошенко (заступник голови), Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, Н.М. Вапнярчук, Д.І. Сіроха, 2020. 912 с.
2. Човган В.О. Обмеження прав в'язнів: правова природа та обґрунтування. Монографія; ГО «Харківська правозахисна група». Харків: Права людини, 2017. 608 с.
3. Мельник Я. Я. Обмеження соціальних прав : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 280 с.
4. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Важненко К. О.,

*здобувач вищої освіти СВО бакалавра
Національного університету «Запорізька політехніка»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ

Для України питання оптимальної організації та ефективної діяльності органів державної влади щодо забезпечення прав людини лежить у сфері забезпечення верховенства права. Утвердження та захист прав і свобод людини є головною функцією Української держави. Вагомим підтвердженням важливості інституту прав людини як об'єкта захисту з боку міжнародних інституцій є те, що чинна Конституція України містить норми, які встановлюють, з одного боку, невідчужуваність і непорушність цих прав, а з іншого боку, встановлюють категоричну заборону на прийняття законів та інших правових актів, які б обмежували права і свободи людини або звужували їх зміст. Сформульовано висновок про те, що звернення до Європейського суду з прав людини

розглядається як додаткова гарантія забезпечення прав і свобод людини і громадянина на міжнародному рівні [3].

Однією з найважливіших проблем як внутрішньої, так і зовнішньої політики сучасних держав є забезпечення та захист прав і свобод людини і громадянина. Адже, як зазначають науковці, справжнім центром усіх процесів впливу права є окремі форми суспільного життя особистості, у діяльності якої реалізується зміст права [3, с. 13]. Удосконалення механізмів реалізації прав і свобод людини служить створенню гарантій їх захисту.

Конституційні права і свободи закріплені в Конституції та інших законодавчих актах. Права людини як об'єкт конституційного захисту є логічною складовою практичної реалізації принципів верховенства права. У цьому сенсі виділення прав людини як специфічного об'єкта захисту також впливає із самої природи Основного Закону, який покликаний регулювати відносини між особою та державою, а також встановлювати межі державного регулювання.

Виступаючи в сучасних демократичних державах як закон, що закріплює основи правового статусу людини і громадянина, Конституція створює основу їх правового захисту на національному рівні. Водночас, перебуваючи в центрі міжнародного та національного права, норми Конституції забезпечують імплементацію в національну правову систему принципів і норм міжнародного права, пов'язаних із захистом прав людини. Після здобуття незалежності Україна сприяє демократизації всіх сфер життя та проголосила курс на побудову правової держави. Тому рівень забезпечення прав і свобод людини і громадянина, їх практична реалізація є показником демократичного розвитку суспільства і держави [1].

Однак для повного виконання своїх завдань і функцій кожна держава створює різноманітні органи та організації, які разом утворюють єдину національну інституційну систему. Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми, до яких приєдналася Україна.

Оцінка важливості захисту прав і свобод людини відображена в правових позиціях Європейського суду з прав людини. Європейський суд з прав людини

виконує функцію контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, закріплених у Європейській конвенції з прав людини, яка була ратифікована в 1953 році, заснований в 1959 році. До його складу входять сорок сім суддів відповідно до кількості держав-членів Ради Європи, які ратифікували Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Судді Суду засідають в особистій якості і не представляють жодної держави. Вони повністю не залежать від країни походження і не представляють ні заявника, ні державу [5].

Європейський суд є наднаціональною міжнародною судовою установою, яка розглядає скарги фізичних осіб щодо порушення їхніх прав державами-учасниками Конвенції [6].

Європейський вибір України визначив державну політику як спрямовану на наближення рівня життя громадян до європейських стандартів у всіх сферах функціонування української держави і суспільства. Також у контексті адаптації законодавства України до законодавства ЄС забезпечення прав людини є запорукою стабільних партнерських відносин з державами-членами ЄС. Звернення до Європейського суду з прав людини розглядається як додаткова гарантія забезпечення прав і свобод людини і громадянина на міжнародному рівні, а також механізм їх захисту у випадках, коли особа не задоволена рішення національного суду у справі та передбачає порушення правових норм. Отже, врахування міжнародних стандартів захисту прав людини, врахування національної ідентичності дасть змогу повною мірою реалізувати конвенційне право на захист, а отже підвищити рівень правосвідомості та правової культури. Така система праворозуміння мала бути спрямована на визнання аксіологічного змісту прав і свобод людини і громадянина в їх єдності та непорушності [7].

Адже, Україна має й надалі докладати значних зусиль для забезпечення ефективності міжнародного захисту прав людини та основоположних свобод, створення нових дієвих національних засобів захисту прав людини, ефективнішої адаптації національного законодавства до європейських стандартів. Тому найбільш ефективний і безпосередній захист прав і свобод людини, гарантованих Конвенцією, має забезпечуватися насамперед на національному рівні. На шляху

розбудови правової держави забезпечення та реалізація прав і свобод людини і громадянина є провідним показником демократизації суспільства та держави.

Список використаних джерел:

1. Бабарикіна Н.А. Громадянське суспільство та держава - партнери на шляху децентралізації. Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціально-відповідальне суспільство: український та європейський контекст розвитку», Мелітополь, 2021. с.169-171
2. Бабарикіна Н.А. Децентралізація як детермінанта демократизації в контексті розвитку громадянського суспільства: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Бабарикіна Надія Анатоліївна; ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2019. 23 с.
3. Подорожна Т.С. Інтеграція положень права ЄС в правопорядок України: модернізація окремих інститутів права. Публічне право. 2015. №1. с. 35–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_1_6/.
4. Проблеми сучасної конституціоналістики : навчальний посібник Н.В. Аніщук, М.В. Афанасьєва, Н.М. Бакаянова та ін.; за заг. ред. А.Р. Крусян та А.А. Єзерова. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 523 с.
5. Правова сторінка: Звернення до Європейського Суду. URL: <https://www.solor.gov.ua/info/19/10461>
6. Міністерство Юстиції : порядок звернення до Євросуду з прав людини. URL: <https://minjust.gov.ua/m/poryadok-zvernennya-do-evrosudu-z-prav-lyudini>
7. Войтенко Ю. Практика Європейського суду з прав людини як орієнтир для української системи захисту прав людини. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/122480-praktika-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-yak-oriyentir-dlya-ukrayinskoyi-sistemi-zakhistu-prav-lyudini>

**Четверик Д. В.,
Максимчук В. М.,**

*здобувачі вищої освіти СВО бакалавра
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету*

Науковий керівник:

Кокарча Ю. А.,
*кандидат політичних наук, доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету*

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У зв'язку із швидким розвитком інформатизації суспільства інформація займає все більше значення в житті кожної людини. Виникнення інформаційних правовідносин у всіх сферах життя і діяльності суспільства свідчать дії, пов'язані з одержанням, використанням, поширенням та зберіганням інформації. Варто зауважити, що все що відбувається з нами не може існувати без одночасного використання потоків інформації. Тому кожна особа є в певній мірі залежна від інформації. Результатом цього є виникнення інформаційних прав та обов'язків серед населення. Зміни, що відбуваються в суспільстві, в тому числі щодо процесів безпосередньо пов'язаних з інформацією та реалізацією права на інформацію, мають неоднозначний вплив і в сфері законодавчої діяльності.

Окремі аспекти проблематики інформаційного суспільства так чи інакше досліджено в наукових працях таких вітчизняних учених, як: І.В. Арістова, В.Н. Щербина, В.О. Цимбалюк та ін.

Метою дослідження є аналіз поняття та ознак інформаційного суспільства.

Процес входження України до глобального інформаційного співтовариства вимагає глибоко продуманого і зваженого підходу, серйозних переговорів, прийняття міжнародних домовленостей. За останні роки Україною було підписано ряд угод, концепцій проектів і програм у формуванні інформаційного простору.

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв'язку [2, с. 22].

Становлення інформаційного суспільства має комплексний характер: з одного боку, це розвиток комунікаційних мереж та систем, які ґрунтуються на новітніх технологіях передачі, обробки та збереження інформації; з іншого, це соціальні та культурні наслідки інформаційних технологій, збільшення обсягів виробництва в інформаційній сфері, посилення політичного впливу глобальної комунікації, зміна соціального балансу в доступі до інформації.

Правовими основами інформаційного суспільства є закони і нормативні акти, що регламентують права людини на доступ до інформаційних ресурсів, технологій, телекомунікацій, захист інтелектуальної власності, недоторканність особистого життя, свободу слова, інформаційну безпеку. Інформаційна безпека суспільства і особистості набуває нового статусу із суто технологічної проблеми перетворюючись в соціальну, від вирішення якої залежить стійке функціонування сучасних товариств.

Слід визначити основні ознаки інформаційного суспільства:

- 1) сутність інформації полягає у відсутності часових, просторових та політичних меж.
- 2) формується під впливом глобальної соціальної революції та інформаційних і комунікаційних технологій;
- 3) кожен має доступ до інформації, здобути завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню оперувати нею;
- 4) високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин;
- 5) матеріально-технічне забезпечення різноманітних послуг [3, с. 50].

Інформаційне суспільство, як складний процес, продовжує своє становлення. Перебіг такого процесу можливо охарактеризувати наступними рисами: розгортаються процеси формування трансдержавних і транснаціональних спільнот; відбувається перехід до нових форм зайнятості населення (формування

нових трудових ресурсів за рахунок збільшення кількості зайнятих в інтелектуально орієнтованих видах робіт); обмін інформацією набуває глобального характеру, державні кордони та відстані вже не є суттєвою перешкодою для руху інформаційних потоків; зростає кількість персональних та корпоративних контактів на глобальному рівні.

Вважають, що в «інформаційному суспільстві» створення, розповсюдження, використання, узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності. Економіка знань стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів. Люди які мають засоби і можливості для участі в такому суспільстві отримують певні додаткові вигоди, порівняно з тими, хто таких можливостей або засобів не має. «Інформаційне суспільство» вважають наступником «індустріального суспільства» [1, с. 69].

На даний час вчені не мають спільної думки стосовно того, чи є основні елементи інформаційного суспільства в Україні. Проте комплексні галузеві дослідження, міжгалузеві дослідження феномену інформаційного суспільства дадуть можливість повністю переосмислити важливість та неминучість змін, продиктованих новими реаліями сьогодення. Вивчення юридичною наукою проблем інформаційного суспільства пов'язане з необхідністю своєчасного та достатнього врегулювання нових суспільних відносин, формуванням нормативно-правової бази для існування окремих інститутів суспільства, закріплення на законодавчому рівні пріоритетних напрямів розвитку економічних та гуманітарних основ держави.

Таким чином під інформаційним суспільством потрібно розуміти сучасне суспільство з високим рівнем розвитку інформаційної культури (створення, переробки та використання інформації), яке характеризується: здатністю якісно продукувати всю необхідну для життєдіяльності суспільства інформацію; наявністю розвиненої інформаційної інфраструктури суспільства; високим рівнем

доступності всіх членів суспільства необхідної інформації; великою часткою працездатного населення, що працює в інформаційному секторі економіки.

Список використаних джерел:

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти: монографія. Харків: УВС, 2020. 368 с.
2. Цимбалюк В. Інформація як об'єкт культурного усвідомлення та пізнання в суспільних відносинах. *Правова інформатика*. 2021. № 2. С. 22-27.
3. Щербина В.Н. Образи інформаційного суспільства: соціологічний вимір. Київ: ТОВ “Агенство Україна”, 2018. 248 с.

Яремко М. О.,

*здобувач вищої освіти СВО магістра факультету
права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВА І СВОБОДИ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Права людини, демократія та верховенство закону є головними цінностями Європейського Союзу. ЄС розглядає права людини як загальні й неподільні. ЄС активно захищає права людини й у границях Союзу, і в усьому світі.

Політика ЄС у сфері прав людини зосереджена на захисті громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. ЄС приділяє особливу увагу заходам щодо захисту прав жінок, дітей, меншостей і переміщених осіб.

Основним документом, що визначає права й свободи людини й громадянина в Європейському Союзі є Хартія основних прав (Charter of Fundamental Rights), яка була офіційно проголошена на саміті в Німці 7 грудня 2000 р.

Хартія, створена на основі таких важливих джерел, як Європейська Конвенція по правах людини, загальні конституціональні традиції й інструменти

міжнародного права, підтвердила й підкреслила значимість і важливість дотримання основних свобод для громадян ЄС.

Хартія містить у собі громадянські, політичні, економічні та соціальні права, розділені на глави: гідність, свобода, рівність, солідарність, права громадян, правосуддя тощо.

Хартія основних прав Союзу (надалі хартія) становить II частину конституційного договору. Хартія являє собою новий етап в інтеграції Європи. Преамбула хартії встановлює, що Європейський Союз (надалі Союз) усвідомлює свою духовну й моральну спадщину, що ґрунтується на людському достоїнстві, свободи, рівноправності, єдиних основних цінностях солідарності. Основою Союзу є принцип демократії й правової держави.

У хартії затверджуються права, які випливають із загальних державно-правових правил, міжнародних обов'язків держав-учасниць, договору ЄС, установчих договорів об'єднань, конвенції по захисту прав людини й основних свобод, із прийнятих Європейським Союзом і Європейською Радою соціальних хартій, а також із судової практики Суду Європейського Союзу і Європейського Суду по правах людини. Конвенції по правах людини й пакти ООН були основою при створенні каталогу основних прав [4].

Основні права, що містяться в хартії, несуть у собі принцип неподільності, що міститься в традиційному трактуванні прав людини, де сполучене покоління прав людини й політичних прав з поколінням економічних, соціальних і культурних прав, а також колективних прав. Гарантуються свободи, визнані в правовому просторі Європейського Союзу(Ст.66-79)

Таким чином, хартія визнає основні права, які випливають із загальних законодавчих традицій держав-учасниць, ці права трактуються відповідно до цих традицій. Стаття 113 встановлює, що статті хартії не можуть трактуватися як обмежуючі або суперечні правам людини й основним свободам, визнаним у відповідних сферах їхнього застосування законодавством Союзу, міжнародним правом і міжнародними угодами, укладеними Союзом або всіма державами-

учасниками Союзу, включаючи Європейську Конвенцію про права людини, і Конституціями держав-учасниць Союзу.

Таким чином, хартію необхідно трактувати в повному обсязі як сукупність прав і свобод, які підтримують збереження й розвиток загальноєвропейських цінностей.

Засади правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні визначені статтею 26 Конституції України – іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов’язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1]. Також Законом „Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” від 04.02.1994р. визначено, що іноземці та особи без громадянства є рівними перед законом незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, мови, ставлення до релігії, роду і характеру занять, інших обставин [6].

Разом з цим законодавством України передбачено можливість застосування до іноземців принципу взаємності, зміст якого визначений в ч. 3 статті 2 Закону: „якщо іноземною державою встановлено обмеження щодо реалізації прав і свобод громадянами України, Кабінет Міністрів України може прийняти рішення про встановлення відповідного порядку реалізації прав і свобод громадянами цієї держави на території України. Це рішення набирає чинності після його опублікування. Воно може бути скасовано, якщо відпадуть підстави, за яких воно було прийнято.

Ще одним загальним принципом правового статусу іноземців та осіб без громадянства є те, що здійснення ними своїх прав і свобод не повинно завдавати шкоди національним інтересам України, правам, свободам і законним інтересам її громадян та інших осіб, які проживають в Україні (ч. 4 ст. 2 Закону) [3].

Законодавством України регулюється правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які постійно проживають або тимчасово перебувають на території України.

Законними підставами перебування на території України для іноземців та осіб без громадянства є реєстрація на території України паспортного документа або наявність посвідки на постійне або тимчасове проживання в Україні, або документів, що посвідчують отримання статусу біженця чи притулку в Україні [4].

Іноземці та особи без громадянства можуть у встановленому порядку іммігрувати в Україну на постійне проживання або прибути для працевлаштування на визначений термін, а також тимчасово перебувати на її території. Іноземці та особи без громадянства, які іммігрували на постійне проживання або прибули для тимчасового працевлаштування, отримують посвідки відповідно на постійне або тимчасове проживання. Порядок видачі дозволу на імміграцію, а також посвідки на постійне проживання та вирішення інших питань, пов'язаних з імміграцією іноземців та осіб без громадянства, визначається Законом України про імміграцію [2].

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на іншій законній підставі, вважаються такими, що тимчасово перебувають в Україні. Вони зобов'язані в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, зареєструвати свої паспортні документи, і виїхати з України після закінчення відповідного терміну перебування. Якщо іноземці та особи без громадянства, які тимчасово перебувають в Україні, змінюють місце проживання, вони зобов'язані повідомити про це органи внутрішніх справ, у яких зареєстровано їх паспортні документи.

Отже, з наведеного вище ми бачимо, що іноземці та особи без громадянства користуються таким же обсягом прав і свобод що і громадяни України – за винятком обмежень встановлених законодавством України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року. Відомості Верховної Ради України. 2001. №13. Ст. 65.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
3. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року .Голос України. 25 жовтня 2011 року. № 199.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
4. Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 року . Збірка договорів Ради Європи: Українська версія .Є. М. Вишневський (пер. та ред.). Київ: Парламентське вид-во, 2020. С. 483- 498.
5. Хартія основних прав Європейського Союзу . Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 6 : Т.-Я. 768 с.
6. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини та громадянина: Навчальний посібник. Харків: Факт, 2018. 440 с.

СЕКЦІЯ 2

НАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Баєва Л. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»*

ДІЯЛЬНІСТЬ МВС УКРАЇНИ У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Питання забезпечення прав і свобод людини в Україні є одними з пріоритетних напрямів державної політики. Підтвердженням цього є закріплення на конституційному рівні пріоритету загальнолюдських цінностей над усіма іншими цінностями держави і суспільства.

Особливу роль у цій діяльності відведено МВС України як правоохоронному відомству, покликаному забезпечити дотримання конституційних прав і свобод громадян в діяльності центральних органів виконавчої влади.

Важливість дослідження ґрунтується на необхідності подолання протиріч між потребою застосування світових та європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини та відсутністю належного теоретико-правового й організаційного підґрунтя для реалізації запроваджених реформ в МВС України, метою яких є вдосконалення правоохоронної діяльності щодо дотримання прав людини.

В Україні забезпечення прав і свобод людини і громадянина є одним із основних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямоване на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою першочергового забезпечення ними національних конституційних норм та світових стандартів дотримання прав і свобод людини [1, с. 376]. Такий підхід з усією очевидністю продемонстровано в чинній Конституції України, яка в перше

за всю історію державності проголосила пріоритет загальнолюдських цінностей над усіма іншими цінностями держави і суспільства. Особливу роль у забезпеченні конституційних прав і свобод людини та громадянина відіграє МВС України [2, с. 171-172].

Мабуть, варто констатувати, що з-поміж правоохоронних органів та правозахисних інституцій МВС України наділено найбільшим обсягом компетентних повноважень щодо забезпечення прав і свобод людини.

У Положенні про МВС України чітко визначено, що воно є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах: забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [3].

Наявність підвищених вимог до поліцейського передбачає високу відповідальність за результати праці. У зв'язку з цим поліцейський повинен не тільки добре знати й чітко розуміти правові настанови, але й звести їх до рівня внутрішньої потреби суворо дотримуватися приписів правових норм і мати при цьому внутрішнє переконання в справедливості та необхідності своєї праці. У цьому полягає основна суть професійної правової культури. Важливою ознакою правової культури поліцейського стає визнання прав і свобод людини та громадянина, інших цінностей, формування активної гуманістичної життєвої позиції, орієнтованість на повагу до гідності особи [2, с. 175-176].

МВС України, зокрема за лінією відомчої системи освіти та науки, постійно

ведеться робота з підвищення рівня загальної та професійної культури працівників, формування в їхній свідомості пріоритетності захисту прав і свобод громадян під час професійної діяльності [1, с. 379].

Пріоритетність дотримання в діяльності МВС України прав людини виявляється у створенні окремої внутрішньовідомчої системи важелів гарантування прав громадян. Запроваджено посаду радника міністра внутрішніх справ з питань дотримання прав людини. У складі апарату міністра створене управління моніторингу дотримання прав людини серед завдань якого – постійне вивчення та аналіз стану додержання прав громадян, удосконалення нормативно-правової бази з цього напрямку діяльності МВС. Працюють громадська рада з питань забезпечення прав людини при Міністерстві внутрішніх справ України та відповідні громадські ради на рівні обласних управлінь. Результативно діють мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ [4, с. 5-10].

Отже, як підсумок наукового аналізу теоретичних питань, присвячених діяльності МВС України щодо забезпечення прав людини, слід зазначити наступне.

З-поміж правоохоронних органів та правозахисних інституцій МВС України наділено найбільшим обсягом компетентнісних повноважень щодо забезпечення прав і свобод людини.

Згідно з існуючими нормативно-правовими актами, функціями МВС України є: 1) забезпечення прав і свобод людини (правоохоронна функція); 2) поліцейська функція; 3) прикордонна функція; 4) функція цивільного захисту; 5) міграційна функція; 6) регулятивна функція.

Захист прав і свобод людини (правоохоронна діяльність) як напрям діяльності МВС України є ключовою, основною, пріоритетною функцією з-поміж інших (поліцейської, прикордонної, міграційної, регулятивної та функції цивільного захисту населення). При цьому, усі вони тісно пов'язані між собою та взаємообумовлені.

Все більше діяльність профільного відомства набуває ознак сервісної

служби, основною метою якої є обслуговування інтересів населення, забезпечення реалізації прав та свобод громадян тощо. Важливими функціями у цьому напрямі є надання допомоги людям у відновленні порушених прав і свобод; у надзвичайних ситуаціях; потерпілим від правопорушень; неповнолітнім, які залишилися без опіки; особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, щодо їх ресоціалізації; надання охоронних послуг та ін.

Для реального втілення у життя проголошених та закріплених прав і свобод людини необхідні відповідні законодавчі та правові гарантії. Однією з таких гарантій є, на наш погляд, механізм забезпечення реалізації прав людини, який включає в себе низку засобів, способів та заходів, що сприяють ефективній реалізації, охороні, захисту усіх прав і свобод людини.

Особливе місце у питанні забезпечення прав і свобод людини належить МВС України, діяльність якого спрямована на весь його спектр і включає різні аспекти, зокрема: охорону, захист, реалізацію, використання, дотримання тощо. За таких умов формування дієвого механізму забезпечення прав людини в діяльності МВС України потребує додаткової уваги науковців, законотворців та правоохоронців.

Вдосконалення механізму реалізації прав та свобод передбачає можливість переходу від одного виду реалізації до іншого, правильний вибір складових елементів, в тому числі з включенням до цього складу відповідних актів застосування, оптимізацію внутрішніх зв'язків між актами застосування й іншими юридичними фактами, покращання процесуально-процедурних форм [5, с. 73].

Слід також підкреслити, що на сьогоднішній день МВС України вже зроблено перші кроки в аспекті оптимізації роботи щодо забезпечення прав людини, зокрема реалізується такий напрям як впровадження міжнародних стандартів, використання європейської практики правоохоронної діяльності. Як приклад, реформа Національної поліції, особливо патрульної поліції американського та канадського зразків із залученням відповідних «етнічних» професіоналів.

Реалізація прав та свобод людини потребує належного здійснення своїх функцій і повноважень всіма державними органами, посадовими особами, громадськими організаціями. Їх діяльність має бути спрямована на реальне забезпечення цих прав і свобод. У суспільстві повинні йти взаємопов'язані процеси розширення і зміцнення прав людини та формування правової культури, яка передбачає знання й повагу до права, а також практичні навички його застосування [5, с. 77].

Список використаних джерел:

1. Загуменна Ю.О. Основні напрямки забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ. *Форум Права*. Харків, 2010. № 4. С.376-382.
2. Гурковський М.П., Єсімов С.С. Основні форми та методи діяльності поліції у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Львів, 2016. № 4. С. 171-186.
3. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878. *Законодавство України: база даних / Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text>.
4. Левченко К.Б. Мобільні групи з моніторингу дотримання прав людини в Україні є! Мобільні групи з моніторингу забезпечення прав і свобод людини та громадянина в діяльності органів внутрішніх справ : практ. посіб. Харків: ХІСД, 2006. 360 с.
5. Міжнародно-правові стандарти поведінки працівників правоохоронних органів при підтриманні правопорядку: Документально-джерелознавчий довідник / упоряд. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, І. Г. Кириченко. Київ, 2002. 340 с.

Багрій І.П.,
*викладач юридичних дисциплін,
голова циклової комісії юридичних дисциплін
ВСП «Фаховий коледж економіки, права та інформаційних
технологій ЗУНУ» Західноукраїнського національного університету*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ

У сучасному світі людина потребує комфортних умов життя, для цього їй потрібна чітка структура, в якій вона зможе вдало себе реалізувати та ефективно взаємодіяти із суспільством.

Також потребує авторитетного посередника, який міг би об'єктивно, без упередження розв'язувати суперечки, конфлікти та приймати справедливі рішення.

Внаслідок високого рівня розвитку суспільного, виробничого і духовного життя та прагнення до демократії таким посередником, так би мовити, арбітром стала держава.

Для цього довелось наділити її повноваженнями та функціями, які непрапанні іншим організаціям, наприклад, здійснення правосуддя, законотворча функція тощо. Так, Нікколо Макіавеллі розглядав державу, як втілення вищої влади, необхідної для наведення порядку і зміцнення безпеки громадян, які самі по собі нездатні це зробити. Держава, її влада необхідні для введення у прийнятне русло конфліктів, як загального постійного стану людства.

Першочерговим завданням державної діяльності у будь-якій соціальній сфері є забезпечення прав та свобод людини та громадянина, адже, це невід'ємний інструмент удосконалення та розвитку, будь-якої правової держави, та й суспільства в цілому [3].

Окрім того, *захист життя та здоров'я людини, забезпечення її прав та свобод від протиправних посягань, а також утвердження відповідних гуманістичних цінностей залишається пріоритетною функцією держави.*

Держава, в особі органів державної влади управляє суспільством, приймає управлінські рішення, що є дотичними до різних верств населення, певним чином впливає на їхню долю, і тому, важливо, щоб управлінська діяльність будувалася на принципі поваги до прав людини та громадянина. Адже, людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [2. ст.3].

Людина народжується правоздатною, але для реалізації та забезпечення її прав необхідний відповідний правовий механізм, який гарантує держава, тим самим, підкреслюючи виражені взаємовідносини між державою і особою.

Суть діяльності органів державної влади зводиться до беззаперечної мети – ефективного гарантування прав і свобод людини та громадянина.

Від давнини і донині важливим, а нерідко і визначальним елементом захисту прав і свобод людини залишалися парламенти, суди, а з утвердженням республік — і президенти держав [3].

Система державного механізму забезпечення прав людини є багатогранною, але важливо виокремити найбільш дієві та доступні для суспільства складові елементи: 1) національне законодавство та його гармонізація із міжнародним законодавством; 2) належне управління («good governance»); 3) діяльність правоохоронних органів; 4) судовий захист.

Формуючи державно-правовий механізм захисту та гарантії прав і свобод людини потрібно, зокрема, враховувати виклики сучасного життя, а також зважати на потреби суспільства. Будь-які зміни у суспільстві часто створюють дилеми. Так, наприклад, аналізуючи життя в умовах воєнного стану, ми спостерігаємо порушення багатьох прав людини, а найжахливіше, те, що порушується право на життя. Саме за таких обставин суспільство потребує гарантій захисту прав і свобод за допомогою державно-правового механізму.

Держава як гарант повинна розробити чіткий алгоритм дій, крізь призму реалій, для того, щоб убезпечити життя та здоров'я людини.

Захист прав та свобод людини – це відповідальність, і в першу чергу таку відповідальність несе держава. Перед усією системою державних органів стоїть непросте завдання – захистити людину, при цьому дотримавшись принципів законності, верховенства права, пропорційності, тобто зберегти баланс між публічними та приватними інтересами.

Національне законодавство є першочерговим важливим елементом забезпечення прав та свобод людини. Це є підґрунтям для подальшого застосування інших елементів державного механізму забезпечення прав людини, тому уся система нормативно-правових актів повинна відповідати певним критеріям, зокрема, це - стабільність, чіткість, однозначність, зрозумілість.

У статті 9 Конституції України вказано: “Чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких дана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України” [2], що є підставою для прямого застосування ратифікованих країною міжнародних угод.

Закон вищої юридичної сили гарантує усім хто перебуває під юрисдикцією України можливість звернення за захистом своїх порушених прав до судових установ міжнародних організацій після використання особою національних засобів захисту.

Сьогодні будь-який орган державної влади не зможе гарантувати належні умови забезпечення прав та свобод людини без дієвого законодавства.

Органи судової влади є невід’ємним засобом забезпечення прав і свобод людини. Як зазначено в ст. 6 Конвенції про права та основоположні свободи 1950 р., метою забезпечення незалежності судової влади є гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом лише на законній підставі та без будь-якого стороннього впливу [1].

Ефективна судова влада, можливість здійснення судового нагляду має ключове значення для забезпечення належного державного правління та належного управління. Необхідною попередньою умовою ефективного судового

нагляду є незалежність судової влади. Незалежні, неупереджені, сумлінні й компетентні судові органи є невід’ємним елементом дотримання принципу верховенства права, збереження довіри суспільства й відправлення правосуддя. Однією з функцій судової влади є тлумачення та застосування національної конституції й законів відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини [4. с.185].

Держава сьогодні визнає глобальний характер прав і свобод людини, пріоритет загальнолюдських цінностей, закріплених у міжнародних правових актах. В системі механізму захисту прав і свобод людини наявні два рівні (внутрішньодержавний і міжнародний), які виступають двома самостійними системами.

Механізм захисту прав людини в умовах сьогодення є достатньо складним, тому його структура вдосконалюється й розвивається, що залежить від багатьох факторів, а саме: якості національного законодавства та його гармонізації із міжнародним актами; результатів діяльності демократичних інститутів тощо.

Забезпечення рівних прав людини та громадянина, незалежно від їх раси, кольору шкіри, релігії, мови, майнового становища та інших чинників є показником правової держави, справедливого, демократичного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція з прав людини та основоположних свобод. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 01.12.2022).
2. Конституція України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Text> (дата звернення 01.12.2022).
3. Коваленко В. Гарантії прав і свобод людини та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. URL:<http://www.golos.com.ua/article/47694> (дата звернення 30.11.2022).

4. Лемак В.В., Туряниця В.В. Складові механізму захисту та гарантій прав і свобод людини. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17752/3/.pdf> (дата звернення 30.11.2022).

Бисага Ю.М.,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доктор юридичних наук, професор
Берч В.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Продан В.І.,
здобувач кафедри конституційного
права та порівняльного правознавства,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Досягнення стандартів сталого розвитку освітніх правоможливостей для всіх є одним із ключових викликів, які постають сьогодні, позаяк кінцева дата для реалізації порядку денного «Освіта 2030» у світлі Цілей сталого розвитку швидко наближається [1].

Мільйони дітей і підлітків у всьому світі залишаються поза межами «шкільних буднів», а багато інших позбавлені можливостей отримати освіту через численні економічні, соціальні та культурні бар'єри, а також відсутність якісних умов для навчання. Зіткнувшись із новою реальністю, держави-члени активніше та зухваліше шукають шляхи та засоби активізації зусиль для забезпечення відповідності їхніх національних систем і структур міжнародним зобов'язанням. Однак, щоб реалізувати заплановане, вони повинні бути достатньо оснащені керівництвом, яке відповідає національним потребам для забезпечення дотримання права на освіту. Крім того, останні світові події справляють

додатковий негативний вплив та навантаження на освітні системи. Пандемія COVID-19, яка різко вплинула у всьому світі на право студентів на освіту, ризикує призупинити прогрес, досягнутий протягом останніх десятиліть, і навіть може призвести до регресу через неготовність систем освіти до масового закриття шкіл і відсутності можливості дистанційного навчання. Дійсно, існуючі раніше нерівності та розбіжності в освіті посилюються, особливо там, де навчання значною мірою залежало від зв'язку, а довгострокові наслідки кризи ще належить виміряти. Тим не менш, пандемія дала можливість переглянути стійкість і готовність системи освіти, і це починається зі зміцнення основ права на освіту на національному рівні [2].

Війна в Україні, а також численні збройні конфлікти, які зараз відбуваються поза її межами, мають не менш згубний вплив на реалізацію конституційних гарантій із забезпечення освітніх правоможливостей. Зокрема, серед ключових пріоритетів освітньої політики в умовах воєнного стану, ми вбачаємо: *впровадження психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу, які постраждали внаслідок агресивних військових дій та внутрішньо-переміщених осіб; інтенсифікація інновацій у сфері освіти; організація змішаної форми навчання* задля забезпечення доступності освітнього процесу; *перегляд цифрової компетентності викладацького складу згідно модернізованої освітньої програми; перегляд державної освітньої політики із орієнтації на суб'єктів освітнього процесу та їх потреби* [3, с. 3].

Відтак, зараз як ніколи раніше, уряди повинні прийняти заснований на правах, інклюзивний підхід до своїх законодавчих і політичних рамок, щоб гарантувати, що кожен має право на освіту і щоб ніхто не залишився осторонь.

Зокрема, конституційні гарантії прав та свобод осіб, як справедливо відмічає С.І. Афанасенко являють собою механізм із забезпечення переходу від передбачених конституцією правоможливостей до обставин реальної дійсності. Відтак, ефективність згадуваних гарантій буде залежати в першу чергу від загального розвитку правових принципів та норм, рівня економіки, стану демократичних інституцій, наявності системи досконалого законодавства,

ефективного механізму реалізації нормативних правоположень, ступенів правової культури та правової свідомості населення, а також наявності ефективного органу конституційно контролю, що є базою в даній структурі [4, с.4].

Своєю чергою, на національному рівні зосереджуються наступні гарантії освітніх прав, як от: доступність, безоплатність та обов'язковість освіти, людиноцентризм, верховенство права, забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності, забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності, розвиток інклюзивного освітнього середовища, науковий характер освіти, різноманітність освіти, академічну доброчесність, академічну свободу, гуманізм, демократизм, єдність навчання, виховання та розвитку, виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками тощо [5, 6].

Відтак, у світлі перспектив до перегляду вітчизняної освітньої політики згідно Цілей сталого розвитку, а також актуальних викликів сьогодення, вбачаємо в першу чергу: забезпечення вільного, рівного та безперешкодного доступу до освіти незалежно від форм її здійснення, освіта «поза кордонами», безперервність освіти, абсолютна цифровізація освіти, гуманізація освіти тощо.

Список використаних джерел:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <file:///C:/Users/UzhNU/Downloads/Agenda2030-eng.pdf> (дата звернення: 10.10.2022).
2. Guidelines to strengthen the right to education in national frameworks. URL: <http://www.infocop.es/pdf/375352eng.pdf> (дата звернення: 10.10.2022).

3. Продан В.І. Пріоритети освітньої політики в умовах війни. *Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції*: матеріали міжнародного круглого столу. (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.). Ужгород, 2022. С.1-4.

4. Афанасенко С.І. Конституційні гарантії прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019.С.3-5.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 38-39. Ст. 5.

Войтович Н.Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ КОМЕНДАНТСЬКОЇ ГОДИНИ

Як відомо, що з початком широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну, у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1], було введено воєнний стан та комендантську годину практично по всій території нашої держави. Такий захід правового режиму, як комендантська година, передбачено пунктом 5 частини 1 статті 8 даного Закону, це заборона перебування у певний час доби на вулицях та інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток та посвідчень.

Процедура запровадження комендантської години унормована «Порядком здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан», та затверджена постановою Кабінету Міністрів від 8 липня 2020 року № 573 [2]. Вона запроваджується шляхом видання наказу військовим командуванням або військовою адміністрацією. В даному наказі встановлюється час, протягом якого комендантська година діє, межі території, способи здійснення заходів щодо

порядку руху різних видів транспорту, створення, місцезнаходження та функціонування комендатури, її склад.

Не дивлячись на всю суворість встановлених на час дії комендантської години обмежень та надання поліції та військовослужбовцям Збройних Сил України прав застосовувати превентивні та примусові заходи, питання юридичної відповідальності за порушення комендантської години є складним.

Справа в тому, що ні в Кримінальному кодексі України, ні в Кодексі України про адміністративні правопорушення не передбачено спеціальної норми за порушення комендантської години.

Правоохоронці пішли таким шляхом, що в разі відсутності документів у особи в комендантську годину, що засвідчують її, доставляють до приміщення поліції для встановлення особи, а в разі непокори законному розпорядженню поліцейського, складають протокол про адміністративне правопорушення за статтею 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3]. Санкція статті передбачає різні види адміністративних стягнень, включаючи адміністративний арешт до п'ятнадцяти діб. Розгляд даних справ віднесено до компетенції районних, районних у місті, міськими, міськрайонними судами. Судова практика свідчить про те, що більшість осіб, відносно яких були складні такі протоколи, не притягуються до відповідальності в зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення.

Якщо особа, що порушує комендантську годину, здійснює активний супротив правоохоронцям, то можливе відкриття кримінального провадження за статтею 342 Кримінального кодексу України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб» [4].

Однак не всі громадяни поводять себе зухвало з працівниками поліції і, як правило, не чинять ні непокори, ні опору. При виявленні особи, яка перебуває в комендантську годину на вулиці, вона пояснює, що затрималась, як правило з

особистих причин, які можуть бути і об'єктивними, наприклад повертається з роботи додому, а можуть бути і із-за власної неухважності. Відповідно притягувати до відповідальності за те, чого вони не вчинювали є незаконним.

Таке ж питання виникає і у випадку керування транспортними засобами під час комендантської години. Притягнути водія за таке порушення не має юридичних підстав. Єдиною законною підставою для притягнення особи до адміністративної або кримінальної відповідальності є наявність в діяннях (дії чи бездіяльності) особи складу правопорушення. Перебування особи під час комендантської години на вулиці, скоріш за все, суспільної небезпеки не становить, однак шкодить встановленому правовому режиму воєнного стану. Тобто притягувати до юридичної відповідальності людину не є обґрунтованим. Однак до адміністративної відповідальності було б доцільно при умові, що особа умисно намагається порушити встановлений режим.

Ще одне питання виникає з приводу роботи «Пунктів незламності» під час комендантської години. Вони працюють цілодобово з метою щоб людина, в якій не має світла, тепла та зв'язку могла зігрітися, зарядити телефон, а в разі необхідності отримати медичну допомогу. Тобто в даних пунктах надаються першочергові базові послуги. Крім того, в них здійснюється цілодобове чергування як правоохоронцями в нічний час доби, так і цивільними особами. Такі пункти вкрай важливі та необхідні людям в теперішній складний час. Однак для того, щоб до них дістатися необхідно вийти з дому і перебувати на вулиці. Таке перебування буде вважатися порушенням комендантської години, чи пояснення особи, що вона прямує до «Пункту незламності» є правомірним. Однак встановлення правдивості таких пояснень потребує часу і з'ясування всіх обставин, щоб це було правдою, а не приховуванням протиправної поведінки.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що відповідні норми повинні з'явитися в чинному законодавстві, щоб впорядкувати правові підстави притягнення особи до відповідальності за порушення комендантської години та правовий статус «Пунктів незламності», де людина зможе знайти підтримку в разі тривалого часу відсутності світла і тепла в її оселі.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.
2. Постанова Кабінету Міністрів від 8 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>.
3. Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>.

Гальцова О. В.,

*кандидат юридичних наук, викладачка кафедри права
Національної безпеки та правової роботи
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;
науковий співробітник науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені акад. В. В. Сташиса
НАПрН України*

ПРО ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ ОСІБ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Повномасштабна військова агресія, що була розв'язана Росією проти України у лютому 2022 р. призвела до запровадження воєнного стану в нашій країні. Внаслідок цього, місця, де розташовані деякі установи виконання покарань, ізолятори тимчасового тримання та слідчі ізолятори, опинилися або у зоні ведення активних бойових дій або у тимчасовій окупації.

Зокрема, у березні 2022 р. було захоплено Херсонський слідчий ізолятор [1]. Крім того, російські військові повністю зайняли дві колонії на Херсонщині – Дар'ївську № 10, у якій раніше утримували хворих засуджених, та Білозерську № 105 та облаштували їх для потреб Російської гвардії та ремонту їхньої військової

техніки [2]. Згідно даних Міністерства юстиції України 13 українських СІЗО та колоній, у яких утримувалося дві тисячі засуджених опинились в окупації, більшість яких були на півдні. Окупаційна влада фактично всіх засуджених і ув'язнених з Херсона і області, а також зі Снігурівської колонії № 5 у Миколаївській області перевезла до Голопристанської колонії, грубо порушуючи їх права [2].

Оскільки згідно ч. 2 ст. 7 КВК, засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК, законами України і встановлених вироком суду, положення міжнародних норм щодо захисту цивільного населення поширюються й на осіб, які відбувають покарання чи знаходяться в місцях позбавлення волі на момент початку збройного конфлікту або у зв'язку зі збройним конфліктом.

Зазначимо, що згідно норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту цивільного населення під час війни, окремо не вирізняються ув'язнені як спеціальна категорія осіб. Проте відповідно з Додатковим протоколом до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 р., норми Протоколу поширюються на всіх осіб, які знаходяться на території, зайнятій стороною конфлікту. Так, згідно зі ст. 3 Конвенції про захист цивільного населення під час війни з особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Крім того у ст. 3 Женевської конвенції 1949 р. та положенні Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 р., визначаються загальні принципи захисту осіб, у тому числі тих, хто перебуває під владою супротивної сторони. Серед них: захист від завдання шкоди фізичному та психічному здоров'ю і недоторканості особи (включаючи захист від медичних експериментів, утримання у належних санітарно-гігієнічних умовах); категорична заборона застосування насилля над

життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтв, жорстоке поводження й тортури; заборона наруги над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження.

Не менш важливими є положення норм міжнародних документів у сфері захисту прав людини, що існують права людини, які не можуть бути обмежені в умовах збройного конфлікту, серед яких: право на життя (ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод); заборона катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження та покарання (ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання); заборона рабства та підневільного стану (ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 4 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод); недопущення покарання без закону (ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ст. 7 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод).

Проте незважаючи на норми міжнародного гуманітарного права, російські окупанти грубо порушили низку основоположних прав засуджених, які також проголошені в основоположних документах у сфері захисту прав людини та поводження із засудженими. Зокрема, виправні заклади Херсонщини, лишилися без фінансування на утримання засуджених [3]. Також під час штурму у березні 2022 р. Херсонського СІЗО вбили щонайменше одного утримуваного [3]. Більш того, російські військові вирішили самотійно контролювати засуджених, які знаходилися в установах виконання покарань, супроводжуючи це насильством та вбивствами [4]. До того ж здорових засуджених тримали разом із хворими, а тих які не поміщаються, вивозять у Сімферополь, у Крим, частину в Росію [2].

Відомі випадки, що засуджених Дар'ївської виправної колонії №10 (Херсонська обл.), російські військові перемістили їх у 90 колонію м. Херсона та

примусили копати траншеї, не згодним прострілюють ноги [5], що є грубим порушенням норм міжнародного права.

Крім того близько двох тисяч засуджених в Україні, які опинились в окупації, примушували отримати громадянство РФ і пропонували вийти на «свободу» за умови вступу до армії Російської Федерації. Також непоодинокі випадки залучення їх до участі в <https://www.dw.com/uk/referendumi-na-okupovanih-teritoriah/a-63190090> «референдумі». Ті, хто відмовлявся отримувати російське громадянство та паспорти і ті, хто не приймав участь в «референдумі» у подальшому зникли. Їх або вивезли до Криму чи углиб Росії або їх уже немає серед живих [2]. Відомі факти, що близько 200 засуджених херсонської колонії № 90 випускали щодня за межі території, а ввечері вони поверталися, бо залучали до робіт з тілами загиблих російських солдат. Окупувавши установи виконання покарань, росіяни, навіть, намагалися підкупити ув'язнених, аби заручитися їхньою підтримкою. Зокрема, у колонію № 90 м. Херсона привезли з російського Краснодару «положенця» (кримінального авторитета, що «відповідальний» за колонію), який привозив засудженим легкі наркотичні речовини. Вдавалися окупаційні адміністрації установ виконання покарань і до залякувань, так, відомо про два показових вбивства – у Маріупольському СІЗО та 61-й херсонській колонії [2].

Під час втечі російських окупантів з Херсона були випущені окупаційною владою близько 457 засуджених, з них були 15 засуджені до довічного позбавлення волі. Проте до слідчих ізоляторів Миколаївської та Одеської областей вже повернули 166 в'язнів, деякі з яких самотійно звернулися до військових, у тому числі й один довічно засуджений. Наразі невідомо, де перебувають решта в'язнів [1].

Отже, внаслідок збройної агресії Російської Федерації, мають місце грубі порушення норм міжнародного права щодо прав засуджених на тимчасово окупованих територіях. Переважна більшість їх це: порушення право на життя; на належні умови тримання; застосування катування, жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження та покарання; застосування рабства та

підневільного стану; примусове громадянство та ін. Не виключається й порушення інших прав засуджених, встановити які буде можливо лише після деокупації всієї України.

Список використаних джерел:

1. Із херсонських СІЗО під час втечі росіян випустили в'язнів, - ЗМІ. Де знаходиться більшість із них, невідомо. URL: https://lb.ua/society/2022/11/14/535876_iz_hersonskih_sizo_pid_chas_vtechi.html
2. Загратовані двічі: українські СІЗО та колонії в окупації. URL: <https://www.dw.com/uk/zagratovani-dvici-so-vidbuvaetsa-v-ukrainskih-vaznicah-v-okupacii/a-63606724>.
3. Окупація Херсонщини: Що відбувається в системі виконання покарань. URL: <https://kavun.city/articles/212740/okupaciya-hersonschini-scho-vidbuvayetsya-v-sistemi-vikonannya-pokaran>.
4. Мін'юст звітує про успішну евакуацію колоній, але правозахисники кажуть про “трагічну” ситуацію в окупованих установах. URL: <https://zmina.info/news/minyust-na-tli-krytyky-pravozahysnykiv-zvituvav-pro-uspishnu-evakuacziyu-desyaty-ustanov-vykonannya-pokaran/>.
5. У Херсоні військові РФ примушують засуджених копати траншеї. URL: <https://suspilne.media/241036-u-hersoni-vijskovi-rf-primusuut-zasudzenih-kopati-transei/>.

Гончар О.В.,

*кандидат юридичних наук,
голова ВМО ГО «Союз юристів України»,*

Шпак К.О.,

*здобувачка вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та
адміністрування Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру, правові гарантії захищеності прав людини опинилися під загрозою. Втручання російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу базові людські права, в тому числі і право на життя. Правила, що формувалися десятиліттями у цивілізованому світі припиняють існувати. Міжнародний правовий порядок виявився безсилим перед новими викликами і сьогодні ми є свідками формування нових тенденцій у міжнародній політиці та нових механізмів виходу з критичних станів.

Права людини, які гарантує Конституція України, є «невідчужуваними та непорушними» (ст. 21) [1]. Існують права людини, що мають ранг так званих абсолютних прав, зокрема право на життя, заборона катувань тощо. Тобто неможливо жодних відступів та жодних обмежень у здійсненні цих прав, навіть при умові надзвичайного та воєнного стану. Проте, ст. 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року передбачає правовий статус та обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану, хоча також в згаданому Законі вказується: «в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України» [2].

Проте таке обмеження не може мати своїм наслідком вилучення у людини самої сутності цього права. А сутністю прав людини є людська гідність та свобода.

Навіть під час дії правового режиму воєнного стану, тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини і громадянина має здійснюватися за відповідних підстав та в порядку, визначеному міжнародними правовими актами, Конституцією та іншими законами України. Можливість тимчасового обмеження прав і свобод людини і громадянина в окремих випадках, зокрема, коли того потребує забезпечення національної безпеки та захист територіальної цілісності держави, передбачено в Загальній декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. та низці інших міжнародних правових актів [3, ст. 199-201].

Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022, затвердженим відповідним Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX, введено правовий режим воєнного стану, термін дії якого у визначеному законом порядку продовжувався і діє до цього часу [4; 5]. Відповідно до п. 5 згаданого указу Президента України в державі тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина. До таких прав і свобод людини і громадянина, які можуть тимчасово обмежуватися, відносяться: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України та повертатися в країну; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань; участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільне обирання та можливість бути обраним до органів державної влади та місцевого самоврядування; проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність; право на працю, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується; право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту.

Надзвичайно актуальним у даному дослідженні слід також зазначити про захисту прав людини, а саме наших військовослужбовців. У рішенні справи Конституційного суду України, з короткою назвою «справа про посилений соціальний захист військовослужбовців», зважаючи на реалії, пов'язані зі збройною агресією РФ проти України, було захищено право військовослужбовців збройних сил України та інших військових формувань. Конституційний суд України підкреслив головну роль Збройних Сил України та інших формувань, що «здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу», відзначив, що найвищим державним інтересом є «підтримання високого рівня обороноздатності», а підтримка військовослужбовців ЗСУ є «одним із засобів розширення оборонних можливостей держави» [6].

Ч. 5 ст. 17 Конституції викладена так, вважає КСУ, що реалізація права на соціальний захист «осіб, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей потребує якісного і ефективного законодавчого регулювання та запровадження механізмів забезпечення їх державної підтримки». Крім того, «метою законодавчого регулювання в цій сфері є як усебічне соціальне забезпечення військовослужбовців, яке компенсуватиме установлені законом обмеження та умови служби, властиві цій категорії громадян, так і підвищення мотивації особового складу Збройних Сил України у виконанні ними покладених на них функцій щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності».

Визначаючи легітимність мети встановленого Законом обмеження, Конституційний Суд України дійшов висновку, що обраний законодавцем засіб її досягнення (часове обмеження строком у два роки) хоч і є раціонально пов'язаним із нею, однак не може бути визнаним таким, що є домірним для досягнення встановленої мети, оскільки не є підтвердженням того, що погіршення стану здоров'я цієї категорії осіб, спричинене пораненням (контузією, травмою або каліцтвом) під час служби в Збройних Силах України, не може настати після впливу встановленого строку [7]. Установлення такого законодавчого обмеження

є невиправданим з огляду також на те, що законодавець мав можливість обрати для досягнення цієї ж мети засіб, який менш обтяжливо зачіпав би сферу реалізації прав військовослужбовців на соціальний захист.

У зв'язку з аналізом вищеназваного рішення у справі важливо зацентувати увагу на окремій думці судді Конституційного суду України В.В. Лемака (був доповідачем у згаданій справі), яка є збіжною. Він підкреслює основоположну роль судів в умовах воєнного стану та неприпустимість протиставлення «публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку», як це нерідко бувало в мирні часи.

Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що публічний інтерес (наприклад, оборона, національна безпека, комендантська година, блокпости), в якому акумулюються індивідуальні права і свободи людини, спрямоване на захист найбільш засадничих прав і свобод людини – права на життя, їх гідності і свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога). Суддя констатує, що «обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму - воєнного стану – підстави для його виправдання є іншими ніж у мирний час» [7].

Отже, права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади.

Щодо балансу між публічним інтересом та індивідуальними правами. Під час режиму воєнного стану так званий баланс повинен бути максимально збережений, адже обмеження здійснення певних прав та свобод людини (право пересування тощо) спрямоване на захист права на життя, до прикладу.

На державу покладається необхідність встановлення раціонального зв'язку між встановленими обмеженнями прав і свобод людини та зусиллями держави щодо ведення війни і збройному протистоянню України окупантам.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1875- IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV> Page 2 10
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Луценко Яна. «Щодо тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина під час дії правового режиму воєнного стану в Україні.» Незалежність України: права людини та національна безпека. Збірник матеріалів Другої міжнародної науково-практичної конференції Національний університет «Львівська політехніка»: 199. Харків. 2022 р.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>
5. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). м. Київ. 6 квітня 2022 року. № 1-р(II)/2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf
7. Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності

Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf

Горбонос В. В.,

*доктор філософії, старший викладач кафедри
фундаментальних і приватно-правових дисциплін,
заступник декана з виховної та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком воєнних дій в Україні студенти проявили неабияку витримку та жагу до знань. Деякі знайшли можливості продовжити навчання за кордоном, а деякі залишились навчатись на теренах нашої держави.

Одним із труднощів, з якими зіштовхнулись студенти, абітурієнти, а також випускники – як відновити документи про освіту у разі їх втрати. Адже під час бойових дій, полишаючи свої домівки, з метою пошуку безпечніших місць, більшість людей думають про документи в останній момент, а через це залишаються взагалі без них, або забирають найважливіше – паспорти, свідоцтва про народження тощо. Проте часто забувають про не менш важливі – дипломи та свідоцтва про освіту.

Отже, якщо ви втратили атестат про середню освіту, це не означає, що вам потрібно спочатку розповідати напам'ять таблицю множення чи вірші Лесі Українки. Процес відновлення дипломів та атестатів звісно інший.

Якщо ви втратили документ про освіту, вам, за можливості, необхідно звернутися до закладу освіти, який цей документ видав. Якщо ви знаєте серію та номер власного документа про загальну середню, професійно-технічну або вищу освіту, ви маєте можливість оформити електронний запит і отримати на електронну пошту інформацію щодо документа про освіту, що міститься в Реєстрі документів про освіту Єдиної державної електронної бази з питань освіти. У

Реєстрі містяться дані та відомості про документи про освіту, виготовлені з 2000 року.

В умовах воєнного стану особи, які здобули базову середню освіту (9 класів) або повну загальну середню освіту (11 класів) в Україні, але не мають на руках раніше отриманого документа про загальну середню освіту та не мають серії та номера цього документа, можуть отримати всю інформацію про документ з Реєстру документів про освіту ЄДЕБО, звернувшись із заявою до державного підприємства «інфоресурс» [4].

Відновити диплом навчального закладу, який знаходиться на непідконтрольній Україні території можливо згідно з порядком замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам ВНЗ, розташованих на тимчасово окупованих територіях України, затвердженим 28 травня 2014 року Наказом МОН №655. Випускник може звернутись із заявою до МОН, до якої має додати копію документа, що посвідчує особу, а також академічну довідку, чи залікову книжку (за наявності) [2].

Окремою темою, вартою для обговорення, розглядаючи права студентів в нових реаліях та умовах, є постанова Кабінету Міністрів, прийнята у жовтні 2022 року №1138. Вона передбачає переведення студентів старших курсів університетів та профтехучилищ, що зараз навчаються на контракті на навчання за кошти державного бюджету.

Згідно з ухваленою постановою, на навчання за рахунок держави зможуть перевестися:

- студенти, які проживають на тимчасово окупованій території, на території громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або, які перебувають у тимчасовій окупації, оточені (блоковані) на території громад, що станом на 15 жовтня та 15 лютого відповідного року включені до переліку, затвердженого Мінреінтеграції;
- внутрішньо переміщені особи, які виїхали з таких територій;
- діти загиблих українських військовослужбовців;
- учасники бойових дій та їхні діти;

- особи, що отримали інвалідність внаслідок війни, та їхні діти [1].

Уряд затвердив механізм переведення студентів на місця державного замовлення в закладах фахової передвищої та вищої освіти. До кінця року на покриття витрат буде виділено 363 мільйони гривень [3].

Порядок поширюється на заклади фахової передвищої та вищої освіти державної та приватної форми власності, які здійснюють підготовку здобувачів освіти за державним замовленням. Також такі студенти зможуть отримувати соціальну стипендію. Переведення буде здійснюватися за рахунок невикористаних місць державного замовлення у 2022 році, а також за наявності вакантних місць. За відсутності останніх можливе збільшення обсягу державного замовлення [1].

За словами прем'єра Дениса Шмигала всі студенти з цих категорій, які були зараховані на контракт до 2021 року включно, зможуть продовжувати навчання за кошти держави [3].

Отже, навіть на цих двох прикладах ми ясно прослідковуємо, як держава адаптується до нелегких умов сьогодення, продовжуючи захищати і відстоювати права та свободи своїх громадян, у тому числі і тих, хто створюватиме наше майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2022 р. № 1138: Про затвердження Порядку та умов надання закладам вищої освіти, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки, компенсації витрат на підготовку фахівців, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб.

2. Наказ МОН від 28.05.2014 № 655: Про затвердження Порядку замовлення та видачі документів про вищу освіту державного зразка та додатків до них випускникам вищих навчальних закладів, розташованих на тимчасово окупованій території України, у 2014 році.

3. Промова Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала на засіданні Уряду URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/promova-premier-ministra-ukrainy-denyisa-shmyhalia-na-zasidanni-uriadu21102022>

4. ПРО ЄДЕБО URL: <https://info.edbo.gov.ua/about/>

Казанчук І. Д.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
та процесу факультету №1 Харківського
національного університету внутрішніх справ

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 1647-III вказано, що воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. У наслідок чого, діяльність правоохоронних органів в умовах воєнного стану полягає у сприянні органам державного управління в забезпеченні правопорядку на певній території.

Варто відзначити, що відповідно до п. 3 Указу Президента України від 24.04.2022 р. за № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [2] на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України. Зі змісту цього Указу випливає можливість встановлення у

нормах законів України тимчасових обмежень права на невтручання в особисте і сімейне життя, включаючи прав, пов'язаних з обробкою персональних даних.

Крім того, ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію» законодавцями доповнено частиною четвертою, яка передбачає, що під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Слід зазначити, що з моменту бойових дій на території України Національна поліція докладає системних зусиль у значущій для кожного громадянина України справі – обороні територіальної цілісності держави від збройної агресії, наданні допомоги Збройним силам України у гідній відсічі ворогу, а також забезпеченні публічного порядку та надійної охорони прав і свобод людини й громадянина від будь-яких порушень. Адже відповідно до статті 2 закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 565-XI пріоритетне місце займає таке важливе завдання як надання поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави.

За таких обставин актуальним є проблема дотримання прав громадян в діяльності Національної поліції. Нажаль, практичне виконання цього завдання, як і реалізація дотримання принципу забезпечення прав і свобод громадян в діяльності поліції через законодавчі зміни опинилася під загрозою. Так, на законодавчому рівні були значно розширені основні повноваження органів Національної поліції України, також визначені додаткові підстави застосування поліцейських заходів. В рамках службової діяльності поліцейський, зокрема, виконує повноваження: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) вживає заходів з метою виявлення кримінальних та адміністративних правопорушень; припиняє їх; 3) здійснює прийом екстрених викликів за скороченим телефонним номером 102; 4) вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; 5) здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; 6)

доставляє у випадках і порядку, визначених законом, затриманих осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, та осіб, які вчинили адміністративне правопорушення; 7) вживає заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях; 8) вживає всіх можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я; 9) здійснює у визначеному законодавством порядку приймання, зберігання та знищення вилученої, добровільно зданої або знайденої вогнепальної, газової, холодної та іншої зброї, боєприпасів, набоїв, вибухових речовин та пристроїв, наркотичних засобів або психотропних речовин; 10) бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх введення на всій території України або в окремій місцевості; 11) здійснює у взаємодії зі Збройними Силами України, Національною гвардією України, Державною прикордонною службою України, Державною спеціальною службою транспорту, Службою безпеки України боротьбу з диверсійно-розвідувальними силами агресора (противника) та не передбаченими законами України воєнізованими або збройними формуваннями; 12) у межах визначеної законодавством компетенції здійснює розмінування, що має оперативний характер, у частині виявлення, знешкодження та знищення вибухонебезпечних предметів, щодо яких є підстави вважати, що вони є предметами, знаряддями чи засобами вчинення адміністративних або кримінальних правопорушень; 13) здійснює адміністративний нагляд відповідно до закону та інші [3].

При цьому, Національна поліція, здійснюючи правоохоронну функцію держави, використовує два основні методи урегулювання соціальних відносин: переконання і примус, одним із складових останнього є адміністративне припинення. Метод переконання в основному реалізується у формі здійснення роз'яснювальної роботи серед населення, наприклад, як діяти у випадку знаходження у місці проживання вибухових приладів. Крім того, переконання

передбачає добровільне виконання правових вимог поліцейського, недопущення проявів антигромадської поведінки.

У свою чергу, адміністративний примус – це такий метод соціального регулювання відносин, за якого від імені держави здійснюється зовнішній вплив на поведінку особи в межах законодавства, що ґрунтується на владних приписах, силі. Варто наголосити, що для поліцейської діяльності використання сили чи спеціальних повноважень, тобто примусу, є обов'язковою, системоутворюючою ознакою [4, с. 268]. Заходи адміністративного припинення є найчисленнішими з усіх адміністративно-примусових заходів, які застосовуються поліцією. Вони характеризуються насамперед тим, що їх застосування спричиняється реальною протиправною (в тому числі об'єктивно протиправною) ситуацією і починається в момент, коли вона досягла певного розвитку, тобто коли використання запобіжних заходів стає вже неефективним або й зовсім марним. Заходи адміністративного припинення не відвертають, а безпосередньо припиняють наявні правопорушення або об'єктивно протиправні діяння, створюють умови для встановлення особи порушника, з'ясування обставин справи і реальної можливості для подальшого застосування до порушника заходів адміністративного або іншого впливу. Їх поділяють на два види: загальні та спеціальні. До заходів загального характеру відносять: вимога припинити протиправну поведінку, привід, доставлення правопорушника до відділу поліції, адміністративне затримання, особистий огляд, огляд речей та інші. До заходів спеціального характеру слід віднести: застосування фізичного впливу, застосування спеціальних засобів, застосування вогнепальної зброї [4, с. 275-277]. Їх нормативне регулювання визначено у ст.ст. 44-46 закону України «Про національну поліцію» [3]. І використовуються вони лише у крайніх випадках, оскільки значно обмежують права та свободи особи та громадянина [5, с. 67].

Проте, саме при застосуванні превентивних поліцейських заходів та заходів примусу частіше за все поліцейські допускають порушення прав і законних інтересів людини і громадянина. Не на користь цьому внесені законодавцями доповнення у Закон України «Про Національну поліцію» - ст. 90-1, згідно з якою під час дії воєнного стану громадський контроль за діяльністю поліції не здійснюється [3]. Тобто під час воєнного стану не може бути річного звіту про

діяльність поліції; прийняття резолюції недовіри керівникам поліції; зустрічей з органами місцевого самоврядування та населенням; залучення громадськості до розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських. На думку багатьох правозахисників відсутність громадського контролю не тільки не сприяє належній реалізації громадянами своїх прав і законних інтересів, але й і сама поліція позбавляється важливого засобу контролю за законністю дій її працівників, покращення поліцейської діяльності. Адже знання працівниками Національної поліції основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації, систематичний контроль з боку громадськості за законністю дій поліції дає їм змогу кожному поліцейському правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина.

Таким чином, в умовах євроінтеграційних процесів розвитку держави цілком зрозуміло, що діяльність Національної поліції будується та здійснюється за принципом дотримання прав людини, який в свою чергу передбачається та регулюється Конституцією, законами України та відомчими актами. Слід також враховувати, що належний стан забезпечення прав і свобод людини в діяльності Національної поліції в умовах сьогодення зумовлені специфічними умовами несення служби та самим правовим режимом воєнного стану, що вимагає оперативного реагування на порушення норм чинного законодавства, чіткого визначення й виконання повноважень у межах визначених законом вимог і порядку, відновлення громадського контролю за законністю дій поліцейських.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 250. (в ред. від 27.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.04.2022 № 64/2022. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 565-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40, 41. Ст. 379.

4. Актуальні проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України: монографія. Гусаров С. М., Салманова О. Ю., Комзюк А. Т., Музичук О. М., Казанчук І. Д. Міністерство внутрішніх справ України ; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. Факт, 2022. 452 с.

5. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів поліції в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 65-70.

Квят Н. В.,

*начальник Головного управління
Національної соціальної сервісної
Служби у Вінницькій області*

Ткачук О. В.,

*здобувач вищої освіти СВО
магістра факультету права, публічного
управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР У СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

Україна, яка обрала своїм стратегічним курсом євроінтеграцію, має докласти максимально зусиль задля виконання взятих зобов'язань щодо посилення співробітництва задля забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, гендерної рівності та недискримінації. За таких умов зростає роль колективних угод і договорів, які є одним із засобів реалізації цих зобов'язань та сприяють встановленню балансу інтересів між найманими працівниками і роботодавцями. Тому питанню удосконалення колективно-договірного регулювання праці повинна приділятися належна увага з боку соціальних партнерів, народних депутатів, науковців тощо.

Наразі укласти колективний договір можна не лише в юридичних особах, але й у фізичних осіб-роботодавців, що цілком відповідає вимогам Європейської соціальної хартії (переглянутої), відповідно до якої усі працівники та роботодавці мають право на укладення колективних договорів [1]. Тобто для правомірності укладання колективного договору необхідно мати дві юридичні ознаки: статус роботодавця (юридична або фізична особа) та використання найманої праці.

Колективний договір є справді важливим правовим документом з декільком причин: 1) він приймається спільно працівниками і їхніми представниками, з однієї сторони, та роботодавцем або його уповноваженим органом, з іншої сторони; 2) регулює трудові, соціальні, економічні відносини на локальному рівні; 3) узгоджує інтереси сторін соціального діалогу. Відтак важливість колективного договору визначається його призначенням (функціями) і порядком його прийняття, під час якого безпосередню участь беруть власне працівники.

На нашу думку, значення колективного договору у системі менеджменту підприємства можна розкрити шляхом висвітлення його функцій, тобто напрямів впливу на трудові, соціальні, економічні відносини та на інтереси роботодавців і працівників. У цьому контексті поділяємо думку О. Ф. Мельничук щодо виконання колективним договором захисної, регулятивної, соціальної, інформаційної, виховної функції колективного договору, а також функції соціального партнерства [2, с.366].

Вбачається, що дві перші функції є власне юридичними, які притаманні праву загалом як соціальному регулятору, та зокрема й колективному договору як правовому засобу (нормативному документові). Інші функції колективного договору виконують міждисциплінарну роль, але є не менш важливими, до того ж, вони невичерпні. Зупинимось на розкритті змісту захисної і регулятивної функцій та запропонуємо до розгляду ще одну з них – стимулюючу.

Вважаємо, що захисна роль колективного договору виражається через закріплення у документі низки положень щодо захисту та охорони прав працівників. У цьому аспекті важливою є заборона включення до колективного договору положень, які погіршують становище працівників, порівняно із чинним

законодавством і колективними угодами. Такі умови визнаються недійсними. Захисна функція виражається ще й у тому, що договір передбачає гарантії і компенсації учасникам колективних переговорів. У ньому вміщуються захисні норми щодо незаконного звільнення працівників, закріплення повноважень профспілкової організації щодо захисту прав та інтересів працюючих, охорони праці, встановлення юридичної відповідальності сторін за неправомірну поведінку тощо. Законодавець нещодавно вніс до ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди» [3, ст. 7] положення про запобігання, протидію та припинення мобінгу (цькування), чим посилив його захисну роль.

Не менш важливою функцією колективного договору є регулятивна, яка реалізується шляхом встановлення взаємних зобов'язань сторін. Виконуючи її, колективні договори «підвищують трудові гарантії для працівників, конкретизують правові норми, заповнюють прогалини у трудовому законодавстві» [2, с. 367]. Мінімальний перелік положень, які можуть бути змістом колективного договору визначено у ст. 7 Закону України «Про колективні договори і угоди». Не вдаючись до цитування цієї статті, вкажемо на важливість визначення на рівні базового закону обов'язкового переліку питань, які можуть бути предметом правового регулювання на локальному рівні. Вважаємо за доцільне розширити зміст колективного договору такими важливими положеннями, як створення належного виробничого побуту, врегулювання на локальному рівні умов праці осіб з інвалідністю, професійної підготовки працівників і підвищення їх кваліфікації, заборони дискримінації у сфері праці.

У системі менеджменту підприємства колективний договір виконує ще й мотиваційну функцію. Адже «система колективно-договірного регулювання праці створює відповідні можливості і стимули для працівників» [4, с. 95]. Особливе значення у цьому сенсі має встановлення гідної оплати праці шляхом встановлення різного роду надбавок, доплат, компенсацій, пільг і гарантій. Перевага колективного регулювання трудових відносин виражається у тому, що локальний акт, передусім, оперує позитивними методами впливу: в ньому переважають норми, які передбачають стимули та заохочення.

Погоджуємося з думкою Волкової Л. О., що одним із механізмів, який забезпечує реалізацію стратегії підвищення інноваційної активності персоналу є колективний договір. Покращити ситуацію у сфері мотиваційного менеджменту можна за рахунок впровадження винагород, оптимізації умов праці, поліпшення психологічного клімату, підготовки, перепідготовки трудових ресурсів, фінансування навчання, впровадження нових прогресивних форм (коучинг, проведення тренінгів, консультування) [5, с.74-76].

У сучасному мотиваційному менеджменті визначальну роль відіграють матеріальні та моральні заохочення, соціальні гарантії, страхування, пільгове кредитування, тому доцільно включати в колективний договір всі аспекти мотиваційного менеджменту, що сприятиме підвищенню ефективності використання трудових ресурсів, продуктивності праці, і загалом покращить всі показники діяльності підприємства [6].

Отже, колективний договір у системі менеджменту підприємства відіграє ключову роль та виконує низку функцій: захисну, регулятивну, соціальну, інформаційну, виховну, соціального партнерства, стимулюючу та ін. Всі вони виконують важливу роль і є невичерпними.

Шляхом реалізації положень колективного договору на підприємстві створюється умови для посилення захисту прав працівників, мотивації їхньої праці, забезпечується баланс інтересів працівників і роботодавців, загалом підвищується ефективність взаємодії представників сторін соціального діалогу.

Список використаних джерел:

1. Європейська соціальна хартія (переглянута), Страсбург, 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.
2. Мельничук О. Ф. Функції колективного договору в ринкових умовах. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/1768.pdf>
3. Про колективні договори і угоди: Закон України від 1 липня 1993 р. № 3356-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 36. Ст.361.

4. Храбатин О. Колективний договір як акт забезпечення інтересів працівників підприємства, установи, організації. Підприємництво, господарство і право. 2016. №11. С.94-97.

5. Волкова Л. О. Колективний договір підприємства як інструмент стратегії інноваційної активності персоналу. Причорноморські економічні студії. Одеса. 2018. Випуск 29. Ч. 1. С. 73-76.

6. Демидова М. М. Напрями покращення мотиваційного менеджменту в аграрних підприємствах. Ефективна економіка. 2019. № 1. URL: <http://dspace.dsau.dp.ua/jspui/handle/123456789/1483>.

Клепка Д. І.,
кандидат юридичних наук,
науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального процесу та судоустрою
науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

І ЗНОВУ ДО ПИТАННЯ «ЗАОЧНОГО» ОБРАННЯ ДО ОСОБИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ (Ч. 6 СТ. 193 КПК УКРАЇНИ)

Питання обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого неодноразово ставали предметом наукових дискусій. Нагадаємо, що відповідно до ч. 6 ст. 193 КПК України обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого можливо лише у разі доведення прокурором наявності підстав, передбачених статтею 177 цього Кодексу, а також наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук. Таким чином однією з вимог «заочного» обрання до особи запобіжного заходу є оголошення такої особи у міжнародний розшук.

Водночас поняття «міжнародний розшук» на сьогодні не знайшло свого нормативного визначення у національному кримінальному процесуальному законодавстві. Ані чинний КПК України, ані Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не містять положень, які б регламентували порядок оголошення особи у міжнародний розшук та здійснення міжнародного розшуку. Така пробільність чинного кримінального процесуального законодавства України призводить до неоднакового розуміння практичними працівниками правоохоронних і судових органів зазначених питань та неоднакового формування правозастосовної практики, наслідком чого є порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, до яких застосовується процедура міжнародного розшуку [1, с. 254]. Зокрема, аналіз судової практики свідчить про наявність щонайменше трьох підходів до визначення моменту з якого особа вважається такою, що оголошена у міжнародний розшук. Так, відповідно до першого підходу особа вважається оголошеною у міжнародний розшук з моменту винесення відповідної постанови, другий підхід передбачає визначення моменту оголошення особи у міжнародний розшук відповідно до спрямування органами досудового розслідування запитів до НЦБ Інтерполу в Україні, та третій підхід ґрунтується на тому, що особа вважається оголошеною у міжнародний розшук з моменту публікації червоного оповіщення каналами Інтерполу.

Підкреслимо, що на сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, який регламентує питання міжнародного розшуку, є Інструкція про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол (далі – Інструкція), згідно з якою рішення про оголошення особи у міжнародний розшук на підставі запиту НЦБ Інтерполу в Україні приймає лише Генеральний секретаріат Інтерполу [2] шляхом публікації картка оповіщення червоного кольору.

Зауважимо, що для запиту публікації Генеральним секретаріатом Інтерполу червоного оповіщення правоохоронний орган України надсилає уповноваженому підрозділу формуляр для запиту публікації червоного оповіщення, а також таку інформацію та документи: ... *завірену копію ухвали слідчого судді про обрання*

запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (курсів наш – Д.К.) (у тому числі в перекладі на одну з робочих мов Інтерполу) на стадії досудового розслідування [2]. Аналогічні положення містяться й у Правилах обробки даних Інтерполом (*INTERPOL's rules of the processing data*) [3].

Тож, наявною є колізія між нормами, що регулюють порядок публікації червоного оповіщення щодо особи (оголошення особи у міжнародний розшук), та ч. 6 ст. 193 КПК, адже міжнародний розшук та обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного є необхідними умовами одне для одного. Водночас незважаючи на чисельні зауваження науковців та практиків з цього приводу існуючі проблемні питання нормативного регулювання обрання запобіжного заходу за відсутності особи не знайшли свого законодавчого вирішення, не дивлячись на чисельні законодавчі ініціативи.

У цьому контексті, варто відмітити проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо міжнародного співробітництва під час кримінального провадження» від 15.09.2022 р. № 8038 (далі – проєкт Закону). Останнім серед іншого пропонується доповнити ст. 281 КПК України видом розшуку – міжнародний розшук. Крім того, авторами проєкту Закону запропоновано доповнити ч. 2 ст. 281 КПК новим реченням такого змісту «Особа вважається оголошеною в розшук, міжнародний розшук з моменту винесення постанови.» На перший погляд, така новела спрямована на розблокування застосування ч. 6 ст. 193, КПК України та інших процедур, застосування яких поставлено в залежність від встановлення факту оголошення особи в міжнародний розшук.

Однак, як вже зазначалося моментом оголошення особи в міжнародний розшук є саме прийняття Генеральним секретаріатом Інтерполу рішення-циркулярного повідомлення, що відображається в інформаційній базі Інтерполу. Компетентні правоохоронні органи запитуючої держави є лише ініціаторами оголошення особи у міжнародний розшук.

Таким чином, лексичне і системне тлумачення запропонованої зміни до ч. 2 ст. 281 КПК надає підстави стверджувати, що воно містить логічну помилку.

Адже постанова слідчого чи прокурора про оголошення підозрюваного в міжнародний розшук не є фактичним оголошенням його у міжнародний розшук, і не має наслідком набуття особою статусу міжнародно-розшукуваної, оскільки для цього потрібно додатково здійснити визначений перелік адміністративних дій, спрямованих на досягнення результату у вигляді оголошення підозрюваного у міжнародний розшук. Таке рішення є одним із проміжних та ініціюючих документів, який направляється уповноваженим органом до Генерального секретаріату разом із переліком документів, зазначених у Правилах обробки даних Інтерполом (*INTERPOL`s rules of the processing data*).

Видається, що з метою подолання описаного проблемного питання необхідно внести зміни до ч. 6 ст. 193 КПК України шляхом виключення посилання на міжнародний розшук як однієї з підстав для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого та обумовити розгляд такого клопотання доведенням прокурором окрім передбачених обставин, факту, що підозрюваний виїхав та/або перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови його належного повідомлення про такий виклик. Такий підхід спрямований на забезпечення прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та фактично «знімає» питання щодо різності судової практики щодо визначення моменту з якого особа вважається такою, що оголошена у міжнародний розшук.

Список використаних джерел:

1. Погорецький А.М., Старенький О.С. Науковий висновок щодо оголошення особи у міжнародний розшук. *Вісник кримінального судочинства*. №3. 2019. С. 254
2. Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол: Наказ Міністерства внутрішніх справ

України, Офісу Генерального прокурора Національного антикорупційного бюро України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Міністерства фінансів України, Міністерство юстиції України від 17.08.2020 р. № 613/380/93/228/414/510/2801/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0849-20#Text>

3. INTERPOL`s rules of the processing data [III/IRPD/GA/2011 (2019)] URL: <https://www.interpol.int/>

Ковальчук Ю. І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
 доцент кафедри публічно-правових дисциплін
 Вінницького державного педагогічного університету
 імені Михайла Коцюбинського*
Білоус О. А.,
*асистент кафедри публічно-правових дисциплін
 Вінницького державного педагогічного університету
 імені Михайла Коцюбинського*

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Якщо вести розмову про забезпечення права на життя під час збройних конфліктів, то в цій сфері точаться наукові дискусії й існують неабиякі суперечності, висловлюються різні думки: від заперечення існування такого права під час війни до протилежного. Рішення міжнародних і національних судів щодо дотримання права на життя під час збройних конфліктів також не завжди вносять ясність, оскільки часто вони викликають критику з боку науковців і стають підставою погроз для урядів припинити участь у міжнародних механізмах захисту прав людини.

24 лютого 2022 р. після початку повномасштабного нападу російської федерації на нашу державу, життя України та Українців змінилось. Серед масових порушень прав людини, найнезахищенішим виявилось право на життя.

Обмеження прав людини під час війни є нормою. На період дії воєнного стану в країні можуть обмежуватися конституційні права та свободи громадян.

Найголовніше право право людини на життя, воно закріплене Конституцією України та міжнародними правовими документами. Жодна людина не має бути позбавлена права на життя.

Міжнародні організації, створені для забезпечення, утвердження та захисту прав людини, виявились безпорадними проти цієї агресії.

Внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україні загинуло щонайменше 429 дітей, поранено – понад 817. Про це повідомив Офіс Генпрокурора у Telegram. Але особливо вражає смерть дітей. Станом на ранок 21 жовтня 2022 року понад 1246 дітей постраждали в Україні через повномасштабну збройну агресію російської федерації.

Життя це – передумова реалізації всіх прав і свобод людини. Дане право знаходить своє закріплення у всіх договорах з прав людини, є частиною загального міжнародного права. Незважаючи на це, право на життя має відносний характер і за певних юридичних і фактичних умов, може бути правомірно обмеженим. На практиці, головною загрозою і перешкодою для реалізації цього права стають збройні конфлікти й ситуації насильства всередині держави.

Право на життя закріплене і статтею 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність». Ширше поняття права на життя визначене у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. У статті 6 вказано, що право на життя є невід’ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. [ст.3 Загальна декларація з прав людини] [4].

В Україні право на життя закріплене статтею 27 Конституції України: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань»[2].

Права людини і Європейська конвенція з прав людини продовжують діяти під час війни, тому права людини зберігають своє значення. Держави зобов’язані

не порушувати права людини під час війни і збройного конфлікту. Кожна людина має можливість наполягати на тому, щоб її права дотримувалися і має можливість звертатися до Європейського суду з прав людини із заявою про можливе порушення державою її зобов'язань у контексті війни [3].

Ще однією з важливих проблем сьогодення є порушення прав дітей під час збройного конфлікту.

«Під час війни порушуються всі права дитини: право на життя, право бути з сім'єю і громадою, право на здоров'я, право на розвиток особистості, а також право на турботу і захист», – зазначається у звіті ООН 1996 року «Вплив збройного конфлікту на дітей» [1].

Держава повинна діяти за власним бажанням для того, щоб розпочати розслідування смерті, замість того, щоб чекати від сім'ї загиблого заяви для відкриття провадження;

Ті, хто проводить розслідування, повинні бути незалежними від тих, хто причетний до смерті. Вони повинні бути інституційно незалежними, а також демонструвати їх незалежність на практиці. Крім того така вимога потребує наявності незалежного механізму скарг на дії судів, поліції та військових.

Розслідування повинно бути ефективним і здатним привести до визначення того, чи є дії, вчинені державними органами, виправданими за обставин, щодо визначення вини і відповідальність осіб за смерть.

Це зобов'язання не результату, а використаних засобів, тому основною метою такого розслідування є забезпечення ефективності реалізації внутрішніх законів, які захищають право на життя та у тих випадках, що стосуються державних агентів або державних органів, забезпечити їхню відповідальність за смерть.

Розслідування повинно бути оперативним і відбуватися негайно з розумною швидкістю, адже час «розмиває» якість розслідування, що заставляє сумніватися в добросовісності влади

Розслідування має бути прозорим і відкритим для громадської експертизи настільки, наскільки це достатньо для забезпечення відповідальності за обставин справи;

Сім'я покійного повинна бути проінформована, мати доступ до документів і матеріалів слідства, мати можливість розповісти суду про їхню версію подій, брати участь у розслідуванні в тій мірі, в якій це стосується необхідні для захисту своїх законних інтересів [2].

Особливості розслідування фактів позбавлення життя було висвітлено через призму основних принципів та керівних положень, що стосуються права на правовий захист і відшкодування збитку для жертв грубих порушень міжнародних норм в галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права.

Сучасний підхід до розуміння права людини на життя передбачає, що саме держава зобов'язана захищати це право, уживати належних заходів для виправлення загальних умов у суспільстві, які можуть загрожувати життю або перешкоджати особам жити гідним життям.

Список використаних джерел:

1. Алямкін Р. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 47-51. URL: http://ibuv.gov.ua/jpdf/Nzizvru_2014_6_12.pdf
2. Строителев А. Принципы права вооруженных конфликтов и их использование. Обозреватель. 2012. № 7. С. 15.
3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153
4. Загальна декларація права людини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/index>

Кононенко В. В.

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри публічного управління
та адміністрування Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ СТАНДАРТИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Конституція України закріплює принцип невідчужуваності та непорушності прав людини (ст. 21). А частина 2 статті 22 Конституції України зазначає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1, с. 141]. Тобто, за загальним правилом, права та свободи людини та громадянина є невідчужувані, непорушні та гарантуються державою. Задекларовані Україною права та свободи людини та громадянина відображають міжнародні акти. Зокрема, Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 р. Проте, своєю чергою, названий акт допускає, що «при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» [2]. Це означає, що права та свободи можуть та навіть мають бути обмежені з причин належного забезпечення функціонування держави та суспільства. Допускають обмеження прав та свобод й інші міжнародні акти. Так, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. допускає обмеження прав і свобод у статтях 18, 19, 21 [3].

Стаття 64 Конституції України підтверджує, що свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1, с. 141]. Так, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Проте, ця ж стаття Основного Закону гарантує непорушність окремих прав та свобод. Так, навіть в умовах воєнного або

надзвичайного стану не можуть бути обмежені права та свободи, що передбачені статтями 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [1, с. 141].

Окрім того, як правило, підстави обмеження прав та свобод людини та громадянина чітко прописуються нормами Конституції України. Так, згідно з статтею 34 кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Проте, здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [1, с. 141].

Питання обмеження прав та свобод людини та громадянина достатньо добре опрацьоване в науковій літературі. Переважна більшість дослідників сходяться у думці на тому, що ці обмеження встановлюються з вагомих для держави та суспільства причин, мають тимчасовий характер та визначаються законодавчими актами [4, 5, 6, 7, 8].

З опрацьованих міжнародних та вітчизняних джерел можна виокремити характерні ознаки обмеження прав і свобод людини та громадянина. Серед них: вони встановлюються виключно міжнародними нормативно-правовими актами та законами України; вони направлені не на саме право, яке є непорушним та невідчужуваним, а на механізм його реалізації; вони мають виключно тимчасовий характер; ці обмеження мають бути пропорційними та співрозмірними тим суспільними цінностями, які захищаються шляхом здійснення такого обмеження.

Законодавчою базою обмеження прав та свобод людини та громадянина виступає Конституція України також низка важливих законів: «Про правовий режим надзвичайного стану» (2000 р.), «Про правовий режим воєнного стану» (2015 р.), «Про судоустрій і статус суддів» (2016 р.), «Про державну службу»

(2015 р.), «Про Національну поліцію» (2015 р.), «Про Службу безпеки України» (1992 р.), «Про прокуратуру» (2014 р.) та ін.

На основі законодавства України можна виділити види обмежень прав та свобод громадян. Серед них:

- обмеження загального характеру, які стосуються конституційного статусу усіх громадян та вводяться в інтересах національної безпеки і суспільного спокою, з метою запобігання злочинів, захисту здоров'я і моральності або захисту прав і свобод інших осіб;

- обмеження прав та свобод, які застосовуються в умовах надзвичайного чи воєнного стану;

- обмеження прав та свобод для осіб зі спеціальним статусом (обмеження права займатися підприємницькою діяльністю, бути членом політичної партії, реалізовувати право на мирні зібрання тощо) і направленні на недопущення використання спеціального статусу для власних інтересів, у політичних цілях, боротьбу з корупцією тощо.

Інститут обмеження прав охоплює норми конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного, трудового та інших галузей права. Обмеження основних прав здійснюється як шляхом прямих заборон, так і вилученням тієї чи іншої правомочності зі змісту конкретного права, а також шляхом встановлення спеціального порядку реалізації такого права.

Отже, заходи обмеження прав і свобод людини та громадянина є тимчасовими заходами, в основі яких лежить насамперед суспільне благо. Такі обмеження чітко врегульовані міжнародними й вітчизняними нормативно-правовими актами та в демократичній державі сприймаються виключно як заходи захисту прав та свобод інших громадян, громадського порядку, державної безпеки, суспільної моралі тощо. Проте, у тоталітарній та авторитарній державі ці заходи стають лише додатковими механізмами контролю над громадянами та суспільством.

Список використаних джерел:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
4. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
5. Стрекалов А. Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 20 с.
6. Дахова І. І. Обмеження реалізації прав та свобод людини: конституційне регулювання та практика європейського суду з прав людини. Форум права. 2018. № 4. С. 17-25.
7. Фігель Ю. О. Класифікація обмежень прав людини. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. 2016. Вип. 3. С. 79-87.
8. Фігель Ю. О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 357-361.

Корж І. Ф.,

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту
та правової інформації Державної наукової установи
«Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових
наук України»*

ПРОБЛЕМИ СУДОВОЇ СФЕРИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН

Одною з ключових ознак демократичного, правового суспільства є право громадян на судовий захист своїх порушених прав і свобод, своїх інтересів. Це

один із видів державного захисту прав і свобод людини, громадянина, у відповідності до чого держава бере на себе таку відповідальність та обов'язок.

Основними нормативно-правовими актами, які регулюють зазначене питання, є:

– Конституція України, згідно зі статтею 55 якої «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом;

– Закон України *«Про судоустрій і статус суддів»*, згідно зі статтею 6 якого усім суб'єктам правовідносин гарантується захист їх прав і свобод та законних інтересів незалежним і неупередженим судом, утвореним відповідно до закону.

Дані гарантії ґрунтуються на положеннях статті 2 «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права», а також статті 8 «Загальної декларації прав людини», якими передбачено кожній людині право на поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, гарантованих Конституцією або законом.

Право на судовий захист в суді реалізується у двох формах:

– особисто самим учасником за допомогою наданих йому процесуальних норм;

– за участі захисника – адвоката.

Однак, незважаючи на закріплені в національному законодавстві положення щодо гарантій захисту порушених прав і свобод людини і громадянина, стверджувати що в Україні сформовано належну судову владу, яка надійно забезпечує верховенство права, ще не можна. На сьогодні непоодинокі наявні факти щодо підтверджують, що суди і судді і надалі залишаються корумпованими і залежними від політиків та олігархів. Після падіння комунізму судді не пройшли люстрацію, що дало можливість олігархам і політикам взяти контроль над судовою владою та використовувати її у власних інтересах. З огляду на зазначене на сьогодні рівень довіри населення до судів є найнижчим в Європі та одним із найнижчих в світі – 7% [1].

І це незважаючи на те, що реформа судової влади все-таки була розпочата в 2016 році і яка включала в себе внесення змін до Конституції України та утворення кількох нових інституцій. Реформу загалом було спрямовано на забезпечення незалежності, підвищення рівня довіри та публічної підзвітності судової влади. При цьому деякі аспекти побудови судових систем і роботи суддів країн Європи, а також досвід проведення судових реформ було використати для імплементації у вітчизняне законодавство. Частина нововведень вже поступово втілюється на практиці.

Однак, зазначена реформа не є успішною. Так, новоутворений Верховний Суд в більшості складається з колишніх суддів, з яких 44 судді (23%) – визнані не доброчесними. Кваліфікаційне оцінювання переатестацію решти суддів було провалено. Такі проблеми в більшості спричинені небажанням політичних еліт, в першу чергу, Адміністрації п'ятого Президента Петра Порошенка, зменшувати свій контроль над судовою владою.

Важливу роль у зазначеному зіграв також опір судовій реформі з боку «суддівської корпорації». Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС) та Вища рада правосуддя (ВРП) залишили на своїх посадах більшість корумпованих суддів. Як наслідок, довіра до судочинства після реформи залишилась на тому ж рівні. Дисонансом зазначеному слугує факт формування Вищого антикорупційного суду (ВАКС), що був створений за пропозицією громадянського суспільства і за підтримки міжнародних партнерів.

Певні позитивні зміни відбулися в листопаді 2019 року, коли парламент ухвалив законопроект №1008 [2], який постановляв оновити склад органів суддівського врядування за участі експертів, делегованих міжнародними партнерами. Однак, враховуючи його недоліки, тим самим було надано одіозній Вищій раді правосуддя повноваження заблокувати оновлення органів суддівського врядування. Представники старої «суддівської корпорації» змогли заблокувати участь міжнародних експертів в цьому процесі та застопорити реформу. Тут можна згадати і про негативну епопею реформування Вищої кваліфікаційної комісії суддів, і негативні дії Вищої ради правосуддя щодо

відмови призначати членів Етичної ради, яка покликана реформувати Вищу раду правосуддя, і дії самої Етичної ради щодо здійснення перевірки членів Вищої ради правосуддя на відповідність її членів критерію професійної етики та доброчесності, що не дозволили до цього часу сформувати склад Вищої ради правосуддя.

Можна також загострити увагу і на проблемах формування Конституційного Суду України, загальновідомої епопеї щодо призначення та звільнення його суддів. З метою врегулювання існуючих процесуальних проблем їх призначення, 12 серпня 2022 року в парламенті було зареєстровано законопроект № 7662, яким передбачено удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах [3]. Ним запропоновано створити Дорадчу групу експертів, яка здійснюватиме перевірку всіх кандидатів на посаду суддів Суду і який 06.09.2022 р. був прийнятий у 1-му читанні. Однак окремі його положення не відповідають рекомендаціям Венеційської комісії, а тому це загрожує виконанню вимог ЄС щодо статусу кандидата для України. Зазначене стосується складу Дорадчої групи, що не відповідає рекомендаціям Венеційської комісії, адже у ньому не передбачена участь представників громадянського суспільства.

В контексті судової реформи багато негативу у суспільстві викликала діяльність Окружного адміністративного суду Києва (ОАСК) та його голови Павла Вовка. Незважаючи на прийняття петиції та внесеного до парламенту відповідного законопроекту про його ліквідацію, а також порушення кримінальної справи щодо Павла Вовка, як кажуть, віз і понині там, тобто, вирішення справи щодо зазначеного застоїлося, а згаданий суд залишається найбільш корупційним судом в Україні.

Зазначимо, що відповідні кроки, необхідні для реформування судової системи України, викладені в Kartі судової реформи [4], яка була напрацьована українськими експертами та громадськими організаціями, і на яку державна влада не звертає особливої уваги. Необхідність здійснення судової реформи особливо гостро відчули на собі ветерани-військовослужбовці, митарства яких по судах з

метою захисту порушених державною владою прав на отримання достойної пенсії, продовжуються до цього часу. Багато гірких нарікань можна почути від них і щодо недолугих, антиконституційних дій державної влади у сфері їх пенсійного забезпечення, і нерозуміння їхніх проблем, і черствість судових органів при їхньому намаганні добитися справедливості в судах. Все це вказує на все ще далекість національної правової системи щодо її відповідності європейським, демократичним принципам європейського права і на відсутність належного бажання державної влади добитися їх якнайшвидшого впровадження в правове поле і правове життя України.

Отже, і науковці, і практики зазначають, що незважаючи на те, що частина нововведень нині втілено на практиці в життя, частина суттєвих проблем залишається нерозв'язаними [5]. Зокрема:

- на критично низькому рівні лишається довіра громадян до суду;
- висока політична залежність судів і суддів;
- надзвичайно висока завантаженість судів;
- невиконання судових рішень, що набуло системного характеру;
- політизованість процедури формування суддівського корпусу;
- хронічне недофінансування судової влади тощо. Тому всі ці прогалини потребують вирішення та проведення змін, насамперед через прояв політичної волі з боку державної влади.

Проблема реформування судової влади в Україні на сьогодні виявляє свою актуальність, оскільки найважливішими передумовами розвитку громадянського суспільства мають стати якісне, стабільне законодавство та ефективне правосуддя, які здатні реально забезпечувати надійний захист прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави. Тому існує необхідність теоретичного осмислення нового етапу реформування судової системи в Україні, наближення її до міжнародних стандартів для ефективного вдосконалення та реалізації її на практиці. Спрямованість судово-правової реформи передусім повинна обумовлювати максимальне забезпечення принципу верховенства права, а також

досягнення соціального ефекту у суспільстві, відновлення довіри до судової влади й створення умов доступного правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Judicial reform in Ukraine: mission possible? URL: https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/Renaissance_A4_5JURIDICIAL-REFORM.pdf (дата звернення: 17.11.2022).

2. Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування: проект Закону від 29.08.2019 р. № 1008 / Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66251 (дата звернення: 17.11.2022).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах: проект Закону від 12.08.2022 р. № 7662/ Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1435099> (дата звернення: 20.11.2022).

4. Карта судової реформи. URL: <https://dejure.foundation/judicial-reform-map> (дата звернення: 21.11.2022).

5. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suchasni-vyklyky-ta-aktualni-problemy-sudovoyi-reformy-v-ukrayini/> (дата звернення: 21.11.2022).

Кудерська Н. І.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВА ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ 2014 р.-т.ч. ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ ДИХОТОМІЧНОГО ЗВ'ЯЗКУ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОБОВ'ЯЗКІВ ДЕРЖАВИ ЩОДО СТВОРЕННЯ ГАРАНТІЙ ЦИХ ПРАВ

Право народу на самовизначення є основним виявом його правоздатності. Генеральна Асамблея ООН постановила, що це право існує не лише в політичному та економічному вимірі, а й у культурному [1], за якою жодна держава не має права позбавити народи їх національної ідентичності та культурної спадщини. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права встановлює право індивіда на участь у культурному житті. В мирний час в Україні не було сформовано конкретних висновків щодо культурного аспекту права на самовизначення, не визначено конкретних дій держави щодо захисту культурних прав, не встановлено меж та форм наділення індивідів правом на культуру, не досягнуто консенсусу щодо основ та цілей міжнародної концепції в сфері культурної спадщини (далі - КС), відсутнє належне ставлення до охорони і захисту її об'єктів у індивідів, суб'єктів публічної адміністрації, ін. з належним унормуванням. Наслідки такого ми спостерігаємо нині під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну: було знищено або пошкоджено понад 560 матеріальних об'єктів української КС - це музеї, релігійні об'єкти, бібліотеки, ін. [2] Перелік же знищених нематеріальних об'єктів української КС та їх носіїв взагалі не визначений, що дає підстави констатувати їх непоправну втрату...

За час названої агресії, нажаль, відсутні зміни у пам'яткоохоронному законодавстві України для подальшого запобігання зазначеному. Вважаємо за необхідне терміново здійснити належне розкриття правових норм (заходів)

Гаазької конвенції про захист культурних цінностей¹ в разі збройного конфлікту (1954 р.) [3], зокрема, щодо «спеціального захисту», який поширюється на «обмежене число притулків (сховищ), призначених для збереження рухомих культурних цінностей, центрів зосередження культурних цінностей та інших культурних цінностей, що мають дуже велике значення». На відміну від загального захисту тут застосовується підвищена міра захисту, яка поширюється на культурні цінності, що знаходяться під режимом імунітету відносно воюючих сторін. Цей імунітет виражається не лише в тому, що утримуються «від використання таких об'єктів і цінностей і прилеглих до них ділянок у військових цілях», а і в тому, що утримуються «від будь-якого ворожого акту, направленого проти них» та «будь-яких актів, що можуть привести до їх руйнування чи завдання їм шкоди». Ці притулки (сховища) могли б слугувати за необхідності притулками (сховищами) для цивільного населення! Окрім того, потребують термінового законодавчого визначення всі види юридичної відповідальності за порушення та злочини у пам'яткоохоронній сфері!

Нині вже весь світ зрозумів, що Кремль намагається переписати і свою історію, і історію України, надаючи штучний символізм та знищуючи пам'ятки, пов'язані з історією нашої країни та її народів... Це одне з основних завдань війни 2014 р. – т.ч.! Країна-агресор намагається залишити після себе не лише на окупованих територіях, а й по всій Україні тільки те, що може підійти під вигадану та/або переписану нею «історію Росії»! Нещодавнє введення нею так званого «військового стану» на окупованих територіях нашої країни поставила під загрозу нашу КС та надало законні підстави вивезення його об'єктів! Чи зможе наша країна їх повернути?! Нажаль, в Україні у мирний час належно не відбулася їх реєстрація/ внесення до відповідних реєстрів/списків тощо..., більш того, цього не відбулося і після анексії АР Крим, й вторгнення на Донбас у 2014 році, не визначено законодавчо механізм повернення тощо.

¹ Всі об'єкти культурної спадщини є культурними цінностями, хоча, зазвичай, через помилки перекладу міжнародно-правових актів, на думку автора, в науковій літературі й подекуди в законодавстві зустрічаються інші бачення.

Україна має вживати зараз заходи для охорони та захисту всіх об'єктів КС України і своєї історії! Так щодо нематеріальної КС необхідно терміново захистити її носіїв, зокрема, виділити їм для перебування безпечні місця, забезпечити, належно унормувавши, можливість популяризувати їх діяльність, самі їх об'єкти нематеріальної КС тощо [3]. А щодо матеріальної КС, приміром, на виконання вище вказаної Конвенції [4], її Виконавчого регламенту та II Протоколу (1999) до неї по всій території нашої країни за виключенням окупованих територій слід, зокрема, належно унормувати в національному пам'яткоохоронному законодавстві та застосувати «відмітний знак» Конвенції для об'єктів КС на теренах України в установленому Конвенцією [4] порядку за кошти ЮНЕСКО. Виконати збір необхідної інформації та окремі роботи з підготовки документації по об'єктах КС тощо в Україні практично могли б набувачі освіти навчальних закладів. Це б сприяло їх патріотичному вихованню, популяризації КС, зроблення та/або розвитку належних національних та місцевих списків/реєстрів її об'єктів, ін.

Названа Конвенція [4] не вимагає від держав-учасниць позначати цим знаком культурні цінності, що не знаходяться під спеціальним захистом – це рішення залишене на їх розсуд. Проте вона зобов'язала їх позначати культурні цінності, що знаходяться під спеціальним захистом, транспорт з культурними цінностями, що знаходяться під спеціальним захистом, а також в екстрених випадках і імпровізовані укриття. Всі три випадки обумовлені щодо військового часу, але, з практичної точки зору, переважно ці позначення готують в мирний час. Приміром, на території колишньої Федеративної Республіки Німеччини було позначено відмітним знаком більш 9000 історичних будівель і центрів, що мають культурні пам'ятки, а також більш ніж 2000 музеїв, архівів, бібліотек і місць археологічних розкопок, ін. [5, с.36-37] В Україні названі позначення культурних цінностей відсутні, але, необумовленість жодним національним нормативно-правовим чи нормативним актом не виключає виконання міжнародних зобов'язань країни щодо такого.

Основою функціонування державної пам'яткоохоронної системи України є законодавчо закріплені положення, за яким об'єкти КС, що знаходяться на її території, охороняються державою, а у багатопрофільному комплексі пам'яткоохоронних заходів - адміністративних, правових, наукових, просвітницьких, технічних, економічних - до першорядних слід віднести передусім законодавче та нормативне регулювання охорони та збереження об'єктів КС на державному рівні, а також обізнаність фахового середовища з міжнародними правовими документами. [6, с. 23] Всі ці заходи мають бути відображені в ухваленій в установленому порядку Верховною Радою України Концепції державної політики щодо КС для забезпечення стійкого розвитку культурної сфери України та спиратися на базові ціннісні принципи світової спільноти, визначені у міжнародно-правових актах щодо КС.

Політика держави щодо охорони та збереження КС, яка має забезпечуватися системою органів публічної адміністрації, повинна формувати відчуття соціальної солідарності, належності індивіда до культурно-історичної спільноти, визначати стереотипи і норми поведінки, забезпечувати зв'язок з рідною землею кожного, місце в історичному ланцюзі поколінь та ін. До введення у 2022 році військового стану в Україні майже півтори тисячі міст і селищ та понад 8 тисяч сіл України мали цінні об'єкти матеріальної КС (на державному обліку перебувало понад 140 тис. пам'яток, хоча їх набагато більше), із них: майже 49,8% - пам'ятки археології, понад 37% - пам'ятки історії, понад 11% - пам'ятки архітектури та містобудування, і понад 2% - пам'ятки монументального мистецтва, науки і техніки, садово-паркового мистецтва, на базі комплексів пам'яток, що мають особливу культурну цінність, в Україні діяло 63 історико-культурних заповідника, третина з яких мала статус національних. При цьому всі питання щодо охорони і захисту КС на національному рівні (!) зосереджувалися в єдиному структурному підрозділі - Департаменті культурної спадщини Міністерства культури та інформаційної політики України як в мирний час, так і нині. А за міжнародними зобов'язаннями Україна мала створити окремий центральний орган виконавчої влади щодо охорони КС з відповідними владними органами на місцевому рівні!

Малочисельність штату пам'яткоохоронних структур у владних органів є звичною для України, зокрема, й через брак бюджетного фінансування. Нині знову мова йде про скорочення міністерств, а відповідно і їх підрозділів. І в мирний час необхідної розробки пам'яткоохоронного законодавства та здійснення належних заходів з охорони, захисту, збереження тощо КС не було, а під час нинішньої війни тим паче... Варто задуматися, що ми залишимо нашим нащадкам і чи збережемо свою ідентичність, свою історію через таке ставлення до КС владних органів та самих індивідів?! Тут слід підтримати думку О. Івановської: «Україна потрапила під вплив пропаганди РФ ще три сотні років тому» [7]. Здається наше (всіх) ставлення до КС під цим впливом! І це на відміну від самої країни-агресорки, яка під час цієї війни створювала найліпші умови для привласнення нашої КС, неодноразово вносячи зміни до свого законодавства, узаконюючи розграбування, нищення, вивезення тощо об'єктів нашої КС.

КС має виступати гарантією соціальної згуртованості у воєнний час й основою відновлення у післявоєнний період! Вона повинна не лише передаватися майбутнім поколінням, але й охоронятися і захищатися в Україні і під час цієї війни для належної реалізації дихотомічного зв'язку культурних прав людини і обов'язків нашої держави щодо створення гарантій цих прав.

Список використаних джерел:

1. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН: від 20.12.1965 р. № 2131. URL: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.avalon.law.yale.edu/19thcentury/hague08.pdf](https://www.un.org/en/development/dhl/publications/19thcentury/hague08.pdf) (дата звернення: 01.12.2022);
2. Вистояли у Другу світову, але не пережили агресію РФ - знищено або пошкоджено понад 560 об'єктів культурної спадщини України. URL: <https://uatv.ua/uk/vystoyaly-u-drugu-svitovu-ale-ne-perezhyly-agresiyu-rf-znyshhenabo-poshkodzheno-ponad-560-ob-yektiv-kulturnoyi-spadshhyny-ukrayiny/> (дата звернення: 02.12.2022);
3. Кудерська І.О. Адміністративно-правове забезпечення охорони

нематеріальної культурної спадщини України в умовах війни. Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціальноекономічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Полтава: ППЕП. 2022. С. 71-73.

4. Конвенція про захист культурних цінностей в разі збройного конфлікту: від 14.05.1954. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_157#Text (дата звернення: 03.12.2022);

5. Кудерська Н.І. Право культурної спадщини України. Спеціальна частина. Підручник: Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв, Укр. держ. ун-т фінансів та міжнар. торгівлі. Київ. 2015. 274 с.;

6. Акуленко В. І., Анджиєвський В.С. Правова охорона пам'яток історії і культури в УРСР. Київ. 1984. 48 с.;

7. Ивановская Е. Украина попала под влияние пропаганды РФ еще три сотни лет назад. URL: <https://www.rbc.ua/rus/travel/elena-ivanovskaya-ukraina-popala-vliyanie-1658482494.html> (дата звернення: 03.12.2022).

Лапшин С. А.,

*кандидат історичних наук, доцент,
заступник декана з наукової роботи
факультету права, публічного
управління та адміністрування*

*Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

Безпалько В. І.,

*здобувач вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного
управління та адміністрування*

*Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ЗАХИСТ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Однією з умов ефективного здійснення господарської діяльності є захист прав її суб'єктів. Наразі є чимало проблем у сфері захисту прав суб'єктів

господарювання, які пов'язані, передусім, із недосконалістю і неузгодженістю нормативно-правових актів, суперечливістю господарського законодавства, незаконним втручанням контролюючих органів у господарську діяльність, що негативно позначається на господарюванні та розвитку підприємництва. Тому питання захисту прав суб'єктів господарювання не втрачає теоретичного і практичного значення.

Під захистом прав і законних інтересів суб'єктів господарювання науковці розуміють «діяльність суб'єкта господарювання або уповноваженого державою компетентного органу щодо застосування до особи, яка порушує, не визнає, оспорує право, у встановленому законом порядку забезпечених державним примусом заходів з метою припинення правопорушення, відновлення (визнання) порушеного (оспорюваного) права» [1, с. 325]; «сукупність взаємопов'язаних правових засобів, способів та форм, за допомогою яких, при необхідності, забезпечується відновлення чи визнання порушених чи оспорюваних прав, створюються умови для запобігання їх порушенню, усунення перешкод здійснення прав, притягнення правопорушників до відповідальності» [2, с. 7].

Необхідність захисту виникає тоді, коли порушуються права суб'єктів господарювання. За таких умов суб'єкт господарської діяльності може здійснювати захист, обравши відповідну його форму (юрисдикційну і неюрисдикційну) та спосіб (визначені в законі або договорі заходи, за допомогою яких відбувається відновлення порушеного права, припинення порушення і вплив на правопорушника).

Основною формою захисту порушених прав суб'єктів господарської діяльності є судова, яка реалізується через право на позов. Порядок захисту їхніх прав регламентується нормами процесуальних кодексів та інших нормативно-правових актів.

Наразі спостерігається тенденція до збільшення спорів, які вирішуються судами. Переважно домінуючими є спори майнового характеру: про укладання, зміну та розірвання договорів; про визнання недійсними актів державних та інших органів, підприємств або організацій; про банкрутство тощо. Основними

причинами звернень суб'єктів господарювання до судів вважаємо: 1) активізацію господарської діяльності в Україні (принаймні до війни); 2) зростання авторитету судів.

У ст. 55 Конституції України вказано, що «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [4, ст. 55]. Відтак, якщо суб'єкт господарювання вичерпає всі можливі національні механізми захисту порушеного права, яке гарантоване Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Протоколів до неї, то він може подати заяву до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Адже в Конвенції як фізичним, так і юридичним особам гарантуються такі права: на справедливий суд (ст. 6); ніякого покарання без закону (ст. 7); право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13); заборона дискримінації (ст. 14). Крім того, в ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції гарантується право на захист власності.

Практика звернення суб'єктів господарювання із захистом порушених прав до ЄСПЛ є. Так, ЄСПЛ щодо України 25 липня 2002 року виніс рішення, у якому констатував порушення Україною ст. 6 та ст. 1 Протоколу 1 Конвенції та зобов'язав Державу-відповідача у своєму окремому рішенні від 02 жовтня 2003 сплатити заявнику в межах трьох місяців від дати, коли рішення стане остаточним, відповідно до ст. 44 §1 Конвенції, наступні суми: 500 000 євро (п'ятсот тисяч євро) – відшкодування матеріальної шкоди; 75 000 євро (сімдесят п'ять тисяч євро) – відшкодування моральної шкоди; 50 000 євро (п'ятдесят тисяч євро) – відшкодування судових витрат [3].

Закономірно виникає питання – чи впливає організаційно-правова форма суб'єкта господарювання на його можливість звернутися із захистом порушеного права до ЄСПЛ? Науковцями встановлені певні особливості захисту порушених прав суб'єктів господарювання залежно від їхньої організаційно-правової форми в ЄСПЛ. Наприклад, А. І. Педосенко вважає, що «фізична особа-підприємець, як

суб'єкт господарювання, може подавати заяву до ЄСПЛ у статусі юридичної особи, якщо її інтереси пов'язані зі здійсненням господарської діяльності. Якщо фізична особа-підприємець діятиме у статусі фізичної особи, вона може подати заяву про захист її прав, що не пов'язані зі здійсненням господарської діяльності. Інтереси державного унітарного підприємства можна захистити, якщо держава звернеться до ЄСПЛ в порядку статті 33 Конвенції» [5, с. 149].

До основних способів судового захисту прав суб'єктів господарювання В. В. Петруня відносить наступні: визнання судом виданого державним або іншим органом незаконного акту недійсним (повністю або частково); визнання оспорюваного чи невизнаного права; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; визнання виконавчого напису нотаріуса таким, що не підлягає виконанню та інші [2, с.9].

Перелік способів захисту не є вичерпний і залежить від характеру правопорушення і виду порушеного права. Для того, щоб більш ефективно захистити порушене право суб'єкт господарювання має право поєднати декілька способів захисту.

Суб'єкти господарювання мають право використовувати для захисту порушених прав ще й позасудовий захист: адміністративний (звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, до Антимонопольного комітету України тощо) чи нотаріальний, або застосувати альтернативні способи (захист третейським судом чи шляхом медіації). Крім того, в господарських відносинах для захисту порушених прав суб'єкт господарювання має право обрати самозахист, який реалізується у формі діяльності або бездіяльності. Різновидом способів самозахисту у сфері господарсько-договірних відносин є оперативно-господарські санкції, які визначені в ст. 235-237 Господарського кодексу України [6, ст. 235-237].

Отже, суб'єкт господарювання має право на захист порушених прав. З цією метою він може використовувати будь-які не заборонені правові форми та способи, за допомогою яких забезпечується відновлення чи визнання порушених чи оспорюваних прав, створюються умови для запобігання їх порушенню,

усунення перешкод здійснення прав, притягнення правопорушників до відповідальності. Реалізацію права на захист можна вважати ефективною, якщо в результаті суб'єкту господарювання забезпечується реальне відновлення попереднього становища, визнання права, компенсація збитків, повернення майна тощо.

Список використаних джерел:

1. Господарське право: практикум / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А. Г. Бобкової. Харків: Право, 2018. 592 с.
2. Петруня В. В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04; НУ «ОЮА». Одеса, 2019. 20 с.
3. Рум'янцева В. В. Проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарських судах України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1956
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 14.
5. Педосенко А. І. Захист прав суб'єктів господарювання у Європейському суді з прав людини. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Серія ПРАВО. Випуск 65. С. 146-151.
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144.

Мельник Я. Я.,
*доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, адвокат*

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

Захист прав в цивільному процесі аплікується на конкретне матеріальне право, яке було порушене, невизнане чи то оспорене. Кожне право яке захищається судом, може підпадати під дію процесуальної форми, яка може мати спроможність в процесуальних інститутах забезпечувати охорону соціальних прав. Що ставить питання про аналіз соціалізацію процесу.

Частиною 1 ст.4 ЦПК України визначено, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. А відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною (ч.2 ст.4 ЦПК України) . Такі підходи законодавця є водночас лаконічними, з іншого боку абстрактними та не передбачають конкретизації за галузевою ознакою порушеного, невизнаного чи то оспореного цивілістичного права (в тому й числі соціального), що є характерним для загальних положень, загальної частини цивільного процесу як галузі права.

Вважається, що цивільне судочинство є однією із форм захисту цивілістичних прав яке має певні завдання, які полягають справедливому, неупередженому та своєчасному розгляду і вирішенні цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст.2 ЦПК України) [4].

Враховуючи «завдання» та «мету» цивільного судочинства із буквального розуміння змісту ст.2 ЦПК України не впливає її соціально-правовий зміст (бодай напромак), навантаження. Робиться акцент суто на загальних формулярах

процесуальної форми. Щоправда, аналіз норм Цивільного процесуального кодексу України вказує на локальні сфери орієнтації норм під призмою «соціально-правової ідеї». До прикладу, ч.3 ст.15 ЦПК України передбачає, що безоплатна правнича допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правничої допомоги [4]. Відповідно до ч.1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» перелік осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу мають такі категорії осіб, які є, як правило, соціально-незахищеними [1]. Проте даний перелік осіб не співпадає у деяких категоріях, із тими особами, які опинились в складних життєвих обставинах. Такі обставини визначені ст.1 Закону України «Про соціальні послуги» (... (а) похилий вік; (б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; (в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; (г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; (г) інвалідність; (д) бездомність; (е) безробіття; (є) малозабезпеченість особи; ... (і) жорстоке поводження з дитиною; (ї) насильство за ознакою статі; (й) домашнє насильство; (к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; ..) [2].

У ст.1 Конституції України зазначено, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, *соціальна*, правова держава [3, ст. 3] (курсив власний – Я.М.). А вже в ст.3 Основного Закону зазначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також зазначено, що «.... права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави...» [3].

В Науково-практичному коментарі до Цивільного процесуального кодексу України до ст. 10 ЦПК України (верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи) зазначено, що суд безпосередньо застосовує Конституцію України у разі (1) коли зі змісту норм Конституції не випливає необхідність додаткової регламентації її положень законом (тут суд повинен

застосувати тільки закон, який ґрунтується на Конституції України і не суперечить їй); (2) коли закон, який був чинним до внесення в дію Конституції чи прийнятий після цього, суперечить їй; (3) коли правовідносини, що розглядаються судом, законом України не врегульовано, а нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою або Радою міністрів АРК, суперечить Конституції України; (4) коли укази Президента України, які внаслідок їх нормативно-правового характеру підлягають застосуванню судами при вирішенні конкретних судових справ, суперечать Конституції України [4].

У науці цивільного процесу устоялось твердження про те, що процесуальні правовідносини, які виникають, змінюються та припиняються в ході розгляду і вирішенні цивільної справи уявляються як правовідносини, з приводу приналежних учасникам цивільного процесу процесуальних прав та процесуальних обов'язків [5-8].

На думку Л.В.Діденко, загальними критеріями класифікації цивільних процесуальних правовідносин є наступні: (а) за ступенем індивідуалізації суб'єктів: абсолютні та відносні; (б) за критерієм функціонального призначення: регулятивні та охоронні; (в) за критерієм часу дії: довгострокові та короткострокові; (г) за кількістю суб'єктів: прості та складні; (д) за розподілом прав і обов'язків між суб'єктами: односторонні та двосторонні; (ж) за критерієм характеру обов'язків: активні та пасивні; (з) за характером волевиявлення сторін: договірні та управлінські [8]. Нами ж, попри такий підхід виокремлювались додатковий вид – цивільні процесуальні правовідносини безпеки. Під ними пропонується розуміти суспільні відносини, які виникають з підстав *загрозливих та небезпечних умов для здійснення цивільного судочинства* та які зумовлюються *за таких обставин потребою підстав вжиття відповідних процесуальних заходів задля забезпечення належної охорони та захисту як процесуальних прав, свобод та інтересів*, що стали предметом розгляду цивільної справи [6].

Висновки. Соціалізація процесуального права є новим методологічним горизонтом розвитку демократії та правосуддя, становлення соціальної держави та ролі соціального права у збалансованому громадянському суспільстві. Проте

підходи до здійснення форм правосуддя у тій чи іншій процесуальній формі, характеризують процедури та правила судочинства як такі, що «знекровлені» на соціально-правовий елемент. Як наслідок, можуть наставати наслідки, від яких обрання форми судового захисту не стільки привносить позитивний ефект внаслідок здійснення судочинства, скільки негативний. Соціалізація процесу не має на меті затягування процесу розгляду а вирішення справи, а, скоріш, врахувати особливості суб'єктів цивільного процесу. Ці особливості і є умовою не тільки справедливого здійснення правосуддя, а й його ефективності, оскільки поведінка осіб, врахування їх особливостей реалізації прав та обов'язків утворить для суду умови пластичності процесуальної форми, яка буде нейтралізована на предмет не виконання процесуальних обов'язків, затягування, зловживання правами, тощо. Адже процесуальна форма відображатиме природній стан та потреби матеріального права, носіїв матеріальних прав. Саме таке соціально-правове завдання процесу як форми (її подвійності) при розгляді і вирішенні цивільної справи судом. В іншому випадку, у випадку так званої « процесуальної рівності» без врахування соціального змісту суб'єктивних прав сторін у справі чи то інших учасників процесу, процесуальна форма завідомо не відповідатиме призначенню цивільного процесу, а його мета буде недосяжною чи то віддаленою (щоразу віддаляться).

Список використаних джерел:

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року № 3460-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
2. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

3. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 2-ге, перероб. та доп./за заг.ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України. М.М. Ясинка. Київ: Алерта, 2020. 810с.

5. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України: Монографія: / М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, М. М. Ясинок / [за загальною редакцією д.ю.н., професора М.М. Ясинка]. К. Алерта, 2014. 336 с.

6. Мельник Я. Цивільні процесуальні правовідносини правової безпеки в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. № 37. С.20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_37%282%29__6

7. Єфімов О.М. Цивільні процесуальні правовідносини та передумови їх виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. Випуск 32. Том.2. С.32–35. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/4479/1/%D0%A6%D0%98%D0%92%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%A6%D0%95%D0%A1%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%86%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%98%D0%9D%D0%98.pdf> .

8. Діденко Л.В. Види цивільних процесуальних правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Випуск 6.Том 1. С.115–120. URL.:http://www.nvppp.in.ua/vip/2018/6/tom_1/24.pdf.

Мельничук М. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри права
Вінницького інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом*

Мартинюк А. В.,

*здобувач вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРУДОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Трудова дисципліна має неабияке значення як для роботодавця, так і для працівників. Вона сприяє підвищенню ефективності виробництва й продуктивності праці, високій якості результатів праці, охороні здоров'я на підприємстві, стимулює працівників працювати з віддачею, проявляти ініціативу. Не випадково законодавець стимулює працівників до дотримання трудової дисципліни різними шляхами: «Трудова дисципліна на підприємствах, в установах, організаціях забезпечується створенням необхідних організаційних та економічних умов для нормальної високопродуктивної роботи, свідомим ставленням до праці, методами переконання, виховання, а також заохоченням за сумлінну працю» [1, ст. 140].

У науці виділяють декілька способів забезпечення трудової дисципліни. Найчастіше до них відносять заохочення, примус, економічний і організаційний методи [2, с. 522, 523]. Підтримуємо думку про те, що основними із них є переконання, виховання, заохочення, а до окремих несумлінних працівників застосовуються ще й заходи дисциплінарного впливу [3, с. 224].

За наявності кількох стимулів у трудовому праві правомірно виникає питання про роль дисциплінарної відповідальності як засобу забезпечення трудової дисципліни. Призначення цього інституту трудового права вдало визначив: «Основне завдання інституту дисциплінарної відповідальності полягає в тому, що він покликаний забезпечувати стійкий юридично врегульований

порядок колективної організованої праці, що виявляється у дотриманні вимог трудової дисципліни» [4, с. 120].

Вважаємо, що дисциплінарна відповідальність, передусім, виконує превентивну роль щодо правопорушника трудової дисципліни та усіх інших працівників, які входять до трудового колективу. Крім того, цей інститут передбачає принцип невідворотності покарання, адже відповідно до ст. 147 КЗпП України до правопорушника можна застосувати один із заходів стягнення: догану чи звільнення. Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну можуть бути передбачені для окремих категорій працівників й інші дисциплінарні стягнення [1, ст. 147]. Останнє положення необхідно розуміти в аспекті конституційних засад, відповідно до яких виключно законами України визначаються діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями. Відтак передбачити в локальних актах інші заходи дисциплінарного стягнення, аніж ті, які визначені в законах у сфері праці, не можна. Це застереження важливе для укладення правил внутрішнього розпорядку, які унормовують чимало питань трудових відносин, зокрема й дисциплінарної відповідальності.

Перелік дисциплінарних санкцій, що може застосовувати роботодавець до працівника у зарубіжних країнах також визначається у законодавстві. Перелік їх значно ширший, аніж в Україні, зокрема: зауваження, догана, зниження посади або відмова підвищити за посадою, відсторонення від роботи із втратою заробітної плати (інколи зі збереженням), штраф, дисциплінарне звільнення, тобто звільнення без попередження та без виплати вихідної допомоги [5, с. 253].

З огляду на досвід зарубіжних країн інколи науковці пропонують розширити перелік дисциплінарних стягнень і в законодавстві України, наприклад, додати штрафи. Однак, на нашу думку, цього робити не варто, оскільки така норма може призвести до зловживань з боку недобросовісних роботодавців, які будуть наживатися на стягненні штрафів.

Роботодавці, які вправі застосовувати дисциплінарні стягнення, не повинні зловживати наданим правом. Адже дисциплінарна відповідальність настає виключно за порушення трудової дисципліни, тому буде неправомірним

застосувати дисциплінарні стягнення у випадку, коли працівник не порушує трудові обов'язки, визначені КЗпП України, правилами внутрішнього розпорядку, трудовим договором, посадовою інструкцією тощо. Юридичною підставою для застосування дисциплінарних стягнень є вчинення працівником конкретного дисциплінарного проступку, тобто невиконання або неналежне виконання з вини працівника покладених на нього трудових обов'язків. Складовими дисциплінарного проступку включає дії (бездіяльність) працівника, порушення або неналежне виконання покладених на працівника трудових обов'язків; вина працівника; наявність причинного зв'язку між діями (бездіяльністю) і порушенням або неналежним виконанням покладених на працівника трудових обов'язків [6].

Отже, з метою забезпечення трудової дисципліни роботодавець вправі до несумлінних працівників застосувати дисциплінарне стягнення. Єдиною підставою застосування дисциплінарної відповідальності є вчинення працівником дисциплінарного проступку, тобто невиконання або неналежне виконання з його вини покладених на нього трудових обов'язків. Діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, визначаються виключно законами України.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. №322-VII. Відомості Верховної Ради. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375.
2. Болотіна Н.Б. Трудове право України: підручник. Київ: Знання, 2008.
3. Мельничук О.А., Мельничук О.Ф. Трудове право України: Навчальний посібник. Вінниця: «Едельвейс і К», 2009. 328 с.
4. Гончаров Г. Ю. Правове регулювання дисципліни праці в сучасних умовах: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук спец.: 12.00.05. – трудове право; право соціального забезпечення. Дніпропетровськ. 2015. 187 с.
5. Лазор І. В. Правове регулювання дисципліни праці в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аспект.

URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1095/Lazor.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

6. Постанова Верховного Суду від 22 липня 2020 р. у справі №554/9493/17.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591458>

Мельничук О. Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Зубенко Д. В.,

*аспірант кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту покладається на обидві його сторони. Передусім вони повинні вживати можливі заходи для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях. Сторони конфлікту мають вживати усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, їхню освіту, яку, по можливості, слід доручати особам з такими самими культурними традиціями [1, с. 17].

В умовах критичного стану прав дітей, ускладненого війною, Україні необхідно докласти чимало зусиль для того, щоб розробити комплексні заходи. Такий висновок можна зробити в контексті звіту України про реалізацію Конвенції про права дитини на засіданні Комітету ООН з прав дітей 30-31 серпня 2022 р. А також на підставі Висновків щодо Стратегії з прав дитини, прийнятих Радою ЄС 9 червня 2022 р. на тлі систематичних і грубих порушень прав дітей російськими окупантами в Україні. Тому державі необхідно розробити

комплексну політику у сфері прав дітей, адже до цих пір в державі відсутня Національна стратегія забезпечення прав дитини та План дій щодо її реалізації.

Забезпечення прав дітей можливе за посилення співпраці та координації дій між усіма відповідними органами та зацікавленими сторонами. В Україні бракує центрального органу виконавчої влади, який би виконував консолідуючу функцію щодо забезпечення і захисту прав дітей. Попри прийняття Кабінетом Міністрів України постанови про утворення Державної служби у справах дітей [2], цей орган ще не функціонує, однак робота в цьому напрямі здійснюється.

Необхідно удосконалити механізм надання соціальних послуг тим дітям, які опинилися в скрутних життєвих умовах через соціальні ризики. В Україні діє розгалужена мережа закладів, які здійснюють соціальну роботу, однак в умовах соціально-економічної кризи, спричиненої війною, не кожна громада спроможна надати належне соціальне забезпечення. Тому потрібно передбачити субвенцію з Державного бюджету на розвиток таких ключових соціальних послуг, як денний догляд дітей з інвалідністю, підтримане проживання, супровід під час інклюзивного навчання, стаціонарний догляд тощо.

Для України обов'язковими є Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті 17 листопада 2010 року. Тому наша держава впроваджує заходи задля імплементації європейських стандартів у сфері ювенальної юстиції. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027 схвалено Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 р. Цей документ спрямований на «розв'язання основних системних проблем юстиції щодо дітей, подолання прогалин у системі міжвідомчої взаємодії, забезпечення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ресоціалізацію неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захисту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема насильницького характеру, та дітей, які є свідками правопорушень» [3].

Розв'язувати такі завдання потрібно шляхом впровадження комплексних заходів, узгоджених дій між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, зокрема судами, органами прокуратури, підрозділами Національної поліції, органами та установами Державної кримінально-виконавчої служби, центрами і бюро безоплатної правової допомоги, організаціями громадянського суспільства, надавачами соціальних, освітніх, медичних та інших послуг.

Розвиток ювенальної юстиції в інституційному вимірі можливий за умови скоординованих дій між вказаними суб'єктами. Тому ювенальну юстицію доцільно трактувати в широкому значенні, а саме як систему органів та установ держави й місцевого самоврядування, що у взаємодії з сім'ями, закладами освіти та охорони здоров'я, громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями, територіальними громадами, адвокатами, центрами з надання безоплатної правової допомоги, надавачами соціальних послуг, закладами освіти, громадськими об'єднаннями, благодійними організаціями, медіаторами, волонтерами за допомогою соціально-психологічних, медико-психологічних, педагогічно-виховних, превентивних та правозастосовних заходів сприяють запобіганню перебування дитини у групі ризику та вчинення правопорушень дитиною, здійснюють виведення дитини з кримінального провадження, забезпечують соціальну реабілітацію, захист прав, свобод та інтересів дитини у контакті із законом.

Отже, з метою удосконалення забезпечення прав дітей Україна повинна вжити певних заходів у цій сфері (розробити комплексну державну політику, забезпечити функціонування центрального органу виконавчої влади, який би виконував консолідуючу функцію щодо захисту прав дітей, удосконалити механізм надання соціальних послуг тим дітям, які опинилися в скрутних життєвих умовах через соціальні ризики, реформувати ювенальну юстицію тощо).

Список використаних джерел:

1. Мельничук О. Ф., Гайду Г. В., Мельничук М. О. Захист прав дітей під час збройних конфліктів. Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 17-20.

2. Про утворення Державної служби України у справах дітей: Постанова Кабінету Міністрів України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/23-2022-%D0%BF#Text>.

3. Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>.

Мілієнко О. А.,

*доктор юридичних наук, доцент,
директорка Вінницького навчального центру
Національної школи суддів України*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАХИСТУ АДМІНІСТРАТИВНИМИ СУДАМИ ПРАВ ЛЮДИНИ ВІД ЗЛОВЖИВАНЬ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Традиційно права і свободи людини відповідно до історичного розвитку поділяють на покоління. Але сьогодні права людини кожного покоління потребують захисту, в демократичних країнах захист прав людини відбувається через судовий захист. Оскільки у державі всі суспільні відносини врегульовуються, забезпечуються, захищаються відповідними суб'єктами публічної адміністрації, то необхідним є забезпечення прав людини суб'єктами публічної адміністрації, які діють на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавством. Якщо ж суб'єкт публічної адміністрації порушив

своїми діями або бездіяльністю права людини, держава повинна гарантувати можливість судового захисту.

Права людини не повинні лише проголошуватися, держава повинна встановлювати обмеження стосовно своїх дій з метою дотримання прав людини. Особа, яка зазнала порушення своїх прав, повинна мати право ініціювати судове провадження проти суб'єктів публічної адміністрації. Лише таким чином можна забезпечити дотримання законних обмежень державою, недопущення зловживання, неналежного застосування або перевищення нею своїх повноважень [1, с.48].

Захист прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб є головним завданням адміністративного судочинства. При розгляді спорів між суб'єктами публічної адміністрації та особами адміністративний суд має стати головним захисником прав та інтересів фізичних і юридичних осіб від порушень з боку органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють владні управлінські функції. Оскарження актів, дій, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації має подвійну мету: з одного боку, захищає фізичних і юридичних осіб від зловживань владою з боку органів управління, а з іншого – сприяє поліпшенню діяльності органів управління в інтересах суспільства в цілому. На думку В.С. Стефанюка, адміністративні суди мають мати і профілактичний бік діяльності, адже адміністративні органи при виданні акта повинні зважувати на те, чи витримає цей акт перевірку судом із законом і правом [2, с. 6].

Практика адміністративних судів з часом має змінити діяльність органів публічної адміністрації, посадових чи службових осіб – не лише змусити їх керуватися законом, а й навчить тлумачити закон, виходячи з принципу верховенства права. Важливість профілактичної спрямованості діяльності адміністративних судів, слід все ж підкреслити, що профілактика є не завданням, а результатом реалізації завдання адміністративного судочинства [3, с.5].

Завдяки становленню інституту адміністративної юстиції Україна є демократичною державою, адже саме за допомогою адміністративної юстиції в

Україні може здійснюватися ефективний контроль за забезпеченням прав і свобод людини в нашій державі [4, с.128]. Якщо влада не боїться свого народу – вона створює адміністративні суди, які допомагають громадянам її контролювати.

Механізми захисту адміністративними судами прав людини мають будуватися на довірі громадян до судової системи. Одним із чинників ситуації недовіри суспільства до органів судової влади у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів [5] називався низький рівень публічності правосуддя. Системними були проблеми недостатнього рівня координації, консультацій між відповідальними суб'єктами, учасниками реформ та інститутами громадського суспільства та відсутність належної динаміки у наближенні до стандартів ЄС, а одним із напрямків реформування – підвищення прозорості діяльності суддів, а також забезпечення прозорості та відкритості правосуддя. Для підвищення прозорості та відкритості правосуддя (блок 5.5 Стратегії), передбачалося здійснення трьох видів заходів: а) установа балансу між захистом інформації і правом на справедливий суд в інтересах прозорості правосуддя, закріплення чітких законодавчих критеріїв закритого розгляду справи; б) розширення прав осіб щодо гарантій прозорості, гласності та відкритості судового процесу, забезпечення відкритості інформації щодо суду, який розглядає справу, стадії розгляду, прийнятих рішень; в) покращення умов доступу громадськості до відкритих судових засідань і винесених рішень. Сьогодні ми можемо констатувати досягнення більшості заявлених цілей.

Серед основних завдань покращення механізмів захисту прав адміністративними судами є належне забезпечення матеріально-технічної бази судів для можливості повноцінного використання інформаційних систем та надання більшої кількості послуг електронного правосуддя; покращення в судах інформаційних систем електронного менеджменту (введення систем електронного документообігу, відстеження справ), електронних повідомлень, електронних викликів, електронного розгляду справ, електронних платежів, аудіо- та відеофіксації засідань, інформаційних систем внутрішньої та

законодавчої бази даних; повне запровадження інструментів електронного правосуддя.

Важливим кроком для розвитку України, як демократичної держави, є прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру», який набере чинності 15 грудня 2023 року. Тепер визначено чіткий алгоритм дій суб'єктів публічної адміністрації та встановлено порядок адміністративної процедури для кожного представника влади. З огляду на зобов'язання України перед Європейським Союзом Закон необхідний для чіткого державного механізму адміністрування, щоб унеможливити свавілля та бездіяльність у сфері публічно-правових відносин, а у разі порушення його норм, особи зможуть захистити свої права у адміністративному суді.

Підсумовуючи варто зазначити, що головним обов'язком правової держави визначено утвердження й захист прав і свобод людини, забезпечення гарантій прав громадян у відносинах з суб'єктам публічної адміністрації. Адміністративні суди захищають індивідуальні права осіб, а також за допомогою єдиної судової практики забезпечують законність органів публічної влади й таким чином сприяють правопорядку і розвитку держави. Необхідність постійного удосконалення механізмів захисту прав людини від зловживань суб'єктів публічної адміністрації адміністративними судами зумовлено стрімкими змінами у адміністративних правовідносинах, оновлені правової дійсності, новелами законодавства, які приймаються у сфері публічного адміністрування.

Список використаних джерел:

1. Целлер Е., президент Європейської асоціації суддів адміністративних судів. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні: Збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 1-2 жовтня 2015) . За заг. Ред. О.М. Нечитайла. К.Ваїте, 2015. 448 с.

2. Стефанюк В.С. Запровадження адміністративних судів у контексті судово-правової реформи в Україні. Адміністративне судочинство в Україні. Кн.1: Адміністративно-процесуальний кодекс України (проект). Х., 2002. С. 6-11.

3. Коліушко І. Куйбіда Р. Адміністративні суди: для захисту прав людини чи інтересів держави? Право України. 2007. № 3. С. 3-8.

4. Сушко Л. Сутність судового контролю в Україні. Право України. 2007. №5. С.128-130.

5. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-1020 . Указ від 20.05.2015 р. № 276/2015 Президент України. Урядовий кур'єр від 26.05.2015 р. № 92.

Назаренко П. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри кримінального,
цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК України) 2012 року закріпив існування нового суб'єкта кримінального провадження – слідчого судді.

Слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та у випадку, передбаченому статтею 247 КПК, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя [1, п. 18 ст. 3].

Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Визначивши таку діяльність слідчого судді, як «здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні», підтримав найбільш поширену у доктрині

кримінального процесуального права наукову позицію про функціональну діяльність суду (судді) у досудовому провадженні.

Однак у літературі слушно зазначено, що такий підхід викликає певні зауваження, оскільки поняття «судового контролю» не отримало ані термінологічного, ані суттєвого визначення і у вказаній статті, і взагалі в нормах кримінально-процесуального закону [2, с. 311].

Безперечно, запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді – це правильний шлях до вирішення низки проблем на стадії досудового розслідування. Із введенням цієї посади буде скасовано частину невластивих як слідчому, так і прокурору функцій, а чіткий розподіл останніх на стадії досудового розслідування слугуватиме гарантією реалізації принципу змагальності.

Зокрема, у ч. 1–5 ст. 206 КПК України передбачено, що кожен слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу забезпечити додержання прав такої особи. Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру про те, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади чи службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи. У випадку встановлення факту безпідставного ув'язнення особи слідчий суддя зобов'язаний негайно її звільнити.

Фактично вказана норма закону надає право слідчому судді самостійно ініціювати перевірку законності позбавлення свободи певної особи в межах територіальної юрисдикції відповідного суду незалежно від того, з яких джерел суддя довідався про такий факт. Відтак, судовий контроль набуває активної (а не лише пасивної) форми вирішення окремих звернень чи клопотань певних

суб'єктів.

Так, на думку В.В. Мультченко, слідчі судді, при вирішенні питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, у кожному випадку розгляду відповідних клопотань зобов'язані:

- сумлінно і принципово здійснювати повноваження із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, діяти у межах і відповідно до вимог закону;

- перевіряти наявність об'єктивної необхідності та виправданість такого втручання у права і свободи особи, з'ясовувати можливість досягнення мети, на яку посилається автор клопотання, без застосування цих заходів;

- зважати, що незалежно від визначеного процесуальним законом суб'єкта ініціювання застосування заходів забезпечення, обов'язок довести наявність трьох необхідних складових для їх застосування (ч. 3 ст. 132 КПК) покладається на слідчого та/або прокурора;

- враховувати, що докази на підтвердження обставин, викладених у клопотанні про застосування заходів забезпечення, подаються особою, яка заявляє таке клопотання;

- пам'ятати, що суддя, який брав участь у кримінальному провадженні під час досудового розслідування, згідно з ч. 1 ст. 76 КПК не має права брати участь у цьому ж провадженні в суді як першої, так і апеляційної та касаційної інстанцій, а також при перегляді судових рішень Верховним Судом України або за нововиявленими обставинами [3, с. 77–78].

Для чіткого визначення та обґрунтування функціональної діяльності слідчого судді слід насамперед класифікувати його повноваження за предметним критерієм. Досліджуючи повноваження слідчого судді у кримінальному провадженні за чинним КПК України, їх можна класифікувати за предметним критерієм на такі групи: 1) дозвільні повноваження (пов'язані із вирішенням питань про проведення слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права особи (ч. 2 ст. 166, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240 КПК та ін.); 2) повноваження із забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів

кримінальнопроцесуального примусу; 3) повноваження зі здійснення судового контролю (у вузькому значенні); 4) повноваження із забезпечення доказів у кримінальному провадженні; 5) повноваження, пов'язані із міжнародним співробітництвом; 6) допоміжні повноваження [4, с. 304].

Отже, у окрему групу виділено повноваження зі здійснення судового контролю (у вузькому значенні порівняно із п. 18 ст. 3 КПК), який у цьому аспекті можливо визначити як здійснювану у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку діяльність слідчого судді з розгляду та вирішення скарг на дії, бездіяльність, рішення слідчого, прокурора, а також перевірка слідчим суддею законності рішення про провадження процесуальної дії.

З усієї діяльності слідчого судді контролем (із певними зауваженнями) можна назвати розгляд скарг на дії, бездіяльність, рішення слідчого, прокурора та перевірку підстав для проникнення до житла чи іншого володіння особи без ухвали слідчого судді (ч. 3 ст. 233); перевірку підстав для проведення негласної слідчої (розшукової) дії у виняткових невідкладних випадках (ч. 2, 3 ст. 250). Ні дозвільні повноваження, ані забезпечення законності та обґрунтованості застосування заходів кримінально-процесуального примусу ознак контролю (у його загальноправовому розумінні) не мають.

У науковій літературі слушно відзначається, що детальний аналіз діяльності суду в стадії досудового розслідування свідчить, що суд здійснює не лише охорону і захист конституційних прав осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а й реалізує окрему (самостійну) функцію контролю, яка полягає у перевірці процесуальних дій та рішень осіб, які здійснюють провадження у справі за скаргами учасників процесу [4, с. 305].

Правовими умовами, за яких слідчий суддя є гарантом прав і свобод особи, є норми кримінального процесуального закону, неухильне дотримання яких суб'єктом правозастосування не дозволить піддавати сумніву його процесуальне рішення, давати підстави для оскарження. Це – права та обов'язки слідчого судді, а також гарантії незалежності суддів, які визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів», а також іншими правовими актами.

Соціальними умовами, за наявності яких слідчий суддя є гарантом прав і свобод особи, слід вважати умови, які створюють внутрішнє переконання судді у правильності прийняття ним процесуального рішення та не суперечать стандартам у сфері судочинства, Кодексу суддівської етики,

Морально-вольовими умовами є людяність, чесність, справедливість, не корумпованість, непідкупність, принциповість, патріотизм, професіоналізм, старанність тощо. Надзвичайно актуальною та невід'ємною морально-вольовою умовою є наявність внутрішньої стійкої вольової сили кожного судді для протистояння будь-якому адміністративному впливу [5, с. 24].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Дата оновлення: 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#top> (дата звернення 20.11.2022).

2. Ковальова Н. В. Слідчий суддя, як представник судової влади під час досудового провадження. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 жовт. 2012 р.). МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. Х.: ХНУВС, 2012. – 668 с. – (Препринт / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України; 2012). – С. 311-314.

3. Мульченко В. В. Повноваження слідчого судді в кримінальному провадженні, його права та обов'язки. Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки: Матеріали круглого столу 20 листопада 2013 р. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. С. 77-79.

4. Нагачевський С. В. Функції слідчого судді під час здійснення досудового розслідування. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. № 3. 2015. С. 301-310.

5. Дерев'янюк М. І. Суд як гарант прав і свобод особи під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2016. С. 19-25.

Оверковська Т. К.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІСІВ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

Процеси, пов'язані із забрудненням довкілля через техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, підвищили пріоритетність збереження довкілля та забезпечення екологічної безпеки як гарантій реалізації права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, що закріплено ст. 50 Конституції України.

Пріоритетність збереження навколишнього природного середовища потребують вжиття термінових заходів, спрямованих на досягнення екологічно-збалансованого природокористування, а отже – й лісокористування, зокрема.

Ліси за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах (ч. 2 ст. 1 Лісового кодексу України). При цьому, згідно ст. 6 Лісового кодексу України [1] до лісових ресурсів належать також корисні властивості лісів, які полягають у здатності лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо. Тобто, як видається, діяльність з охорони, збереження, відтворення та раціонального використання лісів не

втрачає своєї актуальності в системі механізму забезпечення прав людини на безпечне навколишнє природне середовище.

Також на сучасному етапі розвитку суспільних відносин надзвичайна роль лісів і лісових ресурсів простежується для підтримання екологічної, економічної та соціальної стабільності держави, особливо в умовах зміни клімату.

Глобальна зміна клімату – це одна з найгостріших екологічних проблем, що стоїть перед людством та впливає на всі сфери життя людини (насамперед на сферу охорони здоров'я, соціальну сферу, міграцію, економіку, інфраструктуру). Згідно з прогнозами провідних міжнародних наукових центрів з дослідження клімату протягом наступного століття температура підвищиться на 2-5 °С. Такі темпи глобального потепління можуть спричинити серйозні кліматичні зміни, внаслідок чого різні екосистеми опиняться під загрозою зникнення [2].

З метою забезпечення ефективного управління лісами на основі забезпечення сталого ведення лісового господарства, збереження біорізноманіття в лісах, адаптованого до кліматичних змін лісового господарства, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. схвалена Державна стратегія управління лісами України до 2035 року [2]. Зокрема, основними стратегічними цілями управління лісами є: 1) ефективне управління лісами; 2) забезпечення екологічної стійкості лісів; 3) забезпечення вагомому внеску лісів в розвиток економіки; 4) розвиток системи рекреації; 5) розвиток науки та освіти в лісовій галузі.

Саме тому постає питання подальшого здійснення заходів щодо забезпечення раціонального використання, охорони та відтворення лісів, а також перегляд підходів до ведення лісового господарства з метою забезпечення стійкості лісів до зміни клімату.

Згідно чинного законодавства України організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів. При цьому, аналіз положень ст.ст. 83-86 Лісового кодексу України дозволяє виокремити певні групи заходів, спрямованих на забезпечення збереження лісів та поліпшення їх стійкості, а саме: 1) заходи щодо підвищення продуктивності лісів; 2) заходи щодо поліпшення

якісного складу лісів, їх оздоровлення, посилення захисних властивостей лісів; 3) заходи щодо збереження біорізноманіття в лісах на генетичному, видовому, популяційному та екосистемному рівнях; 4) заходи, спрямовані на збереження лісів від пожеж; 5) заходи щодо недопущення та попередження незаконних рубок; 6) заходи щодо попередження пошкодження та іншого негативного впливу на ліси, а також захисту лісів від шкідників та хвороб.

Коло осіб, на яких покладається обов'язковість виконання зазначених заходів, досить широке. Зокрема, це власники лісів, лісокористувачі (постійні та тимчасові); підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких впливає на стан і відтворення лісів; органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування тощо.

Варто звернути увагу, що реалізації зазначених заходів не повинна погіршувати екологічну рівновагу, становити загрозу для здоров'я людини, регламентуватися правовими нормами та не суперечити чинному законодавству. Так, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 року № 303 були затверджені Правила відтворення лісів [3], які регулюють відносини, спрямовані на створення високопродуктивних та з високими захисними властивостями деревостанів шляхом розроблення і проведення комплексу лісівничих та агротехнічних заходів. Згідно п. 7 відтворення лісів має здійснюватися з урахуванням екологічних, соціально-економічних та природно-кліматичних умов регіону. Тобто, поєднання екологічних, соціальних та економічних параметрів лісокористування дає підстави стверджувати про запровадження принципу сталого природокористування та його нормативного закріплення.

В юридичній літературі зміст (сутність) відтворення природних ресурсів розглядається «як юридично визначена діяльність природокористувачів та власників природних ресурсів, спеціально уповноважених органів шляхом виконання робіт, спрямованих на поновлення кількісного стану або чисельності природних ресурсів та об'єктів відповідно до їх видів та якості» [4, с. 115].

Гострота проблем, які склалися у сфері охорони та захисту лісів, й нагальна потреба у їх вирішенні та відповідно до ст. 38 Лісового кодексу України зумовили затвердження постановою Кабінету Міністрів України від 20 травня 2022 року № 612 Порядку організації охорони і захисту лісів [5]. Зазначений Порядок визначає механізм здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, пошкодження, незаконних рубок, ослаблення та іншого шкідливого впливу. Здійснення комплексу охоронних заходів щодо лісокористування, на наш погляд, слід вважати гарантією забезпечення прав людини і громадянина на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Саме на цій підставі суттєво підвищується значення лісового господарства, а також діяльності з охорони, відтворення, збереження лісів у суспільному житті.

Отже, з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля правові аспекти збереження лісів мають бути спрямовані на наступне:

1) впровадження екосистемного підходу до всіх напрямків соціально-економічного розвитку держави, забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями ведення лісового господарства, тобто запровадження принципу сталого лісокористування;

2) збереження природних лісів, а також збереження біорізноманіття в лісах, адаптованого до зміни клімату;

3) збільшення площі лісів, підвищення продуктивності лісів та їх стійкості до кліматичних змін;

4) забезпечення участі громадськості в прийнятті управлінських рішень у сфері раціонального використання, охорони та відтворення лісів, а також популяризація просвітницької діяльності з метою підвищення екологічної свідомості в суспільстві щодо збереження та захисту лісів;

5) формування, збереження та невиснажливе використання екологічної мережі, збільшення територій природно-заповідного фонду;

6) удосконалення професійної підготовки фахівців у галузі лісового господарства, а також контролю за веденням лісового господарства;

7) удосконалення нормативно-правової бази щодо здійснення головного та іншого лісокористування з урахуванням використання природозберігаючих технологій лісозаготівлі, а також врахування рекомендацій наукових установ екологічного спрямування при прийнятті управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Лісовий кодекс України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 21. Ст. 170.
2. Про схвалення Державної стратегії управління лісами України до 2035 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1777-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 4. Ст. 256.
3. Правила відтворення лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2007 р. № 303. *Офіційний вісник України*. 2007. № 16. Ст. 589.
4. Оверковська Т.К. Правові засади відтворення природних ресурсів. Право і суспільство. 2022. № 1. С. 112-118.
5. Про затвердження Порядку організації охорони і захисту лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2022 р. № 612. *Офіційний вісник України*. 2022. № 45. Ст. 2452.

Оверковський К. В.,
доктор філософії в галузі права,
адвокат

ЩОДО ПРАВОВОЇ ФОРМИ ВВЕДЕННЯ ПРАВ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ В ГОСПОДАРСЬКИЙ ОБОРОТ

Складовою частиною інноваційної економіки є залучення прав промислової власності в економічний оборот. Таке залучення досягається введенням прав промислової власності в господарський оборот, який є юридичною категорією економічного обороту. Введення прав промислової власності до господарського обороту має відбуватися за допомогою відповідних правових форм. Для правової

визначеності правовласників та інших учасників сфери обороту промислової власності доцільним є розкриття поняття «правова форма введення прав промислової власності в господарський оборот», класифікація форм, що відповідно потребує спеціального аналізу з цього приводу, а також вказує на актуальність наукового дослідження.

В енциклопедичних джерелах під формою визначається зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного змісту [1]. Джерелами (або формами) права в різних правових системах визнають, зокрема, договір [2].

З приводу форми в літературі зазначається, що «...одна із правових форм використання об'єктів промислової власності – договірна форма. Договірна форма використання об'єктів промислової власності є найбільш поширеною. ... Договірна форма використання об'єктів промислової власності найбільшою мірою забезпечує реалізацію прав усіх сторін договору. ...» [3]. Є.Г. Недогібченко, зазначає, що «... будь-який спосіб використання об'єктів патентного права опосередковується відповідною правовою формою, якою є універсальна форма - договір; предмет договору прямо залежить від способу використання об'єктів патентного права» [4].

Крім того, в монографічних дослідженнях висновлюється, що «...договір розглядається і як форма правочину, а саме документ, що фіксує права і обов'язки сторін; договір є одним з основних підстав розпорядження виключним правом і являє собою дуже зручний інструмент для швидкого залучення об'єктів промислової власності в господарський оборот; ... крім договорів, передбачених законом, існують й інші форми введення прав інтелектуальної власності в оборот, зокрема, договори про внесення виключних прав до статутного капіталу, договори застави виключних прав, шлюбні договори, договори довірчого управління виключними правами, інші посередницькі договори, які містять умови про виключні права, а також інші договори» [5, с. 77].

Як зазначає В.С. Дмитришин, правочини щодо відчуження майнових прав інтелектуальної власності (їх частини) можуть мати як договірну, так і не

договірну природу, а правочини щодо передачі прав у тимчасове користування – лише договірну [6, с.37].

Уточнено, що правова форма введення прав промислової власності в господарський оборот – це зовнішнє правове оформлення зв'язків учасників господарських правовідносин щодо розпорядження майновими правами промислової власності у вигляді договору або іншого правочину [5, с. 78].

Виходячи з наведеного, слід відмітити, що основною правовою формою введення прав промислової власності в господарський оборот виступає договір. Правові форми залучення прав до господарського обороту можна поділити на договірні та не договірні форми. Договірні форми можуть бути поділені на договори щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності (які можна розподілити на договори щодо відчуження майнових прав та договори щодо передачі прав у тимчасове користування) та договори, в яких умови про розпорядження майновими правами інтелектуальної власності мають другорядний (додатковий) характер.

До основних договірних форм, що спрямовані на розпорядження виключними правами промислової власності слід віднести договори передбачені в гл. 75, 76 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), гл. 36 Господарського кодекс України та іншому законодавстві. При цьому, слід відмітити, що види форм введення прав промислової власності до господарського обороту не можуть бути вичерпними з огляду положення ст. 178 ЦК України, ч. 3 ст. 424 ЦК України, п. 5 ч. 1 ст. 1107 ЦК України, крім того «вичерпність» буде суперечити принципу свободи договору (ст. 3 ЦК України) та негативно впливати на динаміку господарського обороту.

До інших договірних форм, при яких може відбуватися розпорядження майновими правами промислової власності, слід віднести: договір про створення об'єкта права промислової власності, договір лізингу, договір довірчого управління, договір простого товариства, шлюбний договір, договори пов'язані із підприємством тощо.

Проаналізовані вище питання можуть слугувати підґрунтям для подальших досліджень у напрямку визначення особливостей правових форми введення прав промислової власності в господарський оборот.

Список використаних джерел:

1. Форма. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Форма> (дата звернення 07.12.2022).
2. Право. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Право#Джерела_права (дата звернення 07.12.2022).
3. Зінич Л.В. Правові форми використання об'єктів промислової власності. Веб-сайт : Електронний репозитарій ДВНЗ "Ужгородський національний університет". URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17492/1/> (дата звернення 07.12.2022).
4. Недогібченко Є. Способи та правові форми використання об'єктів патентного права в діяльності суб'єктів господарювання. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. №5. С. 62–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Triv_2013_5_9 (дата звернення 07.12.2022).
5. Коваль І. Ф., Оверковський К. В. Введення прав промислової власності в господарський оборот: теорія, законодавство, практика. Монографія. Київ, Норма права. 2022. 244 с.
6. Дмитришин В.С. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в Україні. Навчальний посібник. Київ. Інститут інтелектуальної власності і права. 2008. 248 с.

Опольська Н. М.,
*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ЗМІНИ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЩОДО ПРОТИДІЇ МОБІНГУ: НЕВІДПОВІДНІСТЬ ПРАВОВИХ НОРМ

Гідність людини є фундаментом системи прав і свобод людини, основоположною концепцією, яка глибоко проникла в зміст міжнародних правових актів та потребує більш рельєфного відображення в національному законодавстві.

Забезпечення права на повагу до гідності людини є передумовою реалізації всіх інших прав і свобод. В процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС необхідно відобразити значущість гідності людини, як основи фундаменту усієї системи її основоположних прав і свобод.

Закріплення на законодавчому рівні поняття мобінгу та визначення відповідальності за такі дії є додатковою гарантією права працівника на повагу до його гідності, як найвищої соціальної цінності.

Право працівника на повагу його гідності відображено в Директиві Європейського Союзу від 27.10.2000 №2000/78/ЄС, яка визнає поведінку з метою створення ворожої, принижуючої гідність людини або образливої обстановки як переслідування працівника та дискримінацію його трудових прав.

З метою забезпечення права людини на гідність у трудових відносинах стаття 2 Кодексу законів про працю України (далі КЗпПУ) до трудових прав працівників відносить право на гідне ставлення на роботі. Такі зміни внесено Законом України (далі ЗУ) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» 16 листопада 2022 року [1].

Стаття 2-2 КЗпПУ визнає мобінгом (цькуванням) систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих

працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1].

Разом з тим, слід зазначити, що у визначення мобінгу законодавець заклав словосполучення «...умисні дії...у формі тиску», не визнаючи їх проявом насильства. Зважаючи на те, що психологічний чи економічний вимір насилля у науковому дискурсі залишається питанням дискусійним, мусимо погодитись з таким визначенням. Однак, слід зауважити, що мобінг – це складне соціально-психологічне явище, що являє собою тривалий процес цькування та має суспільно-небезпечні наслідки. Якщо його розглядати виключно як одну із форм дискримінації, то це може призвести до недієвості форм захисту працівника від мобінгу.

Поняття утиску, як форми порушення права на повагу до гідності людини, визначено ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Пункт 7 частини 1 статті 1 вказаного закону передбачає, що утиск – це небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери [2]. Відповідно до статті 4 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» сфера його дії поширюється на трудові відносини. У статті 14 закону передбачено «особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом. Особа, яка зазнала матеріальної та моральної шкоди унаслідок дискримінації має право на її відшкодування» [2].

Відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» у статті 2-2 КЗпП визначено, що «Вчинення мобінгу (цькування) заборонено. Особи, які вважають, що вони зазнали мобінгу (цькування), мають право звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду» [1].

Отже, в ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» визначене широке коло суб'єктів протидії дискримінації, тоді як у ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» механізм захисту від мобінгу зведено до двох суб'єктів: центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю та суду.

Слід відмітити, що механізм захисту, який визначено в ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», містить ряд недоліків та не відповідає ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» в частині визначення суб'єктів протидії дискримінації.

Частиною першою статті 51 КЗпПУ визначено: «правовий захист від мобінгу (цькування), дискримінації, упередженого ставлення у сфері праці, захист честі та гідності працівника під час здійснення ним трудової діяльності, а також забезпечення особам які зазнали таких дій та/або бездіяльності, права на звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та до суду щодо визнання таких фактів та їх усунення (без припинення працівником трудової діяльності на період розгляду скарги, провадження у справі), а також відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок таких дій та/або бездіяльності, на підставі судового рішення, що набрало законної сили» [1].

Обмежене коло суб'єктів, які уповноважені частиною 1 статті 51 КЗпП визнавати та усувати факти мобінгу, дискримінації суперечить статті 14 ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Крім того, визначаючи

способи захисту працівника від мобінгу у КЗпП, законодавець не передбачив можливість використання усіх інструментів для відновлення свого порушеного права, припинення його порушення та відшкодування шкоди.

Недоліком вказаного закону є також і те, що законодавець не прописав такий інструмент запобігання, протидії та припинення мобінгу як медіація. Застосування процедури медіації з метою припинення мобінгу може бути достатньо ефективним. Крім того, останній етап медіації може завершитися підписанням угоди, в якій сторони можуть домовитися і про відповідну компенсацію відшкодування завданої шкоди добровільно, а не лише на підставі судового рішення, яке набрало законної сили, як вказано частиною 1 статті 51 КЗпПУ.

Також, інструментом захисту працівника від мобінгу може бути і профспілка, яка повинна протидіяти проявам мобінгу на робочому місці шляхом звернення до роботодавця, однак в прийнятому законі такий механізм захисту також не зафіксовано. Інструментом захисту від мобінгу, який також не закріплено в законі, є звернення зі скаргою до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Отже, закріплення на законодавчому рівні заборони мобінгу є додатковою гарантією права працівника на повагу до його гідності, як найвищої соціальної цінності. Однак коло суб'єктів, які наділені повноваженнями щодо визнання фактів мобінгу та їх усунення, має бути розширено.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України № 5748 від 16.11.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні): Закон України № 5207 від 06.09.2022. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>

Остапенко О. Є.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

Ковальчук О. О.,

*здобувачка вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. В системі органів державної влади особлива роль належить органам виконавчої влади, оскільки саме вони здійснюють виконавчо-розпорядчу та організаційну діяльність, тобто організовують реальне виконання, втілення в життя законів.

Органи виконавчої влади є частиною державного апарату, яка має власну структуру та штат службовців і в рамках своєї компетенції здійснює підзаконне адміністративно-правове регулювання в сфері суспільних відносин.

До основних цілей виконавчої влади належать: забезпечення безпеки громадян, суспільства, держави; створення умов, що сприяють благополуччю громадян, суспільства, держави; створення умов для реалізації громадянами і організаціями їхніх прав і свобод, для вільного політичного, економічного, соціального та духовного життя суспільства [1].

Фактично реформа системи органів виконавчої влади розпочалася 8 грудня 2004 року - із прийняття Конституційним Судом України Рішення щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від N2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 р. N20. Цим законом було передбачено зміну конституційної моделі організації системи виконавчої влади.

Наступним кроком, що отримав оформлення у вигляді нормативно-правового акта, стало видання Президентом України Указу від 9 грудня 2010 р. N1085 "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади", яким замість 112 центральних органів виконавчої влади було утворено 72 (16 міністерств та 56 інших центральних органів виконавчої влади).

Далі реформування продовжилося у 2014 році. Концепція адміністративної реформи в Україні запропонувала закріпити на законодавчому рівні визначення понять, функціонального призначення та загальних субординаційних зв'язків центральних органів виконавчої влади.

З 2015 по 2020 рр. реформування виконавчої влади здійснювалось уже у рамках адміністративної реформи, метою якої було формування системи державного управління, а також діяльність, пов'язана з обробкою потреб і запитів людей. Це мало сприяти перетворенню системи центральних органів виконавчої влади на керований механізм із чітким розподілом повноважень та відповідальності, оптимізований за змістом і переліком державних функцій, кількістю державних службовців і зорієнтований на задоволення потреб суспільства.

У 2017 році розпочалася реформа десяти пілотних міністерств першої хвилі. Метою даної реформи було перетворення міністерств на високорозвинені аналітичні центри з формування політики. Уже восени розпочалися конкурси на посади фахівців із питань реформ, які відбувалися за оновленою конкурсною процедурою.

У політично-концентрованому вигляді значення виконавчої влади для модернізації української державності було виражено у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року, якими реалізацію зазначеної реформи визнано запорукою успішного проведення структурних реформ у всіх сферах суспільного життя [2, ст.20].

Одним з останніх документів з питання реформування органів виконавчої влади є Стратегія реформування державного управління України на 2022– 2025 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р.

№ 831-р. Аналіз положень цього документу є важливим науковим завданням, розв'язання якого сприятиме подальшому удосконаленню функціонування органів публічної влади в Україні [3, ст. 115].

Наявна в Україні модель виконавчої влади є складним суперечливим явищем із багатьма бюрократичними деформаціями, недоліками. Відповідно до вимог, які поставлені перед Україною у процесі її вступу до ЄС, найважливішим завданням адміністративної реформи є вдосконалення інституційної та адміністративної спроможності України, реорганізація системи органів виконавчої влади [4].

Протягом останніх років в Україні систематично відбувається оновлення щодо компетенції та повноважень міністерств, а також інших центральних органів виконавчої влади, структури цих органів. Проте, відповідно до практики та міжнародного досвіду, найбільший спектр проблем виникає саме стосовно розподілу сфер діяльності між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування,

Отже, виконавча влада України являється інструментом захисту і забезпечення інтересів суспільства. Її функції пов'язані з практичною реалізацією законів, для чого використовується певна частина державно-владних повноважень. На сьогоднішній день, перед сучасною українською державою постає багато актуальних тем, зокрема реалізація та продовження реформування виконавчої влади та її органів задля максимального забезпечення прав людини, що, в результаті, передбачатиме прозорість, відкритість та побудову громадянського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня. 1996 року. Київ: Юрінком, 1996.
2. Журавель Я. В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: Дис. на здобуття ступеня

доктора юрид. наук за спец.: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ: НАУ, 2021. 517 с.

3. Малетич М. М. Стратегія реформування державного управління України на 2022–2025 роки: вплив на місцеве самоврядування. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. Вип. 91 / редкол.: Г. І. Чанишева (голов. ред.) та ін. Одеса : Гельветика, 2021. С. 115-122.

4. Шаповал В.М. Виконавча влада в Україні в контексті форми державного правління (досвід до прийняття Конституції України 1996 р.). Право України. 2016. № 3. С. 200-212.

Пивовар І. В.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*

ПЕРСПЕКТИВИ І РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої влади, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених конституцією України межах відповідно до законів України ст. 6 Конституції України [1]. Органи судової влади здійснюють свої повноваження у межах, встановлених Конституцією України та відповідних законів України.

Важливо підкреслити, що ст. 32 Конституції України зазначає, кожному громадянину України гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації [1].

Ст. 37 Конституції України передбачає, не досукається створення і діяльність організаційних структурних політичних партій в органах виконавчої та судової

влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формувань а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установ і організаціях. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише у судовому порядку[1].

Кожен громадянин України має право звертатися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи до відповідних судових організацій членом або учасником яких є Україна.

Судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація і діяльність прокуратури, органів дізнання і слідства, нотаріату, органів і установ виконання покарань, основи організації та діяльності адвокатури визначається виключно Законами України.

Судові рішення ухвалюються судами іменем України і є обов'язковими до виконання на всій території України. Суди можуть приймати:

- Вирок;
- Постанови;
- Рішення;
- Ухвали.

В умовах воєнного стану, у яких живуть українці, значною мірою впливають на всі правовідносини та інституції в країні.

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [2]. Але, разом з тим, судова гілка влади також зазнала впливу війни та її наслідків, що внесла свої корективи в процеси здійснення судочинства.

Значна частина судів України станом на сьогодні призупинили свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, починають відновлювати свою роботу.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням рф на територію України, веденням активних бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій, низка

судів в Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях призупинили свою діяльність. Внаслідок чого відповідними розпорядженнями Голови Верховного Суду «Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану», враховуючи неможливість судами здійснювати правосуддя під час воєнного стану, територіальну підсудність судових справ, що розглядались в цих судах, було змінено.

Реалізація таких повноважень Головою Верховного Суду стала можлива завдяки прийнятими на початку березня законодавчими змінами до частини сьомої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" [3]. Дана стаття в редакції чинній станом на сьогодні передбачає, що у разі неможливості здійснення правосуддя судом з об'єктивних причин під час воєнного або надзвичайного стану, у зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами може бути змінено територіальну підсудність судових справ, що розглядаються в такому суді, за рішенням Вищої ради правосуддя, що ухвалюється за поданням Голови Верховного Суду, шляхом її передачі до суду, який найбільш територіально наближений до суду, який не може здійснювати правосуддя, або іншого визначеного суду. У разі неможливості здійснення Вищою радою правосуддя такого повноваження воно здійснюється за розпорядженням Голови Верховного Суду. Відповідне рішення є також підставою для передачі усіх справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінюється[3].

Отже, можна підкреслити, що частина повноважень непрацюючої наразі Вищої ради правосуддя передано Голові Верховного Суду. Зараз же суди, які знаходяться на деокупованих територіях, поступово починають відновлювати свою роботу хоча це дуже складно.

Список використаних джерел :

1. Конституція України Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів". Відомості Верховної Ради, 2016, № 31, ст.545 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

Пільков К. М.,
*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
 старший науковий співробітник відділу
 міжнародного приватного права та правових проблем
 євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і
 підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака
 Національної академії правових наук України*

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ *RES JUDICATA* У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Укорінений у вітчизняній судовій практиці і визнаний у правничій науці принцип *res judicata* утверджує значення остаточності судового рішення, цінність якого визнана в усіх розвинених правових системах світу, а у Європі також особливо зауважена у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), на що ми вже звертали увагу у більш ранніх дослідженнях [5, с. 24; 8, с. 234]. Визнаний він також в інших правових системах, сформованих під впливом європейської правової традиції, зокрема в африканській міжнародній системі захисту прав людини [3, с. 239].

В Європі стосовно його значення як елемента верховенства права склався консенсус, втілений у численній практиці ЄСПЛ [7, с. 166] Найбільш повно значення цього принципу як гарантії забезпечення прав людини викладено у § 61 рішення ЄСПЛ від 28 жовтня 1999 року у справі «Брумареску проти Румунії»

(заява № 28342/95) [1], §§ 61 та 63 рішення від 12 січня 2006 року у справі «Кегая та інші проти Болгарії» (заяви № 47797/99 та 68698/01) [4] та низці інших. Розвиваючи практику, викладену у рішеннях у справах Брумареску проти Румунії та «Кегая та інші проти Болгарії», ЄСПЛ у справі «Есертас проти Литви» (заява № 50208/06) у §§ 20–25 рішення від 31 травня 2012 року відзначив, що право на справедливий судовий розгляд за § 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, розтлумачене у світлі принципів верховенства права та правової визначеності, охоплює також вимогу, що у випадку, коли суди остаточно вирішили певне питання, їх рішення не повинне бути поставлене під питання. Принцип *res judicata* вимагає, аби жодна із сторін не мала можливості досягти перегляду остаточного і обов’язкового судового рішення лише з метою одержання можливості перегляду і повторного вирішення справи. Суд звернув увагу на те, що в усіх правових системах дія принципу *res judicata* стосовно рішень судів має певні обмеження. При цьому Суд вказав, що ситуація, коли певні факти, які вже були встановлені остаточним рішенням в одній справі, надалі переглядаються судами у новій справі між тими ж сторонами, є подібною до тієї, коли після повторного порушення провадження обов’язкове і таке, що підлягає примусовому виконанню, рішення виявляється анульованим в цілому. Як наслідок, така ситуація може також становити порушення принципу правової визначеності з порушенням § 1 статті 6 Конвенції [2]. З цих тез можна виокремити елементи, які за практикою ЄСПЛ, покриває принцип *res judicata*. Як бачимо, він охоплює внутрішній та зовнішній ефекти остаточності, тобто неприпустимість безпідставного втручання в остаточне рішення в межах того процесу, в якому його було ухвалено, наприклад внаслідок невинуватених екстраординарних переглядів або безпідставних поновлень доступу до ординарних механізмів перегляду, зокрема апеляції, а також неприпустимість перегляду результату вирішення справи в іншому провадженні. Принцип також, як видно, охоплює преюдицію, тобто не обмежується лише остаточністю вирішення певної суперечки в цілому, а й торкається преклюзивного значення встановлення певних обставин у судовому процесі.

Проаналізувавши практику ЄСПЛ стосовно принципу *res judicata*, Є. Колдов виокремив складові частини цього принципу саме в контексті цієї практики: а) наявність істотних підстав для перегляду судового рішення, яке набрало законної сили; б) наявність обмеженого кола підстав для перегляду судових рішень за ініціативою посадових осіб держави, які не були учасниками справи; в) дотримання порядку оскарження судових рішень; г) заборона безпідставного поновлення строків апеляційного оскарження; д) заборона оскарження судових рішень з метою нового розгляду справи (замасковане оскарження); е) заборона подачі тотожних позовів; є) дотримання правил преюдиції [6, с. 67]. З таким широким тлумаченням обсягу принципу *res judicata* у практиці ЄСПЛ в цілому можна погодитись, при цьому відзначивши, що він хоча й зачіпає важливі для особи процесуальні права, сам становить скоріше механізм або необхідну складову механізму забезпечення права більш високого порядку, а саме конвенційного права на справедливий суд, яке, своєю чергою, є процесуальною гарантією інших конвенційних прав.

Т. Цувіна відносить принцип *res judicata* до елементів права на справедливий суд, які становлять групу загальних процесуальних гарантій верховенства права [9, с. 376].

Отже, принцип *res judicata*, сам не втілюючи конкретне право, передбачене Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, становить необхідну складову механізму забезпечення конвенційного права на справедливий суд, що є частиною процесуальних гарантій існування верховенства права як метапринципу і середовища, у якому можуть бути реалізовані права і свободи людини.

Список використаних джерел:

1. Brumarescu v. Romania (Application no. 28342/95), European Court of Human Rights Judgment (Merits) of 28 October 1999. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58337> (дата звернення 04.12.2022).

2. *Esertas v. Lithuania* (Application no. 50208/06), European Court of Human Rights Judgment (Merits and Just Satisfaction) of 31 May 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111215> (дата звернення 04.12.2022).

3. *Jamali A., Faix M. The application of the doctrine of res judicata in the context of the African Court on Human and Peoples' Rights: analysis of the court's decisions in The Gombert and Dexter cases. Comparative Law Review. 2021. No. 27. P. 235–253. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/CLR.2016.006>.*

4. *Kehaya and others v. Bulgaria* (Applications nos. 47797/99 and 68698/01), European Court of Human Rights Judgment (Merits and Just Satisfaction) of 12 January 2006. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72559> (дата звернення 04.12.2022).

5. *Pilkov K. Reopening cases following judgments of the European Court of Human Rights: Room for a European Consensus? Access to Justice in Eastern Europe. 2022. Issue 4(16). P. 1–28. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.4-a000415>*

6. Колдов Є. О. Елементи принципу *res judicata* у цивільному судочинстві у практиці ЄСПЛ. *Право і суспільство*. 2021. № 5. С. 65–73. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.9>

7. Пільков К. М. Забезпечення дії принципу *res judicata* як складової права на справедливий суд: компонентний аналіз судового рішення. *Особливості правового забезпечення інтересів держави та суб'єктів приватного права в умовах системних суспільних криз: збірник наукових праць*. За заг. ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. Д. Крупчана. К., 2019. С. 164–177.

8. Пільков К. М. Новий розгляд справи після скасування рішення Верховним Судом: проблеми забезпечення змагальності та права на справедливий суд. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 233–242. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/56>.

9. Цувіна Т. Принцип верховенства права у практиці Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 373–379. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.66>.

Рудницька О. П.,
*кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка*
Дем'янюк В. М.,
*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
спеціальності 081 Право історичного
факультету Житомирського державного
університету імені Івана Франка*

ДІАЛОГ ТА МЕДІАЦІЯ ЯК НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ

Зазвичай захист порушених прав і законних інтересів, вирішення правових конфліктів пов'язують із правосуддям. Незалежне, дієве та прозоре функціонування системи правосуддя є основою реалізації принципу верховенства права закріпленого у статті 8 Конституції України й важливим елементом захисту та забезпечення основних прав і свобод людини. Поряд з тим юрисдикційна форма захисту не завжди відповідає очікуванням сторін, не завжди необхідна та доцільна у тих спрах, що виникають у сфері цивільно-правових відносин. Через перевантаженість судової системи, тривалість та складність судового процесу загалом як в Україні, так і закордоном, дедалі частіше застосовується поняття неюрисдикційних форм захисту прав.

Медіація – є одним із найбільш поширених у світі способів альтернативного вирішення правових спорів, що передбачає участь незалежної особи – медіатора. Цивільні правовідносини є найбільш сприятливими для застосування процедури посередництва в силу своєї диспозитивності.

Медіація в цивільному процесі України являє собою процедуру позасудового вирішення цивільно-правових конфліктів, що спрямована на самостійне досягнення сторонами рішень щодо позасудового врегулювання конфлікту за дотримання вимог цивільного законодавства. Вона будується на засадах добровільної участі, самовизначення та рівності сторін, конфіденційності інформації, незалежності та неупередженості медіатора. Тобто сам процес полягає

у тому, що медіатор виступає посередником між сторонами та докладає всіх зусиль аби позиції, побажання, інтереси та потреби сторін були почуті, правильно трактовані та в результаті вироблене взаємоприйняте рішення – вихід із конфліктної ситуації, який влаштовує сторін [1, с. 39].

Дослідження міжнародної правничої практики дозволяє дійти висновку про прогресивність та ефективність інституту медіації відносно інших наявних неюрисдикційних форм і про необхідність його законодавчого закріплення в Україні. Сенс медіації полягає у відході від конфлікту, виведення суспільства на якісно новий рівень співпраці та демократизму, зокрема, формування засад правової держави та ефективності громадянського суспільства [2, с. 6].

Європейська конвенція про захист прав людини та, зокрема, ст. 6 Конвенції, що захищає право на справедливий судовий розгляд. Для підтримки й узгодження завдань Держав-Учасниць у цьому відношенні та на додаток до зазначеної Конвенції з 1970-х років Комітет міністрів Ради Європи прийняв кілька рекомендацій, що визначають загальні принципи функціонування системи правосуддя та пропонують урядам розробити відповідне законодавство, а також приймають інші заходи, спрямовані на підтримку, розвиток і зміцнення таких принципів. Реалізація неюрисдикційних форм врегулювання спорів є однією з цілей прийнятих рекомендацій [3, с. 50].

Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету міністрів державам-членам про медіацію в цивільному процесі від 18 вересня 2002 року стала одним з перших документів подібного роду, що визнають важливість медіації для європейських спільнот. До того ж вони досі актуальні й тому, що стимулюють Держав-Учасниць впроваджувати та утверджувати медіацію в конкретно цивільному праві. В ній наголошується, що медіація може бути насамперед корисною в тому разі, коли судовий розгляд менше підходить сторонам. Зокрема, з огляду на витрати на них, офіційний характер судочинства або ж коли існує потреба підтримувати діалог чи контакти між сторонами. Держави повинні розглянути можливість організації та гарантування частково або повністю безоплатної медіації або надання правової

підтримки для медіації, зокрема, коли інтереси однієї зі сторін потребують особливого захисту [4].

В Україні медіація донедавна не мала законодавчого закріплення та не набула повсюдного поширення, хоча існує вона на наших теренах вже понад 20 років. Від 2010 року в Верховній Раді України було зареєстровано понад 10 законопроектів щодо медіації, хоча жоден із них не був прийнятий.

Закон України «Про медіацію» (далі – Закон) надає визначення основним термінам, таким як медіація та медіатор, врегульовує статус медіатора та процедуру проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), вимоги до підготовки медіатора та інші питання, пов'язані з цією процедурою, також передбачає внесення змін до чинного законодавства України. Хоча, на нашу думку, має деякі колізії з чинним законодавством у ст. 2 Закону визначено сферу застосування медіації. Спори, у яких медіація не застосовується, лише загально окреслені: «у спорах (конфліктах), якщо такі спори (конфлікти) впливають чи можуть вплинути на права і законні інтереси третіх осіб, які не беруть участі у медіації, та в інших випадках, передбачених законом». Проте нині у законодавстві такі винятки не знайшли визначення. Тому необхідно передбачити найбільш важливі сфери, де медіація не може бути застосована, це, своєю чергою, дасть змогу уникнути вільного тлумачення зазначеної норми. Статусу медіатора присвячений другий розділ Закону. Визначено вимоги до медіатора, його права та обов'язки та передбачено створення реєстру медіаторів. У ст. 15 Закону, що передбачає порядок процедури медіації, по суті визначає лише її початок і завершення. До того ж він чітко не формулює те, як повинні взаємодіяти учасники медіації та відповідні юрисдикційні органи, які вже залучені в процесі вирішення спору [7].

Отже, інститут медіації в Україні формується через об'єктивну потребу в допоміжній для правосуддя системі, яка дасть змогу розвантажити судову систему, забезпечити її ефективне функціонування, вирішувати наявні спори у швидкий, помірновитратний, конфіденційний та ефективний спосіб. Законодавче регулювання процедури медіації розширює альтернативні форми вирішення

спорів та дає змогу сторонам врегулювати конфлікт у позасудовому порядку, що сприятиме вдосконаленню в Україні механізмів захисту прав людини та громадянина. Також необхідно зазначити, що інститут примирення сьогодні в Україні не настільки популярний як в інших провідних країнах світу. Хоча й медіація має безліч переваг, до яких належать: доступність у порівнянні з судом, рішення, що приймається учасниками та задовольняє обидві сторони, економія ресурсів, дотримання принципу свободи особистості, з огляду на добровільність рішення.

Список використаних джерел:

1. Озерський І. В. Актуальні проблеми медіації в юрисдикційному процесі України : навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. 248 с.
Режим доступу: <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/353/>
2. Денисова Р. О. Інститут медіації в Україні (національно-історичний аспект). Теорія і практика правознавства. 2018. Вип. 1 (13). С. 5–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_11
3. Подковенко Т.О. Медіація: міжнародно-правові стандарти. Актуальні проблеми правознавства. 2017. № 4 (12). С. 47-54.
4. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах № Rec (2002) 10 від 18 вересня 2002 р. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf
5. Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

Савіна С. С.,

кандидат економічних наук

Савін В. В.,

здобувач вищої освіти СВО магістра

факультету права, публічного

управління та адміністрування

Вінницького державного педагогічного

університету імені Михайла Коцюбинського

ОПЛАТА ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Одним із важливих структурних елементів організації діяльності підприємства є оплата праці, оскільки від її оптимальної системи залежить життєвий рівень працівників і результати господарювання. Раціональна система оплати праці впливає на ефективність підприємства і на добробут населення. Рівень зарплати кожного працівника впливає на сукупний дохід населення, що сприяє формуванню попиту на товари, роботи і послуги. Відтак заробітна плата є основним джерелом доходів найманих працівників і підвищення їхнього життєвого рівня, механізмом матеріального стимулювання росту і підвищення продуктивності праці, вона впливає на масштаби соціально-економічного розвитку держави. Тому має велике значення як для конкретного працівника, так і загалом для розвитку держави та суспільства. Однак в умовах кризового стану економіки Україні через війну оплата праці, здебільшого, втратила свою відтворювальну функцію і перетворилася на соціальні виплати, а її «рівень є значно нижчим, порівняно з розвиненими державами світу» [1, с. 185]. З огляду на функції заробітної плати в суспільстві, державі і її значення для усіх підприємств, установ, організацій і для кожного найманого працівника, вважаємо, що тема не втрачає своєї актуальності. Означені обставини вимагають продовження наукових досліджень для пошуку відповідей на питання, пов'язаних із оплатою праці як інструмента мотиваційного механізму на підприємстві.

Легальне визначення заробітної плати міститься у Законі України «Про оплату праці», під якою законодавець розуміє «винагороду, обчислену, як

правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу» [2, ст. 1].

Заробітна плата має певні юридичні ознаки, за якими вона відрізняється від звичайної цивільно-правової винагороди. Так, на думку науковців, для заробітної плати як правової категорії характерними є такі ознаки: а) вона є винагородою за виконання працівником своїх трудових обов'язків (про це йдеться у ст. 21 КЗпП України); б) розмір заробітної плати визначається за наперед встановленими нормами і розцінками, які встановлюються централізовано або деталізуються у локальних актах. Її розмір залежить ще й від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства; в) заробітна плата має гарантований характер (це впливає з ст. 43 Конституції України, яка встановлює право кожного на заробітну плату не нижчу від визначеної законом. Заробітна плата повинна регулярно виплачуватися у строки, встановлені колективним договором або законом) [3, с. 204].

Оскільки заробітна плата є основним джерелом доходів найманих працівників, тому вона є найсильнішим мотиватором розвитку трудового потенціалу більшості населення. В ідеалі до основних функцій оплати праці відносять наступні: 1) відтворювальна функція заробітної плати – полягає у забезпеченні працівників необхідними життєвими благами для відтворення робочої сили; 2) стимулююча або мотивуюча функція заробітної плати – полягає у встановленні залежності її розміру від кількості й якості праці конкретного працівника, його трудового внеску в результати роботи підприємства; 3) регулююча функція заробітної плати – полягає в оптимізації розміщення робочої сили за регіонами, галузями господарства з урахуванням ринкової кон'юнктури; 4) соціальна функція заробітної плати – відображає міру живої праці при розподілі фонду споживання між найманим працівником і власником засобів виробництва; 5) функція формування платоспроможного попиту населення – її призначення полягає в узгодженні платоспроможного попиту, під яким прийнято розуміти форму виявлення потреб, забезпечених грошовими коштами покупців, з одного

боку, і виробництва споживчих товарів – з іншого [1, с. 186]. На жаль, в умовах сьогоденішніх життєвих реалій в Україні заробітна плата не виконує всіх цих функцій.

В умовах війни набув чинності Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі - Закон) [4], який не змінив порядок виплати заробітної плати, тобто її, як і раніше, потрібно виплачувати два рази на місяць. У разі неможливості виплати заробітної плати через воєнні дії виплата заробітної плати може бути призупинена, до моменту відновлення можливості підприємства здійснювати основну діяльність. При цьому роботодавець звільняється від відповідальності за порушення строків виплати заробітної плати, якщо саме він доведе, що таке порушення сталося внаслідок ведення бойових дій чи інших обставин. Попри воєнний стан, роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати, а також дбати про безпеку працівників [5].

Погоджуємося з думкою, що удосконалення оплати праці на підприємстві матиме високу ефективність у разі: дотримання принципів відповідності заробітної плати вартості робочої сили; залежності заробітної плати від кількості та якості праці та від кінцевих результатів роботи підприємства; забезпечення переваг в оплаті праці тим працівникам, які здійснюють найбільший трудовий внесок у виробничі результати підприємств; вдосконалення тарифної системи та нормування праці; відповідальності керівників підприємств за порушення законодавства про оплату праці; об'єднання індивідуальних інтересів з колективними [6, с. 62].

Отже, оплата праці є найголовнішим фактором, який забезпечує формування мотиваційного механізму і стимулює ефективність праці на підприємстві. Реформування системи заробітної плати повинно здійснюватися збалансовано і водночас із проведенням відповідних трансформацій у соціально-економічній сфері. Для посилення зацікавленості найманих працівників у підвищенні ефективності роботи необхідно вдосконалювати системи

матеріального стимулювання, впроваджувати винагороди за підсумками роботи, інші форми заохочення.

Список використаних джерел:

1. Голосніченко Д. І., Довжик А. М. Оплата праці: проблеми та шляхи вирішення. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 3/4 (23/24). 2014. С. 185-189.
2. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 17. Ст.121.
3. Мельничук О. А., Мельничук О. Ф. Трудове право України: навчальний посібник. Вінниця: «Едельвейс і К», 2009. 328 с.
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 р. №2136. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
5. Подолянчук О. А. Оплата праці та розрахунки з працівниками в умовах воєнного стану: трудові відносини та обліковий аспект. Ефективна економіка. 2022. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2022/83.pdf
6. Райко М. С. Оплата праці як один із важливих факторів матеріального стимулювання. Право та інновації. 2020. № 1 (29). С. 59-64.

Смішна Н. В.,

*директор Вінницького місцевого центру
з надання безоплатної вторинної правової допомоги*

Кушнір І. С.,

*здобувач вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

МЕДІАЦІЯ У ТРУДОВИХ СПОРАХ

З метою удосконалення захисту порушених прав у сфері праці, забезпечення ефективності механізму врегулювання трудових спорів і доступу до правосуддя

Кодекс законів про працю України 15 грудня 2021 р. був доповнений ст. 222¹. З цього часу трудовий спір між працівником і роботодавцем може вирішуватися шляхом застосування медіації. Відтак у трудовому праві з'явився ще один інструмент, спрямований на поліпшення відносин між сторонами трудового договору незалежно від форми останнього. Особливо актуальною є медіація в умовах воєнного стану, коли «гарантувати безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко. Тому, в умовах воєнного стану медіація – це альтернатива судовому процесу вирішення трудових спорів і врегулювання конфліктів» [1, с. 185].

У Законі України «Про медіацію» зазначається, що «медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2, ст. 1].

У ст. 3 Директиви 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах» медіація розглядається як структурована процедура, у якій дві або більше сторін намагаються досягти примирення та згоди самостійно, на добровільній основі, для вирішення спору між ними за допомогою посередника [3, ст. 3].

Наразі ще існують деякі причини, які негативно впливають на поширення медіації у трудових відносинах. По-перше, сторони трудового договору мало поінформовані про таку можливість і необізнані про новий спосіб урегулювання спору, не знають переваг медіації. По-друге, поки що цей ринок послуг в Україні нерозвинений, ще мало кваліфікованих медіаторів, тому існує недовіра до них. По-третє, реєстр медіаторів лише формується окремими суб'єктами, які надають ці послуги. Зокрема, серед них центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Однак поступово, шляхом популяризації медіації, альтернативний позасудовий спосіб вирішення трудових спорів займе чільне місце.

Із узаконенням медіації врегулювати трудовий спір можна за допомогою незалежного посередника, який сприяє сторонам знайти компромісне рішення. На цьому переваги медіації не завершуються, оскільки вона дає можливість

конфіденційно вирішити спір. Ця ознака інколи є вирішальною для вибору роботодавцем медіації як альтернативного способу розв'язання трудового спору. Конфіденційною інформацією вважається «вся інформація, яка стала відома під час підготовки до медіації та проведення медіації, зокрема про пропозицію та готовність сторін конфлікту (спору) до участі у медіації, факти та обставини, висловлені судження та пропозиції сторін медіації щодо врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації» [2, ст. 6]. У цьому контексті важливим є те, що медіатор не може бути допитаний як свідок у справі щодо конфіденційної інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

До того ж, застосовуючи медіацію, роботодавець і працівник економлять час, фінанси, здоров'я та інші ресурси, передусім ділову репутацію. Медіація за кордоном вельми результативна. Так, «в США 95% справ, що були направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду; в Німеччині 90% медіацій завершуються мировою угодою (для Нижньої Саксонії такий показник дорівнює 97%); у Великобританії показник результативності медіації становить 90–95%; загальноєвропейський показник результативності медіації – 40–80%» [4, с. 130].

Трудова медіація має певні особливості, за якими відрізняється від інших видів. На думку Я. Р. Бутинської, медіація у сфері праці має такі риси: «1) це позасудовий порядок вирішення трудового спору з використанням неюрисдикційних способів захисту трудових прав працівника і роботодавця, який спрямований на примирення і вироблення сторонами спору узгодженого рішення за допомогою компромісу; 2) це трудове примирення за допомогою посередника, без втручання уповноважених державних органів. Сторони конфлікту самостійно визначають, хто конкретно буде посередником; 3) інститут медіації передбачає переговорний процес, за підсумками якого виявляються інтереси і потреби сторін трудових відносин, що ґрунтується на основі не позицій, а інтересів; 4) медіація завершується добровільною угодою (основана на взаємних поступках) сторін трудової розбіжності. При цьому медіатор позбавляється можливості приймати обов'язкове для сторін рішення» [5, с. 148].

Отже, узаконення медіації як позасудового добровільного способу розв'язання трудових спорів є позитивним рішенням. Її застосування має низку переваг: призводить до зменшення завантаженості судів, пришвидшує вирішення трудового спору, економить час і кошти, зберігає здоров'я, ділову репутацію сторін трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Менів Л. Д. Урегулювання трудових спорів шляхом медіації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2022. Вип. 71. С. 181-185.
2. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. *Відомості Верховної Ради*. 2022. № 7. Ст.51.
3. Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0052>
4. Кільдюшкіна О. Передумови впровадження медіації в Україні. *Все для юриста*. 2010. №3. С.130-133.
5. Бутинська Я. Р. Медіація у трудовому праві України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 3. С.146-150.

Гняздовський К. В.,
здобувач вищої освіти СВО бакалавра
спеціальності Соціальне забезпечення
юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ЯК СКЛАДОВА ТВОРЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Важливим елементом творення демократичної держави, виступає участь кожного громадянина у її творені. Відповідно до цього, держава зобов'язана побудувати такі механізми комунікації, за допомогою яких кожен пересічний

громадянин зможе висловити свої інтереси в контексті формування державної політики. На сьогодні, одним із таких механізмів зв'язку з державою виступає електронна петиція. Відповідно до Конституції України, а саме ст. 40 зазначено право кожної людини безпосередньо звертатись, а також направляти колективні письмові звернення або ж індивідуальні до державних органів, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб [1].

Досліджуючи дане питання, слід насамперед зазначити поняття електронної петиції. Отже відповідно до Закону України «Про звернення громадян», електронна петиція – це особлива форма колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування, яке обов'язкове до розгляду за умови набрання необхідної кількості голосів. Відповідно до цього Закону, громадяни можуть звернутися до зазначених вище суб'єктів з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції [2]. Саме ознака зручності є її великою перевагою, адже фізично збирати підписи не потрібно, достатньо ідентифікуватись і подати петицію або ж проголосувати вже за існуючу. Важливим є і те, що з моменту оприлюднення петиції, її має змогу переглянути та підтримати будь-хто. Варто зазначити, що основним призначенням електронних петицій є зменшення соціального напруження, а також сприяння у швидкому реагуванні органами державної влади на будь якому рівні, шляхом так званого діалогу і зв'язку між громадянами та владою з метою вирішення суспільно важливих питань [3]. Слід сказати і про те, що е-петиція, є дуже важливим елементом у привертанні уваги до проблеми, що турбує людей. Відповідно до цього держава повинна негайно реагувати на ті гострі проблеми, які турбують суспільство, з метою найшвидшого її вирішення.

Проте не все так легко і просто, як може здаватись на перший погляд. Хоч і громадянам дозволено звертатись з тими питаннями, які вони вважають важливим для вирішення, законодавство зазначає перелік питання, які не можуть міститись в е-петиції, зокрема:

заклики до повалення конституційного ладу;
порушення територіальної цілісності України;
пропаганду війни, насильства, жорстокості;
розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі;
заклики до вчинення терористичних актів;
посягання на права і свободи людини [2].

Окрім того не слід забувати і про проблемні аспекти впровадження електронних петицій в Україні. Серед одних із найважливіших питань, які потребують удосконалення, є проблема ідентичних петицій по темі, адже сайт не повідомляє, що вже петицію на зазначену тему створена, що породжує проблему недостатності кількості голосів через їхню множинність. Не менш важливою є проблема відсутності веб-порталу для всіх петицій. Проблема полягає в тому, що громадяни частенько через недостатню поінформованість не розуміють на сайт якого органу слід звернутись у формі петиції, чи до офіційного інтернет-представництва Президента України або можливо до Кабінету Міністрів України, Верховної

Ради України чи до єдиної системи місцевих петицій [4]. Теж гострою проблемою є відсутність довіри громадян до даної форми звернення. Адже в більшості випадках органами державної влади ігноруються звернення суспільства, лише окремі з них досягають своєї мети, що посилює сумніви, щодо даного способу комунікації та її дієвості.

Підсумовуючи все вищезгадане, слід сказати, що електронні петиції – це важливий інструмент для кожного громадянина держави у контексті її покращення, що є інструментом зближення суспільства та влади. Проте, на сучасному етапі в Україні стан впровадження електронних петицій, на жаль, не можна вважати досконалим, і вимагає доопрацювання і істотного вдосконалення з метою відповідного функціонування даного інституту

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про звернення громадян». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 47. Ст. 256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Решота В.В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. № 15. С. 91-94.
4. Леута О.С., Псьота О.В. Електронні петиції, як новий механізм влади та суспільства. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. №3. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2018/11.pdf

Яценко В. П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Марчук М. В.,

*курсант 3 курсу факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Протидія корупції у нашій державі стала ледь не першочерговим завданням. Про це свідчить створення антикорупційних органів та зміни у чинне законодавство України в частині регламентації відповідальності за корупційні діяння. З одного боку, прагнення подолати це ганебне явище, яке попри це притаманне будь-якій державі, є цілком виправдане, з іншого непослідовність та необґрунтованість окремих рішень засвідчує певним чином неправильний курс. Небезпеку корупції насправді переоцінити важко. Недарма у наукових працях

звертається увага на те, що корупція спричиняє руйнівний вплив на усі сфери життя українського суспільства, є серйозною перешкодою для реформ в усіх сферах життєдіяльності країни, перешкоджає надходженню інвестицій.

Корупція є одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави, вона негативно впливає на всі сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сферу громадську свідомість, міжнародні відносини.

Подолання корупції в Україні є серйозною проблемою, нерозв'язання і загострення якої визначає міжнародне становище нашої держави та політичний імідж у світі. Проте, незважаючи на розвинену законодавчу базу України у сфері протидії корупції і націленість державної політики на її ліквідацію, корупція у країні викликає безліч нарікань. Отже, сфера протидії корупції не лише не втрачає актуальності, навпаки вимагає більших зусиль як на законодавчому рівні, так і в практичній площині діяльності правоохоронних та судових органів [1].

Важливу роль у протидії корупційним проявам відведено адміністративному законодавству. Про це свідчить спрямованість Закону України «Про запобігання корупції» на широке застосування адміністративної відповідальності за корупційні діяння. При цьому, порядок притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення пов'язані з корупцією здійснюється за загальними правилами провадження у справах про адміністративні правопорушення з урахуванням певних особливостей притягнення до адміністративної відповідальності.

Адміністративне законодавство передбачає спеціальні строки накладення адміністративних стягнень. Вони мають бути накладені протягом шести місяців з дня виявлення, але не пізніше двох років з дня його вчинення [2]. Крім того, визначені чіткі строки передачі протоколу про адміністративне правопорушення, пов'язаного з корупцією, разом з іншими матеріалами до місцевого загального суду за місцем вчинення такого правопорушення.

Слід звернути увагу на закріплений за посадовою особою, що склала протокол про адміністративне правопорушення обов'язок повідомлення суб'єктів

владних повноважень, де працює особа, яка притягається до відповідальності, про складення протоколу. Таким чином, законодавець передбачаючи можливість відсторонення такої особи від виконання службових повноважень унеможлиблює подальший вплив даної особи на конкретні правовідносини та дискредитацію органу.

Окрема процедура здійснення провадження передбачена у разі участі у справі про адміністративне правопорушення викривача. В такому разі одночасно з надісланням протоколу до суду особа, яка склала протокол про вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, надсилає інформацію про особу викривача до Національного агентства з питань запобігання корупції [3]. Вбачається, що такі дії доцільні були б у випадках, коли мова йде про захист викривача в конкретній ситуації.

Слід відмітити, що в КУпАП закріплена норма, яка дозволяє зупинити провадження. Строк розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення, якщо особа, щодо якої складено протокол про адміністративне корупційне правопорушення, умисно ухиляється від явки до суду або з поважних причин не може туди з'явитися (хвороба, перебування у відрядженні чи на лікуванні, у відпустці тощо). Таким чином не лише дотримуються процесуальні строки розгляду справи, а й забезпечується реалізація одного із принципів адміністративної відповідальності – невідворотність покарання.

Крім того, особливого значення набуває направлення постанови про накладення адміністративного стягнення владним суб'єктам за місцем роботи правопорушника для усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення. Адже відповідні органи не лише мають виправити дані недоліки, а й відзвітувати про це суду. Таким чином держава усуває будь-які прояви формалізму в сфері порушення антикорупційного законодавства.

Відтак, в Україні розроблена достатня правова основа протидії корупції. Разом з тим, корупцію можна подолати не лише при дотриманні передбачених законодавцем обмежень у сфері корупції, але й при безумовному дотриманні процедури притягнення до відповідальності особи, що вчинила відповідне

правопорушення. Крім того, доцільно було б мінімізувати вплив сторонніх факторів на посадових осіб, що складають протоколи про адміністративні правопорушення в цій сфері та розглядають справи даного характеру. Звичайно, корупцію перемогти лише адміністративно-правовими й взагалі, правовими методами, неможливо. Необхідно прагнути до максимальної її мінімізації шляхом створення негативного ставлення у суспільства до будь-яких проявів корупції. Такий підхід буде можливий завдяки політичній волі.

Список використаних джерел:

1. Домініка Корецька-Шукевіч. Окремі проблемні аспекти адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією за законодавством України. URL: [https:// dx.doi.org/10.5281/zenodo.3696468](https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.3696468)
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Бойко М. М.,
аспірантка Академії адвокатури України

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ АДВОКАТІВ – ЯК ЗАВДАННЯ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Незалежність суб'єктів адвокатського самоврядування є засадничим принципом адвокатури. У контексті реалізації даного принципу слід звернутися до питання забезпечення незалежності адвокатів, що є одним із завдань адвокатського самоврядування відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 44 Закону № 5076-VI [1].

Як зазначає О. С. Заяць, незалежність адвоката гарантується законом, однак для того, щоб цей принцип діяв на практиці, а не лише декларувався, попри бажання самого адвоката необхідно об'єднати зусилля адвокатської спільноти,

аби не йти на компроміси із публічною владою, а здійснювати свою професійну діяльність виключно в межах закону [2, с. 33]. Адвокат є незалежним від органів публічної влади, їх посадових та службових осіб, правоохоронних органів та інших суб'єктів [3, с. 39]. Адвокат повинен бути вільним у політичному, економічному та інтелектуальному аспекті, під час консультування та представництва клієнта. Відтак, адвокат повинен бути незалежним від державних та будь-яких інших владних інтересів, він також не повинен допускати посягань на свою незалежність через неналежний тиск з боку своїх ділових партнерів [4, с. 10]. Принцип незалежності адвоката є похідним від його статусу та обумовлений готовністю кожного адвоката розвиватися, відповідати вимогам, які ставляться до представників даної професії [2, с. 33]. Даний принцип дозволяє йому самостійно визначати правову позицію у справі, а будь-який незаконний вплив на нього має наслідком притягнення до юридичної відповідальності [3, с. 39].

К. Северин крім вищеназваних складових принципу незалежності адвоката, наголошує на важливості дотримання процесуальних гарантій, що покликані забезпечити принцип рівності адвоката з іншими учасниками процесу, безпекових гарантій адвоката, забезпеченні адвокатської таємниці. Крім того, на думку автора, принцип незалежності адвоката включає незалежність від клієнта та від своїх особистих інтересів [5, с. 163-165].

Торкаючись питання незалежності адвоката у відносинах «адвокат-клієнт», слід звернути увагу на діаметрально різні точки зору. Зокрема, як зазначає К. Северин, адвокат є незалежним від клієнта, що дозволяє йому не відступати від професійних принципів заради інтересів клієнта. Незалежність від клієнта обумовлена тим, що адвокат повинен зберегти довіру третіх осіб та суду й при цьому забезпечити якісну правничу допомогу [5, с. 164]. На думку В. В. Грисюк, навпаки, професійна незалежність адвоката обмежується інтересами клієнта та межами, визначеними законодавством [6, с. 39]. Н. Г. Бакаянова наголошує, що «дії адвоката при наданні правової допомоги повинні бути наслідком самостійно прийнятого адвокатом рішення без зовнішнього тиску інших суб'єктів, чого немає при аналізі залежності чи незалежності адвоката від власних інтересів. У зв'язку

з цим, незалежність адвоката від власних інтересів при наданні допомоги клієнту не охоплюється принципом незалежності як таким – її слід розглядати у контексті змісту принципу уникнення конфлікту інтересів» [7, с. 363].

В. В. Грисюк зазначає, що професійну незалежність адвоката слід розуміти не як щедрий аванс держави, а як запоруку довіри, гарантію невтручання у професійну діяльність та усвідомлення своєї особистої відповідальності. Незалежність на практиці слід розуміти як ніким не контрольовану свободу процесуальних дій адвоката під час провадження конкретної справи та реалізації своїх процесуальних прав та юридичних обов'язків. Принцип незалежності підкреслює особливий статус адвоката. Незалежність адвоката є суто професійною категорією, тобто незалежність під час реалізації таких функцій, як: захист, представництво, надання інших видів правничої допомоги [6, с. 39].

К. Мічелс у праці «Незалежність адвоката: від ідеального до життєздатного юридичного стандарту» зазначає, що представляючи інтереси свого клієнта, адвокат повинен здійснювати незалежне професійне судження та надавати «відверту пораду». На думку автора, принцип особистої незалежності адвоката слід трактувати ширше, оскільки він виходить за межі адвокатської діяльності (представництва інтересів клієнтів у судах під час захисту їхніх прав). Автор наголошує на необхідності незалежного професійного судження адвокатом під час консультування своїх клієнтів та наданні їм юридичних порад. Професійне судження складається з процесуального та змістовного компонентів. Якщо процесуальний компонент професійного незалежного судження адвоката реалізується у судовому процесі, то змістовний – під час консультування та має ґрунтуватися на достатній інформації, з урахуванням професіоналізму та компетентності. Адвокат повинен використовувати професійне судження при аналізі фактів і законодавства, надаючи їм тлумачення, що відповідає стандартам, визнаним юридичною спільнотою. Дисциплінарні органи повинні розглядати скарги на адвоката, подані як клієнтами, так і третіми особами, які постраждали внаслідок шахрайства клієнта, якого можна було уникнути завдяки незалежному професійному судженню адвоката. Так, у юридичній практиці США існують

доктрини, які поширюють обов'язок обережності на адвокатів стосовно т. зв. «неклієнтів», й відповідно, дозволяють юрисдикціям визнавати скарги третіх сторін щодо відшкодування збитків. Питання щодо того, чи реалізував адвокат професійне незалежне судження, не є суб'єктивним під час притягнення до дисциплінарної відповідальності [8, с. 102, 105, 116, 139].

Аналіз зазначених поглядів, дозволяє дійти висновку, що забезпечення незалежності адвокатів як одне із головних завдань адвокатського самоврядування, передбачає контроль за дотриманням законодавства адвокатами, захист і контроль за дотриманням адвокатами принципів адвокатської діяльності, Правил адвокатської етики та дотримання законодавства у професійній діяльності. Це не означає захист конкретного адвоката чи його інтересів, особливо якщо він вчинив проступок. Забезпечення незалежності адвокатів як завдання органів адвокатського самоврядування слід розуміти ширше, а саме як забезпечення незалежності інституту адвокатури загалом та недопущення незаконного впливу в адвокатську діяльність і в роботу органів адвокатського самоврядування, зокрема.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 14.11.2022).
2. Заяць О. С. Інтернціональний аналіз світоглядних ознак професійної адвокатської діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18. Право.* 2021. Вип. 36. С. 32–37. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36649/Zaiats_327.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 04.09.2022).
3. Бочуляк Н. І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2019. Вип. 21. С. 34-41. URL:

<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19878/bochulyak.pdf> (дата звернення: 06.09.2022).

4. Між молотом та ковадлом: напади на адвокатів в Україні: звіт Місії МКЮ в Україні. International Commission of Jurists. Geneva, 2020. 66 p. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2020/05/Ukraine-Between-the-rock-and-the-anvil-Publications-Reports-Mission-report-2020-UKR.pdf> (дата звернення: 16.09.2022).

5. Северин К. М. Основні елементи принципу незалежності адвокатської діяльності на сучасному етапі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 28. Том 3. С. 162–165.

6. Грисюк В. В. Теоретичні засади юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності: дис. доктора філософії за спец. 081 «Право». Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021. 202 с.

7. Бакаянова Н. М. Про сутність та межі адвокатської незалежності. *Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)*. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 361-364. URL: <https://cutt.ly/QHmn0gD> (дата звернення 16.10.2022).

8. Kevin H. Michels (2010). Lawyer Independence: from ideal to viable legal standard. *Case Western Reserve Law Review*. Vol. 61. Issue 1. P. 85-141. URL: <https://scholarlycommons.law.case.edu/caselrev/vol61/iss1/8> (дата звернення 16.10.2022).

Червінський В. В.,
аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту №1
Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТОМ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ВІД ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Збройна агресія російської федерації проти України цілком виправдано відсунула на задній план протидію багатьом кримінальним правопорушенням, у

тому числі і тим, які пов'язані з травмуванням та загибеллю людей. Адже вбивства та каліцтво десятків тисяч українців внаслідок бойових дій має бути належним чином задокументовано та розслідувано, що потребує колосальних зусиль з боку оперативних працівників, слідчих, експертів та прокурорів, а також значного часу. Разом з тим, оперативні підрозділи, органи досудового розслідування та прокуратура повинні забезпечувати активну протидію організованій злочинності, яка на тлі війни зміцнює свої позиції та поширює вплив на усі сфери життя.

Такий стан речей став причиною того, що значно знизилася ефективність діяльності правоохоронних органів з розслідування кримінальних правопорушень, розпочатих за фактами дорожньо-транспортних пригод. Унаслідок недостатньо активного та професійного виконання слідчими своїх обов'язків, прокурори не можуть забезпечити виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України: провадження закриваються з формальних підстав, а для доведення вини особи, яка спричинила ДТП часто бракує доказів. При цьому порушуються права потерпілих від дорожньо-транспортних пригод. Вони не лише позбавлені компенсації за спричинену моральну та матеріальну шкоду, а й отримують додаткову психічну травму через фактичну несправедливість, яка за суто формальними ознаками є цілком законною.

Виправлення такого становища полягає не лише у вдосконаленні роботи органів досудового розслідування та прокуратури, а й в забезпеченні ефективності інституту представництва інтересів потерпілого від ДТП. Саме цей інститут на теперішній час може розглядатися як одна з важливих гарантій забезпечення виконання завдань кримінального провадження у справах досліджуваної категорії.

Запорукою ефективності та розвитку зазначеного вище інституту є розробка його теоретичних засад. До таких засад відносимо розуміння змісту представництва адвокатом інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.

Теоретиками права ґрунтовно досліджено питання структури юридичної діяльності, її різновидів та співвідношення з правотворчою, правоохоронною, правозахисною правозастосовною [1–6]. Їх доробок конкретизовано фахівцями у різних галузях права, зокрема у площині кримінальної процесуальної діяльності.

Узагальнення положень фундаментальних наукових праць, у яких розглянуто зміст діяльності загалом і юридичної діяльності зокрема, а також її окремих видів, свідчить про суттєві відмінності в поглядах щодо цього питання. До числа елементів структури діяльності, за даними різних наукових джерел, входять: засіб (засоби), методи, способи, результат (очікуваний результат), мета, завдання, цілі, процес діяльності, форма процесу діяльності, об'єкт, суб'єкт (суб'єкти), учасники, юридичні дії й операції, засоби і способи здійснення дій та операцій, результати дій, принципи, функції, напрями, стадії, етапи [7, с. 65-66].

Серед різноманітних підходів до розуміння змісту юридичної діяльності (зокрема, кримінальної процесуальної) найбільш обґрунтованою нам видається позиція М. А. Погорецького [8, с. 153], який виділяє наступні внутрішні структурні елементи змісту кримінального процесу: мета, завдання, дії та суб'єкти. Ці елементи, на думку вченого, утворюють його як цілісну діяльнісну систему. Стадії, етапи, організаційно-правові форми кримінального процесу науковець відносить до зовнішніх елементів структури кримінального процесу. Принципи, методи та функції дослідник не вважає елементами змісту кримінального процесу як діяльної системи, але вказує, що вони відіграють важливу роль у його функціонуванні й характеризують внутрішні та зовнішні сутнісні ознаки даного виду діяльності.

Саме цей підхід ми вважаємо доцільним для застосування дослідження змісту представництва інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні.

Слідуючи цьому підходу ми дійшли наступних висновків. Представництво інтересів потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні є різновидом кримінальної процесуальної діяльності адвоката та

охоплюється поняттями правозахисної та юридичної діяльності. Зміст такого представництва становлять його мета, завдання, дії та суб'єкти.

Представником інтересів потерпілого у кримінальному провадженні може бути лише адвокат. Діяльність законного представника потерпілого слід відмежовувати від діяльності адвоката та доцільно відносити до окремого виду діяльності – «законне представництво».

Мета досліджуваного виду представництва відповідає завданням, викладеним у ст. 2 КПК України та полягає у реалізації прав, свобод та законних інтересів потерпілого від ДТП, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб той, хто вчинив кримінальне правопорушення передбачене статтями 286–288 КК України, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

У межах зазначеної мети представник (у взаємодії зі слідчим, прокурором) виконує такі основні завдання: встановлення винного, доведення його вини; притягнення його до відповідальності за законом та відшкодування шкоди, що була заподіяна потерпілому кримінальним правопорушенням.

Ці завдання втілюються в життя завдяки конкретним діям представника потерпілого від дорожньо-транспортної пригоди у кримінальному провадженні. Залежно від своєї сутності дані дії слід розмежовувати відповідно до окремих форм діяльності адвоката, до яких належать: процесуальна, пошукова (детективна), консультативно-контрольна та аналітична.

Список використаних джерел:

1. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти: автореф. дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2007. 35 с.
2. Тихомиров Д. О. Юридична діяльність в англо-американській правовій сім'ї : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2009. 16 с.

3. Кельман Л. М. Соціально-політичні фактори впливу на правозастосовну діяльність: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. К., 2007. 20 с.

4. Мінченко О. В. Особливості здійснення юридичної діяльності в умовах германської правової сім'ї: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2009. 20 с.

5. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2010. 20 с.

6. Дума В. В. Правозастовча діяльність та форми її здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». К., 2010. 20 с.

7. Грібов М. Л., Козаченко О. І. Негласне співробітництво в механізмі забезпечення прав людини: монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 352 с.

8. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

Чернецька О. А.,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СУДАМИ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЯКІ ПЕРЕДБАЧЕНА СТ. 44³ КУпАП

Постановою Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 року № 211 «Про запобігання поширенню територією України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Cov-2» з березня 2020 року на всій території України запроваджено карантин, який згодом було продовжено. На працівників Національної поліції, Національної гвардії та посадових осіб органів місцевого самоврядування покладено обов'язки щодо контролю за дотриманням заборон, встановлених постановою Кабінету Міністрів України №1236 від 09.12.2020 року, зокрема оформлення відповідних матеріалів про

правопорушення для притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності. Однак, як показує практика прийняття судами рішень та притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності не є однозначною. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 року № 530 КУпАП доповнено ст. 44³ «Порушення правил щодо карантину людей», якою встановлено адміністративну відповідальність за порушення правил, спрямованих на запобігання поширенню COVID-19.

Як свідчать результати аналізу справ про адміністративні правопорушення за ст. 44³ КУпАП, які були розглянуті судами протягом 2020-2022 років у більшості випадків провадження у справах закрито у зв'язку з відсутню складу адміністративного правопорушення або повернуто до підрозділів поліції для доопрацювання, оскільки протоколи про адміністративне правопорушення не відповідали вимогам ст. 256 КУпАП.

Наприклад, суддя Дергачівського районного суду Харківської області повернув справу про адміністративне правопорушення за ст. 44³ КУпАП для належного оформлення до відділу поліції. Підставою для повернення слугувало відсутність доказів винуватості особи у вчиненні правопорушення [2].

Постановою Виноградівського районного суду Закарпатської області провадження у справі про адміністративне правопорушення за ч.1 ст.44³ КУпАП закрито на підставі п.1 ст. 247 КУпАП у зв'язку з відсутністю події і складу адміністративного правопорушення. Закриваючи провадження по справі суддя вказав, що матеріали справи не містять доказів вчинення особою правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 44³ КУпАП, а саме: особа, яка притягається до відповідальності не є суб'єктом господарювання, а є лише особою, працю якої цей суб'єкт використовує. Отже, така особа не несе відповідальність за невиконання суб'єктом господарювання встановлених законодавством обов'язків [6].

Проте, найчастіше судді закривають провадження по справі у зв'язку із малозначністю вчиненого адміністративного правопорушення.

Так, відповідно до ст. 22 КУпАП орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити правопорушника від адміністративної відповідальності та обмежитись усним зауваженням у разі малозначності вчиненого ним адміністративного правопорушення [1].

Як свідчить судова практика переважна більшість висновків суддів щодо малозначності правопорушення ґрунтується на наявності пом'якшуючих обставин, зокрема беруться до уваги характер вчиненого правопорушення, особу порушника, ступінь її вини, майновий стан. Наприклад, суддя Ічнянського районного суду Чернігівської області звільнив особу від адміністративної відповідальності за ч. 1 ст.44³ КУпАП, у зв'язку із малозначністю вчиненого адміністративного правопорушення та оголосив їй усне зауваження, оскільки раніше особа до адміністративної відповідальності не притягувалась, враховуючи відсутність завданої шкоди, умови та ситуацію, в яких правопорушення вчинене [5].

Рішенням Червоноградського міського суду Львівської області скасовано постанову про притягнення до адміністративної відповідальності по справі про адміністративне правопорушення про накладення адміністративного стягнення за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч.2 ст.44³ КУпАП у виді штрафу в розмірі 255 гривень та закрито провадження по справі на підставі п.1 ст.247 КУпАП, за відсутності події та складу адміністративного правопорушення, передбаченого ч.2 ст.44³ КУпАП. Скасовуючи постанову про притягнення до адміністративної відповідальності, суд вказав на те, що працівниками поліції були порушені права особи, яка притягується до відповідальності, передбачені ст. ст. 268, 280 КУпАП [3].

Таким чином, закриваючи провадження у справах про адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44³ КУпАП, суди керуються основними принципами судочинства в Україні, а також активно застосовують практику Європейського суду з прав людини, відповідно до якої суд не має права

самостійно редагувати фабулу правопорушення, відображену в протоколі, яка по суті становить виклад обвинувачення у вчиненні певного правопорушення, винуватість у скоєнні якого певна особа має доводити в суді, а також суд не має права самостійно відшукувати докази винуватості особи у вчиненні правопорушення, оскільки в такий спосіб неминуче перебиратиме на себе функції обвинувача, позбавляючись статусу незалежного органу правосуддя, що є порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Однак, не зважаючи на велику кількість закритих проваджень, все ж таки суди притягують винних осіб до відповідальності за порушення передбачені ст. 44³ КУпАП.

Так, наприклад постановою Красноармійського міськрайонного суду Донецької області суб'єкта господарювання визнано винним у скоєнні правопорушення, передбаченого ч.1 ст.44³ КУпАП та накладено на нього адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що складає 17000 (сімнадцять тисяч) грн. Підставою для накладання штрафу слугувала допуск продавця до роботи з обслуговування громадян без документу про повний курс вакцинації [4].

Отже, з аналізу змісту судових рішень вбачається, що провадження у справах закриваються з підстав відсутності в протоколах про адміністративні правопорушення посилання на норми Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» чи іншого нормативно-правового акта, який порушила особа та в чому конкретно полягають такі порушення; допущення помилок під час складання протоколів (відсутність інформації, яка має бути наявна в протоколі обов'язково, чи зазначення помилкових даних); не надано достатніх доказів на підтвердження вчинення особою адміністративного правопорушення. Тобто такі обставини, свідчать про відсутність доведеності складу адміністративного правопорушення, а також з огляду на приписи ст. 62 Конституції України, відповідно до якої обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Що стосується притягнення правопорушників до відповідальності за ст. 44³ КУпАП, в цьому питанні судова практика немає однозначного підходу. Так одні судді визнають особу винною у вчиненні правопорушення та накладають на неї штраф, інші визнають особу винною у вчиненні правопорушення, проте звільняють від відповідальності у зв'язку із малозначністю скоєного правопорушення. На нашу думку, результат розгляду справи залежить від внутрішнього переконання судді та його суб'єктивного сприйняття конкретної ситуації, а також ступеня суспільної небезпечності вчиненого протиправного діяння.

Підсумовуючи вищевикладене, можливо дійти висновку, що такі обставини демонструють, що у 2020-2022 роках механізм притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчиняли адміністративні правопорушення, передбачені ст. 44³ КУпАП, практично не працював. При наявності прямо протилежних висновків в рішеннях судів важко говорити і про дотримання принципу правової визначеності під час розгляду адміністративних справ. Малоефективна система притягнення до відповідальності негативно впливає і на загальний стан дотримання законодавства за порушення правил карантину, санітарно-гігієнічних та санітарно-протиепідемічних правил і норм.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1984 року № 8074-Х. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415>.
2. Постанова Дергачівського районного суду Харківської області від 10.03.2021 року по справі № 619/1248/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95414377>.

3. Рішення Червоноградського міського суду Львівської області від 30.07.2021 року по справі № 444/1373/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98723230>.

4. Постанова Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 08.11.2021 року по справі № 235/8006/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100878060>.

5. Постанова Ічнянського районного суду Чернігівської області від 21.12.2021 року по справі № 733/1342/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102080900>.

6. Постанова Виноградівського районного суду Закарпатської області від 11.02.2022 року по справі № 299/349/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103114364>.

Юськов Д. С.,

*аспірант кафедри публічного управління
та адміністрування спеціальності
281 Публічне управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

УЧАСТЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ

Із початку 2010-х рр. Україна при реалізації громадян права на освіту почала декларувати державно-громадську модель управління освітою, що значно розширює участь інститутів громадянського суспільства в реалізації державної освітньої політики. «Національна доктрина розвитку освіти України на 2012–2021 рр.» зазначає, що «сучасна система управління освітою має розвиватися як державно-громадська, повинна враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентноспроможність їх освітніх послуг. Діяльність освітян спрямовується на пошуки нових демократичних відкритих моделей управління освітою, що зорієнтовують освітні процеси не на відтворення, а на розвиток. У ній передбачається забезпечення державного

управління з урахуванням громадської думки, унаслідок чого змінюється навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою» [1, с. 31].

З прийняттям у 2017 р. Закону України «Про освіту» серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності проголошено принципи державно-громадського управління та державно-громадського партнерства, що значно розширюють участь інститутів громадянського суспільства в реалізації державної політики у сфері освіти. Стаття 70 зазначеного Закону розтлумачує державно-громадське управління у сфері освіти як «взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою прийняття ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти» [2, с. 380]. Одночасно, цей нормативно-правовий акт чи не вперше вживає у національному законодавстві термін «громадське самоврядування у сфері освіти» як «право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та / або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їх компетенції» [2, с. 380].

Закон України «Про освіту» не виокремлює форми взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади та місцевого самоврядування при реалізації права громадян на освіту. Проте, цілком очевидно, що завдання громадянського суспільства у демократичній державі полягає у представленні інтересів різних соціальних груп, участі у виробленні та прийнятті публічних рішень, нагляду та контролю над діяльністю органів публічної влади. Дослідники В. Кононенко та С. Лапшин вважають, що «у модерних процесах становлення ефективного публічного управління в Україні, найбільш актуальною формою співпраці інститутів громадянського суспільства та держави має стати

соціальне партнерство» [3]. На їхню думку, в сучасних умовах переважають правові форми взаємодії громадянського суспільства та органів публічної влади, серед яких: участь представників громадянського суспільства у роботі органів державної влади, органів правоохоронної діяльності та діяльності державних підприємств, установ та організацій через діяльність наглядових та громадських рад; залучення представників громадського сектору на керівні посади органів державної влади; участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави; участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовчій діяльності держави; участь представників громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави [3].

Законом України «Про освіту» передбачено, що для реалізації концепції державно-громадського управління у сфері освіти можуть утворюватися репрезентативні громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства, що представляють, у тому числі: педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; здобувачів освіти; батьків; заклади освіти; роботодавців; об'єднання зазначених категорій осіб [2, с. 380]. Залучення цих інститутів громадянського суспільства до управління освітою допомагає ширше репрезентує громадську думку й активну соціальну позицію громадян. Механізмами, що допомагають збирати інформацію, сприяють розвитку ініціативи й соціальної свідомості населення, є: моніторинг, проведення зборів громадськості, опитування, волонтерські акції, використання соціальних індикаторів, розвиток партнерських відносин тощо [4].

Громадське самоврядування, що за зазначеним Законом України реалізується як у закладі освіти, на місцевому (територіальному) рівні та на національному (всеукраїнському) рівні, представлене органами громадського самоврядування у сфері освіти, серед яких: органи громадського самоврядування закладу освіти; конференції (форуми, з'їзди) учасників освітнього процесу, закладів освіти, їх об'єднань, що скликаються на території відповідного населеного пункту, об'єднаної територіальної громади, району, області, Автономної Республіки Крим, держави; Всеукраїнський з'їзд учасників

освітнього процесу та їх об'єднань, що скликається у порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки [2, с. 380].

Державно-громадське партнерство на законодавчому рівні не розтлумачене. Проте, у «Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» вказано, що «партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей, закріплених у положеннях Конституції України» [5]. Співпраця органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства має бути забезпечена на всіх етапах: проведення аналізу стану реалізації державної політики у відповідній сфері та визначення тенденцій, виокремлення проблем, вироблення варіантів їх розв'язання, розроблення проектів рішень, їх імплементації та моніторингу реалізації, оцінювання результативності [5].

О. Томкіна розглядає принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства та державою як сучасний спосіб соціальної взаємодії, а права людини у цих відносинах стають центральним чинником [6, с. 64].

Таким чином, на нашу думку, варто розглядати участь інститутів громадянського суспільства у реалізації права на освіту, як одну із необхідних умов демократизації українського суспільства та вагомим чинником забезпечення прав та свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. від 25 червня 2013 р. Офіційний вісник Президента України. 2013. № 17. С. 31.
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. Ст. 380.
3. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава: співвідношення в публічному управлінні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1713>.

4. Кононенко В. В., Лапшин С. А., Пилипенко Т. І. Державно-громадське управління освітою в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 1. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1548>.

5. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки. Затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

6. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 6. С 62-65.

Дальянська В. Ю.,
здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
спеціальності 081 Право історичного
факультету Житомирського державного
університету імені Івана Франка

Науковий керівник:
Рудницька О. П.,
кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету
імені Івана Франка, керівник Центру
дослідження прав людини

РОЛЬ ПРОФСПЛОК У ЗАХИСТІ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Відповідно до частини 3 статті 36 Конституції України громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів [1].

Правовий статус професійних спілок визначається Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Законом України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", Законом України "Про об'єднання громадян" та ін. нормативно-правові акти.

Основним завданням профспілок є захист трудових і соціально-економічних прав та інтересів своїх членів. І хоча профспілки можуть вступати у

відносини, що регулюються різними галузями права (конституційним, адміністративним, цивільним, соціального забезпечення та ін.), визначальними все ж є соціально-трудові відносини, які регулюються трудовим правом [2; с. 88]. Саме трудове законодавство забезпечує правове регулювання переважної більшості прав і обов'язків профспілок, що дає змогу вважати їх учасниками трудових відносин.

Стаття 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначає термін «професійна спілка (профспілка)»: це добровільна неприбуткова громадська організація, яка об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за характером їх професійна (трудова) діяльність (навчання) [3]. Цей закон поділяє профспілки відповідно до статуту на первинні, місцеві, регіональні, обласні, республіканські, всеукраїнські.

Досліджено, що Конституція України та Закон «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» визначають правосуб'єктність профспілок. Разом з тим КЗпП України поряд із правосуб'єктністю профспілок окремо визначає право на участь у трудових відносинах виборних органів первинних профспілкових організацій (профспілкових представників).

Водночас у трудових правовідносинах вони мають право представляти інтереси працівників безпосередньо від їх імені, а не від імені профспілки. Проте профспілки та їх об'єднання слід визнавати суб'єктами правовідносин, а не виборними органами первинної профспілкової організації [2; с. 90]. Як виборні органи вони лише представляють інтереси первинних профспілок. Такий висновок прямо випливає із ст. 246 КЗпП, в якій зазначено, що «первинні профспілкові організації здійснюють свої повноваження через створені відповідно до статуту (положення) виборні органи, а в організаціях, де виборні органи не створені, — через представницьку профспілку».

Виокремлюють більш широкий спектр функцій профспілок: охоронну, виробничо-господарську, культурно-освітню, організаційну [4; с. 48].

Щодо виробничо-господарської функції, то її реалізація профспілками сьогодні втратила пріоритет, вона мала велике значення в умовах планової

економіки, коли діяльність профспілок була спрямована насамперед на підвищення ефективності виробництва та виконання державних завдань. Навіть якщо цю функцію можна розглядати крізь призму безробіття населення, у цьому випадку вона набуває досить важливого значення, оскільки розвиток внутрішнього виробництва забезпечує продуктивну зайнятість населення, боротьбу з безробіттям і захист його членів. з цього одне з головних завдань профспілок.

Більшість дослідників акцентують увагу на тому, що основними функціями профспілок є захисна та представницька [5, С. 10; 6, с. 735; 7, с. 75]. Проте така класифікація функцій профспілок є досить умовною, оскільки під функцією можна розуміти одну або декілька взаємопов'язаних сфер діяльності [8; с. 103].

Охоронну функцію можна охарактеризувати як основну діяльність профспілок, яка проявляється у захисті соціально-трудових прав найманих працівників. Сам процес реалізації захисної функції включає запобігання порушенням трудових прав працівників; а відновлення прав, які вже були порушені, відбувається на всіх рівнях правового регулювання праці: при створенні норм трудового права, застосуванні цих норм, профспілковому контролю за дотриманням норм трудового права та охорони праці [7; с. 75].

Однією з форм захисної функції є профспілковий контроль. Профспілковий контроль включає виконання колективних договорів і угод та дотримання правових норм у сфері зайнятості, праці та охорони праці [9; с. 83]. У радянські часи профспілки мали більше повноважень у цій сфері, але це було пов'язано з тим, що вони виконували державні функції. В незалежній Україні профспілки є громадськими організаціями, а тому здійснюють громадський контроль.

Представницька функція полягає в представництві профспілками інтересів працівників в державних органах, органах місцевого самоврядування, перед роботодавцями. Однією з основних форм його реалізації є ведення колективних переговорів, укладання колективних договорів і угод тощо. Ця профспілкова діяльність, як правило, спрямована на надання працівникам більшого обсягу пільг і гарантій порівняно з чинним законодавством.

Прозорості, відкритості та публічності, як основні принципи діяльності громадських організацій, закріплені також у ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання». Зазначена стаття передбачає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність. Стаття 2 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» встановлює, що профспілки мають забезпечувати доступ до інформації лише про статутні та програмні документи та не повинні оприлюднювати відомості про джерела фінансування і витрати. Водночас слід зазначити, що ці дані також є загальнодоступними для членів профспілок.

Функції профспілкової організації (представницька, захисна) здійснюються відповідно до поставленої мети та завдань, а також з урахуванням основних принципів: законності та гласності.

У питаннях індивідуальних трудових прав та інтересів працівників профспілки представляють і захищають своїх членів у порядку, визначеному правовими актами та статутами. Участь профспілки у створенні, зміні та припиненні індивідуальних трудових відносин у випадках, встановлених законом, є необхідністю. Адже це дає змогу уникнути зловживань з боку роботодавця по відношенню до конкретного працівника при укладенні, зміні та розірванні трудового договору.

Профспілки можуть брати участь у здійсненні правового регулювання трудових відносин шляхом внесення суб'єктам законодавчої ініціативи та відповідним органам державної влади пропозицій щодо прийняття чи внесення змін до законів та інших нормативно-правових актів, які стосуються соціально-трудової сфери. .

Отже, здійснюючи свої повноваження в колективних та індивідуальних трудових правовідносинах та здійснюючи нагляд за додержанням норм законодавства про працю, профспілки керуються насамперед основною метою своєї діяльності — представництвом і захистом праці, соціально-економічних прав та інтересів працівників.

Список використаних джерел:

1. Нариси історії професійних спілок України. Гол. ред. О. М. Стоян; керівник автор. колективу О.П. Рєєнт. К. Федерація профспілок України, 2012. 732 с.
2. Трудове право України: Академічний курс: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Буряк, З.Я. Козак та ін.; за ред. П. Д. Пилипенка. 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2020. 536 с.
3. Трудове право України: Навч. посібник. В.В. Бонтлаб, К.М. Біда, В.Л. Костюк, Я.М. Сімутіна та ін. Заг. ред. В. Л. Костюка. К. Видавництво "Промінь", 2018. 280 с.
4. Кодекс законів про працю України: затв. Законом України від 10 грудня 1971 р.: за станом на 25 червня 2010 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Лисяк О.І. Правові форми участі профспілок у регулюванні трудових правовідносин: Автореферат дис. канд. юридичних наук. Харків, 2019. 19 с.
6. Цесарський Ф.А. Поняття та сфера застосування профспілкового контролю. Трудове право України: сучасний стан та перспективи: Матеріали науково-практичної конференції; м. Сімферополь, 22-24 травня 2008 року / За ред. проф. В.С. Венедіктова. Сімферополь: Українська асоціація фахівців трудового права, Кримський юридичний інститут, 2008. с.80-84.
7. Конвенція Міжнародної організації праці №87 про свободу асоціації та захист права на організацію: прийнята Генеральною конференцією МОП 9 липня 1948 року; ратифікована Україною 11 серпня 1956 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>
9. Коментар до Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності". За ред. О. М. Стояна. К.: "ПРОФІНФОРМ" ФПУ, 2000. 162 с.

Каленюк В. О.,
*здобувач вищої освіти СВО магістра
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ КАТАСТРОФИ

Чорнобильська катастрофа – найтяжча за всю історію людства техногенна катастрофа. Її масштаби добре відомі як вченим, так і політикам усього світу. Ця жахлива катастрофа призвела до забруднення більш як 145 тисяч кв. км території України та сусідніх країн. Сотні тисяч людей зазнали негативного впливу радіоактивного випромінювання. Ця катастрофа по характеру, масштабах та негативних наслідках не має аналогів у світі. Саме тому у ст. 16 Конституції України Чорнобильську катастрофу визначено як катастрофу планетарного масштабу, а збереження генофонду українського народу – як обов’язок держави[1,14]. Внаслідок катастрофи на ЧАЕС постраждало біля 5 мільйонів людей, які на сьогодні мають проблеми у реалізації законодавства про соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи та їх соціальний захист потребує глибокого і всебічного врахування нових факторів, що виникли в сучасних економічних умовах.

Сьогодні однією з найвагомішою за кількістю пільг є категорія громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Чисельність осіб, які мають статус постраждалих та мають право на пільги, складає 1 718,1 тис., з них: 181,1 тис. – учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, з них 55,6 тис. – особи з інвалідністю; 1 534,8 тис. – потерпілі від Чорнобильської катастрофи, з них 48,9 тис. – особи з інвалідністю та 322,8 тис. – діти[2,225]. Для підвищення рівня соціального захисту людей, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, з державного бюджету фінансуються відповідні програми. Зазначається, що станом на 1 січня 2021 року серед цієї кількості постраждалих 181 149 - учасники

ліквідації наслідків аварії, 1 534 819 – потерпілі від Чорнобильської катастрофи, із них 322 876 дітей.

Серед основних пільг та компенсацій для громадян, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи необхідно вважати [3]: безплатне придбання ліків за рецептами лікарів; безплатне позачергове зубопротезування (за винятком зубопротезування із дорогоцінних металів та прирівняних по вартості до них); першочергове обслуговування у лікувально-профілактичних закладах та аптеках; виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від страхового стажу; виплата працюючим особам з інвалідністю допомоги по тимчасовій непрацездатності до 4 місяців підряд або до 5 місяців у календарному році; позачергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов (включаючи сім'ї загиблих або померлих громадян; щомісячна виплата грошової компенсації вартості продуктів харчування для громадян, віднесених до категорій 1 та 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи; 50-відсоткова знижка плати за користування житлом, комунальними послугами та телефоном. Особам, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення, відшкодовується 50 процентів вартості палива, придбаного в межах норм, встановлених для продажу населенню(для категорій 1 та 2); безоплатне забезпечення автомобілем осіб з інвалідністю; забезпечення санаторно-курортним лікуванням усіх категорій постраждалих, включаючи дітей; виплата допомоги в розмірі трикратної середньомісячної заробітної плати у разі звільнення працівників у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією, скороченням чисельності або штату (для громадян категорій 1 та 2 і для учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС категорії 3); додаткова відпустка із збереженням заробітної плати строком 16 календарних днів на рік (для категорій 1 та 2, батьків дітей з інвалідністю); вступ поза конкурсом до навчальних закладів і виплату підвищеної стипендії; безоплатний або пільговий проїзд один раз на рік до будь-якого пункту України та назад (відшкодування 100 та 50% вартості проїзду для громадян категорій 1 та 2 відповідно); безоплатне користування всіма видами міського та приміського транспорту для громадян,

віднесених до категорій 1 та 2 учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС; зниження пенсійного віку на п'ять — десять років і пільги при призначенні пенсій; виплата щомісячної грошової допомоги громадянам, які проживають на території радіоактивного забруднення; доплата за роботу громадянам, які працюють на території радіоактивного забруднення; надання додаткової відпустки (збільшення тривалості основної щорічної відпустки) громадянам, які працюють (перебувають у відрядження) на території радіоактивного забруднення); виплата одноразової компенсації учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, які стали особою з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи, при встановленні інвалідності, пов'язаної з наслідками Чорнобильської катастрофи; виплата одноразової компенсації сім'ям, які втратили годувальника із числа учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, смерть якого пов'язана з наслідками Чорнобильської катастрофи, а також батькам померлих учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, смерть яких пов'язана з наслідками Чорнобильської катастрофи; виплата щорічної допомоги на оздоровлення громадянам, постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи категорії 1, учасникам ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС категорій 2 та 3, евакуйованим із зони відчуження у 1986 р., дітям з інвалідністю внаслідок Чорнобильської катастрофи; інші пільги та компенсації, визначені Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи".

За доцільне необхідно нагадати, що Законом України від 28.12.2014 №76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» [4] внесено зміни до ст. 60 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», зокрема особам, які постраждали внаслідок ЧАЕС, які мають одночасно право на інші пільги та компенсації, передбачені законодавством України, надаються за їх вибором пільги та компенсації відповідно до одного з законів.

Кількість пільг та їх розмір доволі часто змінюється. Підтримуючи політику нашої держави, адже минуло вже 36 років, проте обсяг державної підтримки для

постраждалих внаслідок ЧАЕС не згасає. Як зазначив президент Володимир Зеленський: «Це ті, хто першими прийняв на себе потужний удар без спеціальних, сучасних засобів захисту. У них не було нічого, крім рукавичок та касок». Доказом цього був проект на 2022 рік відновлення державної програми забезпечення житлом учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, а також Указ Президента "Про додаткові заходи з відзначення та вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС» [5].

Необхідно відзначити, що Верховна Рада ухвалила Закон, за яким з 1 січня 2022 року пенсіонери-чорнобильці почали отримувати підвищену пенсію. Зокрема, пенсії ліквідаторам перерахувалися, виходячи з п'ятикратного розміру мінімальної заробітної плати на 1 січня відповідного року. Крім того, наприкінці 2020 року за ініціативою України та СБРР задля виконання довгострокових проєктів з ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС Рада директорів СБРР ухвалила рішення про створення нового фонду – Рахунку міжнародного співробітництва для Чорнобиля. Завдяки залученню міжнародної допомоги Україна та наступні покоління громадян не залишаться наодинці з проблемою ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, яка мала справді світовий масштаб.

З однією сторони, можна зробити висновок, що категорія осіб постраждалих внаслідок ЧАЕС є доволі привілейована в нашому законодавстві. Проте з іншої, саме цей фактор створює проблеми для прийняття суддями правильних рішень. Адже, причиною суддівських помилок, зокрема саме проблеми із частою зміною законодавчого врегулювання розмірів соціальних виплат особам, потерпілим від аварії на ЧАЕС, здійснення унормування даних питань нормативними актами різної юридичної сили, одночасна чинність декількох підзаконних нормативно-правових актів, котрими регулюються одні і ті ж відносини – все це стало причинами неоднакового трактування законодавства суддями різних інстанцій [6, 339]. Тому, вчені вважають, що саме задля зменшення можливості «створення» різної судової практики в аналогічних правовідносинах та сприяння єдності судової практики, де предметом спору

є соціальний захист потерпілих від катастрофи на ЧАЕС, було запроваджено інститут «зразкових справ».

Список використаних джерел:

1. Малюга Л.Ю. Правове регулювання соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 226 арк.
2. Васильців О.О. Соціальний захист постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС в аспекті міжнародного досвіду. Трансформація стратегічної стабільності та проблеми ядерної безпеки на початку XXI століття: збірник наукових праць. 2017. с. 224-233.
3. Закон України "Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи" № 796-ХІІ від 28.02.1991.
4. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсії" № 2148-VIII від 19.12.2018.
5. Указ Президента України "Про додаткові заходи з відзначення та вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС" № 649/2021 від 14.12.2021
6. Резворович К. Р. Захист прав в сфері соціального забезпечення потерпілих від аварії на ЧАЕС: Аналіз судової практики. Юридична наука. 2020. № 6. С.338-349.

Кравченко А. С.,

*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра спеціальності
081 Право історичного факультету Житомирського
державного університету імені Івана Франка*

Науковий керівник: Кобернюк В. М.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
права та публічного управління Житомирського
державного університету імені Івана Франка*

УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Законодавством України передбачені певні умови укладення шлюбу, дотримуючись яких зареєстрований шлюб буде вважатися дійсним та не фіктивним.

На даний час сімейно-правова наука під умовами укладення шлюбу розуміє такі обставини, наявність яких є необхідною для надання шлюбу правової чинності [2, с. 101].

Аналізуючи сімейно-правову літературу, можна дійти висновку, що вагома кількість авторів схвалює та використовує поділ умов укладення шлюбу на позитивні та негативні. Позитивними прийнято вважати умови, дотримання яких є обов'язковим для укладення юридично чинного шлюбу. Під негативними умовами нерідко розуміють певні перешкоди, що заважають дійсності шлюбних відносин.

Проте існують й інші думки щодо поділу умов укладення шлюбу. Дмитро Іванович Мейєр вважав, що такі умови необхідно поділити на ті, що тягнуть за собою визнання шлюбу недійсним, й ті, які не мають такої жорстокої санкції. Юрій Семенович Червоний притримується думки, що існують умови і перешкоди. Він виокремлює перешкоди, як самостійне явище, що не входить в зміст умов [4, с. 49].

Сімейний кодекс України має фіксовану кількість умов для укладення шлюбних стосунків. Серед них: досягнення шлюбного віку та добровільність шлюбу.

Норма щодо досягнення особами, які планують зареєструвати шлюб, шлюбного віку закріплена у статті 23 Сімейного кодексу України і трактується наступним чином: «Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку». Згідно до статті 22 Сімейного кодексу України шлюбний вік для чоловіків та жінок встановлюється у вісімнадцять років. Маючи намір укласти шлюб, майбутнім чоловікові та дружині має виповнитись вісімнадцять років саме в той день, коли буде відбуватися реєстрація шлюбу, а не в день подання заяви до органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Сімейний кодекс України не фіксує обмежень щодо максимального віку для реєстрації шлюбу. Різниця у віці між особами, які планують зареєструвати свої відносини, також не має ніякого значення.

Українським законодавством передбачена також можливість вступити в законний шлюб з шістнадцяти років. Це прописано в частині 2 статті 23 Сімейного кодексу України: за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Така заява буде розглянута судом в порядку окремого провадження [1].

Наступною умовою дійсного шлюбу є його добровільність. Аналізуючи відповідну норму Сімейного кодексу можна дійти висновку, що юридично чинним буде той шлюб, який в основі має вільну згоду обох з подружжя. Порушуючи цей принцип, примушуючи чоловіка чи жінку до шлюбних стосунків, результатом буде визнання такого шлюбу недійсним. Така ситуація із примушуванням була досить поширеною раніше, коли голос дівчини майже не враховувався і її долю вирішували батьки чи сам майбутній чоловік. Досі можна зустріти примушування, але тепер таких випадків стало набагато менше.

Немає різниці з чиєї сторони вчиняється примус. Це можуть бути один із подружжя по відношенню до іншого, батьки, родичі нареченого чи нареченої. Головним є саме наявність такого примусу. Також ролі не грає мета і вид такого примушування. На особу можуть тиснути психологічно, фізично з метою збагачення чи помсти.

Одночасно законодавством передбачено те, що зареєструвавши шлюб із особою, що не могла керувати своїми діями і усвідомлювати їх, будуть мати місце наслідки, передбачені в статтею 38 Сімейного кодексу України, а саме визнання шлюбу недійсним.

Ці дві умови (досягнення шлюбного віку та добровільність шлюбу), передбачені не лише українським сімейним законодавством. Вони також знайшли своє закріплення в законах більшості прогресивних держав.

Статті 25 та 26 Сімейного кодексу своїм змістом відображають перешкоди для укладення шлюбу. Перешкодами для укладення шлюбу вважаються обставини, наявність яких унеможлиблює державну реєстрацію шлюбу і робить її неправомірною [3, с. 76].

Стаття 25 передбачає принцип одношлюбності в Україні. Це означає, що перебування хоча б одного із подружжя в інших (вже зареєстрованих) шлюбних відносинах унеможлиблює правомірність та дійсність шлюбу. Це є відображенням вже згадувано принципу моногамії. Такий принцип історично був властивий шлюбно-сімейній поведінці українців та знайшов своє закріплення в існуючому та чинному кодексі.

В 26 статті наведений перелік осіб, які не можуть між собою одружуватись. Забороняється реєстрація шлюбів між: родичами прямої лінії споріднення; рідними (повнорідними і неповнорідними) братами і сестрами; двоюрідними братами і сестрами; рідними тіткою, дядьком і племінником, племінницею; усиновлювачем і усиновленим; між дітьми, що були усиновлені усиновлювачем. Цією ж статтею передбачено, що повнорідними є брати і сестри, які мають спільних батьків, а неповнорідними такі, у яких лише батько спільний чи лише спільна мати. Також визначено, що між усиновлювачем та усиновленим може бути зареєстрованим шлюб після скасування усиновлення.

Визнання особи недієздатною також унеможлиблює реєстрацію шлюбу. Така норма наявна в частині 3 статті 39 Сімейного кодексу України. Визначення недієздатної фізичної особи міститься в частині 1 статті 39 Цивільного кодексу України, а саме - фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона

внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. Це означає, що особа не може усвідомлено, добровільно та без примусу надати згоду на укладення шлюбних відносин, що прямо порушує одну з умов укладення шлюбу.

І останньою із перешкод є тяжка хвороба або хвороба, небезпечна для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків. Якщо особа знала або могла знати про наявність у себе тяжкої хвороби, яка може нанести шкоду другому з подружжя та (чи) їх нащадкам, і не повідомила про це до реєстрації шлюбу, то результатом буде відповідальність у вигляді визнання шлюбу недійсним [4, с. 80].

Можна зробити висновок, що задля реєстрації шлюбу подружжю необхідно дотримуватися вичерпного переліку умов. Серед них: досягнення шлюбного віку, добровільність, одношлюбність, наявність дієздатності та відсутність намірів укласти шлюб між особами, передбаченими 26-ю статтею Сімейного кодексу України. Недодержання хоча б однієї з вищевказаних умов веде до відповідальності, яка виражається в недійсності шлюбу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України (від 18.03.2004 № 1618-IV) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Сімейне право: підручник за заг. ред. В. А. Кройтора та В. Ю. Євко; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 512 с.
3. Сімейне право України: навчальний посібник кол. авторів; за ред. Т.В. Курило. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с.
4. Сімейне право України : підручник за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. К.: Знання, 2015. 375 с.

Литвинюк Я. М.,
*здобувач вищої освіти СВО магістра
факультету права, публічного управління
та адміністрування Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР

З початком запровадження воєнного стану, відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022, регулювання трудових відносин зазнало істотних змін, що у свою чергу спричинило низку судових спорів як наслідок їх реалізації. У даному випадку, доволі спірним положенням являється право роботодавця зупиняти дію окремих положень колективного договору, проте більш доречно вести мову про абсолютне право роботодавця зупинити дію колективного договору у цілому, адже законодавством не передбачено перелік так званих «окремих положень» дію яких роботодавець не має право зупиняти. В силу чого, роботодавець може за власною ініціативою багаторазово зупиняти та відновлювати дію цих положень, що у свою чергу має високу ймовірність перерости у зловживання та порушення принципу верховенства права, зокрема таких його складових як рівність та справедливість.

До запровадження воєнного стану питання внесення зміни до колективного договору регулювалося положеннями Закону України «Про колективні договори та угоди». Відповідно до статті 14 Закону України «Про колективні договори і угоди», Зміни і доповнення до колективного договору, угоди протягом строку їх дії можуть вноситися тільки за взаємною згодою сторін в порядку, визначеному колективним договором, угодою[1]. Проте із запровадженням воєнного стану вступили в силу положення спеціального законодавства. Так, відповідно до частини 2 статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [2]. У

свою чергу статтею 64 Конституції України встановлено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Зокрема, частиною першою статті 24 Конституції України передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [3]. Однак, як вбачається, положення про право роботодавця призупиняти дію окремих положень колективного договору іде врозрід із вище зазначеним конституційним принципом рівності.

Так, відповідно частини першої статті 11 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», На період воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативою роботодавця [4]. Тобто, як уже вище зазначалося дане положення ніяким чином не обмежує роботодавця у виборі цих положень, у той самий час не встановлює обмеження, щодо відновлення їх дії до події скасування воєнного стану, що у свою чергу ставить у нерівне становище працівників, які були звільнені у період зупинення дії даних положень перед працівниками, які були звільнені під час відновлення дії зупинених положень колективного договору. Адже роботодавець має можливість зловживати цим правом і встановлювати кращі умови для більш лояльних працівників.

Зокрема, Конституційний суд у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, у підпункті 4.1 вказав, що відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства

права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [5].

Із вище зазначеного можна прийти до висновку, що положення статті 11 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», явно суперечать принципу верховенства права, зокрема таким його складовим як принцип рівності та справедливості. В силу чого пропоную запровадити зміни та доповнити статтю 11 положенням наступного змісту: «Протягом 6 місяців від дня скасування воєнного стану, роботодавець повинен виплатити суми які підлягали виплаті працівникам, відповідно до положень колективного договору, дія яких була зупинена під час воєнного стану». Даний спосіб регулювання позбавить роботодавців зловживати своїм правом щодо зупинення дії положень колективного договору та поставить у рівне становище працівників.

Список використаних джерел:

1. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 № 3356-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 07.09.1993 .1993 р., № 36, стаття 361.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015, № 28, ст.250.

3. Конституція України: Закон України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 23.07.1996 . 1996 р., № 30, стаття 141.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. *Офіційний вісник України*. 22.04.2022 .2022 р., № 31, стор. 40, стаття 1634, код акта 110863/2022

5. Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 219.

Риданова Є. С.,
здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
історичного факультету Житомирського державного
університету імені Івана Франка
Науковий керівник:
Мельничук О. Ф.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, в перші ж години широкомасштабної війни в Україні було введено воєнний стан. Це змінило життя не лише всіх українців, а й діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування. Незважаючи на ці обставини, місцеве самоврядування все ж продовжує свою роботу. Органи місцевого самоврядування співпрацюють із військовим командуванням та військовими адміністраціями. Особливості здійснення повноважень органами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану визначено низкою нормативно-правових актів. Тому питання регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану є досить актуальним на даний момент. Метою цієї статті є аналіз законодавчого регулювання діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року в Україні було введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб, що був затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1; 3]. Строк дії воєнного стану продовжували чотири рази. Відповідно до вищезазначеного Указу Президента України, обласні, Київська міська державна адміністрація, органи місцевого самоврядування повинні утворити ради оборони і забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування здійснюють свої повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

В умовах воєнного стану особа, уповноважена на виконання функцій місцевого самоврядування, не несе відповідальність, у тому числі кримінальну, за рішення, дії або бездіяльність, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії чи бездіяльність були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту [4].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року розширено перелік повноважень сільських, селищних, міських голів у період дії воєнного стану та надано їм одноособові повноваження з прийняття рішень [2]. Зокрема, сільський, селищний, міський голова територіальної громади, на території якої не ведуться бойові дії та не прийнято рішення про утворення військової адміністрації населеного пункту, виключно для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо:

- 1) звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд, у тому числі тих, що були встановлені, але не введені в експлуатацію у порядку, встановленому законодавством;

2) обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій;

3) демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей (крім об'єктів оборонного і спеціального призначення, об'єктів культурної спадщини і об'єктів, на які поширюється дія Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»).

Слід зазначити, що сільський, селищний, міський голова територіальної громади може приймати такі рішення лише за умови обов'язкового інформування начальника відповідної обласної військової адміністрації протягом 24 годин [4].

Крім того, сільський, селищний, міський голова, за наявності умов, зазначених у ч. 5 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», може примати рішення стосовно:

1) передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану;

2) створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ, залучення фізичних або юридичних осіб приватного права до надання такої допомоги;

3) боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями;

4) поводження з небезпечними відходами [4].

Відповідно до ч. 7 цієї ж статті, прийняті рішення невідкладно доводяться до відома жителів відповідних територіальних громад.

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» також змінив умови створення, порядок і строк здійснення військовою адміністрацією населеного пункту повноважень органів місцевого самоврядування. Крім того, було спрощено процедуру прийняття актів органів місцевого самоврядування, а саме: на акти органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб не поширюються вимоги щодо оприлюднення проектів актів за

Законами України «Про доступ до публічної інформації», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [2].

Практика застосування органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями положень Законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування в Україні» та низки інших законів України в умовах дії воєнного стану зумовила необхідність їх вдосконалення шляхом внесення змін до цих та інших законів України. Це вдосконалення необхідне у вирішенні питань щодо забезпечення системності, повноти і чіткості регулювання питань здійснення військовими адміністраціями повноважень органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, а також випадки здійснення цих повноважень тощо. У зв'язку з потребою вирішення цих питань, у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 8056 від 19 вересня 2022 року «Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії воєнного стану». При введенні в дію Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» виникли певні суперечності між положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Суперечність полягає у запровадженні Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» нової моделі здійснення повноважень органів місцевого самоврядування військовими адміністраціями. Цей законопроект розмежовує повноваження військових адміністрацій, які діють на території спільно з органами місцевого самоврядування, а також повноважень військових адміністрацій, яким Верховна Рада України за поданням Президента України надала всю повноту влади на території у разі неспроможності органів місцевого самоврядування забезпечити заходи воєнного стану. Крім того, в законопроекті міститься норма щодо начальника військової адміністрації населеного пункту, відповідно до якої

начальником може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова, особа, яка здійснює повноваження відповідного голови або інша особа [5].

Таким чином, шляхом прийняття низки нормативно-правових актів, внесення до них змін, було врегульовано питання здійснення органами місцевого самоврядування повноважень в період дії воєнного стану. Відповідно було розширено компетенцію сільських, селищних, міських голів, змінено порядок створення військових адміністрацій населених пунктів, спрощено процедури прийняття актів органів місцевого самоврядування. Можна сказати, що ці зміни були необхідні для функціонування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Але все ж таки є необхідність вдосконалення законодавства України у сфері повноважень органів місцевого самоврядування в період дії воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/ed20220817#Text> (дата звернення: 04.11.22).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12 травня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20/conv#Text> (дата звернення: 04.11.22).
3. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 04.11.22).
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text> (дата звернення: 04.11.22).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення повноважень органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у період дії

воєнного стану: Проект Закону України від 19 вересня 2022 року № 8056.
 URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1476683> (дата звернення:
 05.11.2022).

Скрипник Ю. В.,
здобувач вищої освіти СВО бакалавра
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету
Науковий керівник:
Кокарча Ю. А.,
кандидат політичних наук, доцент кафедри права
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Особливості професії адвоката покладає на них вимогу дотримання чинного законодавства та норм професійної етики. Обов'язком адвоката є дотримання принципу конфіденційності, однією зі складових якого є дотримання адвокатської таємниці. Адвокатська таємниця є специфічною ознакою, відмінною особливістю адвокатської діяльності. Це те, без чого адвокатська діяльність трансформується в суто консультаційну, та суттєва ознака, без якої і саме явище втрачає свою суть, свій змістовний бік. Відмінність адвоката від інших осіб, що надають правову допомогу, полягає в гарантованій законом незалежності та корпоративній підконтрольності. Саме адвокат наділений правом на адвокатську таємницю, а також несе обов'язок її збереження та відповідальність за її неправомірне розголошення.

Окремі питання адвокатської таємниці були предметом дослідження у працях вітчизняних правознавців А.М. Бірюкової, Т.В. Варфоломеевої, Т.Б. Вільчик, І.В. Голованя, О.П. Кучинської, С.М. Логінової, В.О. Попелюшка С.Л. Савицької, О.Д. Святоцького, О.С. Старенького, О.Г. Яновської та ін.

Метою дослідження є обґрунтування гарантій дотримання адвокатської таємниці.

Стаття 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності [3].

Інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Обов'язок зберігати адвокатську таємницю поширюється на адвоката, його помічника, стажиста та осіб, які перебувають у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також на особу, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю. Адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання зобов'язані забезпечити умови, що унеможливають доступ сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошення.

В Правилах адвокатської етики зазначено, що адвокатською таємницею є:

- факт звернення особи за правовою допомогою;
- будь-яка інформація, що стала відома адвокату, адвокатському бюро, адвокатському об'єднанню, помічнику адвоката, стажисту або іншій особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом (адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням), у зв'язку з наданням професійної правничої (правової) допомоги або зверненням особи за правовою допомогою;

– зміст будь-якого спілкування, листування та інших комунікацій (в тому числі з використанням засобів зв'язку) адвоката, помічника адвоката, стажиста з клієнтом або особою, яка звернулася за наданням професійної правничої (правової) допомоги;

– зміст порад, консультацій, роз'яснень, документів, відомостей, матеріалів, речей, інформації, підготовлених, зібраних, одержаних адвокатом, помічником адвоката, стажистом або наданих ним клієнту в рамках професійної правничої (правової) допомоги чи інших видів адвокатської діяльності [2].

Варто зауважити, що гарантії дотримання адвокатської таємниці це:

- заборона вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею;

- заборона проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності;

- установлення правила, згідно з яким із цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом;

- заборона залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці.

У разі пред'явлення клієнтом вимог до адвоката у зв'язку з адвокатською діяльністю адвокат звільняється від обов'язку збереження адвокатської таємниці в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. У такому випадку суд, орган, що здійснює дисциплінарне провадження стосовно адвоката, інші органи чи посадові особи, які розглядають вимоги клієнта до адвоката або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, зобов'язані вжити заходів для

унеможливлення доступу сторонніх осіб до адвокатської таємниці та її розголошення [1, с. 153].

Особи, винні в доступі сторонніх осіб до адвокатської таємниці або її розголошенні, несуть відповідальність згідно із законом.

Подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці.

Адвокат не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Таким чином, адвокат повинен зберігати всю інформацію, яка стала йому відома із перших моментів спілкування із клієнтом, інформацію, що стосується обставин і фактів, повідомлених клієнтом або таких, що стали відомі адвокату у зв'язку із виконанням доручення, а також сам факт звернення до нього клієнта, і не повинен розголошувати таку інформацію без згоди клієнта, а також, якщо це буде потрібно на підставі закону.

Список використаних джерел:

1. Заборовський В.В. Деякі практичні проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності в контексті проведення обшуку відносно адвоката. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 50. Т. 2. С. 152-156.
2. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09 червня 2017 року. URL: <https://unba.org.ua> (дата звернення 04.11.2022).
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. Відомості Верховної Ради. 2013. № 27. 282 с.

Туровська С. О.,

*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
спеціальності 081 Право історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана
Франка*

Науковий керівник:

Кобернюк В. М.,

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
права та публічного управління Житомирського
державного університету імені Івана Франка*

ФОРМИ І ПРИЧИНИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ. МЕТОДИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Домашнє насильство присутнє практично у всіх суспільних групах, воно може бути присутнім незалежно від рівня доходів, ступеню освіченості й становища в соціумі, також воно може бути фізичним і психологічним.

Домашнє насильство є діянням (дією чи бездіяльністю) фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, вчинюваним у сім'ї або у межах місця проживання чи поміж особами, які є родичами, або поміж колишнім або теперішнім подружжям, або поміж іншими особами, які спільно проживають (чи проживали) у вигляді однієї сім'ї, проте не перебувають (чи не перебували) в

родинних відносинах або в шлюбі поміж собою, незалежно від того, чи проживає (або проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, в тому самому місці, що і постраждала особа, а так само погрози вчинення таких діянь. Таке визначення впливає зі змісту Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2].

Домашнє насильство виражається у таких формах: 1) економічне насильство - форма домашнього насильства, що полягає в умисному позбавленні житла, одягу, їжі, інших речей, майна, грошей чи документів або змоги користуватися ними, полишення без догляду або піклування, створення перешкод у одержанні потрібних послуг із лікування або реабілітації, заборону на роботу, примус до роботи, заборону на навчання й інші правопорушення економічного змісту; 2) психологічне насильство є формою домашнього насильства, що полягає у словесних образах, погрозах, в тому числі стосовно третіх осіб, переслідування, залякування чи приниження, інші діяння, які спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контролювання репродуктивної сфери, якщо ці дії чи бездіяльність спричинили в постраждалої особи побоювання за власну безпеку або безпеку третіх осіб, викликали невпевненість емоційного характеру, незмогу себе захистити чи завдали шкоди психічному здоров'ю особи; 3) сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що полягає у будь-яких діяннях сексуального характеру, вчинених щодо особи, яка є повнолітньою без згоди з її боку чи щодо неповнолітньої не зважаючи на її згоду, чи за присутності неповнолітньої, примус до акту сексуального змісту із третьою особою, а так само й інші правопорушення щодо статевої свободи або статевої недоторканості особи, зокрема вчинені щодо неповнолітнього чи у її присутності; 4) фізичне насильство є формою домашнього насильства, що полягати у ляпасах, стусанах, штовханині, щипаннях, шмаганнях, кусаннях, а так само неправове позбавлення волі, завдання побоїв, вчинення мордування, заподіяннях тілесних ушкоджень різного рівня тяжкості, полишення у небезпеці, ненадавання помочі особі, яка знаходиться у небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Насилля у сім'ї належить до найрозповсюдженіших типів порушення прав і свобод людини і громадянина.

7 січня 2018 року набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2], що запровадив системний підхід та зафіксовано систему заходів з питань превенції та протидії фізичному, психологічному і сексуальному насильству в сім'ї. Згідно статті 126-1 Кримінального кодексу України [1], за учинення домашнього насильства особа, яка є винною, піддається покаранню у вигляді громадських робіт строком від 150 до 240 годин чи арештом в строк до шести місяців чи обмеженням волі до п'яти років чи позбавленням строком до двох років.

Причини домашнього насильства є результатом системної взаємодії ряду чинників, до яких належать: а) суспільні (напруга, конфлікти, насилля в соціумі; пропаганда в ЗМІ насилля, як моделей поведінки); б) економічні (матеріальні труднощі; брак належних умов життя і водночас – брак умов щодо працевлаштування і заробітку коштів; залежність економічного характеру; відсутність роботи); в) психологічні (певні поведінкові стереотипи); г) педагогічні (брак культури поведінки – юридичної, громадянської, етичної, естетичної, поведінки у сфері праці та економічної поведінки); ґ) суспільно-педагогічні (брак свідомого ставлення до батьківства, сімейних цінностей в соціумі, позитивних моделей сімейного життя на принципах рівності в гендерній площині, виховання сім'ї, що ґрунтувалось би на правах дитини); д) правові (відношення до насилля як до проблеми внутрішньо сімейного типу, а не як до небезпечного і негативного соціального явища, розгляд членів сім'ї як власності; невисокий рівень правової свідомості); е) політичні (панування гендерних штампів; низька пріоритетність проблем сім'ї і проблем гендерної рівності; переважання уваги до материнства і дитинства, але не до сім'ї в цілому; відсутність уваги до чоловіків і батьківства); є) суспільно-медичні (брак репродуктивної культури в громадян, відповідального ставлення до питань в сфері батьківства, роботи сімейних лікарів; зловживання наркотичними речовинами, алкоголізм, агресивність та ін.); ж) медичні та фізіологічні (зміна гормонального фону, швидкості реакцій та обміну речовин;

приймання лікарських засобів, які є збуджувальними; захворювання нервової системи) [4].

Методи вирішення проблеми домашнього насильства передбачають: 1) стимулювання відмови від мовчання із боку жертв та свідків домашнього насильства. Суспільний тиск є настільки сильним, що ряд потерпілих вбачають у цьому насильстві невідворотне явище і замовчують його. Таке мовчання є сигналом кривднику, що «легалізує» кримінальне правопрушення та засвідчує його безкарність. Тут мовчання є тотожним злочину; 2) інформування кожної людини про її право на вільне від насильства життя, щодо невідворотності покарання за будь-який прояв насильства із часу повідомлення щодо нього, щодо неприпустимість мовчання про факт насильства; 3) інформаційно-просвітницька, превенційна, а також методична робота з питань формування ненасильницьких моделей поведінки; 4) посилення юридичної відповідальності; 5) вжиття заходів місцевою владою та свідками насилля – муніципалітети мають надавати соціальні послуги, готувати спеціалістів, які боротимуться із домашнім насильством та визначати, що за служби із підтримки потерпілих є потрібними регіонові, забезпечити їх формування та роботу [5].

Як зазначає Бухонський С.О., протидія насильству є не тільки суспільною проблемою, але й, головню, проблемою захисту прав і свобод людини та громадянина і, перш за все, прав жінок, що потребує вироблення відповідних юридичних інструментів задля її подолання. Відповідно до даних дослідження, що було проведене вченими, в залежності від матеріального стану ті сім'ї, у яких були факти вчиненого насильства, розподілилися таким чином: низький або дуже низький – 70%; із середнім достатком – 27%; заможні – 3%. Таким чином, вагоме зменшення домашнього насильства пов'язано з подоланням бідності, яка в Україні поширюється [3].

Таким чином, домашнє насильство є застосуванням сили, діянням, що вчиняються в сім'ї, а також погрози вчинення таких діянь. Домашнє насильство може виявлятися у економічній, психологічній, фізичній та сексуальній формах. Домашнє насильство є результатом дії різних причин, до яких відносяться

соціальні, педагогічні, медичні, політичні, економічні й правові. Методи вирішення проблеми домашнього насильства включають у себе вжиття ряду заходів, таких як: стимулювання відмови від замовчування домашнього насильства, інформування про право на вільне від насильства життя та покарання за його вчинення, інформаційно-просвітницька і профілактична робота, посилення юридичної відповідальності за домашнє насильство, вжиття на місцевому рівні заходів по боротьбі із домашнім насильством.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 16.11.2021).
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 16.11.2021).
3. Бухонський С.О. Деякі сучасні проблеми протидії домашньому насильству. *Правова держава.* № 43 (2021). с. 122-135. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/240989> (дата звернення 16.11.2021).
4. Запобігання та протидія домашньому насильству: Інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах. К.: Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики, 2018. 32 с. (Сер. «Бібліотека «Молодіжного працівника». Кн. 5). URL: https://zmr.gov.ua/documents/zapobigannia_ta_protydiia_inf.pdf (дата звернення 16.11.2021).
5. 5 шляхів подолання домашнього насильства. Офіційний сайт благодійної організації "Мережа 100 відсотків життя Рівне". URL: <http://www.network.rv.ua/2018/12/03/5-shljahiv-podolannja-domashnoho-nasylstva/> (дата звернення 16.11.2021).

СЕКЦІЯ 3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Гайду Г. В.,

*доктор філософії в галузі права,
суддя Вінницького міського суду Вінницької області,*

Шобей Л. М.,

*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ: МІЖНАРОДНІ ПРИНЦИПИ ТА СТАНДАРТИ

Питання щодо забезпечення міжнародного правового захисту біженців сьогодні є одним з найбільш актуальних, зважаючи на збройну агресію з боку російської федерації проти України, що в першу чергу спричинила не тільки порушення світового правопорядку, а й знецінення прав людини, що виявляється у масових чистках, репресіях та вбивствах країною агресором народу України. Крім цього, варто зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, зросла кількість громадян, що перетнули кордон, і зважаючи на ситуацію фактично стали біженцями.

За даними ООН, кількість зареєстрованих біженців з України в Європі досягла понад 4 751 070 осіб, станом на 28 листопада 2022 р. Найбільше українців у Польщі, Німеччині та Чехії. Про такі статистичні дані повідомило Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. На порталі УВКБ ООН зазначено, що число зареєстрованих біженців з України в Європі досягла близько 4,7 млн людей. Водночас загальна кількість українських біженців в Європі становить близько 7,8 млн людей. Зазначається, що найбільший приріст за останній місяць показали Німеччина - близько 206,5 тис., Польща - близько 38,9 тис., Франція - близько 14 тис., Румунія - 11,7 тис. та Чехія - близько 9,5 тис. Відомо, що

найбільше біженців зі статусом тимчасового захисту в Польщі - 1 млн 507,89 тис. при тому, що в країну з України, за даними польської прикордонної служби, з початку війни прибуло 8,008 млн осіб, а у зворотному напрямку відбуло в Україну 6,196 млн. Водночас в Україну, за даними ООН, з 28 лютого до 22 листопада 2022 року в'їхало (без урахування даних Угорщини, рф та білорусі) 7,939 млн осіб [1].

З огляду на вищенаведену статистику можна стверджувати, що наразі питання щодо міграційної кризи в Європі стоїть гостро. Тому, дослідження основних міжнародних засад правового статусу біженців сьогодні на часі.

Метою статті є дослідження особливостей міжнародних принципів та стандартів, що стосуються правового захисту біженців, а також розкриття сутності поняття правового статусу біженця в міжнародному аспекті.

Одним із основних документів, що визначає поняття «біженець» як міжнародно-правовий термін, є Статут Міжнародної організації у справах біженців [2]. Згідно з цим документом статус біженців поширювався: на всіх тих осіб, які розглядаються як біженці в силу угод від 12 травня 1926 року та 30 червня 1928 року або в силу Конвенцій від 28 жовтня 1933 року і 10 лютого 1938 року, Протоколу від 14 вересня 1939 року або ж в силу статуту Міжнародної організації у справах біженців; на всіх тих осіб, які в результаті подій, що відбулися до 1 січня 1951 року і в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань, знаходяться за межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися захистом уряду цієї країни або не бажають користуватися таким захистом або внаслідок таких побоювань, або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності; або, не маючи певного громадянства і перебуваючи за межами країни свого колишнього місця проживання, не можуть або не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань або з причин, не пов'язаних з міркуваннями особистої зручності [3, с. 101].

Важливими та вкрай необхідними міжнародними нормативними документами, що виступають механізмом правового захисту біженців саме на сучасному етапі, та які першочергово регламентують права біженців є Женевська

Конвенція про статус біженців 1951 р. [4] та Нью-Йоркський протокол 1967 р. [5]. Крім того, ними передбачений та визначений правовий статус біженця.

Зокрема, правовий статус біженця – це складний правовий інститут, створений з метою надання захисту й допомоги людям, яким загрожує переслідування в країнах проживання. Біженці та особи, котрі шукають притулок, мають низку прав, які закріплені в Женевській конвенції й національному законодавстві кожної країни. Зазвичай, це право залишатися в країні (тимчасово або безстроково), право на отримання житла та соціальної допомоги, право на участь в інтеграційних програмах, навчання, роботу й возз'єднання сім'ї [3, с. 101].

Також, варто зазначити, що існує низка інших міжнародних актів, які стосуються правового статусу біженців, а також забезпечують захист їхніх основоположних прав та свобод. До таких актів належить: Загальна декларація прав людини 1948 р. [6], Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1965 р. [7], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [8], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. [9], Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [10], Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. [11], Конвенція про права дитини 1989 р. [12], а також інші.

Потрібно відзначити, що в Україні правовий статус біженців теж врегульований згідно з європейськими стандартами. 2011 року Верховною Радою України був прийнятий новий Закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [13]. П. 1 ч. 1 ст. 1 Закону відразу зазначає, що: «біженець - це особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи

громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань» [13].

Відповідно до Загальної декларації прав людини 1948 р. [6] до числа прав людини, які мають універсальний характер та якими беззаперечно мають користуватися біженці, належать такі: право на життя, свободу та особисту недоторканість; право на свободу від катувань або від нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання; право на свободу від рабства, поневолення і примусової праці; право на приватне життя; право на свободу від незаконного арешту або затримання; право на свободу думки, совісті та віросповідання; право на свободу пересування тощо [14, с. 17].

Проте, варто зазначити, що біженці мають особливий обсяг прав. Зокрема у Конвенції про статус біженців 1951 р. [15] закріплено основні права біженців, які мають забезпечуватися державою, на території якої знаходиться біженець: право сповідання релігії (ст. 4); право на рухоме та нерухоме майно (ст. 13); право на авторські та промислові права (ст. 14); право на асоціації неpolітичного характеру та професійні спілки (ст. 15); право звернення до суду (ст. 16); право на працю за наймом (ст. 17); право роботи на власному підприємстві (ст. 18); право на вибір професії (ст. 19); право на користування системою пайків (ст. 20); право на житло (ст. 21); право на народну освіту (ст. 22); право на отримання урядової допомоги (ст. 23); право на працю та соціальне забезпечення (ст. 24); право вільного пересування та вибору місця проживання (ст. 26); право на отримання посвідчення особи та проїзних документів (ст. 27, 28); право на недискримінаційне оподаткування (ст. 29) [14, с. 17-18].

Володіння такими правами передбачене на підставі укладених міжнародних угод та договорів (універсальних або ж регіональних), що власне, не повинно суперечити нормам міжнародного гуманітарного права та здійснювати регулювання правового статусу біженця. Також, права біженців не є цілком встановленими та абсолютними. Тобто, виходячи з цього слід розуміти, що такі права та привілеї можуть бути обмежені міжнародним законодавством. Такі

обмеження можуть встановлюватися у випадку, коли держава здійснює певні тимчасові заходи, які працюють в інтересах державної безпеки та для встановлення того, чи дійсно особа є біженцем.

Найважливішою міжнародною організацією, яка здійснює та забезпечує захист і допомогу біженцям, є Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Відповідно до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року [15] УВКБ (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців) уповноважене забезпечувати захист і допомогу біженцям. Країни, що ратифікували вищезазначену Конвенцію (близько 150 з 200 країн світу) взяли на себе зобов'язання захищати біженців і не повертати їх в країну, де вони можуть зазнавати тортур і переслідувань, підписавши Конвенцію про статус біженців 1951 року та / або Протокол 1967 року. Положення Конвенції 1951 року залишаються основним міжнародним стандартом, за яким оцінюються будь-які заходи щодо захисту і поводження з біженцями [16, с. 216].

Особливого значення щодо захисту правового статусу біженців виступають такі основоположні принципи як: принцип невислання (*non-refoulement*) (ст. 32 Конвенції 1951 р. [15]); принцип невидачі (*non-expulsion*) (ст. 33 Конвенції 1951 р. [15]); рівний поділ тягаря прийому та облаштування біженців усіма державами; принцип гнучкого, оперативного і гуманного визначення статусу біженців; принцип добровільної репатріації; принцип тимчасового захисту; принцип надання статусу біженців без застосування умови про взаємність; принцип можливого надання політичного притулку та інші [17]. УВКБ ООН проголосило, що принцип недискримінації є найбільш значущим для захисту біженців. Стаття 3 Конвенції про статус біженців проголошує: «Договірні Держави застосовуватимуть положення цієї Конвенції до біженців без будь-якої дискримінації за ознакою їхньої раси, релігії або країни їхнього походження». Принцип недискримінації передбачає наявність наступних елементів: однакове поводження з особою або групою осіб, яка попри свої захищені ознаки перебуває в аналогічному становищі з іншою особою або групою осіб; різне поводження з особою або групою осіб, яка через свої захищені ознаки перебуває у відмінному

становищі від іншої особи або групи осіб; відсутність негативних наслідків застосування правових норм, правил або критеріїв, зокрема нейтрально сформульованих, для осіб або груп осіб у зв'язку з їхніми захищеними ознаками та порівняно з іншою особами або групами осіб [17, с. 52].

Крім принципів існують міжнародно-правові стандарти щодо статусу біженців, які теж варто розглядати як сукупність суб'єктивних прав і обов'язків.

Необхідно підкреслити, що правовий статус біженців, як і будь-яке правове становище особи, повинен ґрунтуватися на основі визначених правових установок, які задають йому певну спрямованість, формують його сутність, впливають на зміст. Міжнародні стандарти стосовно статусу біженців ґрунтуються на таких основоположних принципах:

- невідчуженості основних прав та свобод;
- права на громадянство та права не бути самовільно позбавленим громадянства чи права на зміну громадянства;
- заборони застосування збройної сили для обмеження здійснення окремими особами чи групами осіб прав людини або з тим, щоб позбавити їх національної, релігійної, культурної, мовної чи етнічної самобутності;
- заборони таких заходів, як примусове переміщення населення чи будь-які інші акти, що могли б призвести до насильницького переміщення людей;
- права клопотати про надання та користування в інших країнах притулком від переслідування;
- права покидати будь-яку країну, включаючи свою власну, та права повертатися у будь-яку країну;
- необхідності врахування специфічних потреб таких вразливих груп, як жінки, глави сімей, безпритульні діти, жертви катувань та травм, люди похилого віку та інваліди;
- застосованості прав і свобод, закріплених у міжнародних нормах, що стосуються прав людини, до кожної людини, незалежно від її раси, кольору шкіри, статі, громадянства, мови, віросповідання, етнічного та соціального походження [18, с. 63-64].

Отже, підсумовуючи вищезазначене потрібно додати, що механізм забезпечення прав біженців існує. Зважаючи на виклики сьогодення, він не завжди може спрацьовувати, адже норми, що були закріплені ще у XX столітті нині потребують змін та доповнень, і це у свою чергу є негативним явищем. Проте, потрібно пам'ятати, що основна специфіка норм міжнародного права щодо правового захисту біженців полягає у володінні основними правами людини, що першочергово застосовуються до всіх та мають загальний характер.

Варто зазначити, що сьогодні у світі виникло безліч нових проблем, що стосуються правового захисту біженців, а саме: щодо отримання статусу біженця, тимчасового захисту, надання притулку, соціального захисту та допомоги, працевлаштування тощо. Беручи до уваги збройну агресію росії проти України, світ почав зважати на неврегульованість цих питань, які першочергово стосуються правового статусу біженців. З часом їхнє регулювання стане результативним. Проте, поки ми бачимо масштабну міграційну кризу в Європі, що спричинена саме збройним конфліктом.

Список використаних джерел:

1. Кількість зареєстрованих біженців з України в Європі досягла близько 4,7 млн людей, - ООН. *Еспресо*: веб-сайт. URL: <https://espresso.tv/kilkist-zareestrovanih-bizhentsiv-z-ukraini-v-evropi-dosyagla-blizko-47-mln-lyudey-oon>.
2. Constitution of the international refugee organization. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/08/19480820%2007-1%20AM/Ch_V_1p.pdf.
3. Никифорак В. М. Статус біженців у міжнародному праві. *Правові виклики сучасності: міжнародна міграція в умовах глобалізації. Матеріали I Міжнародної науково-практичної онлайн конференції*. Чернівці, 23 жовтня 2020 р. С. 100-102.
4. The Refugee Convention, 1951: The Travaux preparatoires analyzed with a Commentary by Dr. Paul Weis. URL: <https://www.unhcr.org/4ca34be29.pdf>.

5. Protocol relating to the Status of Refugees. New York, 31 January 1967. URL: https://treaties.un.org/doc/Treaties/1967/10/19671004%200706%20AM/Ch_V_5p.pdf.

6. Загальна декларація прав людини, 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

7. International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, 21 December 1965. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial>.

8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042/ed19661216#Text.

9. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed19661216#Text.

10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207/ed19791218#Text.

11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських і таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading>.

12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/ed19891120#Text. 13.

Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 16. Ст. 146.

14. Безпалова О. І. Особливості визначення прав біженців у міжнародному законодавстві. *Здійснення та захист внутрішньо переміщених осіб. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород, 20 квітня 2017 р. С.10-19.

15. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців, 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011/ed19510728#Text.

16. Турчин Н. В., Турчин А. В. Права та захист біженців у міжнародному праві. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. Ужгород, 2020. №3. С. 212-218.

17. Котляр О. І. Інститут захисту прав біженців у системі міжнародно-правового захисту прав людини. *Здійснення та захист внутрішньо переміщених осіб. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ужгород, 20 квітня 2017 р. С. 46-54.

18. Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право на державне управління: збірник наукових праць*. Херсон, 2020. Вип. №2. С. 62-68.

Кронівець Т. М.,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
фундаментальних і приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, адвокат*

Одонецька І. С.,

*магістр публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Права людини починаються з прав дитини – це норма, прийнята в ЄС і визнана Україною. Захист прав дитини є одним із найважливіших пріоритетів демократичних країн, адже ставлення держави до дітей, рівень їх безпеки та захисту, їх загальний розвиток є одним із показників цивілізованості та гуманності суспільства. Права дитини є загальнообов'язковою відповідальністю країни. Права дитини – це певні спеціальні можливості, які необхідні людині віком до 18 років для існування і досягнення зрілості.

Світові стандарти у галузі дотримання прав дитини, що формувалися протягом багатьох десятиліть, закріплені у кількох важливих міжнародних документах. Ще у 1924 році Лігою Націй було розроблено та прийнято Женевську

декларацію прав дитини. Це питання знайшло відображення й у Загальній декларації прав людини, прийнятій ООН у 1948 році. У 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини. 20 листопада 1989 року Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято Конвенцію про права дитини, яка правомірно вважається міжнародною дитячою Конституцією. Конвенція була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня того ж року. Згадані документи визначають основні аспекти захисту прав дитини. Женевською декларацією передбачено «Створення таких умов, які б забезпечували необхідний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання, захист тощо». У Загальній декларації прав дитини вперше на нормативному рівні відображено основи захисту прав дітей. Результатом Декларації стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб. Відповідно до принципів Декларації прав дитини (20 листопада 1959 року) проголошується, що дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно. У соціальному відношенні висунуто вимоги щодо створення умов для здорової та нормальної життєдіяльності дитини, гарантування її свободи та гідності. Дитина повинна бути першою серед тих, хто одержує захист і допомогу, а також захищеною від недбалого ставлення до неї, особливо від жорстокості та експлуатації. Конвенція ООН про права дитини (20 листопада 1989 р.) визначає політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до 18 років, проголошує право дитини на їх захист та обов'язковість створення для цього необхідних умов. Дбаючи про захист прав дитини, держава має не тільки створити скоординовану систему їх реалізації, але й забезпечити застосування особливих механізмів їх впровадження [4].

Важливе значення має ратифікація Україною низки міжнародних договорів у сфері сімейного права, розроблених в рамках Ради Європи і Гаазької конференції з міжнародного приватного права, що дозволяють вирішувати

практичні питання, які стосуються здійснення прав дітей, регулюють відносини батьків і дітей, як матеріальні, так і особисті. Деякі з цих договорів були підписані Україною ще в 2002 – 2003 роках.

Задля забезпечення прав та інтересів дітей у Європейських країнах з 2006 року діє програма «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми». В рамках програми формується стратегія спрямована на просування захисту та заохочення прав дитини по всій Європі. Наразі діє вже четверта із серії успішних стратегій, розроблена в рамках широкого консультативного процесу за участю національних урядів, міжнародних організацій, організацій громадянського суспільства і, що не менш важливо, 220 дітей з 10 держав-членів.

Нова Стратегія з прав дитини (2022-2027) «Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства», яка була прийнята Комітетом міністрів в лютому 2022 року, буде скеровувати діяльність Ради Європи протягом наступних шести років [2].

Стратегія визначає шість стратегічних цілей, частково заснованих на попередніх пріоритетних областях, що залишаються актуальними («стабільна реалізація»), а також містить нові пункти, спрямовані на вирішення нових проблемних областей («спільне новаторство»).

Новими стратегічними цілями є:

- Свобода від насильства для всіх дітей
- Рівні можливості та соціальне включення для всіх дітей
- Доступність технологій для всіх дітей та їх безпечне використання
- Дружнє до дитини правосуддя
- Надання права висловлюватися кожній дитині
- Права дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях

23 березня 2022 року в Брюсселі Європейською Комісією було прийнято документ, який визначає основні напрямки взаємодії щодо задоволення потреб біженців з України, які шукають притулку від російської агресії у європейських країнах. Окремий розділ присвячено захисту прав дітей.

Варто зазначити, що Мінсоцполітики були надані пропозиції щодо комплексного забезпечення прав українських дітей, які вимушені були залишити країну, рятуючись від війни.

Зазначений документ визначає, що «дітям має бути гарантований швидкий доступ до їхніх прав, у тому числі вони мають бути забезпечені необхідною психосоціальною підтримкою, медичними та освітніми послугами. Зазначено, що особливої уваги та підтримки потребують діти-сироти, діти без супроводу, діти з інвалідністю, діти з особливими потребами та діти, які залишились без батьківського піклування» [3].

Стратегія ЄС щодо прав дитини визначає комплексні рамкові дії щодо забезпечення повного врахування потреб дітей. На додаток до загальних рекомендацій щодо передачі осіб, які отримують тимчасовий захист, Комісія готує спеціальні стандартні операційні процедури щодо дітей без супроводу. Вони розробляються разом з державами-членами та агентствами ЄС та ООН для забезпечення гарантій того, що інтереси дітей стоять на першому місці.

Представником Мінсоцполітики було запропоновано розглянути можливість щодо забезпечення обліку дітей у країнах, куди вони перемістилися у зв'язку з воєнними діями на території України. Варто відмітити, що документом визначено, що «попри складнощі роботи з величезною кількістю прибулих, це не може бути перешкодою щодо реєстрації дітей без супроводу. Вони повинні отримувати повну та безпечну підтримку, а представник служби захисту дітей у країні перебування має бути присутнім якомога швидше. У випадках дітей, розлучених із сім'єю (ті, які прибувають з дорослими, крім їх звичайних опікунів, інших законних представників) національні органи повинні перевірити відповідні документи, щоб підтвердити особу дитини, та, у разі наявності, згоди батьків. Програми розшуку сімей мають прагнути до возз'єднання неповнолітніх без супроводу з членами сім'ї в інших частинах ЄС».

Наразі, враховуючи європейський досвід захисту прав дитини, в Україні реалізується ряд відповідних заходів та механізмів. Зокрема, пріоритетними серед проєктів Міністерства соціальної політики України, спрямованих на захист прав

дітей, – розбудова системи ювенальної пробації в Україні. Це можливість для неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом, розпочати нове життя та стати повноцінним членом суспільства. Дитина відбуває покарання не у виховній колонії, а залишається в громаді, але при цьому з нею індивідуально працюють фахівці ювенальної пробації та психологи.

До того ж , в Україні схвалено Національну стратегію реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Цим документом наголошено на необхідності вирішення основних системних проблем юстиції щодо дітей, подолання прогалин у системі міжвідомчої взаємодії, забезпечення профілактичної, соціально-виховної роботи та роботи, спрямованої на ресоціалізацію неповнолітніх, які схильні до протиправної поведінки та вчинили правопорушення, а також на посилення захисту прав дітей, які потерпіли від правопорушень, зокрема, насильницького характеру, та дітей, які є свідками правопорушень.

Тобто, Стратегія уперше в історії України ставить за мету не тільки посилення уваги до дітей, які вчинили правопорушення, але й до інших категорій дітей у контакті з законом.

Так, завданнями Стратегії щодо дітей-жертв та дітей-свідків є:

- забезпечити єдиний підхід до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий тощо), зокрема з використанням таких спеціальних методик, як «Зелена кімната»;
- вирішення проблемних питань, що виникають під час судового розгляду у провадженнях за участю дітей, які є свідками або потерпілими, зокрема в частині визначення їх правового статусу.

Проблема національного захисту прав і законних інтересів дитини в сучасному світі набуває стратегічного значення. Його позитивні рішення сприяють подальшому державотворенню та розвитку соціальних спільнот у всьому світі, закладаючи основу для майбутньої конкурентоспроможності цілих держав і націй. Україна як Європейська країна має активно розширювати та активізувати діяльність державних інституцій, з метою формування нової, більш

послідовної та ефективної державної політики підтримки дитини на основі визнаних європейських стандартів.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини. Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990-1990 р., № 1, стор. 205.
2. Стратегія з прав дитини (2022-2027) «Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства» від лютого 2022 року. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en
3. Виступ Міністра соціальної політики України Марини Лазебної на конференції Ради Європи щодо стратегії захисту прав дитини до 2027 року (7.04.2022). Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/vistup-ministra-socialnoyi-politiki-ukrayini-marini-lazebnoyi-na-konferenciyi-radi-yevropi-shchodo-strategiyi-zahistu-prav-ditini-do-2027-roku-7042022-r>
4. Лабенська Л.Л., Савич В.О. Права дитини: сучасний стан забезпечення та реалізації в Україні. Право і суспільство. 2018. № 1. С. 118–122.
5. Європейська Конвенція про здійснення прав дітей : Рада Європи; Конвенція від 25.06.1996. URL: <http://surl.li/bwrnl>

Кудерська І. О.,
*доктор філософії в галузі права,
викладач кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права
факультету соціології та права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА САМОІДЕНТИФІКАЦІЮ ТА КУЛЬТУРНА САМОБУТНІСТЬ: ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Створення належних умов для реалізації і захисту прав усіх народностей, що проживають на території держави, на самоідентифікацію є обов'язком кожної демократичної держави і неможливе без правового забезпечення розвитку мовної, культурної, етнічної, релігійної самобутності громадян. Задля цього необхідно розробити таке правове забезпечення, що нині є однією з умов, яку Європейський Союз ставить перед Україною для набуття повноправного членства.

Поняття «право на самоідентифікацію» тільки починає набувати правового забезпечення в світі в демократичних державах. Хоча в низці міжнародних правових актів це право згадується і частково розкривається, а саме в: Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) [1], Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.) [2], ратифікованих нашою державою в 1973 році, Декларації про принципи міжнародного права 1970 року [3], у Віденській Декларації Ради Європи 1993 року [4], Документах Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ 1990 р. [5], Рамковій конвенції про захист національних меншин 1995 року [6], Декларації ООН про права корінних народів [7] тощо.

За тлумачним словником самоідентифікація це - визначення самим громадянином своєї національної приналежності та процес інтеграції всередині суспільства [8], в тому числі пов'язаний з національно-культурним самовизначенням того чи іншого народу або народності, що неможливе без належного правового забезпечення.

В Україні правове забезпечення самоідентифікації, зокрема, і в сфері культури, є на часі, адже в нашій державі налічується понад 130 національних груп представників національних меншин (народностей). Так з 1992 року діє Закон «Про національні меншини в Україні» відповідно до якого Україна гарантує громадянам республіки незалежно від їх національного походження забезпечення дотримання культурних прав і свободи, підтримку розвитку національної самосвідомості і самовиявлення [9].

В листопаді цього року за сприяння проекту Ради Європи «Посилення захисту національних меншин, включаючи ромів та мов меншин в Україні» відбулось громадське обговорення проекту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України». [10] Цей законопроект розроблений на виконання вимог Європейської Комісії щодо набуття Україною статусу члена Європейського Союзу.

Однією з цілей прийняття Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» є вдосконалення законодавчого регулювання реалізації прав та свобод, зокрема, права на самоідентифікацію, використання мов національних меншин (спільнот), культурних прав [11] та збереження культурної самобутності національної спільноти.

На шляху інтеграції до європейського співтовариства наша країна взяла на себе обов'язки забезпечити європейські стандарти захисту прав національних спільнот, зокрема, шляхом створення належних механізмів для їх реалізації. На нашу думку, для створення таких механізмів корисним є досвід зарубіжних країн.

Так в законодавстві європейських країн питання правового статусу національних меншин (народностей), їх самоідентифікації, культурної самобутності вирішується по-різному. В частині країн їх існування визнається, законодавство містить норми про надання особливого статусу, захисту, охорони культурних прав тощо, а в частині або взагалі не врегульований або знаходиться в процесі розробки правового забезпечення охорони їх прав.

У Франції ще до недавнього існувала політика невизнання національних меншин та відповідно до ст. 2 Конституції Франції закріплювалось, що будь-який

громадянин країни є представником французького народу «незалежно від походження, раси чи релігії». Хоча в країні є представники різних народностей: бретонці, каталонці, фламандці ін. Тому в останні роки розпочато правове забезпечення в національно-культурній сфері [12].

В Німеччині права на культурну самобутність та самоідентифікацію національних меншин закріплені в законодавстві окремих земель і здебільшого стосуються використання мови при реалізації права на освіту [12]. Для нашої країни, цікавим є досвід законодавчого закріплення при отриманні середньої освіти вивчення декількох іноземних мов (не однієї), в тому числі і з наданням вибору з врахуванням права на самоідентифікацію.

В Республіці Словенії виділяють особливий статус та права італійської та угорських етнічних спільнот, зокрема в сфері політичних та культурних прав, окремим законом врегульовано особливості права на самоідентифікацію та культурну самобутність ромів [12]. Цікавими для нашої країни є програми цієї країни направлені на запобігання соціального виключення, залучення до освітньої сфери, визнання історії і традицій культури.

Декларацією з національного питання Республіки Болгарія передбачається необхідність прийняття закону про додаткові судові і адміністративні гарантії захисту прав та інтересів, свобод, безпеки, спокійного життя нечисленних в етнічному відношенні груп населення будь-якого району, громади чи селища. Ці положення закріплені і в ст. 6 Основного закону Болгарії «не допускаються будь-які обмеження в правах або в привілеях на підставі раси, національності, етнічної приналежності...» [13].

Конституція Угорщини закріплює, що держава гарантує фундаментальні права для всіх, без будь-якої дискримінації, на основі статі, раси, кольору, етнічного походження, національної приналежності, мови; кожному національній і етнічній групі, яка живе в Угорщині, потрібно вважати частиною, котра формує державу. Національні та етнічні меншини мають право використовувати свою рідну мову, щоб записувати свої імена рідною мовою, сприяти розвитку їх культури та освіти з урахуванням їхніх мов [13].

Отже, для України при розробці правового забезпечення права на самоідентифікацію народностей нашої країни, зокрема, щодо культурних прав необхідно: залучити представників національних меншин, науковців-правників до розробки стратегій, програм, планів, нормативно-правових актів щодо дотримання культурних прав, зокрема щодо мовної, культурної, етнічної, релігійної самобутності національних меншин та корінного народу; сприяти забезпеченню верховенства права, захисту права на самоідентифікацію національних меншин і корінного народу, основних свобод в цій сфері; сприяти повазі до безцінних знань окремих представників національних меншин та корінного народу, зокрема в сфері нематеріальної культурної спадщини; дослідити та врахувати норми міжнародного права зокрема і з метою запобігання виникненню конфліктів з питань мовної, культурної, етнічної, релігійної самобутності.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 01.12.2022);
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 03.12.2022);
3. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu70012?ed=1970_10_24&an=2 (дата звернення: 02.12.2022);
4. Віденська Декларація Ради Європи. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu93378?an=2&ed=1993_10_09 (дата звернення: 04.12.2022);

5. Документ Копенгагенської наради Конференції з людського виміру ОБСЄ 1990 р. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/elections/14304> (дата звернення: 05.12.2022);
6. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 05.12.2022);
7. Резолюція 61/295, прийнята Генеральною Асамблеєю 13 вересня 2007. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_156#Text (дата звернення: 06.12.2022);
8. Самоідентифікація. URL: <https://slovnyk.ua/> (дата звернення: 01.12.2022);
9. Про національні меншини в Україні. Закон України від 25.06.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 03.12.2022);
10. Відбулось громадське обговорення проекту Закону України «Про національні меншини (спільноти) України». URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/a-public-discussion-of-the-draft-law-of-ukraine-on-national-minorities-communities-of-ukraine-was-held-> (дата звернення: 04.12.2022);
11. Проект Закону про національні меншини (спільноти) України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40892> (дата звернення: 01.12.2022);
12. The constitutional regulation of ethnic diversity, protection of national minorities and (special) rights of persons belonging to national minorities and/or national minorities. By Aleš Novak, Faculty of Law, University of Ljubljana with Mitja Žagar, Institute for Ethnic Studies. URL: <http://www.inv.si/DocDir/projekti/MIRICO%20report.doc> (дата звернення: 06.12.2022);
13. Ткаченко Є.В. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин. URL: [efaidnbmnnnibpccajpcgclclefindmkaj/https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_cory.pdf](https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_5_cory.pdf) (дата звернення: 06.12.2022).

Кузніченко О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету*

Менсо І. В.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного та трудового права
Одеського національного морського університету*

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Права жінок – є невід’ємною частиною прав людини, але, і досі повною мірою не реалізуються в кожній державі. Жінки стискаються з дискримінацією практично в усіх сферах життя. Вона проявляється у гендерній нерівності, обмеженні прав жінок на участь у міжнародній та внутрішньодержавній політиці, недостатньому захисті жінок від насильства, міжнародній торгівлі жінками, нерівності у сфері праці, залякуванні та приниження гідності. Обов’язком держав сьогодення є створення дієвих механізмів захисту, розслідування та викриття порушених прав жінок; впровадження нових засобів та методів контролю, системи звернень для жінок, що страждають від насилля та інших видів порушення прав.

Процес становлення та розвитку інституту захисту прав жінок має тривалу історію, значне реформування та удосконалення протягом останнього часу. При цьому, питання захисту прав жінок залишається актуальним і донині, про що свідчить офіційна статистика.

Насильство проти жінок та дівчат є найбільш поширеним і спустошливим порушенням прав людини у світі. Про це йдеться в заяві ООН з нагоди Міжнародного дня усунення насильства проти жінок, що проходить 25 листопада щорічно. Цифрами в ООН проілюстрували жахливий масштаб порушень – третина всіх жінок та дівчат переживають фізичне, або сексуальне насильство протягом свого життя, половина жінок, яких вбивають у світі, вбивають їх партнери, або сім'я. За даними ООН “немає жодного регіону, країни чи культури,

в якій би жінки не зазнавали насильства”. ОБСЄ закликає до впровадження реформи з гендерної рівності на загальнодержавному рівні.

Відповідно до звіту Всесвітнього економічного форуму “The Global Gender Gap Report 2016”, понад 10 років досліджень виявили, що зменшення нерівності між статями відбувається занадто повільно, щоб зникнути протягом нашого життя. Компанія Catalyte за своїм дослідження визначила, що в середньому у 500 найбільших компаніях світу жінки займають менше 4 відсотків вищих керівних посад, у кожній компанії немає навіть 3% жінок керівного рангу, лише у 8% компаніях генеральними директорами є жінки.

Як свідчить практика, відповідну статистику можна простежити й в Україні. За статистикою Національної поліції, кількість звернень до поліції за фактами насильства в сім’ї – це близько 130 тисяч у рік, потерпілі – переважно жінки. Відповідно до даних Державної служби статистики, жінки отримують на 36,5% меншу зарплатню, ніж чоловіки при рівних посадах та навичках. Саме показник політичної участі жінок в Україні є дуже слабким (якщо в сфері освіти за показниками Global Gender Gap Report 2016 Україна займає 26 позицію зі 144 країн світу, то за залученістю жінок до політичної сфери – 107) [1].

В основу механізму міжнародно-правового захисту прав жінок закладено положення статті 1 Статуту ООН, яка покладає на держави обов’язок поважати усіх людей незалежно від статі. Заходи, спрямовані на забезпечення рівності прав жінок розроблені Комісією з положення жінок і займають основне місце в системі ООН. Наразі органами ООН був розроблений і прийнятий ряд міжнародно-правовий документів, що стосуються прав жінок.

Слід зазначити, що основні положення актів стосуються ліквідації дискримінації жінок за ознакою статі, а також надання їм рівних прав з чоловіками при вступі на державну службу, прийомі на роботу чи навчанні, на рівну оплату праці тощо.

Відповідно до ст. 1 Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розходження, виняток або обмеження за ознакою статі, що спрямовуються на

ослаблення чи скасування можливості жінок здійснювати свої права нарівні з чоловіками.

ООН також виробляє і реалізує конкретні програми, що спрямовані на поліпшення положення жінок. Наприклад, Загальна конференція по положенню жінок 1985 року, що пройшла у Кенії, на якій рівність розглядалась в розрізі «рівності статей». У 1995 р. у Пекіні відбулася Четверта Всесвітня конференція по положенню жінок, на якій були прийняті Пекінська декларація і Платформа дій, де закріплюються основні принципи міжнародно-правової охорони прав жінок. Особливе місце серед джерел міжнародного права, що закріплюють рівність прав жінок і чоловіків займають резолюції Комісії ООН із становища жінок, яка готує рекомендації та доповіді Економічній та Соціальній Раді ООН зі сприяння правам жінок в політичній, економічній, громадянській та соціальній сферах і в галузі освіти. Конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці та ЮНЕСКО також займають належне місце серед джерел міжнародного права, які закріплюють рівність прав чоловіків і жінок.

З 1919 р. МОП прийняла 180 конвенцій і 187 рекомендацій з широкого спектра питань у сфері праці. Більшість документів стосуються як чоловіків, так і жінок, за якими жінки користуються такими ж правами, як і чоловіки, в різних сферах. Значний інтерес викликали матеріали II Міжнародної конференції з прав людини у Відні (Австрія) у 1993 р., яка звернула увагу на стан дотримання прав жінок і дітей, які вперше були розглянуті, як невід’ємна складова загальних прав людини. В прийнятих на Конференції документах — Віденська декларація та Протокол дій — вперше офіційно був закріплений факт існування прав жінок і фактичного їх порушення.

В той же час, вагомими є рішення ОБСЄ, які спрямовані на формування і вдосконалення так званого «людського виміру ОБСЄ». Приміром, Підсумковий документ Мадридської зустрічі представників держав-учасниць ОБСЄ (від 6 вересня 1983 р.) підкреслив важливість забезпечення рівноправ’я чоловіків і жінок та їх згоду на прийняття необхідних заходів для заохочення однаково ефективної

участі чоловіків та жінок в політичному, економічному, соціальному та культурному житті.

Також, важлива роль в розробці та реалізації заходів і програм поліпшення становища жінок, окрім згаданої Комісії зі становища жінок, належить Жіночому Фонду розвитку ООН (ЮНІФЕМ) та Міжнародному навчальному і науково-дослідному інституту з питань поліпшення становища жінок.

Важливим досягненням сучасного міжнародного права є створення міжнародного інституційного механізму імплементації міжнародно-правових норм в галузі захисту прав і свобод людини, у тому числі забезпечення рівності прав жінок і чоловіків; спеціальних структур, покликаних забезпечити їх реалізацію. До таких структур належать Верховний комісар ООН з прав людини; Комісія з прав людини, що діє в рамках ООН; Комітет з прав людини, створений у відповідності з положеннями Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р.; Комітет з ліквідації дискримінації по відношенню до жінок (Конвенція 1979 р.); Комітет з прав дитини (Конвенція 1989 р.) тощо.

Незважаючи на велику кількість нормативних актів, жінки продовжують стискатись з прихованою або явною дискримінацією і маргіналізацією та меншою мірою користуються надбаннями суспільства. Враховуючи це, зараз є потреба в розширенні прав, можливостей жінок та дівчат. Це, перш за все, необхідно для вільного волевиявлення жінками своїх власних пріоритетів та цінностей в процесі ухвалення рішень та у будь-якій інших сферах діяльності.

Також, одним із шляхів вирішення, є впровадження механізму анонімного звернення жінок, що стискаються з насильством або іншими проявами дискримінації, до органів державної влади у будь-якій державі на першому етапі. Це забезпечує безпеку жінок, що піддаються жорстокому поводженню. Наступним кроком має бути повне і всебічне виявлення обставин та ґрунтового аналізу причинно-наслідкового зв'язку подій, що передували зверненню. Далі необхідно враховувати психологічний аспект, а, отже, на державному рівні має закріплюватися процедура надання допомоги жінкам. Досить важливим у захисті прав жінок є профілактика та попередження. Сюди можна віднести бінарні лекції,

зустрічі з експертами, конференції, круглі столи, семінари - на яких би висвітлювалася ця тема для великого кола осіб. Це підвищує рівень правосвідомості населення та розуміння важливості обговорення даної теми. Чим більше ця тема буде висвітлюватись, тим більше кроків буде зроблено до нейтралізації порушення прав жінок в усіх сферах життя. Також необхідно враховувати досвід країн, що досягли значно більше у внутрішньому регулюванні захисту прав жінок та імплементувати у законодавство інших країн.

Отже, міжнародний захист прав жінок є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення, оскільки права жінок є невід'ємною частиною прав людини, а, тому і мають захищатися на відповідному рівні з цими ж правами.

Список використаних джерел:

1. Євростат, Статистичні дані щодо гендерної нерівності в оплаті праці, березень 2018 року. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics

Лукіянова М. Д.,

*директорка Регіонального центру з надання
безоплатної вторинної правової допомоги у Вінницькій області*

Дорош В. С.,

*здобувач вищої освіти СВО бакалавра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

24 лютого 2022 року в Україні почалася повномасштабна війна, яка поставила під загрозу права мільйонів дітей: вони змушені стати біженцями, жити в умовах постійних обстрілів, а у деяких окупанти відібрали найцінніше – право на життя. Так, станом на ранок 1 грудня 2022 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів через збройну агресію російської федерації в Україні загинуло 441 дитина, понад 852 отримали поранення різного ступеню тяжкості, а

328 досі вважаються безвісти зниклими [1]. Відповідні статистичні дані доводять необхідність застосування всіх можливих міжнародних правових механізмів, які існують у сфері захисту прав дітей, і основу яких складають наступні міжнародно-правові акти: Конвенція ООН про права дитини (1989), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), Женевські конвенції про захист жертв війни (1949), Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977), низка Резолюцій Ради Безпеки ООН, прийнятих між 1999 і 2009 роками тощо. І хоча нормативно-правова база з цього питання є досить широкою, однак, на думку Л. Могілевської, залишається безліч питань щодо практичного застосування їх норм під час війни [2, с. 432]. Погоджуючись з цією думкою, вважаємо за необхідне проаналізувати діяльність різних міжнародних органів та організацій, які покликані вирішувати питання захисту прав дітей під час війни.

Насамперед забезпечення миру і безпеки відповідно до положень Статуту ООН здійснюється Генеральною Асамблеєю і Радою Безпеки, компетенція яких у цій сфері чітко розмежована. На Раду Безпеки ООН покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки, адже вона володіє виключно широкими повноваженнями у справі попередження війни і створення умов щодо мирної і плідної співпраці країн [3, с. 62]. Генеральна Асамблея, зі свого боку, відповідно до статті 11 Статуту ООН має повноваження розглядати загальні принципи співробітництва у справі підтримки міжнародного миру і безпеки, зокрема принципи, що визначають роззброєння та регулювання озброєння, і робити відносно цих принципів рекомендації Членам Організації чи Раді Безпеки або Членам Організації та Раді Безпеки [4, с. 13-14]. В сучасних умовах ці органи переважно здійснюють офіційні заяви, у яких висловлюють «глибоке занепокоєння з приводу підтримки миру та безпеки України» [5]. Але звинуватити ООН в бездіяльності не можна, адже Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Всесвітня продовольча програма ООН (ВПП ООН) надають грошову допомогу внутрішньо переміщеним особам відповідно до підписаних меморандумів з Україною [6]. Співпраця ООН з

Україною має вагомий вплив, адже це насамперед показує, що світ не стоїть осторонь. Окрім цього, будь-яка допомога пришвидшує перемогу держави, якій вона надається. Так, закінчення війни допоможе зупинити і порушення прав дітей, що виникають внаслідок неї.

Хоча органи ООН і не здійснюють прямого забезпечення прав та інтересів дітей, існує спеціалізована структура ООН ЮНІСЕФ, яка і надає найбільш помітну допомогу українським дітям. Для аналізу діяльності цієї організації, важливо звернути увагу, що, на думку дитячого фонду, найсерйознішими порушеннями прав дітей під час збройного конфлікту є їх вбивства та каліцтва, вербування або використання у збройних силах і збройних групах, напади на школи чи лікарні, зґвалтування чи інше тяжке сексуальне насильство, викрадення та відмова в гуманітарному доступі [7]. Як бачимо, усі перераховані злочини держава-агресор вчиняє щодо українських дітей уже протягом більш ніж дев'яти місяців. У намаганнях завадити цим порушенням дитячий фонд оприлюднив програму змін ЮНІСЕФ, у якій містяться наступні пункти:

1. Припинення навмисних нападів, які вбивають і калічать дітей.
2. Припинення нападів на об'єкти інфраструктури, від яких залежить життя, здоров'я та розвиток дітей: заклади освіти; сферу медичної допомоги, зокрема на медичних працівників, лікарні та медичні заклади; об'єкти водопостачання та санітарії, а також на персонал, що там працює.
3. Уникнення застосування вибухової зброї в населених пунктах з огляду на її непропорційний та особливо згубний вплив на дітей.
4. Дотримання глобальних зобов'язань щодо звільнення світу від загрози наземних мін, вибухонебезпечних пережитків війни та саморобних вибухових пристроїв.
5. Припинення вербування та використання дітей збройними силами та групами, а також припинення затримання дітей, імовірно пов'язаних із збройними силами чи групами.
6. Звільнення дітей, пов'язаних зі збройними силами чи групами, службами захисту та підтримка реінтеграції в їхні громади, включаючи безпечну

репатріацію дітей-іноземців до країн їхнього походження, дотримуючись принципу забезпечення якнайкращих інтересів дитини.

7. Припинення викрадення дітей у конфлікті.

8. Припинення будь-якого сексуального насильства та інших форм гендерного насильства щодо дітей.

9. Припинення відмов у наданні життєво необхідної гуманітарної допомоги дітям у надзвичайних ситуаціях і припинення нападів на гуманітарних працівників [8].

Усі перераховані пункти, безумовно, є важливими та здатні зупинити найсерйозніші порушення прав дітей, у випадку їх виконання. Але діяльність дитячого фонду ООН не зупиняється лише на теоретичних аспектах захисту. Зокрема, 21 квітня 2022 року ЮНІСЕФ в Україні спільно з Офісом Президента України, Радницею уповноваженою Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, Міністерством соціальної політики України запускають загальнонаціональну інформаційну кампанію «Дитина не сама: інструкція з турботи». Метою кампанії є привернення уваги суспільства до різних проблем порушення прав дітей під час війни та надання вичерпної інформації, як розв'язувати ці проблеми. Для реалізації цієї кампанії було створено веб-сайт, чат-бот та сторінки в соціальних мережах, щоб забезпечити доступність інформації та допомогти якомога більшій кількості дітей [9].

Також представництво дитячого фонду ООН в Україні надає і грошову допомогу сім'ям з дітьми, а саме: багатодітним родинам, які мають трьох і більше дітей до 18 років, з яких принаймні одна дитина не досягла двох років, та які мають двох і більше дітей до 18 років, з яких принаймні одна дитина з інвалідністю [6].

Усе викладене вище дає змогу зробити висновок, що у сучасних, складних для України умовах дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ є міжнародним лідером у сфері забезпечення прав та інтересів дітей. Саме ця організація надає найбільше практичної допомоги сім'ям з дітьми. Окрім цього, ЮНІСЕФ намагається здійснювати боротьбу й на інформаційному фронті, наприклад поширенням програми змін. Ця діяльність є дуже важливою підтримкою України, навіть

незважаючи на те, що заклики до припинення порушення прав дітей, як можна побачити, цілковито ігноруються державою-агресором.

Список використаних джерел:

1. Діти війни. Телеграм-канал Офісу Генерального прокурора. URL: https://t.me/pgov_gov_ua/7745 (дата звернення: 01.12.2022).
2. Могілевська Л. Проблеми забезпечення та захисту прав дитини під час війни. Збірник матеріалів міжнародного науково-практичного онлайн-семінару «Діяльність державних органів в умовах воєнного стану». (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 432-433.
3. Скрипник О. Роль Ради Безпеки ООН у врегулюванні військових конфліктів. *Уманська старовина*. 2021. Вип. 8. С. 61-70.
4. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://cutt.ly/w1A7l3Y> (дата звернення: 01.12.2022).
5. Рада Безпеки ООН ухвалила першу заяву щодо України після початку повномасштабного вторгнення. URL: <https://cutt.ly/g1A74Hk> (дата звернення: 01.12.2022).
6. Умови надання грошової допомоги від міжнародних організацій. URL: <https://aid.edopomoga.gov.ua/terms> (дата звернення: 02.12.2022).
7. Six grave violations against children in times of war. URL: <https://cutt.ly/z1A5ANQ> (дата звернення: 02.12.2022).
8. UNICEF's change agenda for protecting children in armed conflict. URL: <https://cutt.ly/J1A5Baj> (дата звернення: 02.12.2022).
9. Захист прав дітей під час війни. URL: <https://dity.msp.gov.ua/> (дата звернення: 02.12.2022).

Мельник М. Б.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка, адвокатка*

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОКТРИНИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ ІЗ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Трудові правовідносини із іноземним елементом можуть регулюватися за допомогою застосуванню правової доктрини. Адже відповідно до ч.1 ст.8 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005р. № 2709-IV постає за очевидне, що законодавець надав можливість при застосуванні права іноземної держави суду чи іншому органу встановлювати зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і *доктриною* у відповідній іноземній державі [1].

У теорії права зазначається, що реалізація норм права – це втілення (здійснення) їх вимог у *правомірній поведінці людей* – суб'єктів права. Також, зазначається, що реалізація права може бути пов'язаною як із здійсненням правомірних дій, так і з правомірною бездіяльністю (курсив власний – М.М.) [2]. Правомірною поведінкою є вид юридично значущої усвідомленої і цілеспрямованої поведінки, яка *відповідає нормам* і принципам права (курсив власний – М.М.) [3]. Правомірність поведінки суб'єкта права вважається за умови відповідності його поведінки певним правовим вимогам, які містяться в джерелах права – принципах права, нормативно-правових актах, правових договорах, правових звичаях, судових прецедентах і т.д. [4] Доволі визначним у правомірній поведінці є ознаки. До прикладу, юридична ознака та соціальна ознака. Юридична ознака правомірної поведінки безпосередньо пов'язана із визначенням її юридичних кордонів. До соціальних ознак (а такі розглядають у множині – М.М.), відносять такі кореляти: масовість її прояву, соціальну обумовленість і соціальну

адекватність існуючим суспільним відносинам; соціальну значимість, важливість; соціальну цінність для держави, суспільства і конкретного індивіда; соціальне схвалення правомірної поведінки державою і суспільством [5].

На думку І.В. Семініхіна, правову доктрину можна визначити як зумовлену характером правової культури суспільства цілісну і логічно узгоджену сукупність визнаних юридичною (насамперед академічною) спільнотою ідей та наукових поглядів на право, що є *основою професійної правосвідомості і концептуальним підґрунтям нормотворчої, правозастосовної, правотлумачної діяльності*. Вчений також приходить до висновку стосовно того, що доктрина є невід'ємною складовою частиною будь-якої розвинутої правової системи, де сформований клас професійних юристів, створений комплекс спеціальних правових текстів, існують віддиференційовані від інших сфер суспільної діяльності професійні юридичні практики. Зрештою, на думку вченого, *ступінь і форми впливу правової доктрини на правове життя суспільства залежать від стану розвитку правової системи, наявних правових традицій, характеру системи джерел права. У більшості сучасних правових систем правова доктрина має значення авторитетного (переконливого) джерела права і використовується насамперед як додатковий засіб для обґрунтування юридично значущих рішень* (курсив власний – М.М.) [5].

Попов О.І. при дослідженні питань правової доктрини приходить до висновку у тому, що наявність декількох форм застосування правової доктрини при здійсненні Верховним Судом України перегляду судових рішень у цивільних справах, що зумовлене істотними особливостями та функціями цієї форми перегляду судових рішень в системі цивільного судочинства. Серед таких форм окреме місце має бути відведено безпосередньому застосуванню доктринальних джерел при мотивуванні Верховним Судом України своїх постанов, як допоміжних інструментів аргументації останнім власних правових позицій [6]. Отож, питання правореалізації правової доктрини, щонайменше стосується праворозуміння української правової традиції правової доктрини, визнання її як авторитетного (переконливого) джерела права.

Л.Ф. Купіна досліджуючи проблеми ефективності норм трудового права не розглядає проблеми ефективності ні правової доктрини трудового права, ані ефективності реалізації трудових прав в правовідносинах, ускладнених іноземним елементом, як і не розглядає проблеми ефективності норм трудового права також ускладнених іноземним елементом. Вважаємо такий підхід вузьким. Натомість, дослідниця вважає, що до системи показників ефективності норм трудового права, серед складових якої виокремлено: первинні наслідки (ті соціальні наслідки, оцінка яких відбувається на підставі безпосередніх цілей, задля яких приймається і втілюється правова норма або чиниться певна правова дія) і вторинні наслідки (ті соціальні наслідки, настання яких нормою трудового права не передбачалось) [4].

Звісно, прикладів неефективності правової доктрини як «комплексу спеціальних правових текстів», в коректі трудового права, міжнародного трудового права, як і концепції трудових правовідносин ускладнених іноземним елементом можливо віднайти достатньо для обговорення та аналізу. Проте у такому випадку, скоріш, проявляються методологічна проблема наступного характеру: початку та кінця наукового дослідження (завершеності як результативності), а констатованого доктринального факту, що має певну наукову та практичну цінність – безпосередньо від завдань які ставились у науковому пошуку. Очевидним видається і те, наскільки вдало той чи інший дослідник і, наскільки в повній мірі на системному рівні, комплексно проаналізував та відстежим проблеми у доктрині права та юридичній практиці. Адже саме ці сфери є принципово різними, а тому можуть виступати як зміст та форма, як дійсне та належне; наскільки функціонально такі можуть не співпадати: юридична практика може виражати та закріплювати правову реальність, а правова доктрина може буди націлена на перспективу (спрямована на майбутні відносини, на проблеми з якими зіштовхнеться юридична практика та діюче законодавство) або бути зорієнтованою в ретроспективі (на пошук історичних проблем, які унеможливають правореалізацію в сучасних умовах); тощо.

Отже, постановка проблеми про можливість реалізації «доктрини права» щонайменше конкурує (або ж питання є неузгодженим, містить системні доктринальні проблеми, проблеми аналогії права, усунення помилок тощо) із питанням про реалізацію «норми права» в сенсі «соціальної ознаки» та «юридичної ознаки». Відповідно, питання ефективності реалізації як норми права, так і самої правової доктрини у тій чи іншій галузевій приналежності є відкритим, адже конкуренція може послаблювати або ж, взаємодіючи підсилювати питання реалізації права в соціальних чи то юридичних ознаках.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005р. № 2709-IV. Верховна Рада України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
2. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Х.: Право, 2016 – Т.3: Загальна теорія права/редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
3. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015.
4. Купіна Л.Ф. Ефективність норм трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05 / Купіна Людмила Францівна. Одеса, 2021. 471 с.
5. Семеніхін І. В. Правова доктрина: поняття, ознаки, структура. *Проблеми законності*, 2016. С.34. URL.: <https://core.ac.uk/download/pdf/233584168.pdf>
6. Попов О. І. Правова доктрина та її застосування Верховним Судом України при перегляді судових рішень у цивільних справах. *Проблеми законності*, 2016. С.88. URL.: <https://core.ac.uk/download/pdf/233584159.pdf>

Мельничук О. Ф.,

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,*

Лебедєва Н. А.,

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри англійської філології
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського,*

Матієнко В. Л.,

*аспірант кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розвиток європейського освітнього простору зумовлюється посиленням міграційних процесів, зростанням мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів, розвитком інформаційного суспільства та іншими причинами. Тому прагнення України до інтеграції в єдиний європейський освітній простір закономірне, адже є запорукою стабільного розвитку держави, підвищення її конкурентоспроможності, визначальним фактором розвитку освіченої нації та становлення активного громадянського суспільства. Модернізація вищої освіти України у напрямі євроінтеграції забезпечує рівність можливостей для здобуття якісної вищої освіти всіма особами, її орієнтацію на всебічний розвиток особистості, автономізацію закладів вищої освіти, швидке реагування на потреби часу та суспільства. Це дасть можливість пришвидшити процес гармонізації національного законодавства у сфері вищої освіти та створити сприятливі правові, педагогічні, культурні, інші умови для забезпечення якості вищої освіти.

Впровадження європейського досвіду забезпечення якості вищої освіти в Україні сприятиме інноваційному розвитку держави, імплементації європейських цінностей в українське суспільство, формуванню відкритого освітнього простору, зокрема мобільності студентів та викладачів. Кращі європейські практики

забезпечення якості вищої освіти дадуть можливість впровадити у вищу освіту України новаторські методики викладання та дослідження, змістовно наповнити освітні програми, осучаснять освітні підходи, сприятимуть впровадженню нових форм організації освітньої діяльності, подоланню корупції в освіті, підвищенню громадської активності учасників освітнього процесу, що загалом вплине на формування освіченої особистості з європейським світоглядом, культурою та цінностями.

Досвід європейських країн свідчить, що забезпечення якості вищої освіти в Україні безпосередньо пов'язане із утвердженням демократичних засад в системі вищої освіти, з розвитком студентського самоврядування, запровадженням у закладах вищої освіти сучасних освітніх технологій, поліпшенням матеріально-технічного та методичного забезпечення, синергією вищої освіти, науки та виробництва, створенням на базі провідних університетів сучасних дослідницьких центрів, солідарної участі держави, бізнесу та громадянського суспільства у розвитку вищої освіти. Ці інститути добре розвинені в європейських країнах та попри низку проблем, здебільшого пов'язаних із негативними традиціями радянської освіти, зокрема її бюрократизмом та консервативністю до впровадження змін, дещо формальним підходом до реформ, ще не повною мірою реалізовані в Україні. Просуванню реформ в останній рік завадили ще й воєнні дії на території України, в результаті яких держава зіткнулася з новими викликами. Однак, з іншого боку, українці продемонстрували неабияку стійкість та організаційні здібності для провадження освітньої діяльності в умовах війни. За таких обставин ще більшої актуальності набуває подальша імплементація європейського досвіду забезпечення якості вищої освіти в освітнє законодавство та практику.

Рівень забезпечення якості вищої освіти в таких європейських країнах, як Австрія, Німеччина, Франція та ін., доступ населення до ринку освітніх послуг, обсяги інвестицій у галузь вищої освіти, розвиток університетської автономії та інші переваги є об'єктивними причинами для вивчення та запозичення досвіду цих країн для України.

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки визначено, що одним із завдань забезпечення високої якості вищої освіти є активна міжнародна співпраця у цій сфері, обмін досвідом, зокрема розроблення у партнерстві з провідними вітчизняними і зарубіжними університетами конкурентоздатних освітніх програм і модулів випереджальної підготовки фахівців [1].

З метою інтеграції системи вищої освіти до європейського освітнього простору держава сприяє: 1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти; 2) узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя; 3) співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання; 4) впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок закладів вищої освіти, продажу їхніх патентів та ліцензій; 5) залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у закладах вищої освіти наукових, освітніх та інших програм [2].

Сутність та зміст якості вищої освіти в аспекті державної освітньої політики «опосередковуються системно об'єднаним комплексом політико-правових, соціокультурних і філософсько-світоглядних аспектів, функції яких полягають у створенні умов для формування високоосвіченої професійно-конкурентної особистості, що досягається ефективністю державної регуляторної політики у сфері вищої освіти» [3, с. 169].

Отже, європейський досвід забезпечення якості вищої освіти в Україні відіграє вагомий роль та свідчить про необхідність його впровадження на основі розробки комплексних заходів. Тому для ефективності реалізації завдань необхідно розробити в Україні комплексний документ на основі

міждисциплінарного підходу, а саме врахувати кращі європейські правові, педагогічні та управлінські аспекти забезпечення якості вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
2. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. Ст.2004.
3. Ногас Н. І. Адміністративно-правові засади забезпечення якості вищої освіти: дис.... на здобуття ступ. докт. філософії. Спец. 081 «Право». Тернопіль: Західноукраїнський національний університет. 2022. 203 с.

Морозовська О. А.,
керівник апарату Святошинського районного суду міста Києва,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Київського університету права НАН України

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

14 червня 1994 року була підписана Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (далі – Угода про партнерство), відповідно до якої Україна взяла на себе зобов’язання вжити заходи щодо поступового приведення національного законодавства у відповідність до законодавства ЄС у визначених сферах. До таких сфер належав, зокрема, захист прав споживачів (ст. 51) [1].

28 червня 1996 року була прийнята Конституції України, яка гарантувала, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ч. 4 ст. 42) [2].

3 грудня 2001 року була прийнята Директива 2001/95/ЄС про загальну безпечність продуктів, метою якої було забезпечення того, щоб введені в обіг продукти були безпечними.

Директива є чинною станом на 2022 рік та встановлює для всіх виробників «загальний обов'язок безпеки» (обов'язок випускати на ринок лише безпечні продукти) та конкретизує його за допомогою положення про розробку та застосування європейських стандартів з боку європейських організацій зі стандартизації. Безпечним визнається продукт, який за нормальних чи розумно передбачуваних умов використання, не становить жодного ризику або несе мінімальний ризик, пов'язаний із використанням продукту.

З метою забезпечення безпеки споживачів та їх захисту від ризиків, що надаються продуктами, Директива також фіксує обов'язки та повноваження держав-членів, а також Європейської комісії зі здійснення нагляду та контролю над споживчим ринком. Серед передбачених заходів – правила, що регулюють функціонування спеціальної системи «РАПЕКС» (RAPEX), що призначена для швидкого обміну між державами-членами та Комісією інформацією про серйозні ризики для споживачів.

Щодо харчових продуктів в рамках ЄС функціонують спеціальні мережі та механізми обміну інформацією, передбачені Регламентом (ЄС) № 178/2002 Європейського парламенту і Ради ЄС від 28 січня 2002 року про встановлення загальних принципів та розпоряджень продовольчого законодавства, про заснування Європейського органу з безпеки продуктів харчування та про закріплення процедур щодо безпеки продовольчих товарів.

Директива застосовується до всіх видів продуктів, крім антикваріату або продуктів, що підлягають ремонту чи відновленню перед використанням. Держави-члени повинні переконатися в тому, що виробники та розповсюджувачі дотримуються покладених на них цією Директивою обов'язків у такий спосіб, що продукти, які вони вводять в обіг, є безпечними. Держави-члени також засновують чи призначають органи, компетентні у проведенні моніторингу відповідності продуктів загальним вимогам до безпечності, та забезпечують,

щоб такі органи мали і використовували повноваження, які до їхньої компетенції віднесено згідно з цією Директивою [3].

Таким чином, після прийняття Директиви 2001/95/ЄС в країнах ЄС споживчу продукцію починають перевіряти виключно на її безпечність. Для всіх виробників та розповсюджувачів встановлюється обов'язок вводити в обіг на ринок лише безпечну продукцію. Для швидкого обміну інформацією про продукцію, що несе серйозний ризик для споживачів, створюється та функціонує інформаційна система «РАПЕКС».

10 січня 2002 року Верховною Радою України були внесені відповідні зміни і доповнення до Закону України «Про захист прав споживачів», якими вводився термін «безпека товару (роботи, послуги)»; встановлювалася вимога щодо позначення відомостей про шкідливі для здоров'я речовини і протипоказання щодо застосування товарів (робіт, послуг); а також передбачалося, що державний захист споживачів здійснюють спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи [4].

16 січня 2003 року Верховна Рада України прийняла ЦК України та ГК України. ЦК України захищає право фізичної особи на безпечні для неї продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту) (ч. 3 ст. 293) [5]. ГК України передбачає права споживачів, які визначені в Законі України «Про захист прав споживачів», зокрема, право на належну якість товарів (робіт і послуг) та право на безпеку товарів (робіт і послуг) (ч. 1 ст. 39) [6].

18 березня 2004 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». Адаптація законодавства України до законодавства ЄС стає пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що в свою чергу є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики (розділ I) [7].

5 лютого 2008 року був підписаний Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, який набрав чинності 16 травня 2008 року [8].

12 грудня 2010 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції», яким було внесено зміни до ст. 227 КК України, яка в новій редакції передбачає відповідальність за умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах [9].

21 березня 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), цілями якої є, зокрема, сприяння поступовому зближенню України з ЄС та його державами-членами.

Відповідно до ст. 415 Угоди про асоціацію, сторони співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів [10].

Результатом такого співробітництва у сфері захисту прав споживачів стало прийняття Верховною Радою України наступних законів: «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 року; «Про метрологію та метрологічну діяльність» від 05 червня 2014 року; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» від 22 липня 2014 року; «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 року; «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 року; «Про споживче кредитування» від 15 листопада 2016 року; «Про безпечність та гігієну кормів» від 21 грудня 2017 року; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства у сфері порівняльної реклами із правом Європейського Союзу» від 12 листопада 2019 року та інші.

Таким чином, після підписання Угоди про партнерство, Угоди про асоціацію та прийняття відповідних законів, відбувається зміна внутрішнього права України, що виявляється в гармонізації та уніфікації законодавства

України з законодавством ЄС у визначених сферах, зокрема, у сфері захисту прав споживачів.

Законодавство про захист прав споживачів вже зазнало значних змін та поступово впроваджує нові стандарти, які формуються внаслідок цих процесів, зокрема, для всіх виробників встановлено обов'язок вводити в обіг на ринок лише безпечну продукцію, також було створено систему оперативного взаємного сповіщення про продукцію, що становить серйозний ризик (COVC).

Закон про кримінальну відповідальність також зазнав змін та передбачає відповідальність за умисне введення в обіг (випуск на ринок України) небезпечної продукції, тобто такої продукції, що не відповідає вимогам щодо безпечності продукції, встановленим нормативно-правовими актами, якщо такі дії вчинені у великих розмірах.

Список використаних джерел:

1. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 № 998_012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/ed19940614#Text.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

3. Про загальну безпечність продуктів: Директива Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу 2001/95/ЄС від 3.12.2001 № 984_008-01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-01#n69.

4. Про внесення змін до Закону України «Про захист прав споживачів»: Закон України від 10.01.2002 № 2949-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2949-14#Text>.

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15/ed20040318#Text>.

8. Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі від 05.02.2008 № 981_049. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049#Text.

9. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2735-17/ed20200703#Text>.

10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 21.03.2014 № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20140321#Text.

Пилипенко Т. І.

*старший викладач кафедри фундаментальних і
приватно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ : ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ПІСЛЯ РАТИФІКАЦІЇ УКРАЇНОЮ

Стамбульська конвенція або Конвенція Ради Європи про попередження і боротьбу з насильством щодо жінок і домашнього насильства — це перший подібний документ, який юридично зобов'язує створити правову базу для боротьби з насильством щодо жінок. Документ з'явився 2011 року, наразі його підписали 47 країн, 36 (включно з Україною) – ратифікували. Це, фактично, було неофіційною умовою від деяких європейських країн щодо підтримки України в її прагненні до євроінтеграції.

Ратифікації Конвенції чинили спротив окремі політичні сили, що не дало можливості це здійснити її ні у 2016 році (коли відповідний законопроект уперше вносився на розгляд Верховної Ради України), ні у 2019 році. Окрім того, із власними застереженнями щодо Стамбульської конвенції виступила Рада церков

і релігійних організацій, стверджуючи, що конвенція «нав'язує гендерну ідеологію». Водночас у Конвенції йдеться про інше. Зокрема, документ дає визначення кільком термінам — власне «гендер» та «наси́льство стосовно жінок за гендерною ознакою». Так, згідно з Конвенцією, «гендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Відповідно гендерно обумовлене насильство проти жінок означає, що насильство проти жінки здійснюється саме тому, що вона жінка [1, Ст.3]. Тобто про самоідентифікацію чи сексуальну орієнтацію тут не йдеться.

Попри небажання ратифікувати конвенцію, імплементація багатьох її положень фактично розпочалася ще у 2017 році. Прогресивна частина українського політикуму й громадського сектору не могла примиритися з ймовірністю збільшення проблем у цій сфері. Нагадаємо, що лише впродовж 2016–2017 років, згідно з даними судової статистики, більше ніж 82 тис. осіб було піддано адміністративним стягненням за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) за насильство в сім'ї, щонайменше 200 осіб щороку засуджувалися за статеві й суміжні з ними злочини й тисячі осіб — за заподіяння тілесних ушкоджень, побої й мордування стосовно членів сім'ї [2, с. 20].

Саме тоді були ухвалені зміни до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Цивільного процесуального кодексу України, прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству», внесено ґрунтовні зміни до законів «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про безоплатну правову допомогу», «Про Національну поліцію», а також десятки підзаконних актів.

Наведений перелік нормативно-правових актів свідчить про те, що проблемі домашнього насильства й насильства проти жінок український уряд останніми роками приділив значну увагу.

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145 затверджена Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. Передбачено завдання подолання в суспільстві негативних стереотипів і формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки, реагування на факти домашнього насильства і насильства за ознакою статі, анонсована розбудова нової системи реагування на насильство, забезпечення доступності та якості надання необхідних соціальних послуг особам, постраждалим від домашнього насильства і насильства за ознакою статі, належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності і зміна їх поведінки [3].

Таким чином, ще до ратифікації Стамбульської конвенції значна частина норм, які стосуються відповідальності за домашнє насильство, була імplementована. Проте залишилися прогалини у відповідальності за сексуальне насильство, а також недосконалість механізмів притягнення до відповідальності за насильство щодо жінок та домашнє насильство. Значна кількість (22–23 % щороку) осіб, засуджених за ст. 126-1 КК України, звільняється від покарання. Також щодо значної кількості осіб, які вчинили домашнє насильство, суди закривають провадження (2019 рік — 31 %, 2020 рік — 23 %, 2021 рік — 9 %), у тому числі досить часто у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Таким чином, домашні насильники чи не в половині випадків притягнення до кримінальної відповідальності можуть розраховувати на те, що покарані не будуть [4].

З кожним роком кількість звернень до поліції щодо вчинення домашнього насильства збільшується. За даними Нацполіції, у 2019 році було зареєстровано 142 тисячі заяв про вчинення правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, у 2020 році — більше 208 тисяч, що на 47% більше, ніж у попередньому році. У 2021 році кількість таких звернень становила майже 326 тисяч [4]. Це лише дані, про які нам відомо, коли постраждала особа звернулась до держави з проханням "втрутитися". Проблема й в тому, що іноді людина може

навіть не усвідомлювати, що щодо неї вчиняється домашнє насильство. У цьому випадку без сторонньої допомоги є ризик назавжди залишитися у стосунках, які посягають на базові потреби та безпеку.

Що має змінитися в результаті ратифікації? Відповідь дають основні цілі Стамбульської конвенції: захистити жінок від усіх видів насильства, а також запобігти й викоринити насильство над жінками та домашнє насильство, сприяти встановленню рівних прав для чоловіків і жінок, викоринити всі види дискримінації щодо жінок, захистити й допомогти всім, хто постраждав від насильства, сприяти міжнародній співпраці, спрямованій проти зазначених видів насильства, надавати допомогу організаціям і правоохоронним органам у співпраці одне з одними задля викоринення насильства щодо жінок та домашнього насильства.

Країни, що ратифікують Конвенцію, мають криміналізувати: психологічне насильство; переслідування (сталкінг); фізичне насильство; сексуальне насильство (включно зі зґвалтуванням, що передбачає різні види сексуальних активностей з особою без її згоди); примусовий шлюб; жіноче обрізання; примусовий аборт; примусову стерилізацію.

Для отримання медичної, юридичної, психологічної, соціальної допомоги постраждалій особі потрібно звернутися до декількох різних установ, які можуть бути на великій відстані одна від одної. В Україні недостатньо притулків для постраждалих осіб, особливо в малих містах та сільській місцевості. Багато з них утримуються громадськими організаціями. Натомість, Стамбульська конвенція передбачає, що кількість притулків для постраждалих осіб у кожному регіоні має відповідати стандарту: одне сімейне житло (для жінки та її дітей) на 10 тисяч населення. Постраждала особа має бути забезпечена доступом до притулку в найближчому місті в будь-який час дня та ночі та, якщо це необхідно, зможе залишатися там зі своїми дітьми.

Конвенція рекомендує правоохоронним органам розслідувати випадки фізичного насильства, сексуального насильства, включаючи зґвалтування, примусового шлюбу, каліцтва жіночих геніталій, примусового аборту та

примусової стерилізації, незалежно від наявності або відсутності заяви, поданої постраждалою особою. Вони муситимуть провести розслідування в розумні строки.

Суди та правоохоронні органи застосовують процедури посередництва та альтернативного врегулювання спорів за участю правопорушника та постраждалої особи. Нема розуміння того, що процес посередництва між постраждалою та злочинцем ніколи не може бути рівноправний. Особа, яка постраждала від насильства, не має гарантованого права вимагати компенсацію від правопорушника або держави. Тепер же держава має забезпечити право постраждалої особи вимагати компенсацію від кривдника, а також передбачатиме можливість отримати державну компенсацію.

Стамбульська конвенція стосується зокрема сексуального насильства, пов'язаного з збройними конфліктами, що особливо актуально для України сьогодні. Масові випадки вчинення військовослужбовцями рф сексуального насильства щодо цивільного населення на території України потребують належної оцінки з боку держави у вигляді притягнення останніх до кримінальної відповідності [5].

Конвенція також пропонує стратегії із попередження та запобігання насильству: підвищення обізнаності, проведення кампаній на теми насильства щодо жінок і домашнього насильства, які допоможуть людям розпізнавати різні форми насильства та виступати проти них,

І, нарешті, ратифікація Стамбульської конвенції дає можливість експертам Ради Європи контролювати, як Україна виконує взяті на себе зобов'язання. Україна ж може вимагати посилення відповідальності для кривдників наших громадян за кордоном, а також вимагати притягнення до відповідальності кривдників-українців, які переховуються за кордоном. У пояснювальній записці чітко наголошується, що ратифікація Конвенції матиме вплив на інтереси Держави Україна в частині виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав та основоположних свобод людини. Тобто це ще один крок до членства в ЄС.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон про ратифікацію від 20.06.2022 №2319-IX -ВР // База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 29.11.2022).
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К. : Ваіте, 2019. 288 с.
3. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова Кабінету Міністрів від 24.02.2021 №145 -ВР// База даних «Законодавство України» /ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 29.11.2022).
4. Хавронюк Микола. Стамбульська конвенція: до чого зобов'язує ратифікація? URL: <https://justtalk.com.ua/>
5. Шуневич Катерина. Україна після ратифікації Стамбульської конвенції: які законодавчі зміни необхідні надалі? URL:<https://life.pravda.com.ua/columns/2022/08/10/249886/>

Рєпіна Ю. С.,

*кандидат економічних наук, доцент,
науковий співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та судоустрою
науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України*

ВПЛИВ АЛГОРИТМІЧНИХ СИСТЕМ НА ПРАВА ЛЮДИНИ ТА КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ЩОДО ЙОГО УСУНЕННЯ

Європейські суспільства переживають процеси технологічного прогресу та цифрової трансформації. Аналогічні процеси відбуваються в Україні – державі-

члені Ради Європи також. Визнаючи безпрецедентне зростання використання цифрових додатків як найважливіших інструментів повсякденного життя, включаючи комунікації, освіту, охорону здоров'я тощо, їх зростаючу роль у структурах управління, адміністрування та розподілу ресурсів та те, що наскрізні технології, що використовують алгоритмічні системи з відповідними стимулами, мають потенціал для вирішення важливих проблем та при цьому усвідомлюючи розвиваючий вплив, який може бути позитивним чи негативним на здійснення, реалізацію та захист усіх прав людини та основоположних свобод, Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) 08 вітня 2020 року прийняв Рекомендації CM/Rec (2020) 1 державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини (далі – Рекомендації CM/Rec (2020) 1) [1]. Підкреслюючи особливо важливість існуючих стандартів захисту персональних даних, зокрема, Конвенцію про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108) [2], її модернізацію Протоколом про внесення змін до неї (CETS № 223) [3] та те, що вплив алгоритмічних систем на права людини є ширшим і вимагає додаткового захисту, КМ РЄ рекомендує урядам держав-членів здійснити низку заходів, розробивши Керівні принципи щодо усунення впливу алгоритмічних систем на права людини (далі – Керівні принципи) [4], які покликані консультувати країни, а також суб'єктів публічного та приватного секторів у всіх їхніх діях щодо проектування розробки та постійного розгортання алгоритмічних систем. Саме тому Керівні принципи містять два окремих розділи: 1) зобов'язання держав щодо захисту та просування прав людини та основоположних свобод у контексті алгоритмічних систем та 2) обов'язки суб'єктів приватного сектору щодо прав людини та основоположних свобод у контексті алгоритмічних систем.

Для цілей Рекомендації CM/Rec (2020) 1 «алгоритмічні системи» розуміються як додатки, які, часто використовуючи методи математичної оптимізації, виконують одне або більше завдань, таких як збір, об'єднання, очищення, сортування, класифікація та виведення даних, а також вибір, визначення пріоритетності, прийняття рекомендацій та прийняття рішень. Спираючись на один або кілька алгоритмів, щоб виконати свої вимоги в умовах,

в яких вони застосовуються, алгоритмічні системи автоматизують діяльність таким чином, що дозволяє створювати адаптовані послуги в масштабі та режимі реального часу.

Далі зауважується, що алгоритмічні системи призводять до величезних удосконалень у категоризації та пошуку цифрової інформації, що дозволило розширити та прискорити обмін інформацією в усьому світі та створюючи можливі нові форми співробітництва та координації. Однак існують значні виклики в галузі прав людини, пов'язані із зростанням залежності від алгоритмічних систем в повсякденному житті, наприклад, серед іншого і щодо права на справедливий суд, і з приводу права на конфіденційність та захист даних тощо.

Зобов'язання держав щодо захисту та просування прав людини та основоположних свобод у контексті алгоритмічних систем стосуються прозорості, підзвітності та всеосяжності процесу розробки, прийняття та оцінки політики та законодавства чи регуляторних актів, що застосовуються до проектування, розробки та постійного впровадження алгоритмічних систем. Державі протягом усього життєвого циклу алгоритмічної системи слід регулярно оцінювати вплив окремих систем на права людини та їх взаємодію з іншими технологіями на основі широких, ефективних консультацій з тими, хто постраждав або тими, кого це може торкнутися. Держави повинні сприяти поінформованості загальної громадськості про потенціал, потужність та наслідки впливу алгоритмічних систем, включаючи їх потенційне використання для маніпулювання, експлуатації, обману тощо. Держави повинні ідентифікувати та/або розробляти відповідні інституційні та регуляторні рамки і стандарти, які встановлюють загальні або галузеві орієнтири та гарантії, щоб забезпечити сумісність проектування, розробки та постійного розгортання алгоритмічних систем з правами людини.

Серед іншого КМ РЄ рекомендує державам зосередити свої зусилля, у тому числі й на наступному. Так, держави повинні забезпечити, щоб усі проекти, розробки та поточне розгортання алгоритмічних систем забезпечували

можливість заздалегідь інформувати людей про відповідну обробку даних (включаючи її цілі та можливі результати) та контролювати свої дані (інформаційне самовизначення). Державам при управлінні даними також слід ретельно оцінювати, які правила в сфері прав людини та недискримінації можуть бути порушені внаслідок якості даних, що вводяться та вилучаються із алгоритмічних систем, та походження та можливі недоліки баз даних, можливість їх нераціонального та деконтекстуального використання, а також негативні зовнішні наслідки та умови, в яких база даних буде або може бути використана.

Держави повинні гарантувати, що алгоритмічне проектування, розробка та поточні процеси розгортання включали в себе безпеку, конфіденційність, захист даних та гарантії безпеки за своїм задумом з метою запобігання та зменшення ризику порушення прав людини та інших несприятливих наслідків для людей та суспільства.

Державам слід встановити відповідні рівні прозорості стосовно державних закупівель, використання, проектування та основних критеріїв обробки і методів алгоритмічних систем, впроваджених ними та для них, або суб'єктами приватного сектору. Держави повинні забезпечити рівні, доступні, належні, незалежні та ефективні судові та несудові процедури, які гарантують неупереджений перегляд у відповідності зі статтями 6, 13 та 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) всіх вимог про порушення прав Конвенції через використання алгоритмічних систем, не залежно від того, чи є вони суб'єктами публічного або приватного сектору.

Держава повинна сприяти розвитку алгоритмічних систем та технологій, залучати та підтримувати незалежні дослідження алгоритмічних систем для створення позитивного впливу на права людини та просування суспільної вигоди, стимулювати технологічні інновації відповідно до існуючих прав людини.

Суб'єкти приватного сектору, які займаються проектуванням, розробкою, продажем, розгортанням, впровадженням та обслуговуванням алгоритмічних систем, як у публічній, так і приватній сфері, повинні проявляти належну ретельність щодо дотримання прав людини. Вони несуть відповідальність за

повагу міжнародно визнаних прав людини та основоположних свобод своїх клієнтів та інших сторін, яких стосується їхня діяльність, та існує незалежно від здатності або готовності держав виконувати свої зобов'язання з прав людини. Крім того, їх обов'язки щодо прав людини та основоположних свобод у контексті алгоритмічних систем стосуються правил згоди користувачів алгоритмічних систем на використання їхніх даних, налаштувань конфіденційності, систем безпеки даних, умов надання послуг тощо.

Отже, враховуючи що держави-члени Ради Європи зобов'язалися забезпечити права та свободи, закріплені в Конвенції, вони протягом усієї технологічної еволюції повинні утримуватися від порушення прав людини через використання алгоритмічних систем, а також розробити законодавчі та регуляторні рамки, що сприяють створенню середовища, коли всі суб'єкти поважають і сприяють правам людини та прагнуть запобігти можливим порушенням. Незалежно від державних зобов'язань та різних юрисдикцій, суб'єкти публічного та приватного секторів несуть відповідальність за дотримання міжнародно визнаних прав людини.

Список використаних джерел:

1. Рекомендація СМ / Rec (2020) 1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини : Прийнято Комітетом Міністрів 08.04.2020 р. на 1373^{-му} засіданні заступників міністрів. URL: <https://www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20201-vid-08-04-2020/>
2. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних : Конвенція Ради Європи від 28.01.1981 р. № 108. URL: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/conv108.pdf>
3. Protocol amending the Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (CETS No. 223). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num= 223>

4. Керівні принципи щодо усунення впливу алгоритмічних систем на права людини / Додаток до Рекомендації CM / Rec (2020) 1. URL: <https://www.echr.com.ua/document/rekomendaciya-cm-rec-20201-vid-08-04-2020/>

Яременко О. І.,

*кандидат наук з державного управління,
доцент, декан факультету права, публічного
управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

Цюпра Т. В.,

*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
факультету права, публічного управління
та адміністрування Вінницького
державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

ПРАВО НА ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ: ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ ХОРВАТІЯ

Набуття повноправного членства України в Європейському Союзі є стратегічною ціллю України, досягнення якої передбачає виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, вчиненої у 21 березня 2014 року в м. Брюсселі [1]. Згідно з цією угодою посилюється співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод.

Україні також необхідно виконати критерії вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу, які були прийняті у червні 1993 року на засіданні Європейської Ради в Копенгагені [2]. Одним із них є наявність стабільних інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу та захист меншин. В цьому контексті актуальним є дослідження законодавчого опосередкування права на доступ до інформації в країнах ЄС, оскільки, це право традиційно вважається одним із основних демократичних прав.

Згідно із рейтингом Центру права та демократії, який є провідним інструментом для оцінки національних законодавчих рамок доступу до інформації, якою володіють державні органи, в десятку лідируючих країн входить Республіка Хорватія. Досвід Хорватії для України цікавий ще й тим, що процеси її державотворення мають спільні риси з розвитком державності України. Так само як Україна здобула незалежність після розпаду Радянського Союзу, Хорватія утворилася внаслідок розпаду колишньої Югославії.

Метою статті є аналіз законодавчого досвіду Республіки Хорватія щодо врегулювання права на доступ до інформації.

В Хорватії право на доступ до інформації є гарантованим основним правом людини. Так, в ст. 38 Конституції говориться, що свобода думки і поширення поглядів гарантується. Водночас, слід звернути увагу на обмежений суб'єктний склад цього права, який розкривається в подальших нормах цієї статті - засоби масової інформації та журналісти [3]. Слід зазначити, що в цьому контексті ст. 34 Конституції України є більш досконалою, оскільки, гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань кожній людині. Більш чітко в Конституції України сформульовано і зміст цього права - кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Згодом, в 2003 році, коло уповноважених осіб, яким надається доступ до інформації, було розширено шляхом прийняття закону Республіки Хорватія «Про право на доступ до інформації». В ст. 3 цього закону закріплено, що фізичним та юридичним особам надається та гарантується право на доступ до інформації через відкритість та гласність органів державного управління, що передбачає право шукати та отримувати інформацію, а також обов'язок органів державного управління надавати доступ до запитуваної інформації. Конкретизовано і об'єктний склад інформаційних правовідносин. Норма – дефініція закону «Про право на доступ до інформації» визначає інформацію як будь-які дані, якими володіє державний орган у формі документа, запису, файлу, реєстру, незалежно від способу їх представлення (письмовий, друкований, магнітний, оптичний,

електронний, виконаний в художній формі), який створений ним самостійно чи у співпраці з іншими органами або отриманий від іншої особи і створений у зв'язку з організацією та роботою органів державної влади [4].

В 2007 році в Хорватії була прийнята Національна програма захисту та сприяння дотриманню прав людини, яка, зокрема, ставила за мету підвищення обізнаності громадськості в галузі прав людини та створення умов для якісної співпраці органів державної влади із організаціями громадянського суспільства. Водночас, в програмі було зазначено, що аналіз практики виконання закону «Про право на доступ до інформації» свідчить про суттєві недоліки. Так, органи державного управління в Республіці Хорватія доволі часто не виконували положення вищезазначеного Закону щодо відповіді на інформаційні запити громадян. Також, з метою кращої та ефективнішої реалізації цього закону, автори програми запропонували приділити особливу увагу освіті працівників органів державної влади щодо права на доступ до інформації.

В 2015 році парламентом Хорватії до закону «Про право на доступ до інформації» було внесено ряд змін, зокрема, деталізовано перелік інформації, яку органи державної влади зобов'язані публікувати на своїх веб-сайтах.

Заслуговує на увагу досвід Хорватії щодо врегулювання технічних аспектів забезпечення доступності публічної інформації. В 2019 році було прийнято закон «Про доступність веб-сайтів та програмних рішень для мобільних пристроїв органів державного сектору», який імплементує в законодавство Хорватії Директиву (ЄС) 2016/2102 Європейського парламенту та Ради від 26 жовтня 2016 року. Ст. 6 цього закону покладає на органи державної влади вживати необхідних заходів, щоб зробити свої веб-сайти та програмні рішення для мобільних пристроїв більш доступними. Зокрема, вміст і компоненти інтерфейсу повинні бути представлені користувачам у доступній формі, компоненти інтерфейсу та навігація веб - сайту повинні бути зрозумілими, контент веб - сайту має бути доступним за допомогою різних програм користувача, включаючи технології, які використовують люди з обмеженими можливостями.

Таким чином, як зазначають експерти, подібно до багатьох інших держав Південної Європи, які утворилися після розпаду колишньої Югославії, Хорватія має доволі досконале законодавство про доступ до інформації. Україна, яка займає 18 – те місце в рейтингу Центру права та демократії, може в майбутньому використати її досвід правового регулювання доступу до публічної інформації.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вісник України. 26.09.2014р. № 75. том 1. с. 83. ст. 2125.
2. Copenhagen European Council, 21-22 June 1993. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/ec/cop_en.htm.
3. Ustav Republike Hrvatske. 22.12.1990. NN 56/1990. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html.
4. Zakon o pravu na pristup informacijama. NN 85/2015. 01.8.2015. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_08_85_1649.html.
5. Nacionalni program zaštite i promicanja ljudskih prava NN 119/2007. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2007_11_119_3438.html.
6. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pravu na pristup informacijama 01.08.2015.NN 85/2015. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2015_08_85_1649.html.
7. Zakon o pristupačnosti mrežnih stranica i programskih rješenja za pokretne uređaje tijela javnog sektora.20.2.2019.NN 17/2019. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_358.html.

Навроцька А. В.,
*здобувачка вищої освіти СВО магістра
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ

Серед світової спільноти впродовж тривалого часу досить актуальним є питання захисту прав людей, в системі яких особливої уваги потребують права і свободи дітей, оскільки неповнолітні особи є найбільш незахищеною соціальною групою, до того ж, сучасні діти є майбутніми громадянами, тому їх захист і розвиток є передумовою майбутнього розвитку людства. Саме тому питання підвищення соціального захисту та забезпечення сприятливого середовища, у якому кожна дитина почуватиметься захищеною, де її думка поважатиметься, де немає місця насильству гостро постало на міжнародному рівні та потребує консолідації зусиль усіх держав.

Міжнародний механізм захисту прав дитини визнано стандартом, на якому базується національна політика держав у сфері прав дитини. Погоджуємося з думкою І. Е. Борисюк, що міжнародний нормативний механізм захисту прав дитини являє собою сукупність міжнародно-правових норм, закріплених системою міжнародних документів у сфері захисту прав дитини [1, с. 7]. Слід також звернути увагу на те, що з розвитком міжнародного права з'являється все більше конвенцій, договорів, міжнародних домовленостей, що стосуються захисту прав дитини та імплементуються національним законодавством.

У сучасній літературі виокремлюється кілька етапів еволюції міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. На першому етапі (у першій чверті ХХ ст.) приділялась увага окремим аспектам правового статусу дитини. Було прийнято низку міжнародних актів, які регламентували питання опіки над дитиною, встановлювали мінімальний вік для праці неповнолітніх, передбачали захист від торгівлі дітьми. Другий етап характеризувався прийняттям *Декларації прав дитини 1924 року* - першого міжнародно-правового документу в сфері

охорони прав та інтересів дитини. Декларація вперше сформулювала цілі та принципи захисту прав дитини. Але, на жаль, вона не змогла згуртувати держави для міжнародного співробітництва в цій галузі, головним чином через відсутність єдиних принципів взаємодії і механізмів реалізації норм. На третьому етапі міжнародний нормативний механізм захисту прав дитини вдосконалюється завдяки діяльності ООН: на нормативному рівні було вперше сформульовано основи захисту прав дітей у *Загальній декларації людини 1948 року*, результатом якої стало підписання пактів прав людини, що гарантували рівні права всім дітям і забезпечення їх основних соціальних потреб [3]. У 1959 році ООН також прийняла *Декларацію прав дитини*, яка мала 10 коротких декларативних статей, програмних положень, що закликали батьків, інших осіб, державні органи, місцеву владу й уряд визнати викладені в ній права свободи дитини й дотримуватися їх [2, с.190]. Однак Декларація мала рекомендаційний характер і не мала обов'язкового значення для держав. Четвертий етап розпочинається прийняттям *Конвенції про права дитини 1989 р.*, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН. Дана Конвенція є «Світовою конституцією прав дитини», адже її ратифікували уряди майже всіх країн.

Правозахисні статті Конвенції про права дитини можна згрупувати за трьома категоріями, які часто називають «Три П» (англ. «Three Ps» — participation, protection, provision), тобто категорії участі, захисту та забезпечення. Категорія «участь» є інноваційною і відображає розуміння дітей як суб'єктів права, а не об'єктів захисту згідно з Конвенцією. Вона була викликана тим, що значна кількість дорослих людей і членів організацій вважали дітей не здатними самостійно мислити, а їх уподобання і висновки — не важливими, принаймні, при прийнятті рішень про їх соціальний захист. Крім визнання прав дітей на участь, Конвенція також визнає, що діти можуть потребувати особливого захисту, наприклад, від жорстокого поводження, насильства, експлуатації та зневаги. Категорія «забезпечення» охоплює необхідні права, виконання яких є важливим для елементарного виживання і повноцінного розвитку дитини. Наприклад, право

на забезпечення достатнім харчуванням, чистою водою, житлом, формальною освітою і охороною здоров'я [4].

Правовий захист прав дітей та підлітків на міжнародному рівні здійснює також низка міжнародних інституцій та організацій, чільне місце серед яких посідає:

- *Комітет по правах дитини*, який засновано на підставі статті 43 Конвенції про права дитини з метою розгляду прогресу, досягнутого державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з цією Конвенцією. Усі держави-учасники Конвенції зобов'язані періодично подавати Комітету звіти про проведені ними заходи щодо забезпечення прав дитини [6,с.249]
- *Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)*- працює у 190 країнах для охоплення найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. Було проголошено, що ЮНІСЕФ – це провідний голос світу для дітей та молоді, а також голос самих дітей, засіб залучення та підтримки молоді з метою впливу їх на прийняття рішень, які визначають їхнє життя [5].
- *Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)*. Преамбула Статуту ВООЗ проголошує, що здоровий розвиток дитини є фактором першорядної важливості, а здатність жити гармонічно у мінливих умовах середовища є основною умовою такого розвитку. Однією із функцій ВООЗ є сприяння розвитку охорони материнства та дитинства і застосування заходів, що сприяють здатності до гармонічного життя у мінливих умовах середовища [7].
- *ЮНЕСКО (UNESCO)* – Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури, Статут якої передбачає, що ЮНЕСКО заохочує розвиток народної освіти і поширення культури, пропонуючи методи освіти, найбільш прийнятні для виховання у дітей всього світу почуття відповідальності вільної людини [6, с.256].

В Україні тема міжнародно-правового захисту дітей як ніколи актуальною стала у 2022 році з початком повномасштабного вторгнення рф на територію України. У такий важкий час найбільше страждають діти (за попередніми даними за дев'ять місяців війни вже загинуло щонайменше 429 дітей, поранено – понад

817), а особливо їх психологічний стан, тому досить важливо, аби міжнародні організації докладали максимум зусиль задля ефективного захисту та підтримки дітей-біженців, дітей, що знаходяться на окупованих територіях і залишаються в Україні.

З початку війни активно намагається приєднуватись до допомоги ЮНІСЕФ, зокрема Мінсоцполітики та ЮНІСЕФ уклали Меморандум про співпрацю для забезпечення захисту прав дітей, які постраждали від війни в Україні. Спільна діяльність сторін в рамках меморандуму спрямована на захист прав дітей, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які в Україні були зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування та/або проживали в таких закладах, влаштовані у сім'ї патронатних вихователів, дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, під опіку, піклування, інші діти, які у зв'язку з воєнними діями були тимчасово переміщені (в тому числі без їх супроводу батьками чи іншими законними представниками та у супроводі) з України на територію іншої країни.

Крім того, 21 квітня Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні спільно з Офісом Президента України, Радницею уповноваженою Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації, Міністерством соціальної політики України запустили загальнонаціональну інформаційну кампанію «Дитина не сама: інструкція з турботи». Мета кампанії — привернути увагу суспільства до різних проблем порушення прав дітей під час війни та надати вичерпну інформацію, як розв'язувати ці проблеми. Зокрема, йдеться про права дітей, які через війну залишились без піклування батьків та потребують турботи і тимчасового дому [5].

Однак наявність міжнародних механізмів захисту прав дітей не означає їх ефективного використання [7, с.184]. Враховуючи це, можливо зробити висновок, що міжнародне співтовариство потребує постійного та невідкладного вдосконалення методів захисту прав дітей; активізації і зміцнення впливу заходів, націлених на забезпечення прав неповнолітніх та підвищення ефективності інструментів для захисту гідності та самооцінки дітей.

Список використаних джерел:

1. Борисюк І.Е. Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини. Знання європейського права. URL: <http://chernvisn.onua.edu.ua/index.php/chern/issue/view/9/9>.
2. Гварамія Л. Л. Захист прав дитини у міжнародних конвенціях та деклараціях. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/6070/Gvaramiya.pdf>
3. Ю. О. Трестер. Міжнародні механізми захисту прав дітей. Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний журнал. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>
4. Indra Kertati. PROVISION, PROTECTION AND PARTICIPATION: A Study of The Implementation of Children's Right. URL: https://www.researchgate.net/publication/344720679_PROVISION_PROTECTION_AND_PARTICIPATION_A_Study_of_The_Implementation_of_Children%27s_Rights_In_Boven_Digoel_Regency_Papua#pf1
5. Офіційний сайт ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/about-unicef>
6. В. М. Стешенко. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_7_copy.pdf
7. Бариська Я., Біровчак А., Кошеля Ю. Механізми захисту прав дитини в міжнародному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Випуск 33. Т. 2. с. 182–184.

Савера В. М.,
*здобувачка вищої освіти СВО магістра
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

АКТУАЛЬНИЙ ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН СТОСОВНО ПОЛІТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ МОЛОДІ

Основною причиною формування молодіжної політики як окремого напрямку соціальної політики є важкість процесу соціалізації молодих людей у сучасних умовах. Для того, щоб якомога менша частина молоді випадала з цього процесу і поповнювала собою різні маргінальні групи, провідними зарубіжними державами та їхніми суспільствами докладається безліч зусиль. За 10-12 років перебування в молодіжній віковій групі необхідно здобути освіту, оволодіти професійними навичками, засвоїти свої права і обов'язки, пройти курс громадянського і морального виховання, щоб вступити в самостійне життя як свідома особистість. Більшість країн світу визнають необхідність і важливість роботи з молоддю. Як пріоритетна мета сучасної державної молодіжної соціальної політики виступає зрівняння соціального статусу різних груп молоді.

Так, станом на сьогодні можна стверджувати, що у розвинених країнах Заходу реалізуються дві основні стратегії молодіжної політики. Перша передбачає державну допомогу окремим, найменш соціально захищеним і "неблагополучним" категоріям молоді за жорсткої регламентації витрачання коштів і категорій тих, хто потребує допомоги (тобто на які цілі має йти допомога і вичерпний перелік категорій тих, хто її потребує) [2, с. 728].

Друга, розроблена соціал-демократичними урядами низки країн Центральної та Північної Європи, виходить з розуміння відповідальності держави за інтеграцію всієї молоді та передбачає розробку соціальних програм, доступних для всіх молодих людей. У будь-якому разі участь (у тому числі фінансову) в реалізації стратегічних програм бере як держава, так і різні структури громадянського суспільства. Обсяг державної участі зумовлений різними

чинниками, зокрема, станом економіки, типом державного устрою, визначенням вікових меж групи (у низці країн молодь не виокремлюють в окрему групу, а об'єднують із дітьми), ступенем залученості країни до інтеграційних об'єднань та іншими чинниками.

Також останнім часом спостерігається тенденція переходу від централізованих загальнодержавних (національних) програм для всієї молоді до локальних, цільових проєктів, під час реалізації яких акцент робиться на зусиллях місцевих органів влади як таких, що наближеніші до конкретних споживачів та враховують демографічні, соціальні, економічні та політичні особливості конкретної території, де формується і реалізується молодіжна політика [1, с. 119].

Окремо варто виділити іншу важливу характеристику сучасної національної політики зарубіжних країн. Національна політика соціального захисту молоді більшості сучасних країн Європи залишається багато в чому традиційно протективною, тобто спрямованою на охорону, підтримку та сприяння молоді як вразливої соціальної групи. Але останні десятиліття на неї справляє дедалі більший вплив молодіжна політика Євросоюзу (розмаїття і діалог, гідність і демократична громадянськість, соціальна згуртованість, права і практична участь молоді). У національну політику окремих країн вносяться відповідні корективи, щоб молоді європейці не лише вписалися в реалії єдиної Європи та були там конкурентоспроможними, а й разом з іншими державами будували цю Європу. Для цього молоді люди мають розвивати нові здібності та навички.

Сучасна молодіжна політика спрямована не тільки на підтримку молодих людей, а й на те, щоб навчити їх ухвалювати рішення та обирати власний шлях (індивідуальний сценарій – тут мається на увазі відхід від традиційної моделі позитивної соціалізації – народився, навчався, знайшов роботу, почав забезпечувати себе, платити податки, одружився, народив дітей тощо), тобто молоді люди не приречені повторювати шлях батьків. Новий час диктує інші варіанти побудови долі з огляду на міграційну свободу, можливість зміни професії, навчання впродовж життя та інші можливості епохи глобалізації та науково-технічного прогресу. Комплексність викликів, які має прийняти молодь,

вимагає розглядати молодіжну соціальну політику не лише як самостійну сферу політики, а й як своєрідний міжсекторальний підхід.

При цьому, основними напрямками молодіжної соціальної політики є:

- лобіювання інтересів соціально неблагополучних підлітків. Багато органів як на державному, також і за наявності на федеративному рівні спрямовані координувати співпрацю з усіма організаціями та установами, зайнятими у сфері соціальної роботи з молоддю, а крім того, з роботодавцями, профспілками, науковими установами, федеральними міністерствами і агенціями з працевлаштування;
- стратегії та програми дій, спрямовані на витіснення дискримінації на ринку праці та в суспільстві. До прикладу, станом на сьогодні в Європі дуже популярна програма «Ксенос – життя і робота в різноманітті». Програма фінансується з коштів Європейського соціального фонду (ESF). Ксенос має на меті впроваджувати заходи, спрямовані на витіснення дискримінації та боротьбу проти ворожості до всього чужого, нетерпимості та расизму;
- інший важливий напрям – інтернет безпека (включно з мобільними телефонами). Тут міністерства соціальної політики працюють у співпраці зі спеціально створеними інформаційно-координаційним центрами, які підтримують і надають допомогу інтернет-користувачам, особливо дітям, підліткам, батькам і вчителям. Такі центри надають консультації, попереджають про можливі ризики, але також підкреслює позитивні можливості використання Інтернету, мобільних телефонів і комп'ютерних ігор (конфіденційність, спам, порнографія, кібер-булінг, погрози, переслідування людей через Інтернет або телефоном, як правило, протягом тривалого періоду та ін). Центри здійснюють зазначені функції в тісній співпраці з усіма національним та європейськими проектами в галузі забезпечення безпеки Інтернету. [3, с. 221-227, 313]

Виходячи із викладеного вище, сучасна соціальна політика передових країн Європи, перш за все, вирізняється дворівневістю (національний та європейський рівень), а також спрямована не тільки на класичні, а й найбільш актуальні сфери життя молоді для повноцінності та ефективності функціонування.

Список використаних джерел:

1. Сіленко А. Соціальна політика та її пріоритети у перехідному суспільстві . А. Сіленко. Людина і політика. 2013. № 1. С. 118-128.
2. Ярова Л.В. Створення людського капіталу як пріоритет сучасної соціальної політики . Л.В. Ярова . Держава і право. К., 2020. Вип. 49. С. 725-730.
3. Wood S., Quaisser W. The New European Union: Confronting the Challenges of Integration, Lynne Rienner Publishers, London 2018. 573 p.

Ячиченко М. С.,

*здобувачка вищої освіти СВО бакалавра
факультету права, публічного управління та адміністрування
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Однією з найбільш уразливих груп населення у світі є внутрішньо переміщені особи, які часто піддаються порушенням прав людини. Вся структура міжнародного захисту ВПО ґрунтується на концепціях прав людини, а «права людини у сучасному світі стали одним з найбільш пріоритетних об'єктів міжнародно-правового регулювання, що трансформувались з морально-політичного явища у найважливішу частину всього міжнародно-правового процесу»[2]. Внутрішньо переміщені особи належать до економічно, соціально, психологічно та політично вразливої групи населення.

Міжнародні стандарти в галузі прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові норми, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав їх дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження.

З метою конкретизації та створення ґрунтовної нормативно-правової бази Економічна та Соціальна Рада ООН схвалила Керівні принципи з питання переміщених осіб усередині країни (1998р).

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення визначають «внутрішньо переміщеними особами осіб або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон» [3].

Фундаментом правової бази вказаного нормативно-правового акта є :

1. Загальна декларація прав людини (1948 р.),
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1976 р.),
3. Конвенція про права дитини (1989 р.),
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання 1987 р.),
5. Конвенція про статус біженців (1948 р.),
6. Женевські конвенції про захист жертв війни (1949 р.),
7. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948 р.) .

Керівні принципи ООН з питання переміщених осіб усередині країни слід розглядати як уніфікований документ, що містить 30 стандартів та узагальнює наявні в міжнародному праві засади та керівні принципи у сфері захисту прав переміщених осіб, деталізує права, гарантії захисту та допомоги під час переміщення.

Цей документ не є юридично обов'язковим, але Керівні принципи відображають зобов'язання держав за міжнародними договорами і за звичаєвим правом. Тому вони являють собою найбільш авторитетний виклад стандартів, які повинні застосовувати уряди та інші діючі суб'єкти, зокрема УВКБ ООН, реагуючи на важке становище ВПО.

Структурно Керівні принципи побудовані навколо фаз переміщення та стосуються захисту від вимушеного переміщення (п. 5–9), захисту під час переміщення (п. 10–23), системи гуманітарної допомоги (п. 24–27) і захисту під час повернення, місцевої інтеграції як у регіони, звідки були переміщені особи, так і переселення в інші частини країни (п. 28–30) [1].

Дані Принципи відображають положення міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права та складені у відповідності із ними. Вони є керівними для:

- а) Представника Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб при виконанні його мандату;
- б) держав, які зіткнулися з явищем внутрішнього переміщення;
- в) всіх інших органів влади, груп осіб і окремих осіб в їх відносинах з внутрішньо переміщеними особами; та
- г) міжурядових і неурядових організацій при роботі із ситуаціями внутрішнього переміщення.

Варто зазначити, що Принципи охоплюють увесь спектр питань, відповідно до яких може здійснюватися оцінка розвитку тієї чи іншої країни у покращенні становища ВПО у таких напрямках:

- запобігання переміщенню та мінімізація його негативних наслідків;
- підвищення обізнаності щодо проблеми в загальнонаціональних масштабах;
- збір даних щодо кількості та становища ВПО;
- організація навчання щодо прав ВПО;
- створення юридичних механізмів для захисту прав ВПО;
- розробка національної політики щодо внутрішньо переміщених осіб;
- створення інституцій, які б відповідали за вирішення проблем ВПО;
- заохочення національних правозахисних груп до залучення ВПО у їхню роботу;
- забезпечення участі ВПО у прийнятті рішень;
- підтримка системного вирішення проблем ВПО;

- залучення достатніх ресурсів для вирішення проблем;
- співпраця з міжнародними інституціями, якщо національних ресурсів не досить [1].

Аналізуючи міжнародно-правові акти можна сказати, що процес примусового переміщення отримав своє правове закріплення з прийняттям Економічною та Соціальною Радою ООН Керівних принципів з питання внутрішньо переміщених осіб, які спрямовані на забезпечення особливих потреб ВПО у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення (Guiding Principles on Internal Displacement). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
2. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун-т. ім. Тараса Шевченка. Ін.міжнар.відносин. К.: Видавничий дім «Промені», 2010. С. 62.
3. Права внутрішньо переміщених осіб: навчальний посібник. С.Б. Булеца, О.І. Котляр, Я.В. Лазур та ін.; за заг. ред.: д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Рогача; д-ра юрид. наук, проф. М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с.

УДК 342.7(477+100)(06)
3-12

**Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри.
Збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м.
Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. 365 с.**

Технічні редактори – Білоус О. А., Одобецька І. С.

Формат А4. Спосіб друку – цифровий.

Ум.друк. арк. 14,5

Тираж 100 прим.

Виготовлено з оригінал-макета в друкарні

01032, м. Київ, вул. Саксаганського 110-в

тел/факс (044) 234-94-56, 234-90-73

21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32,

тел. 26-71-33

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»

м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25

тел.: (0432) 46-51-17

E-mail: ua.druk2015@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК
№ 1077 від 25.04.2007 р.

